

VARSTVO SPOMENIKOV XXIV

UDK 710
UDC

VARSTVO SPOMENIKOV

REVIJA ZA TEORIJO IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

MONUMENT CONSERVATION

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE
OF MONUMENT CONSERVATION

XXIV

LJUBLJANA

1982

VARSTVO SPOMENIKOV — revija za teorijo in prakso spomeniškega varstva. S podporo kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije ga izdaja Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) — a periodical with studies in monument and site conservation, research and practice. It is published by the Institute of the SR Slovenia for the Monument Conservation with the financial assistance from the Slovene culture Community and the Interdisciplinary Slovene research Community.

Revijo ureja
glavna in odgovorna urednica
Chief Editor

dr. Iva Curk, Ljubljana z uredniškim odborom
and Editorial Board

in s pomočjo Davorina Vuge, Božidarja Premrla (lektorstvo) in Jane Kranjec-Menaše (prevodi)

Uredništvo in uprava
Editors and Administration

Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine
YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2, p. p. 176

Naslovna stran: S. Ogrin, Pogled na Vrhniko. Slika je v Narodnem muzeju, Ljubljana
Cover: S. Ogrin, A view of Vrhnika. The painting is preserved at the National Museum, Ljubljana.

Za strokovne podatke in mnenja odgovarjajo avtorji

Revija Varstvo spomenikov je po mnenju Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo št. 421-L/74 z dne 19. avg. 1974 oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

Natisnila tiskarna Tone Tomšič v Ljubljani v letu 1982 v 850 izvodih.

VSEBINA

CONTENTS

ČLANKI

ARTICLES

- I. Stopar, K problemu cisterne na gradu Celje 5 I. Stopar, About the Problem of the Cistern at the Castle of Celje
- F. Glaser, Konservacija zgodnjekršćanskih cerkva nad Globasnico 17 F. Glaser, The Conservation of Early — Christian Churches above Globasnica
- I. Mikl Curk, Iz raziskovanja osnov za valorizacijo v arheoloških območjih 23 I. Mikl Curk, Foundations for the Evaluation in Archaeological Areas
- N. Osmuk, Konservacija rimskega vodnega stolpa Sv. Pavel pri Vrtovinu 31 N. Osmuk, The Works on the Late-Roman Water Tower
- M. Strmčnik Gulič, Presentacija rimskih zidanih grobov v Starem trgu 43 M. Strmčnik Gulič, The Presentation of Roman Grave — Chambers
- D. Vuga, Konserviranje stolpa XXXIV v zapori nad Vrhniko 47 D. Vuga, The Conservation of the Tower of the Late-Roman Walls above Vrhniko
- N. Štupar Šumi, Vloga spomeniško varstvene službe v procesu prenove mest 51 N. Štupar Šumi, The Role of the Monument Conservation Service in the Course of Restoration of Historic Towns
- J. Pirkovič Kocbek, Morfološka analiza mestnega prostora 55 J. Pirkovič Kocbek, The Morphological Analysis of Urban Space
- I. Sedej, Prenova in poskus strukturalnega vrednotenja planšarske arhitekture 71 I. Sedej, The Restoration and the Structural Evaluation of Dairy Farm Holiday Architecture
- A. Bar Janša, Naselbinska stavbna dediščina v prostorskem načrtu občine Vrhnika 79 A. Bar Janša, The Urban Plan of Vrhniko — The Directives for the Incorporating of Building Patrimony
- J. Vavken, Umetnostnozgodovinska dediščina v prostorskem načrtu občine Vrhnika 85 J. Vavken, Vrhniko — The Directives for the Incorporating of Building Patrimony
- V. Koren, Vinske kleti v ormoških goricah 93 V. Koren, Wine Cellars of Ormoške Gorice
- M. Žvanut, Spomeniki pomembnih Slovencev 97 M. Žvanut, Monuments of Important Slovenes
- Curk, Osmuk, Slabe: Varstvo arheološke dediščine v SLO 99 Curk, Osmuk, Slabe, Protection of Archaeological Patrimony in Exceptional Circumstances
- A. Umek, Nekaterne metode konserviranja in restavriranja 103 A. Umek, Some Methods of Restoration and Conservation Pottery
- F. Curk, Določitev kriterijev za izbor sestavin sistema tkani temeljnik 111 F. Curk, Intermining Criteria for a Selection of Raw Materials of the System of Pigmented Film-Woven Fundament
- I. Nemeč, Raziskava »mokrega« lesa I. (raziskavo in objavo je podprl Znanstveni inštitut Filozofske fakultete) 123 I. Nemeč, Researches of "Water Logged Wood" — a Study of Conservational Methods I

Dasen Vršalović
POROČILA
KNJIGI P. FISTRA NA ROB
SKUPNOST ZAVODOV
IZ RAZPRAVE NA STROKOVNEM
POSVETU

Dasen Vršalović
PRELIMINARY REPORTS
BOOK REPORT
THE COMMUNITY OF INSTITUTES
EXCERPTS FROM THE DISCUSSION

38 I. Mini Curb, Foundations for the Institution in Antiquated Areas

31 N. Ognib, The Works on the Late Roman Water Tower

43 M. Stupčan, Gail, The Foundation of Roman Gave -- Chambers

47 II. Vaga, The Conservation of the Walls of the Late-Roman Walls since 1950

51 N. Stupčan, Gail, The Role of the Roman Conservation Service in the Course of Restoration of Roman Towers

55 A. Tuhovž, Kraljevo, The Archaeological Analysis of Urban Space

71 I. Štefanić, The Destruction and the Restoration of the Church of St. Peter in Kraljevo

79 A. Štefanić, The Urban Plan of the City -- The Inventory of the Inventory of Kraljevo

85 A. Vršalović, The Destruction of the Church of St. Peter in Kraljevo

93 V. Križan, Water Culture of Kraljevo

97 M. Vršalović, Monuments of Kraljevo

99 Cur. Ognib, Gail, Protection of the Archaeological Features in Kraljevo

103 A. Tuhovž, Some Methods of Restoration and Conservation Policy

111 F. Čuč, International Context for a Conservation of New Structures in the Urban Environment

123 I. Vršalović, Monuments of Water Land

I. Mini Curb, in antiquated areas as a conservation object

M. Ognib, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

M. Stupčan, Gail, Priručnik za obnovu i održavanje zgrada u Rimu

D. Vaga, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

M. Stupčan, Gail, Vaga, spomenik za obnovu i zaštita prištiostu

I. Štefanić, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

A. Štefanić, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

A. Vršalović, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

V. Križan, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

M. Vršalović, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

Cur. Ognib, Gail, Vaga, spomenik za obnovu i zaštita prištiostu

A. Tuhovž, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

F. Čuč, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

I. Vršalović, Kraljevsko kraljevstvo -- otkopavanje i zaštita prištiostu

K PROBLEMU CISTERNE NA GRADU CELJE

Ivan Stopar

ABOUT THE PROBLEM OF THE
CISTERN AT THE CASTLE OF CELJE

POVZETEK

V letu 1974 je bila na celjskem gradu izkopana romanska grajska cisterna. Na temelju ohranjenih sestavin ter analogij s cisternami na drugih srednjeveških gradovih v predalpskem prostoru, jo avtor opredeljuje kot značilno filtrsko cisterno z nekaterimi terensko pogojenimi posebnostmi. S pomočjo analize arhivskih virov ter starejših in sodobnih paralel skuša rekonstruirati tudi podobo vrhnjega, neohranjenega dela cisterne. Pri tem se pokaže sorodnost ohišja na celjski cisterni z ohišjem cisterne na Ajdovskem Gradcu pri Sevnici in z ohišji podeželskih vodnjakov na Kozjanskem, ki so še vedno v funkciji.

In the year 1974, a Romanic castle cistern was excavated at the castle of Celje. On the basis of the preserved components and of the analogies with other cisterns at medieval castles across the land beneath the Alps, the author classifies it as a typical filter cistern with some characteristics conditioned caused by the territory. The autor tries to reconstruct, by means of analysis of sources from the archives, and from older and contemporary parallels, also the shape of the upper, unpreserved part of the cistern. He thus shows the similarity of the frames of the cistern of Celje with the frames of the cistern at Ajdovski Gradec near Sevnica, as well as with the frames of country wells at Kozjansko, which are still performing their function.

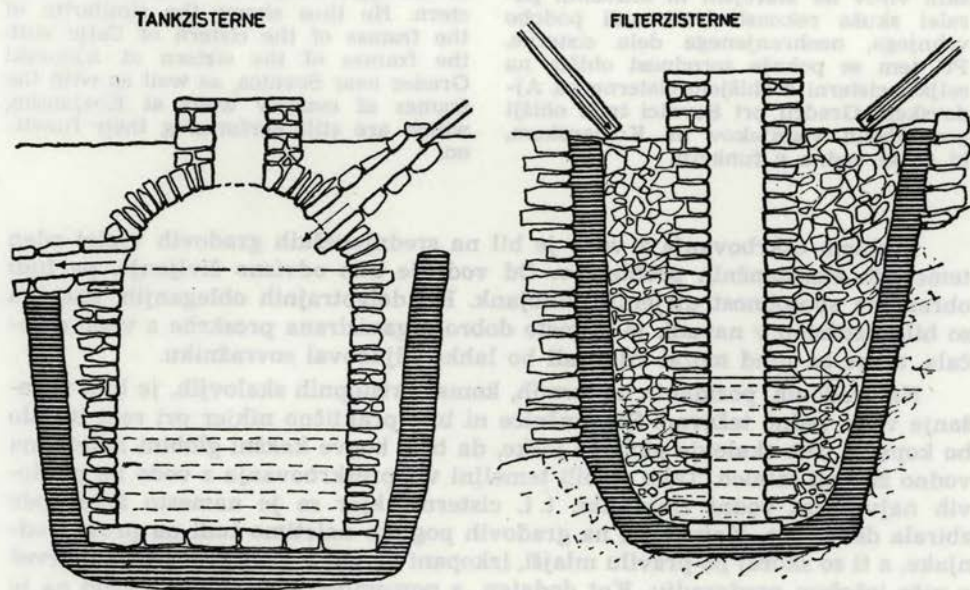
Problem oskrbovanja z vodo je bil na srednjeveških gradovih vselej eden temeljnih eksistenčnih problemov. Od vode je bilo odvisno življenje, pa tudi obrambna sposobnost utrjenih postojank. Pri dolgotrajnih obleganjih, kakršna so bila tistihdob v navadi, je pogosto dobro organizirana preskrba z vodo odločala, ali se bo grad moral vdati ali bo lahko ključoval sovražniku.

Na gradovih, pozidanih na strmih, komaj pristopnih skalovjih, je bilo vprašanje vode vedno težavno. Studenčnice ni bilo praktično nikjer pri roki in kdo bi kopal v trdo skalovje globoke jaške, da bi v bogve kakšni globini naletel na vodno žilo ali talnico. Tako so bili temeljni vir preskrbovanja z vodo na gradovih največkrat vodni zbiralniki, t. i. cisterne, kjer se je namesto žive vode zbirala deževnica. Kajpak pa na gradovih pogosto naletimo tudi na prave vodnjake, a ti so skoraj po pravilu mlajši, izkopani ne več v grajskem jedru, marveč v niže ležečem predgradju. Kot dodaten, a pomemben vir oskrbe z vodo pa je vsaj v mirnih obdobjih veljalo, da so vodo tovorili iz pripravnejših krajev na oslih, kar je bilo včasih tudi posebej zabeleženo med fevdnimi obveznostmi podložnikov.

Poglejmo si najprej temeljne tehnične sisteme za oskrbovanje z vodo. Delimo jih na vodnjake in cisterne. Vodnjaki so včasih plitki in zbirajo le vodo, ki pronica iz zemeljskih plasti, ali pa so več deset metrov globoki (pri nas do ok. 80 m) in segajo prav do talnice ali podzemeljskih vodnih žil. Imamo pa tudi dve vrsti cistern. Prva, starejša, je navadna zbiralna cisterna, druga je filtrska cisterna.

Temeljna značilnost cistern je torej zbiranje deževnice. Pri zbiralnih cisternah se zbira voda v velikem, v tla vkopanem, največkrat okroglem ali pravokotnem prostoru direktno z žlebov, ki dovajajo vodo z bližnjih streh. Zidane so iz kamnja in zatesnjene z notranje strani s posebno fino malto, ki ji je pogosto zaradi posebnih hidroskopskih lastnosti pridodan opečni prah ali drobir. Na zunanji strani je vsaj v srednjem veku plašč cisterne obložen še z debelim slojem ilovice, ki preprečuje pronicanje zunanje vode in z njo umazanije v zbiralnik. Zbiralne cisterne je poznala že antika, pri nas pa so arheologi izkopali in raziskali takšni cisterni na Rifniku pri Celju ter predvsem na Ajdovskem Gradcu na Vranju pri Sevnici, refugiju iz 5. in 6. stol. našega časa.¹ Zgodnje-srednjeveško zbiralno cisterno so našli na langobardskem kastelu Ibligo — Invillino v Furlaniji,² srečujemo jih pa tudi še pozneje, vendar predvsem v mediteransko vplivanem območju, kjer so za kritino uporabljali predvsem kamen in opeko, tako da je bila zbrana voda dokaj čista.

V alpskem oz. predalpskem prostoru, kjer je bila v srednjem veku najpogostejša kritina slama oz. skodle, že zelo zgodaj naletimo na prave filtrske cisterne, ki pomenijo tehnično izpopolnjeno fazo v razvoju vodnih zbiralnikov.

Sl. 1 Shematični prikaz tehničnih principov navadne zbiralne cisterne in filtrske cisterne (po Meyerju)

Fig. 1 A schematic presentation of the technical principles of an ordinary (collecting) cistern and a filter cistern (after Meyer)

Takšne cisterne so na švicarskih gradovih dokumentirane že sredi 11. stoletja,³ v naslednjih obdobjih pa postajajo čedalje pogostejše. S precejšnjo verjetnostjo lahko sklepamo, da so filtrske cisterne tudi na naših gradovih predstavljale prevladujoči tip vodnih zbiralnikov. Za razloček od zbiralnih cistern so bile narejene tako, da je deževnica po posebnih žlebovih pritekala najprej v prostor s peščenim oz. kamnitim filtrom, od koder je nato proniknila v vodni zbiralni jašek. Ilovica, s katero so bile zbiralne cisterne obdane na zunanji strani, nastopa tu kot notranja obloga filtra in ima nalogo, da prepreči pronicanje zbrane vode v zemeljske plasti.

Filtrska cisterna je obstajala tudi na gradu Celje. Ker so bile nekatere njene sestavine odkrite ob arheoloških raziskovanjih grajskega jedra v letu 1974, je prav, da na začetku povzamemo najprej izsledke, objavljene v strokovnem poročilu.⁴ Ker cisterna tu ni samostojno obdelana, so citati iztrgani iz širšega konteksta.

V sredini južnega dela dvorišča (je obstajala) stara vodna zbiralna cisterna z okoli 5 m notranjega premera . . . Njena notranjost je bila obdana zaradi vodotesnosti s sivo mastno glino 20—30 cm na debelo. Ta glinasta obloga je bila ohranjena ob vsem notranjem obodu in kompaktno prilepljena ob njeno gladko grajeno notranjost. Nikjer na njenem vencu ne moremo trditi, da imamo ohranjen njen gornji rob.

Cisterna je grobo zasuta. Zasutje se sestoji iz velikih kamnov . . .

Cisterna je služila svojemu namenu še v starejši renesančni gradbeni fazi in bila zasuta ob kompleksni ureditvi dvorišča. V ta čas sodi tudi pozidava vodnjaka, ki . . . sodi k celoti estetsko urejenega dvorišča.⁵

Vodna cisterna (je bila v rabi) vse do mlajše renesančne faze, v katero sodi ureditev celotnega dvorišča in tudi pozidava vodnjaka v sredini cisterne. V gotski fazi je cisterna eksistirala in bila v rabi še iz zgodnejšega, romanskega obdobja . . .⁶

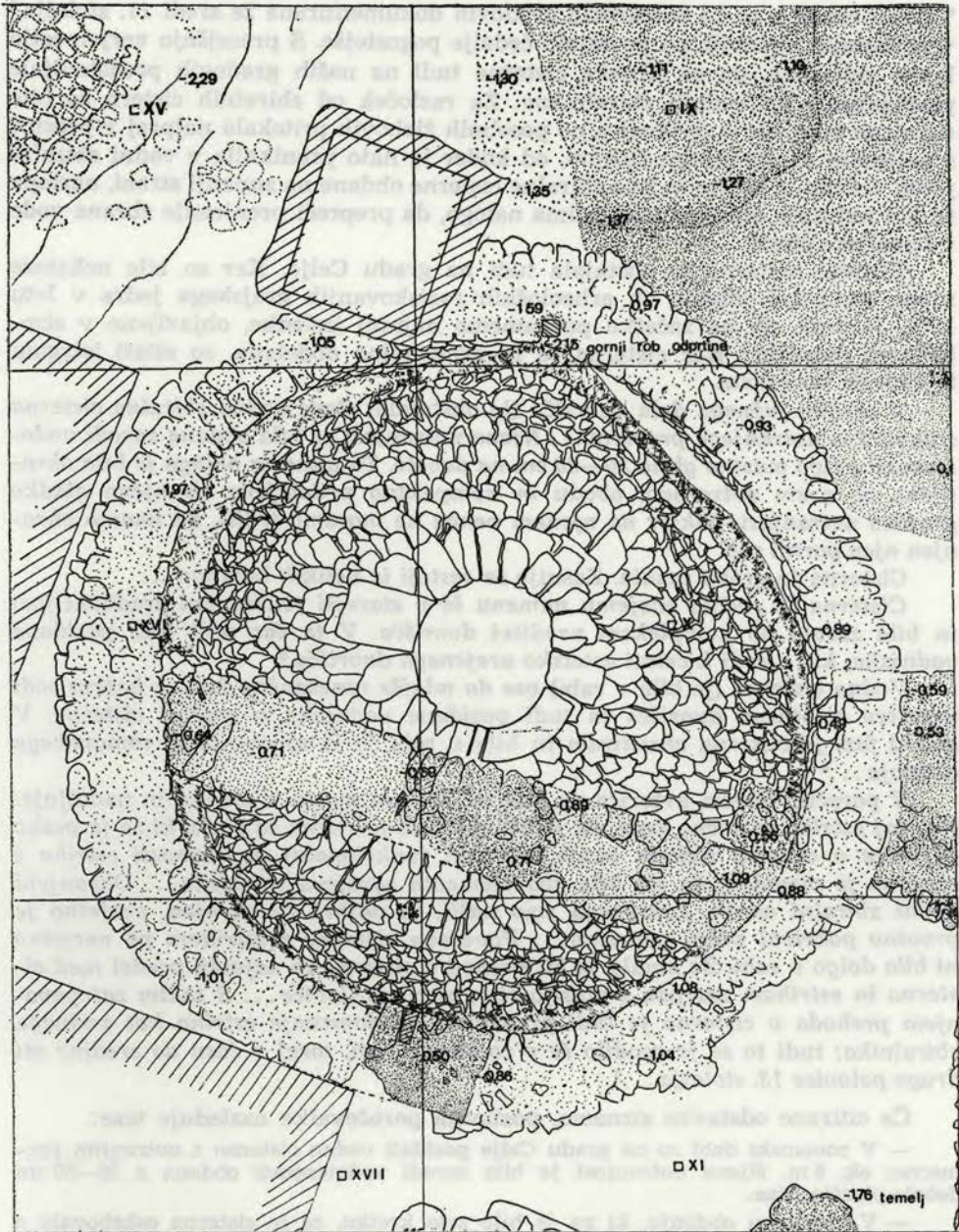
V poročilu govori avtorica na nekem drugem mestu o estrihu in nadaljuje: *Položaj estriha razločno kaže, da je bil zbiralna površina za vodo, ki se je preko odprtine v cisterni stekala vanjo. Po taki funkcionalni povezanosti estriha s cisterno je razvidno, da sta bila oba elementa zgrajena istočasno . . . Ohranjeni vodni zbiralni estrih, kakršnega smo našli, je najbrž že okrnjen, verjetno je prvotno pokrival večjo površino . . . Povezava cisterne z estrihom pa verjetno ni bila dolgo v rabi. Že kmalu je bil prehod v cisterno in najnižji predel med cisterno in estrihom zatrpan s plastjo čiste rumene ilovice . . . S takim zatrpavanjem prehoda v cisterno je tudi prenehalo funkcioniranje estriha kot vodnega zbiralnika; tudi to se je zgodilo še v romanski fazi, torej v času do sredine ali druge polovice 13. stoletja . . .⁷*

Če citirane odstavke strnemo, postavlja poročevalka naslednje teze:

— V romanski dobi so na gradu Celje pozidali vodno cisterno z notranjim premerom ok. 5 m. Njena notranjost je bila zaradi vodotesnosti obdana z 20—30 cm debelo plastjo gline.

— V začetnem obdobju, ki pa je bilo zelo kratko, se je cisterna oskrbovala z vodo s pomočjo »zbiralnega estriha«, ki je prvotno verjetno obsegal večjo površino od najdene. Pozneje so ta način zbiranja vode opustili in odprtino v cisterni, skozi katero je voda dotekala vanjo, zatrpali.

— Vodna cisterna je bila v rabi do mlajše renesančne faze grajskega razvoja, ko jo je zamenjal sredi cisterne izkopani vodnjak.

Sl. 2 Tloris grajske cisterne na gradu Celje. Nad njo renesančni zid. (po Bregantovi)

Fig. 2 The ground-plan of the castle cistern at Celje. Above it, a Renaissance wall (after Ms Bregant)

Če prezremo, da bi bilo v poročilu želeti več tehničnih nadržbnosti (oblika oz. globina cisterne, problem filtra in njegove sestave, struktura vodnega jaška, način funkcioniranja vodnih naprav ipd.) in se omejimo na interpretacijo evidentiranega stanja, ugotovimo, da postavljene hipoteze ne vzdrže resnejše strokovne presoje.

Celjski grad so pozidali okvirno v 1. pol. 13. stol. kot kastel, ki je obsegal dvonadstropni stanovanjski stolp ali bolje visoko hišo, vpeto v obzidje, to pa je oklepalo tudi zaprto notranje dvorišče. O hipotezi o stolpastem predniku tega gradu in še starejših stanovanjskih horizontih z domnevnimi ostanki lesene arhitekture bomo govorili ob drugi priložnosti, tu se lahko omejimo le na točno ugotovitev avtorice, da je vodna cisterna istočasna z notranjim obzidnim vencem, torej kastelom. Problem nastane, ko se vprašamo, kakšna naj bi ta cisterna po njenem mnenju bila. Če jo prav razumemo, naj bi imela, upoštevajoč resnično stanje na terenu in poročilu priloženo tehnično dokumentacijo, obliko nekakšnega sorazmerno plitkega korita z okroglim zidanim obodom. Glina, nanasena na notranji strani tega korita, naj bi očitno zbirala in zadrževala nabrano vodo. Cisterna naj bi bila torej, če upoštevamo našo terminologijo, navadna zbiralna cisterna, ki bi neposredno zbirala vodo, njen filtrski material pa naj bi bilo zasutje iz velikih kamnov. Takšna interpretacija korita pa kajpak ni logična. Ne le, da bi bilo korito kot neposredni zbiralnik v primerjavi z znanimi merami zbiralnih cistern na drugih gradovih izjemno plitko, ampak bi bilo tudi tehnično kaj čudno. Povedali smo že, da so bile zbiralne cisterne z glino po pravilu obložene le z zunanje strani; kolikor bi bile obložene znotraj, bi bila zbrana voda spričo izpiranja neodpornega materiala prava brozga. Zato že okoliščina, da je bilo korito zatesnjeno z glino na notranji strani, pove, da imamo opraviti z običajno filtrsko cisterno. Če je temu tako, pa se nam tudi vprašanje t. i. »vodnjaka«, ki naj bi v času mlajše renesanse prevzel funkcijo cisterne, pokaže v drugačni luči. To ni nikakršen samostojen »vodnjak« (od kod mu voda?), nadomestilo cisterne, marveč njen eminentni, istočasni sestavni del, ki je imel funkcijo zbiralnega jaška za že prefiltrirano vodo. Opraviti imamo torej s tipično filtrsko cisterno, ki po svojih tehničnih karakteristikah povsem ustreza drugim sočasnim filtrskim cisternam, vendar pa ima tudi nekatere posebnosti.

Poskusimo najprej cisterno opisati. Okrogli obod, pozidan direktno na živi skali, je relativno plitek in meri v globino — po oceni — kvečjemu poldrugi meter. Sredi oboda je pozidan vodni zbiralni jašek. Ta je v spodnjem delu zidan iz pravilno obdelanih klesancev, zatesnjenih s fino, nadržbno še neraziskano malto, tako da je tu popolnoma vodotesen in je kot tak še vedno v rabi, le da se zdaj napaja direktno iz vodovoda. Zgornji del jaška je bil pozidan iz grobo obsekanega kamenja, brez malte, kot vodopropusten suhozid. Tu je bilo kamenje na videz tako nenatančno zloženo, da so ga med izkopavanji odstranili kot rezultat poznega, nestrokovnega popraviljanja »vodnjaka«. Tako verjetno prav o tej pomembni sestavini filtrske cisterne ne obstaja nobena natančnejša dokumentacija in je tudi na naši skici samo približno fiksirana.

Če zdaj primerjamo celjsko cisterno z drugimi, npr. na gradu Obermontani na Južnem Tirolskem,⁸ opazimo eno samo posebnost. V Celju je filtrsko korito relativno široko in zato plitko, vodni jašek pa je precej poglobljen — njegova današnja globina znaša ok. 8 m. Graditelji celjske cisterne so si pač izbrali lažjo

pot. Če bi se odločili, da bodo s filtrom obdali ves jašek, kot so ga v Obermontani, bi morali na precej široki ploskvi kopati globoko v živo skalo, kar bi bilo drago in zamudno. Tako so si delo poenostavili. Izkopali so samo zbiralni jašek in ga obzidali, šele nad terenskim nivojem pa so pozidali filtrsko korito, ki je, tako grajeno, prav tako dobro služilo svojemu namenu.⁹

Spričo novih gradenj je bil gornji rob cisterne v renesansi poškodovan, zato smo pri poskusu rekonstrukcije njenega nekdanjega vrhnjega dela navezani na razmislek in redke preučene analogije. Na Rodeneggu na Tirolskem je celotno cisterno prekrival obok, ki je hkrati formiral tudi vrhnjo hodno površino.¹⁰ Podobni oboki so izpričani tudi drugje, še večkrat pa je bila pri raziskavah cistern situacija podobna kot v Celju. Tako je bilo npr. na Sonnenburgu v Wipptalu na Tirolskem, kjer je bager po naključju odbil del filtrskega plašča. Mere cisterne so bile tu sicer nekoliko drugačne kot v Celju (premer filtrskega oboda 3 m, plast ilovice 10 cm, globina vodnega zbiralnika 6 m, svetla odprtina njegovega jaška 67 cm — v Celju je jašek v spodnjem delu širok ok. 1,5 m, v zgornjem, ožjem pa 1 m), značilen pa je podatek, da je bil vrhnji del filtrskega zbiralnika prvotno verjetno opremljen z lesenim opažem.¹¹

Pr eden ugibamo, kako je bila celjska cisterna od kraja zgoraj zaprta, skušajmo najprej pojasniti, kakšna je bila njena celotna podoba, saj bo iz tega rezultiral tudi sprejemljiv odgovor na gornje vprašanje. Poglejmo najprej, kaj izvemo o celjski cisterni iz arhivskih virov.

Dne 16. decembra 1579 si je ogledala stanje na celjskem gradu komisija, ki je med drugim poročala nadvojvodi naslednje:

... Najprej smo ugotovili, da je cisterna v notranjem gradu sama po sebi dobra, le zunaj ni v redu. Opremiti jo je z lesenim ali kamnitim vencem, okoli nje pa položiti tlak.

In pozneje:

*Popravilu ohišja za vodnjak se pač ne bo mogoče izogniti. Tu razen za les, ki ga lahko vzamemo iz gozda, ne bo posebnih stroškov, samo tesarja bo treba plačati ...*¹²

Iz virov, čeprav so skopi, lahko torej marsikaj povzamemo. Prvič, da je bila cisterna sprva nemara brez venca, kar je manj verjetno, ali pa da je bil stari, bržčas leseni venec uničen.¹³ Če govori vir o tlaku, iz tega s precejšnjo verjetnostjo sklepamo, naj novi tlak zamenja starejšo talno oblogo, ki je bila bržčas, tako kot v Sonnenburgu, lesena. Nadalje izvemo, da je cisterno prekrivalo leseno ohišje.

Iz literature je znano, da so bile grajske cisterne skoraj praviloma zavarovane, saj bi onesnažena voda za grajske prebivalce v skrajnem primeru lahko pomenila najhujše. Takšno zavarovanje je bilo potrebno že v mirnih časih, še bolj pa seveda v vojnih razmerah, ko je bilo treba zavarovati vodo pred sovražnimi projektili. Znane so prave kamnite stolpaste stavbe, katerih izključni namen je bil zavarovati vodo. Takšen stolp ali stolpič nad filtrsko cisterno se je pri nas fragmentarno ohranil v razvalini Reštanja pri Krškem, kjer njegove stene še vedno segajo v višino treh metrov,¹⁴ še več pa jih je znanih na tujem. V celjskem primeru je beseda le o lesenem ohišju, nekakšni kolibi, in zdi se, da so bila taka ohišja najpogostejša, vendar se iz razumljivih razlogov niso ohranila. Tako ohišje je dokumentirano izpričano že nad cisterno Ajdovskega Gradca nad Sevnico,¹⁵ tradicija takšnih ohišij pa sega prav v naš čas. Na Kozjanskem se je

Sl. 3 Pogled na izkopano in očiščeno cisterno na celjskem gradu

Fig. 3 A view the excavated and cleaned cistern at the castle of Celje

Sl. 4 Vodnjak iz Predela pri Šmarju pri Jelšah

Fig. 4 The fountain from Predel near Šmarje pri Jelšah

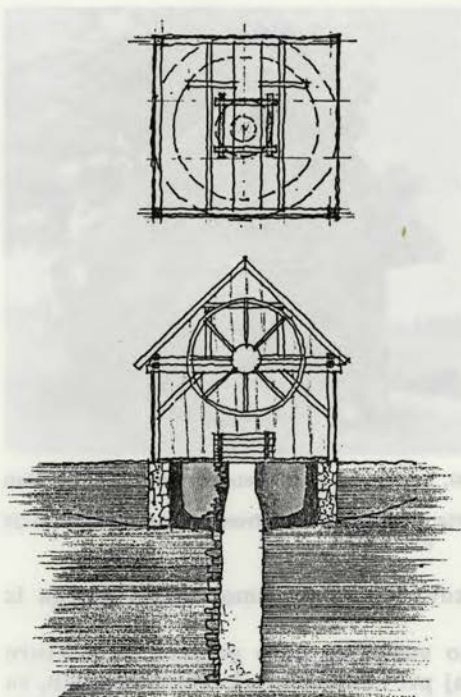
ohranila vrsta tako zavadovanih vodnjakov; za primer smo izbrali tistega iz Predela pri Šmarju pri Jelšah.

Naj so te primerjave med starosvetno vaško in staro grajsko arhitekturo na videz še tako absurdne, gre vendar, vsaj pri nekaterih tehničnih rešitvah, za nedvomno kontinuiteto. Kadar gre za enako funkcijo in dokazano enak material, je ob tehnično približno enakih možnostih in potrebah enaka tudi izvedba. In tako nas ne preseneča, da je na temelju najdb izvedena fiktivna rekonstrukcija ohišja na cisterni na Ajdovskem Gradcu v Vranju skoraj na las enaka ohišju, ki smo ga srečali v Predelu. Ohišje nad cisterno celjskega gradu spričo tega pač ni moglo biti dosti drugačno.

Ohišje v Celju je imelo potemtakem kvadratno osnovo. Na vogalih so bili močni leseni stebri — nosilci, ki so nosili ostrešje z bolj ali manj položno dvo-kapno streho, krito s skodlami. Zelo verjetno je, da je imelo ohišje tudi stene, stesane iz plohov; te so preprečevale, da bi se cisterni približale in jo eventualno onesnažile domače živali.

O vencu smo že govorili. Kamniten venec na celjskem gradu bi v srednjem veku komaj prišel v poštev. Opraviti bi imeli torej, spet kot v Vranju ali v Predelu, z vencem, narejenim iz močnih plohov ali manjših obtesanih brun. V etnološkem gradivu, ki ga poznamo, je kvadratna ali pravokotna oblika takšnih vencev daleč najpogostejša, saj je omogočala najčistejšo in najbolj enostavno tehnično izvedbo, bila pa je obenem tudi najbolj praktična. Uporabnikom je omogočala ne le enostavno črpanje vode, ampak je nudila tudi dovolj prostora za odstavljanje veder.

Kar zadeva črpalno napravo, kajpak o njeni obliki lahko le ugrabimo. Vzdigovanje vedra s pomočjo dolgega vzvoda — žrdi, kakršne poznamo pri nas pri zelo plitkih vodnjakih na vasi npr. v Prekmurju, tu gotovo ni prišlo v poštev. Možna je varianta vzdigovanja vode z dvojnimi vedrom (o tej govorijo Piper), a takšno vzdigovanje vode je nepripravno in naporno ter zato pri večji

Sl. 5, 6 Poskus rekonstrukcije cisterne na celjskem gradu (risal Ivo Gričar)

Fig. 5, 6 An attempt at the reconstruction of the cistern at the castle of Celje (drawn by Ivo Gričar)

rabi komaj verjetno. Preostane nam torej le še način vzdigovanja vode s pomočjo vretena, ki je pri nas znan že v pozni antiki in je na deželi pri zunanjih vodnjakih še vedno najbolj pogosten. Pri tem so vreteno obračali s pomočjo vitla ali še večkrat kolesa — vztrajnika. Pri naši risani rekonstrukciji smo se odločili za zadnjo možnost, ki predstavlja že neko stopnjo razvitosti in je prav zaradi tega na celjskem gradu najbolj verjetna. Vsaj pri mlajših ohranjenih cisternah oz. vodnjakih na naših gradovih je dosledno v rabi ta princip in ni vzroka za pomislek, da ta način ne temelji na starejšem, srednjeveškem izročilu.

V zvezi s celjsko cisterno je zdaj ostalo odprto le še vprašanje tlaka. Že takoj na začetku lahko zavrneemo misel na steptano ilovico, saj ni materiala, ki bi bil znotraj ohišja cisterne ob pogostem polivanju vode bolj neustrezen. Tudi estrih najbrž ne pride v poštev, saj v nobenem doslej znanem primeru ni dokumentiran. Estrih so v srednjem veku navadno uporabljali v suhih, zaprtih prostorih, da pa bi bil v rabi tudi pri cisternah, močno dvomimo. Dvom podpira izkušnja, da bi se estrih, če bi se na gradovih v takšni rabi obnesel, pozneje gotovo uveljavil tudi pri gradnjah podeželskih cistern oz. vodnjakov, vendar temu ni tako. V teh vodnih napravah, kolikor imajo sploh kak pod, praviloma srečujemo na tleh le lesene plohe. Iz takšnih je bil, kot smo videli, tudi pod cisterne na Ajdovskem Gradcu ali na gradu Sonnenburgu, in tako ga predpostavljamo tudi v Celju. Če bi bil ob cisterni že prej urejen kamniten tlak, bi ga v poročilu

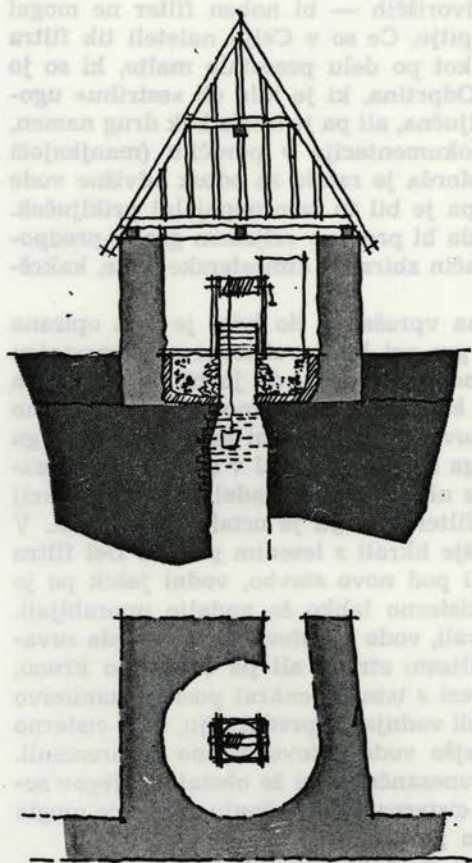

Fig. 7. An attempt at the reconstruction of a cistern with a small tower at Rekštajn (by Ivo Gričar)

Sl. 7 Poskus rekonstrukcije cisterne s stolpičem na Rekštajnu (risal Ivo Gričar)

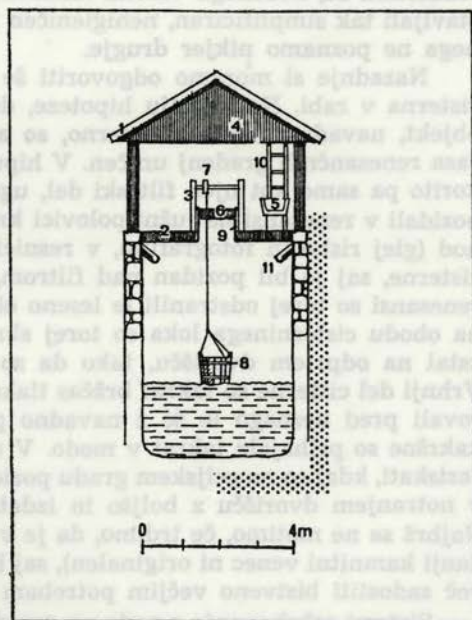

Fig. 8 A reconstruction of the water cistern at Ajdovski Gradec near Sevnica (after Knific)

Sl. 8 Rekonstrukcija vodnega zbiralnika na Ajdovskem Gradcu pri Sevnici (po Knificu)

komisije z dne 16. decembra 1579 morda posebej omenili, ali pa bi komisija tlaka sploh ne omenjala, ker bi ga lahko grajski prebivalci z minimalnim trudom kar sami popravili, tako da bi eventualno razmajane plošče ali kamne spet nekoliko naravnali. Tako pa poročilo govori o novem tlaku, ki naj bi bržčas zamenjal dotrajani leseni pod in ga pozneje verjetno tudi je.

Pomembno za cisterne je bilo redno oskrbovanje z vodo. Včasih, če je bil nad gradom še hrib ali pobočje, so pripeljali vodo kar od tam, še pogosteje pa so jo speljali direktno z bližnjih streh. Voda je bila prek žlebov — ti so bili največkrat leseni — speljana naravnost do filtra, od koder je nato pronicala v vodni zbiralni jašek. Kakršnokoli zbiranje vode na »estrihu«, položenem v ravnini hodne površine dvorišča, četudi le za zelo kratek čas, je zato neverjetno. Umazanijo, ki bi se tako zbrala — pomislimo samo na perutnino in drugo domačo živad, ki

se je podila po srednjeveških grajskih dvoriščih — bi noben filter ne mogel toliko prečistiti, da bi bila uporabna za pitje. Če so v Celju naleteli tik filtra na »estrih«, tega lahko razložimo samo kot po delu preostalo malto, ki so jo razlili po tleh — le kam bi sicer z njo. Odprtina, ki je bila ob »estrihu« ugotovljena v obodu cisterne, pa je lahko naključna, ali pa je imela kak drug namen, ki ga spričo pomanjkljivo objavljene dokumentacije v poročilu (manjkajoči prerez) ne moremo avtentično razložiti. Morda je rabila za odtok odvišne vode v skalno razpoko ali kaj podobnega, ali pa je bil tu celo napajalni priključek. Kakorkoli že, nobenega vzroka nimamo, da bi prav na celjskem gradu predpostavljali tak simplificiran, nehigieničen način zbiranja atmosferske vode, kakršnega ne poznamo nikjer drugje.

Nazadnje si moramo odgovoriti še na vprašanje, do kdaj je bila opisana cisterna v rabi. Na temelju hipoteze, da gre pri koritu cisterne za samostojen objekt, navadno zbiralno cisterno, so arheologi menili, da je bil ta objekt za časa renesančnih gradenj uničen. V hipu, ko gledamo cisterno kot celoto, njeno korito pa samo kot njen filterski del, ugotovimo, da temu ni tako. Zid, ki so ga pozidali v renesansi na južni polovici kroga in ki je potekal v smeri vzhod—zahod (glej risbo in fotografijo), v resnici z ničemer ni prizadel vitalnih funkcij cisterne, saj je bil pozidan nad filtrom, filter sam pa je ostal nedotaknjen. V renesansi so torej odstranili le leseno ohišje hkrati z lesenim podom. Del filtra na obodu cisterninega loka so torej skrili pod novo stavbo, vodni jašek pa je ostal na odprtem dvorišču, tako da so cisterno lahko še nadalje uporabljali. Vrhnji del cisterne so takrat bržčas tlakovali, vodo v cisterni pa so morda zavarovali pred nesnago le še z navadno pultasto streho ali pa s kovano krono, kakršne so prihajale takrat v modo. V zvezi s tem bo enkrat pozneje zanimivo raziskati, kdaj so na celjskem gradu pozidali vodnjak v predgradju, ki je cisterno v notranjem dvorišču z boljšo in izdatnejšo vodo gotovo močno razbremenil. Najbrž se ne motimo, če trdimo, da je v renesančni dobi že obstajal (njegov sedanjí kamnitni venec ni originalen), saj bi cisterna po povečanju gradu ne mogla več zadostiti bistveno večjim potrebam in porabi.

Sistemi oskrbovanja z vodo na grajskih stavbah pri nas še niso bili predmet strokovne obravnave. Tudi pri gradovih, kjer so doslej opravljali raziskovalna dela, povezana z izkopi, se cisternam — vsaj kolikor je iz objavljenih poročil razvidno — ni posvečala posebna skrb. In vendar, prav cisterne so bile osrednja tehnična naprava, ki je sploh omogočala življenje na odročnih gradovih. Poglobljena vednost o tem predmetu bo zato pomenila tudi globlji vpogled v grajsko življenje nasploh in mora biti zato tesno povezana z vsemi kasteloškimi raziskavami. Celjska cisterna je lahko samo začenši pars pro toto. Preučitev cistern različnih provenienc in iz časovno različnih obdobj nam bo šele omogočila celosten vpogled v to zanimivo poglavje, katerega problematiko smo tu komaj nakazali.

OPOMBE

¹ Lojze Bolta, Rifnik nad Šentjurjem. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 58. Ljubljana 1976, p. 22; Timotej Knific, Vodni zbiralnik, v knjižici: Novo arheološko odkritje na Ajdovskem Gradcu pri Sevnici. Ljubljana, 1978.

² Werner Meyer, Zisternen auf Höhenburgen der Schweiz. Burgen und Schlösser, 20. Jahrgang, Heft 1979/II, p. 87.

³ Ibid., p. 88

⁴ Tatjana Bregant, Stari grad nad Celjem. Raziskovanja v letih 1973—1974. Poizkus rekonstrukcije rasti grajskega jedra. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana, 1977.

⁵ Ibid., p. 14.

⁶ Ibid., p. 16/17.

⁷ Ibid., p. 18/19.

⁸ Oswald Trapp, Tiroler Burgenbuch I. Band. Vinschgau. Bozen, Innsbruck — Wien (1972). Zweite Auflage 1976, p. 156 s

⁹ Prim. skico cisterne v Otto Piper, Burgenkunde. Frankfurt am Main 1976, p. 512.

¹⁰ Ibid., p. 511 s.

¹¹ Oswald Trapp, Tiroler Burgenbuch. Das Wipptal. Bozen, Innsbruck — Wien 1974, p. 15.

¹² Ivan Stopar, Pričevanja zgodovinskih virov o gradu Celje. Celjski zbornik 1975—1976, p. 421 s.

¹³ Vsi kamnitni venci na naših gradovih izvirajo iz renesančne oziroma največkrat baročne dobe. Tudi iz literature mi ni znan noben primer, da bi kamnitni venci nastopali na gradovih že v srednjem veku, čeprav te možnosti kajpak zlasti na pomembnejših gradovih in v Italiji ne izključujem — pri tem pa mislim predvsem na predalpski prostor. Na manjših, zlasti ministerialskih gradovih so nedvomno prevladovali leseni venci.

¹⁴ Ivan Stopar, Gradovi, graščine in dvorci na Slovenskem Štajerskem. Poglavlje Rekštanj. V pripravi za tisk.

¹⁵ Knific, o. c.

KONSERVACIJA ZGODNJEKRŠČANSKIH CERKVA NA GRADIŠČU NAD GLOBASNICO (HEMMABERG, KOROŠKA)

Franz Glaser

THE CONSERVATION OF EARLY-CHRISTIAN CHURCHES ABOVE GLOBASNICA

POVZETEK

Predstavitev poznorimskega cerkvenega kompleksa nad Globasnico (Koroška, Avstrija) in predstavitev specifičnih, konservatorskih problemov (ohranjen je mozaik ne pa temelji okolnega zidovja) ter prikaz načina ureditve objektov za ogled.

The presentation of the Late-Roman ecclesiastic complex above Globasnica (Carinthia, Austria) and the presentation of specific, conservational problems (the mosaic was preserved, but not the groundwork of the surrounding walls), as well as the illustration of the manner in which the objects are arranged for presentation.

Na Gradišču nad Globasnico je tačas najpomembnejše izkopavanje objektov iz pozne antike in zgodnjega krščanstva v Avstriji. To je izjemen cerkveni kompleks, hkrati pa so tod l. 1980 našli največjo površino starokrščanskega mozaika v Austria Romana.

Sestavek najprej podrobno reproducira raziskovanja in arheološke probleme, ker so pač zelo pomembni za konservacijo. Vsak konservatorski program nadalje odraža svoj čas in naše delo je rezultat 20. stoletja. Na Gradišču so zidovi izredno slabo ohranjeni, ohranjeni pa so tlaki. To povzroča specifično situacijo: razlika med ohranjenim dnom temeljne jame in nivojem tlaka znese (pri južni cerkvi) tudi 1,70 m. Ko smo kompleks predvideli za konservacijo, smo morali izbrati način, ki bo uspešno prenašal tako vremenske nepravilike kot veliko število obiskovalcev.

Tako smo morali pozidati zidove v antične temeljne jame. Na ta način smo ustvarili situacijo, ki je različna od one, katero smo našli — sicer merilo za konservacijo. Gradbene posnetke smo opravili zelo natančno, tako da ni nejasnosti, kar zadeva zidove. Zid smo sezidali iz apnenca, enakega prvotnemu gladivu. Razne barve peska v notranjosti objektov naj nakazujejo razne vrste tlakov tam, kjer niso več ohranjeni (rdeče — opeka, belo — mozaik, črno — les). V opornike za kole bomo vstavili les, na grobne jame pa položili rjave kamnite plošče. Okolico bomo ustrezno zazelenili.

Vedi zadoščajo izkopavanja in dokumentacija. Za zainteresiranega laika in sploh za prebivalstvo so pa konservacije in rekonstrukcije pripomoček za razumevanje. Kljub temu, da so glavne smernice za konservacijo z naštetim jasno podane, zadevamo vedno spet na detaljne probleme, tako npr. tam, kjer je

arheološki podatek tako stromen, da je možnih več razlag. Poleg tega so tudi finančne možnosti zelo pomembna postavka.

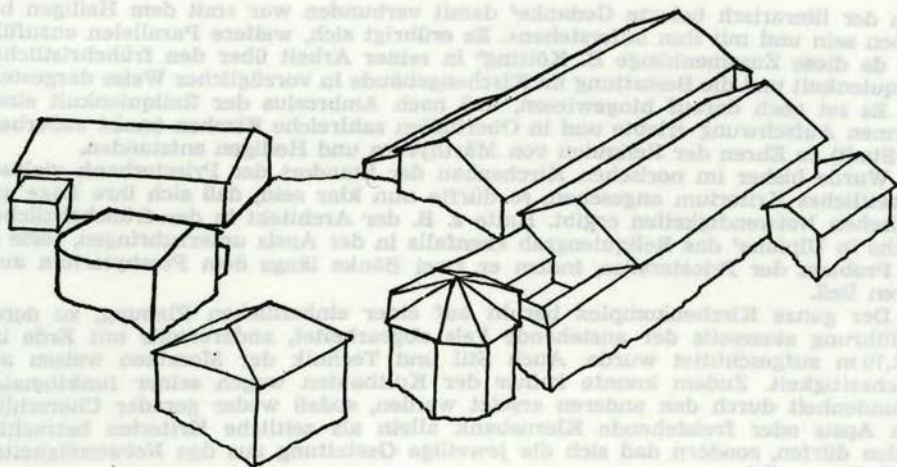
Der Hemmaberg (Globasnica, Bez. Völkermarkt, Kärnten) ist zur Zeit die bedeutendste Grabungsstätte der Spätantiken- und Frühchristentumforschung in Österreich. Er trägt einen für den Alpenraum einzigartigen Kirchenkomplex. Gleichzeitig wurde 1980 die größte erhaltene Fläche frühchristlicher Mosaiken der Austria Romana freigelegt.

Bereits in der Zeit zwischen 1906 und 1914 wurden am Hemmaberg partielle Untersuchungen von Notar H. Winkler durchgeführt. R. Egger veröffentlichte die Ergebnisse aufgrund von Skizzen des Notars und eigenen Beobachtungen.¹ Die in der Publikation wiedergegebenen Grundrisse sind in weiten Abschnitten Rekonstruktionen mit rechten Winkeln und unzureichenden Maßangaben. Die Unterschiede zwischen den alten Plänen und dem neuen Grabungsbefund habe ich bereits in den Vorberichten² aufgezeigt, sodaß ich vorwiegend über die neuen Ergebnisse berichten und nur in einzelnen Punkten auf die ältere Darstellung verweisen werde. R. Egger deutete die drei damals bekannten Bauwerke als Gemeindekirche, Konsignatorium und Baptisterium. Die damals aufgedeckten Abschnitte an Mosaiken gingen zur Gänze verloren. Die Zuschüttung der Böden erwies sich als unzureichend, da die Steinchen von den Besuchern gesucht und verschleppt wurden.

In de letzten vier Jahre wurden nun die Fundamente, Mauern und Böden der zwei geosteten Kirchenbauten, einer angebauten Kapelle, des oktogonalen Zentralbaues und einer weiteren Nord-Süd-orientierten Kapelle vollständig ausgegraben. Entsprechend dem Gelände liegen die Bauwerke auf drei verschiedenen Ebenen.

Die nördliche Kirche ist ein langrechteckiger Saal von $21,6 \times 8,5$ m mit einem im Westen vorgelagerten Narthex. Das erhöhte Presbyterium trug eine halbrunde, 1,10 m breite gemauerte Priesterbank und war den Funden nach von Marmorschranken begrenzt, die ursprünglich eine Öffnung zur Solea freiließen. Ob ein gemauerter Ambo auf der Solea stand, wie etwa in der frühchristlichen Kirche in Lavant, läßt sich nicht entscheiden. Seitlich führten ursprünglich zwei Treppenstufen von höher gelegenen Altarbereich. Anstelle der Stufen nahm R. Egger Kredenztischen an, da ihm das erhöhte Bodenniveau des Presbyteriums nicht bekannt war. Dies zu erwähnen ist insofern bedeutsam, da er die für die frühchristliche Kirche in Teurnia vermuteten steinernen Kredenztischen in Analogie zum Hemmaberg setzt. Am geraden Chorschluß der Gemeindekirche war eine kleine Sakristei, an der Nordseite eine große Zisterne mit schräg abfallendem Boden angebaut.

Von den ursprünglichen 140 Quadratmetern an Bodenmosaiken wurden ca. 20 Quadratmeter nach den früheren Grabungen zerstört. Uns blieben noch ca. 40 Quadratmeter erhalten, und diese reichen aus, um ein vollständiges Bild von der ornamentalen Gestaltung zu geben. Für die Herstellung der Mosaiken wurden sowohl Kalkstein in den Farben Weiß, Grau, Schwarz und Rosa als auch rote Würfelchen aus Ziegeln verwendet. Die Priesterbank wird umgeben von einem Weinrankenmotiv, das das Streben des Künstlers nach einer gewissen plastischen Darstellung zeigt. Entlang der Presbyteriumkanten schmückte ein Peltenornament den Boden, an das ein diagonaler Kreuzblütenrapport angeschlossen. Dieser reichte bis zur Flucht der Solea-westkante und wurde ringsum von einem Zinnenmäander gesäumt. In der Ecke des Ornamentfeldes war der Platz für eine Stifterinschrift ausgespart. Der Name des Stifters, der hundert Quadratfuß Mosaik bezahlt hat, blieb nur unvollständig erhalten. Die genannte Ornamentfläche umfaßte ursprünglich 30 Quadratmeter, sodaß für die anderen Abschnitte des Mosaikbodens weitere Stifter in Frage kommen. Getrennt durch ein weißes Band, gliederte das westliche Drittel des Kirchenbodens in Netzgeschlinge aus Kreisen und Quadraten, denen Kraniche und Enten eingeschrieben waren. In der antiken Tradition gehörten die Vögel zur Schilderung eines »locus amoenus«, der in christlicher Zeit zur Vorstellung des Paradieses wird.³ In der Kirchenväterliteratur wird der Ente kein Symbolwert beigemessen, während der Kranich als Gleichnis für Wachsamkeit und Gemeinschaftssinn gilt.⁴

Sl. 9 Risarska rekonstrukcija stavb na Gradišču nad Globasnico

Fig 9 A sketched reconstruction of buildings at Gradišče above Globasnica

Die südliche Kirche ist ein langrechteckiger Saal (16,80 × 8 m) mit einer Apsis im Osten und einem Narthex im Westen. Dem Befund nach verband ein Atrium den Zentralbau mit der südlichen Kirche. Eine an der Südseite angebaute Kapelle (10,45 × 3,90 m) wiederholt den Grundriß der Südkirche und ist von dieser aus über eine Treppe zu erreichen. Die hier erhaltene Mosaikfläche von ca. 7,5 Quadratmetern zeigt Flechtbandschleifen, denen gestaffelte Dreiecke, »Laufender Hund« und zweisträngiges Flechtband eingeschrieben sind. Die kleinen quadratischen Felder sind durch Linien gegliedert, während die großen aufgrund des Ornamentes rekonstruierbar sind und z. B. Darstellungen oder Inschriften aufnehmen hätten können. Entsprechend den Gräbern an der Nordmauer der Kapelle und der Nische vor dem östlichen Grab, dürfen wir den Anbau als Grabkapelle bezeichnen.

Der Zentralbau auf oktagonalem Grundriß wurde bereits von R. Egger als Baptisterium gedeutet. Im Innern gibt er im Plan eine hexagonale Piscina an, die nicht axial ausgerichtet ist. Bei den Grabungen 1979 fanden wir allerdings einen annähernd quadratischen Beckenboden, der wie die ausgemauerten Pfostenlöcher nach den Bauachsen orientiert ist. Die westlichen Pfostenlöcher sind vom Estrich der Piscina abgerückt, sodaß wir in dem verbleibenden Zwischenraum die Treppenstufen des Taufbeckens annehmen dürfen. Die Piscina überspannte also (im Einklang mit den Pfostenlöchern) ein von Holzpfellern getragenes Tugurium. Die Mosaikausstattung, die zwischen 1906 und 1914 noch bis zu einem Drittel erhalten war, ging in der Folgezeit fast gänzlich verloren.

Wie das Verbot, Menschen im Baptisterium zu bestatten bezeugt, war der Taufkapellenbereich begehrter Begräbnisplatz. Zwei Gräber liegen links und rechts des Eingangs in das Baptisterium und ein drittes Grab am Fuß der Südmauer. Die Bestattung im Kirchenbereich war natürlich Klerikern, Stiftern und Stifterinnen vorbehalten, während die Bevölkerung im allgemeinen außerhalb der Befestigungsmauern begraben wurde, wie die entsprechenden Funde zeigen.

Die Südkirche wurde bisher ausschließlich in ihrer Bedeutung als Konsignatorium gesehen. Doch hat der Grabungsbefund gezeigt, daß anscheinend in einer Vertiefung der Apsis ein Reliquiar untergebracht gewesen sein dürfte. Dies würde auch erklären, warum hier das betonte Bauelement der Apsis verwendet wurde. Sie allein war mit Bodenmosaik ausstattet: Geometrische Ornamente mit einer Stifterinschrift und ursprünglich zwei Pfauen, die als Ewigkeitssymbole neben dem Reliquiar ihre Bedeutung hätten. Demnach ergibt sich auch, daß für die beiden Gräber und die Grabkapelle unmittelbar bei der Apsis kein zufälliger Platz gewählt wurde, sondern

eben der literarisch belegte Gedanke⁵ damit verbunden war »mit dem Heiligen begraben sein und mit ihm auferstehen«. Es erübrigt sich, weitere Parallelen anzuführen, da diese Zusammenhänge B. Kötting⁶ in seiner Arbeit über den frühchristlichen Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude in vorzüglicher Weise dargestellt hat. Es sei noch darauf hingewiesen, daß nach Ambrosius der Reliquienkult einen enormen Aufschwung erlebte und in Oberitalien zahlreiche Kirchen (meist außerhalb der Stadt) zu Ehren der Reliquien von Märtyrern und Heiligen entstanden.

Wurde bisher im norischen Kirchenbau der Standort der Priesterbank vielfach als zeitliches Kriterium angesehen, so dürfte nun klar sein, daß sich ihre Lage aus kultischen Notwendigkeiten ergibt. Hatte z. B. der Architekt in der frühchristlichen Kirche in Ulpiana⁷ das Reliquiengrab ebenfalls in der Apsis unterzubringen, löste er das Problem der Priestersitze, indem er zwei Bänke längs dem Presbyterium ausführen ließ.

Der ganze Kirchenkomplex beruht auf einer einheitlichen Planung, zu deren Ausführung einerseits der anstehende Fels abgearbeitet, andererseits mit Erde bis zu 1,70 m aufgeschüttet wurde. Auch Stil und Technik der Mosaiken weisen auf Gleichzeitigkeit. Zudem konnte keiner der Kultbauten wegen seiner funktionalen Gebundenheit durch den anderen ersetzt werden, sodaß weder gerader Chorschluß noch Apsis oder freistehende Klerusbank allein als zeitliche Kriterien betrachtet werden dürfen, sondern daß sich die jeweilige Gestaltung aus den Notwendigkeiten des Kultes ergibt.

Für die zeitliche Einordnung sind die Mosaiken von Bedeutung, da die Kleinfunde gering an Zahl und wenig signifikant sind. Es sei auf den diagonalen Kreuzblütenrapport hingewiesen, der im Adriaraum seine Parallelen hat. Zwei Beispiele aus Ravenna, je eines aus Grado, San Canzian d'Isonzo und aus Poreč zeigen, daß die Mosaikböden des Kirchenkomplexes in die Zeit nach der Mitte des 5. Jh. datiert werden können. Damit sind wohl die Mosaiken einem Werkstättenkreis aus dem Adriaraum zuzuordnen.

Westlich des Baptisteriums liegt nach den Bauachsen der Kirchen ausgerichtet — ein Bauwerk mit rechteckigem Grundriß (6,90 × 8,60 m), das ursprünglich mit einem Holzboden ausgestattet war und in dem zahlreiche spätantike Amphorenscherben gefunden wurden. Doch dürfte aus dem Befund allein vorerst kaum eine konkrete und gesicherte Deutung zu gewinnen sein.

Westlich der Gemeindekirche liegt eine N-S-orientierte Kapelle (9,60 × 6,60 m) mit der Apsis im Norden und ist aufgrund der darin und außerhalb gelegenen geosteten Gräber als Grabkapelle anzusprechen. Ein Eingang mit einem kleinen Vorbau ist an der östlichen Seite nachgewiesen. Im Innenraum sind zwei Gehniveaus vorhanden; in dem südlichen tieferen sind ein ausgemauertes Grab und ein unfertiges ausgespart. Vom letztgenannten ist nur die Felsausarbeitung und die vorbereitete Deckplatte aus Marmor erhalten. Auf dem nördlichen Estrichniveau steht in der Apsis eine halbrunde Bank, in deren Bereich eine kleine rechteckige, ursprünglich ausgemauerte Grube liegt. Wie die analogen Beispiele zeigen, wollte man in der frühchristlichen Zeit auch im Bereich der privaten Mausoleen nicht »auf die hilfreiche Nähe der Märtyrer verzichten«, sodaß wir die Vertiefung als Reliquienloculus betrachten dürfen. In der Grube wurde u. a. ein Schrankenbruchstück und ein gekurvtes Marmorplattenfragment gefunden, das vielleicht einer Mensaplatte zuzurechnen ist.

Wie beim Mausoleum der Christin Asklepia in Salona ist der Grabbau am Hemmberg mit der Apsis gegen Norden orientiert und westlich der Kirche gelegen. Die halbrunde Bank in der Apsis wäre zu vergleichen mit der N-S-orientierten Grabkammer XIII in Pecs⁸ und würde zugleich die Verbindung zur angebauten Memorialkapelle in Lavant herstellen, wo die Vertiefung als Reliquienloculus mit Marmorplatte und Fenestella anzusehen sein wird.

Die genannte Bedeutung der südlichen Kirche steht durchaus im Einklang mit dem Baptisterium. Die verehrungswürdigen Reliquien boten Anlaß für den Zustrom von Gläubigen, wie dies die Gegenstimmen gegen übertriebenen Reliquienkult in der frühchristlichen Literatur bezeugen. Demnach waren Reliquien der Anlaß für die Pilgerfahrten und im Rahmen einer solchen ließen sich die Gläubigen oftmals taufen, wie J. Christern⁹ herausgearbeitet hat.

Alle vorgenommenen Konservierungsprojekte sind zeitgebunden und somit Produkte des zwanzigsten Jahrhunderts. Daher sind für die Durchführung der Konservierungsarbeiten stets verschiedene — auch zeitbedingte — Gesichtspunkte maßgeblich.

Am Hemmaberg ist der Erhaltungszustand der Mauern sehr schlecht. Bestenfalls sind wenige Steinscharen vorhanden, oft aber nur das Mörtelbett oder die Fundamentgrube. So ergibt sich, daß die Böden auf höherem Niveau erhalten blieben, da sie nicht dem Steinraub zum Opfer fielen. Die Hanglage der südlichen Kirche bedingt sogar zwischen Bodenniveau und Fundamentgrube einen Höhenunterschied von ca. 1,70 m. Außerdem sind in der zuletzt genannten Kirche ca. zwei Drittel des Bodens bereits abgerutscht.

Da mit der Aufnahme der Grabungen geplant war, diesen interessanten Kirchenkomplex des Alpenraumes zu konservieren, galt es, eine Möglichkeit zu wählen, die der Witterung und den Besuchern standhält, und auch den antiken Bestand schützt. Eine Zuschüttung und Markierung des Grundrisses mit Platten oder ähnlichem schied durch die Hanglage aus.

Es war also notwendig Mauern auf die antiken Fundamente und in die Fundamentgruben zu setzen. Dadurch wurde in diesem Bereiche ein Zustand geschaffen, der sich nicht wieder auf die Fundsituation zurückführen läßt — ein Aspekt der sonst bei Restaurierungen heutzutage maßgeblich ist. Die Bauaufnahmen wurden äußerst genau durchgeführt, sodaß keine Fragen bezüglich des Mauerverlaufes entstehen dürften. Durch das Hochziehen der Mauern meist bis ca. 0,50 m über das antike Gelniveau können die Böden wirksam geschützt werden. Bei der Ausführung des Mauerwerkes wurde darauf geachtet, nur den Grundriß gleichsam anzugeben. Die Mauerkronen sollen mit Rasenziegeln bedeckt werden. Da für das ursprüngliche Mauerwerk Kalkstein verwendet worden war, wurden auch die erneuerten Mauern in dieser Gesteinsart ausgeführt. Der Steinmangel und die Unrentabilität des Waschens verstürzter Steine erforderten die Zufuhr frisch gebrochenen Kalksteins, der vielleicht nicht den »Ruinenvorstellungen« der Besucher entgegenkommt. Es kann die Anlage somit nur eine Informationsquelle sein, da der Befund, d. h. die Ruine, nicht sichtbar bleiben kann. Dementsprechend soll die Kiesbeschüttung dem künftigen Besucher gleichsam als Signatur anzeigen, wo welche Bodenart ursprünglich vorhanden war. Roter Kies wird zur Darstellung von Ziegelsplittestrich, weißer Kies für Mosaikflächen und schwarzer Kies für Holzböden verwendet. In Balkenlager oder Pfostenlöcher wird entsprechendes Holz eingefügt. Gräber werden durch graue Bruchsteinplatten markiert.

Das letzte Ziel ist es, die Umgebung durch verschiedene Sträucher und Bäume parkartig zu gestalten. Da die Fichten des Waldes bereits von Menschenhand gepflanzt sind anstatt der ursprünglich vorkommenden Buchen, so kann man wohl nichts gegen eine Veränderung im Bewuchs auf geringer Fläche einwenden. Vor allem wird durch die Konservierung klar, daß anscheinend für den Bau der Kirchen zwar nicht der höchste Punkt, aber ein dominierender Platz auf dem Bergrücken gewählt wurde.

Für die Wissenschaft reichen Grabung und Dokumentation aus. Für den interessierten Laien und für die Bevölkerung sind konservatorische und rekonstruktive Maßnahmen ein Weg zum Verständnis und zu historischem Bewußtsein.

Wurden zwar die Richtlinien für diese Konservierungsarbeiten am Hemmaberg in wenigen Worten dergestellt, gibt es doch immer wieder Detailprobleme, die dann speziell entschieden werden müssen, wie z. B. wenn der spärliche Befund verschiedene Lösungen zuläßt. Die finanziellen Möglichkeiten sind außerdem ein nicht zu übersehender Faktor, der für die gesamte Ausführung eine Rolle spielt.

Ohne Zweifel hat der Direktor des Landesmuseums für Kärnten, Doz. Dr. Gernot Piccottini, einen wichtigen Schritt getan, als er für die Konservierung dieses Ensembles spätantiker Bauten entschied, die ein einzigartiges frühchristliches Zeugnis in der Austria Romana sind. Wie die Besucherzahlen in Sommer erkennen lassen, sind die Ausgrabungen am Hemmaberg bereits ein Anziehungspunkt des Kärntner Unterlandes geworden.

ANMERKUNGEN

¹ R. Egger, Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum (1916).

² F. Glaser, Pro Austria Romana 28 (1978), 29 ff; 29 (1979) 30 f; 30 (1980) 21 f; Fundberichte aus Österreich 17 (1978) 307 ff; 18 (1979) 425 f; Carinthia I, 169 (1979) 15 ff; Carinthia I 170 (1980) 67 ff. Vom Autor wird eine Monographie vorbereitet und daher nur eine beschränkte Anzahl von Anmerkungen gegeben.

³ A. Hermann, Jahrbuch für Antike und Christentum 2 (1959), 65

⁴ Basilius, Hexaem. VII, 5; Ambrosius, Hexaem. V. 15; Eustathius, Hexaem. metaphr. VII, 5.

⁵ Theodoretus, Hist. rel. 21, vgl. Augustinus, De cura pro mortuis ger. 18, 22; E. Diehl, Inscript. lat. christ. vet. 1925, Nr. 3863.

⁶ B. Kötting, Der frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude (1965) 24 ff.

W. Sulser — H. Claussen, St. Stephan in Chur (1978) 136 ff.

⁷ I. Nikolajević, AVES 29 (1978) 688 ff.

⁸ F. Fülep, Vortrag in Rom, März 1981. Entsprechende Literatur ist mir zur Zeit nicht zugänglich.

⁹ J. Christern, Das frühchristliche Pilgerheiligtum von Tebessa 1976.

¹⁰ Vgl. z. B. die jüngsten Konservierungsmaßnahmen des Deutschen Archäologischen Institutes in Carthago.

IZ RAZISKOVANJA OSNOV ZA VALORIZACIJO V ARHEOLOŠKIH OBMOČJIH

Iva Mikl Curk

FOUNDATIONS FOR THE EVALUATION IN ARCHAEOLOGICAL AREAS

POVZETEK

Izbiri takih delov med sledovi rimskega mesta, ki zahtevajo še posebno skrb v okviru varstva, vodijo obseg območja in siceršnja logična omejitev prostora in vloga pošameznih četrti starega naselja, važen pripomoček pa je tudi individualni zgodovinski dokument, zveza z naravnimi viri, razvojna logika naselja in mnogo ohranjene originalne snovi.

The choice of such parts of the remains of the Roman town that demand special care within the frames of monument conservation depends on the extent of the area, as well as on the logical space limitation. Other important resources are the role of individual quarters of the old town and the individual historical documents, the connection with natural sources, the development logic of the settlement, and much of the preserved original material substance.

V minulih petih letih smo v našem Zavodu opravili prvo etapo raziskovalne naloge, ki jo je sofinancirala Raziskovalna skupnost Slovenije. Na praktičnih primerih smo skušali raziskati, kako v obsežnejših arheoloških najdiščih oz. območjih omejiti površine, za katere predlagamo strožje varstvo. Ta meja, ta »tenka rdeča črta«, je, žal, nujno potrebna in potegniti jo moramo na podlagi arheoloških izsledkov. Gotovo je ena od pomembnih nalog arheologa konservatorja. Temu mnenju bo kdo oporekal, češ da nas že mnogo drugega utesnjuje, zakaj bi se omejevali potem še sami. A ravno to stališče je zmotno, stroka je dolžna pomagati javnosti s kar najbolj pravilnimi informacijami. Tako ravnaje nalaga stroki njeno mesto v družbi in odgovornost do dediščine. S pretiranimi zahtevami žal ne koristimo dediščini, le prerado se namreč zgodi, da take zahteve usklajevanja stališč odplakne daleč prek dopustnih meja in potem dosežemo v boju za ohranitev nekega detajla v dediščini prav nasprotno od tistega, kar smo hoteli. Zato ni nikoli dovolj poudarjena zahteva, da mora delo arheologa konservatorja voditi resnična kvaliteta.

Vsako arheološko območje torej obsega manjši del, kjer se mora sodobnost podrežati interesom varovanja vrednosti te dediščine, in večji del, kjer je, ko izpolnimo nekaj pogojev, dopustna dokaj svobodna sodobna raba zemljišča in prostora. Te dele pomagajo izbirati bazično arheološko raziskovanje in zgodovinska interpretacija, dalje vrsta konservatorskih norm in izkušenj, vrsta podatkov o sodobnih možnostih in interesih, ki zadevajo območje, vse pa na način prave znanstvene sinteze v skladu z individualnimi posebnostmi območja. Ko to

delamo, opravljamo delo, ki ima mnogo značilnosti konservatorskega raziskovalnega dela.

Naša raziskava pa si je zastavila še vprašanje, kako posplošiti nekaj izkušenj pri izbiranju oz. valorizaciji posameznih sestavin arheološkega območja, da bi mogla posplošitev koristiti tudi drugje. Z ozirom na zahtevnost območja in strokovne izkušnje podpisane smo se ukvarjali predvsem z dediščino v Ptujju in (nekaj malega) na Vrhniki. Za osnovo pri delu so rabile arheološke raziskave nekaj topografskih detajlov, nato več poskusov interpretacije funkcije nekaterih izkopanih stavb, zlasti pa več variant interpretacije glavnih naselbinskih vodlišč in gibal razvoja posameznih mestnih četrti v starih zgodovinskih dobah. Sledila je analiza sodobne funkcije in stanja na posameznih koncih mesta. Primerjava vseh izsledkov in podatkov je potem omogočila dopolniti že izdelani konservatorski red, pa tudi pripraviti kratka navodila za učinkovitejšo valorizacijo. Zelo mnogo smo se med opravljanjem naloge posvetovali drugod.¹

O arheoloških izsledkih oz. novih razlagah poročam drugje,² o neposrednih terenskih delih pa sem v skladu z našo prakso sproti poročala v preliminarnih poročilih.³ Tu sledi povzetek specifičnega konservatorskega dela.

1. Obseg, razmejitvev prostora

Zelo pomembno je vprašanje, kje poteka meja arheološkega območja, in to, kaj štejemo za eno območje. Že iz starih raziskovanj sledi,⁴ da je rimskodobni Poetovio v svojem največjem obsegu vsaj v eni smeri (proti zahodu) presegal sodobne meje Ptujja. Toda na tem ozemlju, se pravi na ozemlju antoninskega Poetovia, so že prej stale razne predhodnice mesta, pa tudi pozneje je mesto verjetno razpadlo na skupino manjših naselbinskih jeder in le iz enega izmed njih je nastalo sodobno mesto. S tem mislim na jedro pod Muzejskim trgom, ob koncu rimskega mostu in na koncu Prešernove ulice, pod Gradom in dominikanskim samostanom, na mestu domnevnega rimskega foruma in kapitolskega svetišča. To jedro je ponovna sprememba dravskega toka v zgodnjem srednjem veku tako poškodovala, da je bilo treba potisniti trdno mestno parcelacijo (in delitev mestnega zemljišča?) višje, na sedanjo Prešernovo ulico in Slovenski trg.⁵

Po logiki stvari smo že do sedaj šteli največji obseg rimskega mesta, torej prostor naselbine v antoninskem času, za prostor arheološkega območja Ptuj. Analize v okviru naše raziskave so to logiko razčlenile, definirale in poglobile. Ves ta prostor tudi danes brez izjeme gravitira k Ptujju, vizualno pa ga tudi v celoti obvladuje obris ptujskega mestnega stolpa in še posebno Gradu. Prav tako moremo trditi, da je vsa prazgodovinska naselja na prostoru rimskodobnega Poetovia in prav tako vse zgodnjerednjevške naselke⁶ usmerjal, če že ne kar oblikoval, brod in most čez Dravo. Potemtakem je to, da štejemo za enoto arheološke terene znotraj največjega obsega rimskodobnega Poetovia, slej ko prej upravičeno.

V nasprotju s tem pa je na Vrhniki sodobni obseg naselja večji od prostora, ki ga moremo na podlagi skopih podatkov pripisati zgodnjerimskemu Nauportu. Ta obseg pa širita poznorimski kastel na Hribu in stolp na Turnovšah pa najdišča na Hruševci.⁷ Logika komuniciranja nam pomaga dalje.⁸ Še jasnejši je odgovor,

če si ogledamo življenje in komuniciranje sodobnega naselja. Za prostor Vrhnike so značilni izvir Ljubljanice (z možnostjo plovne poti), začetek Barja ob vznožju kraških vzpetin, pas zahodnega vršaja, ki je vodil poti, pa tok Ljubije in Podlipskega potoka. Na Vrhniki moramo šteti za enoto prostor sodobnega naselja. S tem hkrati zajamemo zgodnjericimsko tržišče ob Ljublanici, možno predrimsko naselje pri Sv. Trojici, rimsko obcestno naselje in obe utrdbi na vzpetinah (Hrib in Turnovše).

Ako gremo dalje, vidimo, da so bili v Ptujju detajli dolgega zunanjšega oboda antoninskega mesta zelo nejasni, da si se je bilo mogoče ob pogledu na prostor vzhodno od sedanjega pokopališča in Grajene zelo hitro zadovoljiti z enotno razlago vsega tega prostora. Danes to bolje razumemo.⁹ Izkušnje z vzhodnega mestnega roba nam morajo pomagati pri razlagi in omejevanju arheoloških površin na južnem mestnem robu na Zgornjem in Spodnjem Bregu.¹⁰ Spoznanja o taki organizaciji prostora v rimskem času, ki bi mogla smiselno usmerjati sedanjo parcelacijo in olajšati varstvena prizadevanja, so morda nekoliko kasna za varstvena prizadevanja v Ptujju, vsekakor pa lahko še mnogo koristijo drugod. Zelo pomembno je npr. ugotoviti, kdaj gre pri otočkih z grobovi, stran od glavne ceste, tako kot v Rabeljčji vasi v Ptujju ali na Zgornji Hajdini, še vedno za organsko mestno tkivo in kdaj za primestni zaselek. Analiza gradiva v Ptujju narekuje danes govoriti izključno o primestnem zaselku. Drugačen zgled nam ponuja dosedanje arheološko raziskovanje v dolini Grajene v Ptujju.¹¹ Vse takajšnje najdbe morejo biti del organizma, ki je lahko živel v 1. in 2. stoletju svoj vsakdan brez neprestane povezave z mestom, Poetoviom. Drugače torej mislimo, kadar so pred nami samo grobovi ali delavnica itd., skratka enote, ki so možne le v stalni povezavi z večjim naseljem.

Nič manj zahtevno in težko pa ni določati posameznih mej znotraj naselja in arheološkega območja; na to smo opozorili že na začetku našega sestavka. V okviru naše raziskave smo do sedaj skrbno analizirali orientacijo nosilnih zidov v stavbnih tlorisih po Ptujju, vse možne informacije o mestnih ulicah in dimenzije posameznih stavbnih enot oziroma razdalje, ki ločujejo med seboj posamezne ugotovljene nosilne zidove,¹² in nato skušali ugotoviti, kako morejo posamezne smeri te mreže omejevati npr. površine, ki smo jim kot zelenicam ali »arheološkim parkom« namenili v idejnih načrtih spomeniško funkcijo. Pri tem smo ugotovili, da so črte lahko prav dobra pomoč, saj so mnogokrat poglobljene s pretanjenim poslušom za geomorfološke razmere in okolje. Po drugi strani pa s tem, ko jih ponovno uporabimo, prezentiramo še neko lastnost starega naselja, lastnost, ki smo jo do sedaj zanemarjali, in sicer tkivo v prostoru.¹³

2. Vsebinska in vloga ter razvoj posameznih delov starega naselja

Če je staro naselje oz. arheološko območje logičen organizem, potem moramo valorizirati (in varovati) njegove sestavine prav gotovo tudi na podlagi tega, ali so v tem organizmu igrale ključno vlogo ali ne, in koliko časa jim je pripadala ta ključna vloga. Pri Vrhniki in pri Ptujju nam je na voljo in v pomoč nekaj rimskih pisanih virov, neposrednih in posrednih omemb ob raznih dogodkih ter nekaj epigrafskega gradiva, pa tudi vrsta arheoloških podatkov in na

njihovi podlagi postavljenih domnev.¹⁴ Toda če primerjamo stara, ugotovljena in domnevna težišča naselja s sodobnim središčem in strženom naselja v istem kraju, ugotovimo vrsto neskladij; rodila so jih tisočletja, ki ločijo eno težišče od drugega. Vsekakor pa ugotavljamo, da so geomorfološko izrazite točke navadno izjemne skozi vso zgodovino naselja, prav do danes. Sem štejemo predvsem Ptujski grad in Sv. Trojico nad Vrhniko. Njuna javna funkcija in vloga naselbinskega jedra je tudi zdaj tako nesporna, da olajšuje varstvo in omogoča spomeniško vlogo, v podrobnosti pa tudi ureditev arheoloških ostalin.¹⁵ Med izjemne predele, ki so v ravnini vseskozi ohranili nekaj svoje vloge pri oblikovanju individualnih značilnosti svojega mesta, pa bi mogli šteti prostor Muzejskega trga v Ptuj. Skozi zgodovino ni bilo to nekdanje zaledje foruma¹⁶ nikoli razparcelirano na drobne enote, dasi je utrip osrednjega trga po dobrih tisoč letih nasledila zbranstvo dominikanske samostanske družine in po 1700 letih mir pokopališča. Križišče na Sp. Hajdini nas danes komaj lahko še spominja na živi utrip uradov in skladišč ilirske carine¹⁷ in v svojo podobo kar ne more vključiti niti prvega mitreja, edinega, ki ga je konservatorsko delo v preteklosti ohranilo od svetišč nekdanjega vicus Fortunae. Še več drugih mestnih jeder v Ptuj pa je spet prišlo v mestni prostor šele pred desetletji ali šele pred kratkim. Še zdaj se ta prostor oblikuje na zahodu kot stanovanjska soseka individualnih zasebnih hiš, na vzhodu pa kot soseka stanovanjskih blokov. Pri tem si moramo še enkrat priklicati v spomin dejstvo, da je spomeniška funkcija javna funkcija in prezentiran večji arheološki spomenik zagotovo mora zaigrati vlogo sodobnega jedra v svojem delu naselja. V delu naselja, ki je danes le prevečkrat žal samo seštevek stanovanjskih enot, takih kot kjerkoli drugje, lahko starina postane tisti individualni znak, ki iz dela naselja naredi skupnost, organizem. Tretji mitrej je sicer prezentiran že sedemdeset let, a za prebivalce v soseki nima vloge sombateljskega izeja.¹⁸ Na starine, ki bi označevale ulice in zelenice, pa se z obema konserviranimi rimskima pečema, na meji s katastrsko občino Hajdina in v vzhodnem delu mesta, Ptuj šele privaja.¹⁹ Pri teh objektih je še posebej živo in mnogokrat boleče vprašanje, kako razmejiti prostor na javno in zasebno rabo. Samo z znanjem in razumevanjem je to mejo moč spremeniti v vez! Kadar zahtevamo v interesu varstva le čim večji javni prostor okrog spomenika in ne sodelujemo pri graditvi uravnoveženega sodobnega organizma okrog njega, ustvarimo v mestnem tkivu motečo vrzel. Taka vrzel je potem kot izziv za neorganizirano rabo zemljišča in tudi za gradnjo, ki jo slej ko prej pod pritiskom stvarnosti priznamo in odobrimo. Na Ptuj se je to zgodilo na meji med katastrskima občinama Ptuj in Hajdina,²⁰ deloma pa se to že dogaja še ob prvem in zlasti izrazilo ob tretjem mitreju. Tako ponovno povzemam ugotovitve večletnega iskanja v misel, da moramo arheološki rezervat znotraj sodobnega mestnega prostora vselej oskrbeti s primerno dodatno javno rabo, pa naj bo tudi nekoliko manjši, le da je aktiven člen v mestnem tkivu. Samo omejevanje graditve naredi v mestnem tkivu več škode kot koristi.²¹ Za mejo prostora, ki mu namenjamo spomeniško funkcijo, pa naj služi, kot smo rekli zgoraj, najbolj smiselna žila starega naselbinskega tkiva.

Sklep

Ker je bilo osnovno vprašanje, ki je pogojevalo in vodilo našo raziskavo, kako usmerja arheolog konservator svoj strokovni izdelek, strokovne osnove za razglasitveni akt ali za planski dokument, dajmo zdaj odgovor, kot ga moremo danes dati:

Strokovne osnove sodijo vsekakor v okvir družbenega planiranja in so zato tudi oblikovane po zakonitostih te dejavnosti. To pomeni, da mora vsak temeljni konservatorjev izdelek, pa naj bo prava strokovna osnova ali le preprosto nasvet, sloneti na prikazu stanja in analizi, v katero nepreklicno sodi kratka, hkrati pa splošno razumljiva in dovolj zgovorna rekonstrukcija zgodovinskega pomena in zgodovinske funkcije območja, ki ga obravnavamo. Tej rekonstrukciji moremo pomagati npr. s temile kronološkimi gesli: prazgodovina, starejša in mlajša kamena doba, bronasta doba, starejša železna doba itd. in s temi gesli interpretacije: naselbina, grobišče, mesto, mestna četrt, zaselek, villa, gradišče, gomila, gomilno grobišče, plano grobišče, žarno grobišče, pripadajoča grobišča, cesta, trasa, most, pristanišče, jamska postaja, naseljena jama, jamsko svetišče, nasip, utrdba, gospodarski objekt itd. Sledi lastniška, namembnostna, ekonomska in prostorska analiza sedanjega stanja (po potrebi le v nekaj besedah ali pa v posebnem elaboratu.) Šele iz tega sledi spomeniška valorizacija. Ta je nekako dvoplastna. Najprej je vrednost in vloga celotnega območja, nato pa gre za izčrščeno razlago vrednosti posameznih sestavin območja in posameznih lastnosti. Tako detajliranje mnogo pomaga v praksi. Vsak detajl moramo potem valorizirati tako kot prej območje v celoti. Za valoriziranje podrobnosti pa morajo služiti pri območjih s sledovi velikih naselij iz arheoloških dob po našem mnenju zlasti te vrednosti:

- a) zveza z naravnimi osnovami,
- b) prisotnost individualnega zgodovinskega dokumenta, pa naj si bo to poseben pisan vir ali razčlenjen arheološki detajl, plast, floris, najdba,
- c) funkcionalna in razvojna logika celotnega naselja v zgodovini,
- č) oblikovne posebnosti in
- d) velike količine ohranjene originalne snovi.

Iz take valorizacije more potem slediti bistveni del konservatorskega strokovnega dela, predlog varstvenega režima. Ta mora za večje območje gotovo vsebovati tudi

1. predlog površin, na katerih mora imeti izrazito spomeniška, javna funkcija prioriteto pred drugimi interesi, in
2. seznam površin, na katerih za arheološko dediščino dovolj poskrbimo z zavarovalnim izkopavanjem. Te površine pa spet delimo
 - a) na površine, kjer želimo svobodne predstavitve dediščine, pri čemer dediščina pomeni želeno oplemenitenje bivalnega in delovnega okolja,
 - b) na površine, kjer je dediščino možno predstaviti v svobodni obliki, ter
 - c) na površine, kjer predstavitve ne pridejo v poštev.

OPOMBE:

¹ Razmeroma malo se je, dasi štejemo vrsto sodobnih obdelav, mogoče opreti na literaturo, več so koristili direktni stiki s konservatorji. V literaturi so nepogrešljivi

prispevki za tovrstno delo: D. Vrsalović Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske I, 1975, 77 ss; *European Towns*, edited by M. W. Barley, London, New York, San Francisco 1977; R. Pierluigi *Salvanguardia delle zone archeologiche e problemi viari nelle città-Studia archeologica* 30, Roma 1979; Kosančičev venac, Beograd, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, 1979; G. Miarelli Mariani — B. Molajoli, *I fori imperiali*, *Restauro* 52, 1980; M. O. H. Carver, S. Donaghey, A. B. Sumpster, *Colonia*, *Archeology of York* 4; P. C. Buckland, *The Past Environment of York*, *Archeology of York* 14.

³ Varstvo spomenikov 21, 1977, 252; VS 22, 1979, 311.

² I. Mikl Curk, *Archeologia Jugoslavica* 20 v tisku.

⁴ Arheološka bibliografija o Ptujju je zbrana do leta 1969 v Poetovio-Ptuj, Zbornik razprav, Maribor 1969, 10—14. Najboljši prikaz najdišč B. Saria v Klemenc-Saria, *Archeologische Karte von Jugoslawien*, Blatt Ptuj 1936 in Blatt Rogatec 1939.

⁵ B. Saria, Blatt Ptuj, 33 ss; J. Curk, *Časopis za zgodovino in narodopisje* n. v. 10, 1974, 244 ss; B. Grafenauer *Zgodovinski časopis* 24, 1970, 167 ss.

⁶ Naselbinski sledovi iz konca kamene dobe so znani na Gradu, v Rabelčji vasi (glej letošnja poročila), iz starejše železne dobe spet na Gradu, v Rabelčji vasi in na Hajdini na več mestih druge dravske terase. Iz zgodnjega srednjega veka so znana grobišča, posamezne najdbe keramike pa dajo slutiti, da je k njim sodilo eno ali več naselbinskih jeder po sedanjem Ptujju in Hajdini — glej VS 15, 1972, 160.

⁷ Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 207.

⁸ I. Mikl Curk, *Das Altertum* 23, 1977, 57 s; ista, *Živa Antika*, 21, 1971, 273 ss; ista, *Materiali (Saveza arheoloških društev Jugoslavije)* XV, 1976, 47 ss.

⁹ Nove najdbe v poročilih VS 22, 1979, 301 ss.

¹⁰ Gostota dokumentiranih grobov morda kaže, da je teklo od mosta na jug tudi precej prometa, tako kot po itinerarski cesti na zahod. Pomemben element so usmeritve nosilnega zidovja, razdalje — kjer moremo do njih — med nosilnimi zidovi in še boljše med ulicami ali med kloakami.

¹¹ Zavarovalna izkopavanja zadnjih dveh let — glej letošnja poročila.

¹² I. Mikl Curk, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 405 ss; ista, *Archeologia Jugoslavica* 20 v tisku.

¹³ Tako npr. prikaz spomeniških vrednot Verone opozarja na rimsko ulično mrežo, ohranjeno v tlorisu starega mestnega jedra, in je to pomembna osnova za logiko varovanja. Načrti sodobne soseske v Splitu so se v projektu, ki ga je pripravil Urbanistični inštitut in Ljubljane, oprli na smeri rimske centuriacije.

¹⁴ Tacitus *Ann.* 1,20 »municipii instar« za Nauportus, Tacitus, *Hist.* III, 1, »Poetovione in hiberna tertiae decimae legionis«, *Amm. Marcel.* XIV, 11, 20 »palatium extra muros«; B. Saria, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* XVII/2 1935, 2008 ss; W. Schmid, 15. Bericht der röm. germ. Kommission, 1923—24, 221; I. Mikl Curk, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 405 ss.

¹⁵ Za Ptujski grad nam je na voljo več arheoloških podatkov, s Svete Trojice pa le nekaj slučajnih najdb. Vsekakor pa sta danes oba stržena delno ali povsem v javni rabi.

¹⁶ Glej opombo 5.

¹⁷ B. Saria, Blatt Ptuj 56; CIL III 10875 »Volcano Augusto sacrum ex imperio vicus Fortunae e templo Fortunae ad horrea mille passuum«.

¹⁸ Izidino svetišče v Szombathelyju (Savaria) je na primer muzej in hkrati letno gledališče.

¹⁹ Varstvo spomenikov 21, 218.

²⁰ Urbanistični načrt iz leta 1963 je predvideval tudi tam, južno od rimskega tabora, na »marofu«, arheološki rezervat. Materialnih možnosti za realizacijo ni bilo. Danes je prostor malone v celoti pozidan, raziskane so le gradbene jame.

²¹ Komisija, ki jo je imenoval ZSV Maribor za ureditev okolice 3. mitreja, je spomladi l. 1980 podprla zmanjšanje rezervata pod pogojem, da se uredi lastniški odnosi in izdela detajlni načrt za ureditev. Začetek realizacije (javna razgrnitev) pa je pokazal predvsem zmanjšanje površine in ne ostalih dimenzij (ni bilo nobenega prikaza ureditve rezervata itd.). Tako je sprožil hudo negodovanje v arheoloških vrstah — B. Djurič, *Arheo* 1, 1981, 26. To negodovanje je, po moje, delno zelo upravičeno (ker začetek realizacije v resnici zbuja strah), delno pa neupravičeno, saj oko-

lica 3. mitreja ni edini ključni kompleks na Ptuju in edinole s tem, da pritegnemo tudi interes dosedanjih lastnikov parcel v največji možni meri (in njihove finančne možnosti) moremo premakniti ureditev iz slepe ulice. Žal zdaj namreč vzdrževanje rezervata ne ostaja vedno enako, ampak se iz leta v leto grozi poslabšati. Predlagana odločitev je res zahtevna, tudi nevarna, je pa povsem v skladu z zakonom o naravni in kulturni dediščini.

KONSERVACIJA RIMSKEGA VODNEGA STOLPA SV. PAVEL PRI VRTOVINU V VIPAVSKI DOLINI

Povzetek konservatorskega dnevnika z dokumentacijo

Nada Osmuk

THE WORKS ON THE LATE-ROMAN WATER TOWER

POVZETEK

Povzetek konservatorjevega dnevnika ob delu na poznorimskem vodnem stolpu z utrjene naselbine pri Sv. Pavlu nad Vrtovinom nad Vipavsko dolino. Obnovljeno je vezivo stolpa, oboki v prizidku, postopno arheološko raziskovanje etaž prizidka.

A summary of the conservator's diary during the works in the Late-Roman water tower from the fortified settlement at St. Paul's above Vrtovin, above Vipavska dolina (the walle of Vipava).

The jointing of the tower has been restored, as well as the vaults in the additional wing. The stories (étages) of this wing were gradually archaeologically explored.

Monumentalne ruševine v vznožju sten skalnega platoja v čavenskem pobočju, imenovanega Školj sv. Pavla, so bile od nekdanj vir pripovedk in bajanj v izročilu pokolenj v Vipavski dolini. Pravo zgodovinsko utemeljitev in časovno opredelitev pa so dobile šele v preteklem desetletju.¹ Poreklo in čas gradnje stolpa, utrjenega vodnega zbiralnika, sta povezana z življenjem kasnoantične naselbine na Školju, kjer je obrambno obzidje skoraj v vsej dolžini še vidno, čeravno tako kot stolp nujno potrebno obnovitvenih del. Vodni stolp spada med najboljše ohranjene antične stavbne spomenike pri nas in spomeniška služba je vrsto let skušala doseči, da bi opravili vsaj osnovna zavarovalna dela na ruševinah. Uresničljiva je postala ta težnja šele z letom 1974, ko sta potrebna sredstva združili Kulturna skupnost Slovenije in Občinska kulturna skupnost Ajdovščina. Močno omejene in nezadostne vsote v posameznih letih so narekivale tudi etapni način dela, čemur se je prilagodila tudi strokovna komisija, ko je izdelala okvirne smernice za konservacijo,² ki jo je organiziral Zavod za spomeniško varstvo Gorica, izvajalec pa je bil Franc Kaver iz Nove Gorice. Predlog izvajanja statične konsolidacije banjastih obokov je pripravil ing. Stojan Ribnikar.

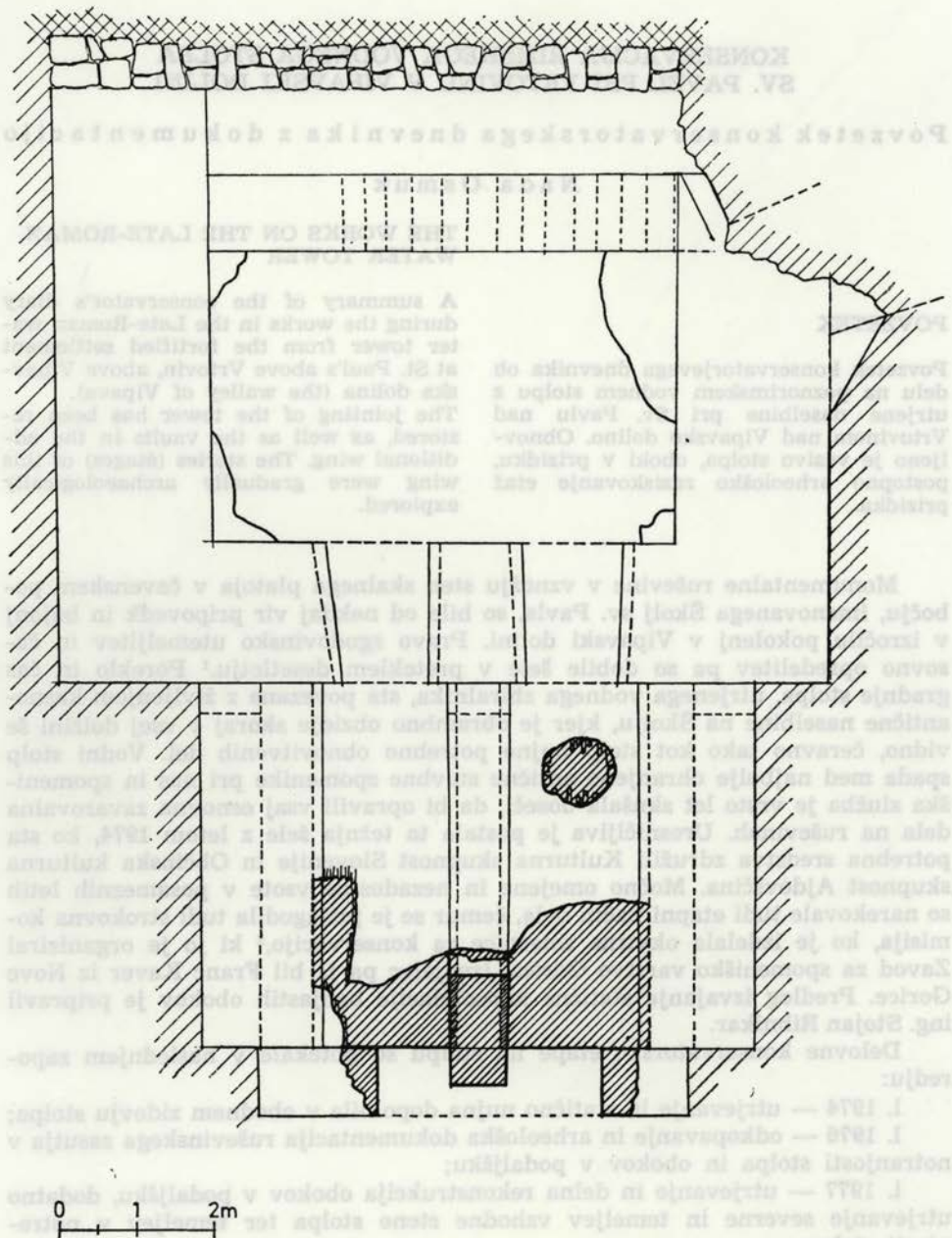
Delovne konservatorske etape na stolpu so potekale v naslednjem zaporedju:

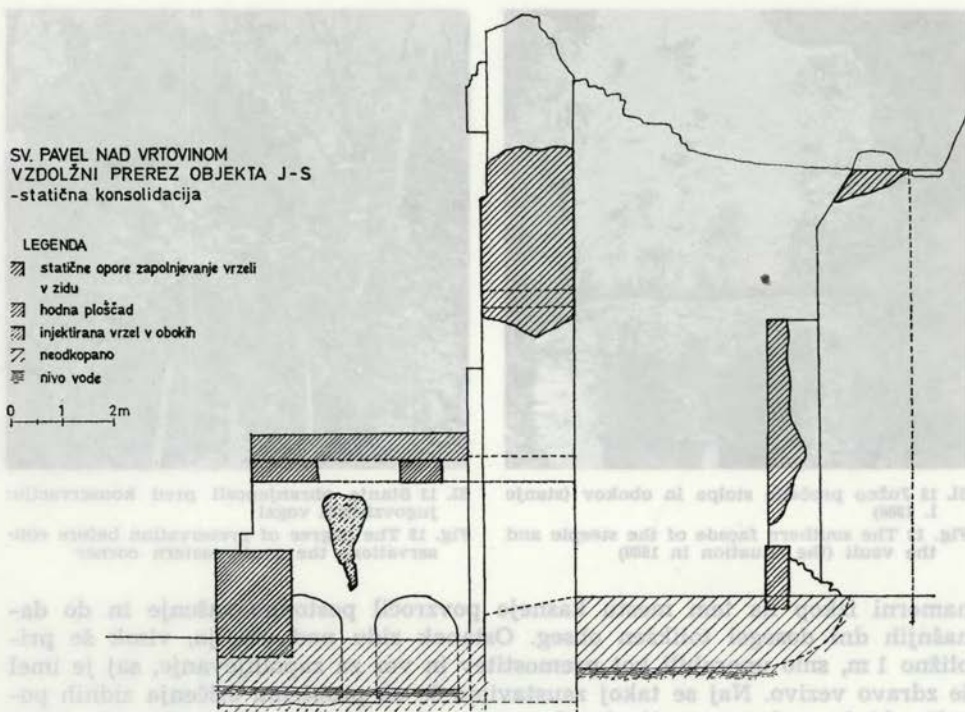
1. 1974 — utrjevanje in statično nujna dopolnila v obodnem zidovju stolpa;
1. 1976 — odkopavanje in arheološka dokumentacija ruševinskega zasutja v notranjosti stolpa in obokov v podaljšku;
1. 1977 — utrjevanje in delna rekonstrukcija obokov v podaljšku, dodatno utrjevanje severne in temeljev vzhodne stene stolpa ter temeljev v notranjosti stolpa;

SV. PAVEL NAD VRTOVINOM

TLORIS OBJEKTA

- statična konsolidacija

1. 1978 — površinska zaščita zidov s silikonskim preparatom;

1. 1980 — arheološke raziskave v temelju podaljška in v bližnji okolici stolpa.

V tem poročilu se omejujem na konservacijo zidovja in obokov, z izborom iz bogate spremljevalne fotodokumentacije. Vsa arheološka dokumentacija izkopov bo obdelana in obravnavana skupaj s celotno problematiko stolpa.

I. Obnovitvena dela na obodnem zidovju:

Ohranjenosti zidov v samem stolpu ni bilo mogoče določneje ocenjevati pred odstranitvijo drevja in ovijalk, ki so jih popolnoma prekrivali (sl. 13). Šele s postavitvijo odrov in s površnim odstranjevanjem rastlinja smo ugotovili najbolj kritične poškodbe in temu ustrezno prilagodili razpored utrjevalnih del.

Južna stena stolpa je od vsega zidovja najboljše in v največji meri ohranjena, in kot je bilo kasneje ugotovljeno, je bila boljše grajena kot ostale. Vendar je zelo obsežna vrzel v zahodni polovici stene, visoka nad štiri metre, ki je segala skozi ves zid, povzročila statično najbolj kritično mesto za obstoj celotne stene. Vzroka za začetek nastajanja te odprtine ne poznamo, glede na posamezne sledove odkopov v bližini razbremenilnega loka sodim, da je večji

Sl. 12 Južno pročelje stolpa in obokov (stanje l. 1980)

Fig. 12 The southern façade of the steeple and the vault (the situation in 1980)

Sl. 13 Stanje ohranjenosti pred konservacijo: jugovzhodni vogal

Fig. 13 The degree of preservation before conservation: the south-eastern corner

namerni izkop na tem mestu kasneje povzročil postopno rušenje in do današnjih dni dosegel tolikšen obseg. Ostanek zidu nad vrzeljo, visok še približno 1 m, smo uporabili kot premostitev in vez za zapolnjevanje, saj je imel še zdravo vezivo. Naj se takoj zaustavimo še ob problemu čiščenja zidnih površin, ki je za konservacijo izredno pomembno: skrbno odstranjevanje vsega rastlinja, posebno trdovratnih korenin ovijalk, je povezano z odstranjevanjem prepepelega veziva med kamenjem vse do trdnega jedra. Šele na tako očiščeno površino moremo zanesljivo navezovati novo vezivo in nadomestno gradivo; v našem primeru, ko smo se prilagajali precej nepravilni gradnji, je bila to le skrbnejša zidava z neobdelanimi lomljenci. Ob čiščenju razrahljanih površin je bilo ponekod treba odstraniti tudi eno ali dve vrsti kamenja in to smo praviloma povsod obnovili v prvotno ohranjeni višini. V globljih plasteh je bila malta povsod zelo kvalitetno ohranjena in ugotovili smo, da bi bilo injektiranje zidovja, predvideno prvotno kot sanacijska metoda, na tem objektu povsem nepotrebno. Nikjer tudi niso bili potrebni obsežnejši posegi v originalno strukturo zidu, razen na vzhodni od treh lizen, prislonjenih na južno steno. Celoten jugovzhodni vogal stolpa, ki je bil do polovice zrušen, je bil obenem z vrhom te lizene povsem zaraščen in korenine velikega drevesa so zid razrahljale tako, da je bil zid lizene odmaknjen od stene (sl. 13). Za utrditev sta obstajali dve možnosti, in sicer: injektiranje zidu in zapolnitev vmesne vrzeli ali rušenje dela lizene in ponovna pozidava. Za injektiranje bi bilo treba ometati sedanji originalni zid, pa tudi dodatek ob razmiku bi bil širok dobrih dvajset cm, zato smo izbrali drugo možnost. Porušili smo zgornji del lizene v višini 2.50 m in temeljito očistili podlago v južni steni, nato pa oboje obnovili v podobni zidarški tehniki po prvotno ohranjene višine.⁴

Srednja od treh lizen na južni steni je ohranjena v celoti le do polovice v spodnjem delu, zgoraj pa le fragmentarno, tik pod sedanjim vrhom stene. Vmesni odsek, dolg 4,70 m, je zrušen in le posamezni kamni v steni nakazujejo

njegovo sled. Ves spodnji del srednje lizene je bil zavarovan z ruševinskim zasutjem, enako tudi zahodna lizena. Pri konservaciji srednje smo v celoti upoštevali načelo ohranjanja obstoječega stanja in je nismo dopolnjevali, pač pa smo njeno sled na zidu nakazovali tudi pri zapolnjevanju vrzeli v južni steni. Poseben problem je ob tem kazal tudi razbremenilni lok v južni steni, deloma poškodovan na pročelni strani obenem z vrzeljo v steni. Potrebna je bila rekonstrukcija, ki pa se glede na to, da odkopi ruševinskega šuta ob južni steni še niso bili narejeni in ni bila vidna celotna linija loka, ni najbolje posrečila. Verjetno je tega kriv tudi premalo skrbno izbran material za zidavo. Vendar je ob trem treba omeniti še opažanje, vidno na znižanem loku v sredi stene in na znižani stopnici zidnega zamika v zgornji polovici stene. Na obeh mestih znaša razlika 0,10 m in menim, da gre za delen premik celotne zahodne polovice južne stene, torej je razumljivo, da je tudi linija razbremenilnega loka nekoliko znižana v tem delu.

Pročelna stran pozidave vrzeli v južni steni je bila hote groba in je dodatek v zidu dobro določljiv, zlasti v primerjavi s sedaj odkopano površino nad podaljškom, kjer smo pravzaprav šele odkrili originalni videz pročelne stene in način fugiranja: maltno vezivo, zelo kvalitetno in drobnozrnato, na površini zapolnjuje vse, tudi sorazmerno velike vrzeli med kamni (neobdelani lomljenci) precej nepravilne gradnje in služi obenem tudi za izravnavanje fasadne površine. V ta namen je malta trdno zaglajena prek robov kamnov in jih ponekod docela prekriva. To zaglajevanje je še vedno lepo vidno v stiku lizen s steno. V primeri z originalnim načinom je bila naša metoda grobega fugiranja, tudi zaradi precej debelozrnate malte, nekoliko pregroba zlasti na tistih delih južne stene, kjer smo samo obnavljali vezivo na površini (sl. 15, 16). Močno omejena sredstva so odločala žal tudi pri današnjem videzu obeh vogalov v južni steni. Oba sta močno zrušena, jugovzhodni v celoti do polovice, jugozahodni pa v zunanjem delu skoraj do dna, toda sicer konservatorsko po-

Sl. 14 Zahodna polovica južne stene — očiščena in pripravljena za dopolnjevanje

Fig. 14 The western half of the southern wall — cleaned and ready for supplementation

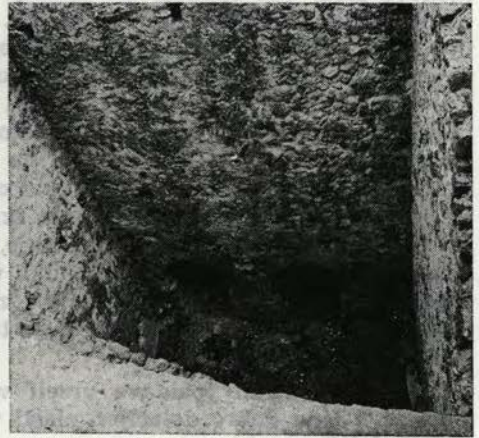
Sl. 15 Obnovljena južna stena po dokončanih odkopih

Fig. 15 The restored southern wall after the performed excavations

Sl. 16 Pogled na stolp od JV — po končanih delih

Fig. 16 A view of the tower from the south-east — after the finished works

Sl. 17 Notranjost stolpa z oboki v južni steni — obnovljena

Fig. 17 Interior of the tower with vaults in the southern wall — restored

vsem dovoljena rekonstrukcija zidov vogalov do višine ohranjenih sten ni prišla v poštev zaradi precejšnjih stroškov. Pozidava bi nedvomno prispevala k monumentalnejšemu videzu objekta, zato poudarjamo, da bi bilo to kdaj v prihodnosti mogoče izvesti. Pri sedanji konservaciji smo iztrgano površino zidov v vogalih obravnavali enako kot vrhnje zaključke sten: prvotne višine sten ne poznamo, zato nismo delali nikakršnih rekonstrukcij v višino, obnovili smo le tisto površino zidov, ki smo jo bili pri čiščenju prisiljeni odstraniti. Ta pozidava je bila resda nekoliko prilagojena, in sicer tako, da smo na površini z zelo trdnim zaglajevanjem malte med kamni dosegli čim boljše odtokanje vode in manjšo možnost zaraščanja.

Notranja stran južne stene je bila v primerjavi s pročelno precej bolje ohranjena, po očiščevalnem postopku je bilo treba le nekaj dopolnjevanja. Oboka v temeljih južne stene sta zelo dobro ohranjena in utrjevalna dela niso bila potrebna (sl. 17).

Vzhodna stena stolpa je ohranjena deloma v enaki višini kot južna (ob že omenjenem zrušenem vogalu), vendar je izredno močna zaraščanost zidovja povzročila močno preperevanje malte. Pri čiščenju je bilo zato treba odstraniti velik del notranje strani te stene. Obnavljali smo jo v celoti, v enaki zidarski tehniki, vendar površine tega dodatka nismo fugirali z malto in je na novo zgrajeni del dobro ločljiv od ostalega. Podoben problem se je pokazal tudi na zahodni steni stolpa, ki je ohranjena v nižjem nivoju in je skoraj do danes ohranjene višine zasuta oziroma je bila v severni polovici vkopana v pobočje.⁵ Notranja stran je bila zrušena do polovice in tudi sicer je bilo zidovje močno razrahljano, kar je oteževalo utrjevanje južne stene. Delna rekonstrukcija notranje strani je bila zato že statično nujna, obnovljeni del je na površini nefugiran in ločljiv od ostalega.

Severna stena stolpa je prislonjena na strmo skalno pobočje in je na stopniščnem delu kot njegova podlaga močno razširjena in masivna. Med utrje-

valnimi deli stopnice niso bile ohranjene; pri očiščevalnih delih smo dokumentirali lego stopniških ram, ohranjenih v severni steni. V dnu stopnic je raslo veliko drevo, ki je s svojo krošnjo povsem prekrivalo zidovje stolpa, obenem so njegove korenine rušile zidovje te stene in smo ga zato odstranili. Celotno stanje severne stene je bilo precej slabo: nivo fasadne pozidave v notranjosti, nad stopnicami je silno nizek in ga nismo rekonstruirali, pač pa smo notranji del zidu, ob skalah, obnavljali in utrjevali v višini ohranjenosti zahodne stene⁶ in ga s tem, da smo vrhnjo ploskev okrepili s kamnitimi ploščami v dveh vrstah, spremenili v obhodno ploščad, namenjeno ogledu objekta in obiskovalcem.

Stopnišni del severne stene je bil v zelo slabem stanju, dopolnjevanje je bilo potrebno predvsem v spodnjem delu, nad previsom z vodnim izvirom, in na posameznih mestih v sredini, še posebej pa je bila dopolnjena in površinsko ustrezno fugirana površina nekdanjih stopnic, brez rekonstrukcije.⁷

V stiku severne stene z vzhodno, na izhodu stopnic iz stolpa, je bilo v času del opaziti manjšo razpoko, ki je nakazovala lomljenje vzhodne stene (morda tudi zaradi ostanka zapornega zidu v zgornji polovici stene?) od stolpa, zato smo razpoko zalili, severno polovico stene pa ojačili z obnovljenim temeljem, ki je tako kot original stožčasto grajen, vendar manj skrbno za sam zunanji videz (zelo veliki, nepravilni lomljenci).

Ruševinski šut v notranjosti stolpa, debel skoraj 4 m, je bil odstranjen l. 1976 z arheološko metodo in ustrezno dokumentacijo. Izkopi so bili oteženi in kasneje tudi omejeni zaradi zahteve po ohranjanju stabilnosti zidov. Vzhodna in zahodna ter obe stranski krili južne stene stojijo namreč na velikih blokih apnenčaste breče, ki so na tem delu čavenskega pobočja nekaj običajnega, ležijo pa na flišni podlagi siceršnje strukture Vipavske doline.⁸ Severna stena deloma temelji na velikem brečnem skladu, oblikovanem v spodmol, izpod katerega

Sl. 18 Notranjost v dnu stolpa: zaprta površina naravnega kamna

Fig. 18 Interior at the bottom of the tower: a closed area of natural stone

Sl. 19 Pročelna stran obokov v južnem podaljšku: stanje ohranjenosti

Fig. 19 The façade side of the vaults in the southern additional wing: the state of preservation

Sl. 20 Isto kot 19: po odstranitvi nasutja in zaščitne plasti

Fig. 20 The same as Fig. 19: after the filling-in and the protective layer have been removed

Sl. 21 Južni zaključek srednje stene v nadaljšku: stanje ohranjenosti

Fig. 21 The southern closing ending of the middle wall in the additional wing: the state of preservation

izvira studenec, ki je pogojeval gradnjo objekta. V notranjosti je bila pred izvirov v flišno podlago kompaktne gline vkopana kotanja vodnega zbiralnika z neznano globino.⁹ Južna stena je kotanjo zapirala z dvema polodprtima obojoma in vmesnim slopom, katerega temelj mora stati na glini.¹⁰ Oba oboka sta v tem primeru pomenila prvo premostitev velike obtežitve na labilni podlagi, drugo premostitev pomeni razbremenilni lok v steni, katerega zaključka segata v stranski krili, temeljeni na skali.

Omenila sem že, da oba oboka in srednji slop v južni steni razen nekoliko izpodjedenih temeljev niso potrebovali dodatnega utrjevanja. Zasilno smo utrdili le tiste dele zapornega zidu v obokih južne stene na mestih, kjer smo jih odkrili s sondo in so bili v slabem stanju — zaradi stalnega pretoka vode je bilo vezivo povsem izprano, kamni iz zidu pa zrušeni.

Izkopi ruševin v notranjosti so obenem tudi odkrili površino brečnih blokov in že v dveh letih se je izkazalo, da takšen material na zraku, v veliki vlagi, zelo hitro propade in se drobi v fin pesek. To razpadanje je bilo očitno problem že v času uporabe vodnega zbiralnika, saj se je pesek posipal prek roba zbiralne kotanje, obenem pa bi smeli sklepati na večji obseg teh temeljnih naravnih blokov v času gradnje stolpa. Zato se je ob konservatorskih delih zastavilo tudi vprašanje, kako zavarovati površino teh skladov, ki je v času izkopa že segala pod same zidove na več mestih. Ker nam je šlo zgolj za zaščito odprtih površin, smo uporabili preprosto metodo: zaprli smo jih z eno- ali dvovrstnim zidom, prilagojenim notranji površinski liniji sten, in ga ometali s cementno malto. S tem je dodatek določljiv, čeprav nekoliko moti v sicer ustrezno konserviranem objektu (sl. 18). Z vsemi zgoraj navedenimi pomisleki in problemi je bil pravzaprav že tudi določen nivo sedanje hodne površine v stolpu, kakor jo vidi obiskovalec. Od nekoliko poglobljenega izkopa v vzhodni polovici v času raziskovanj, kjer smo odkrili sedanji vodni nivo, smo to v umetno zgrajenem »vodnjaku« tudi pokazali in ohranili.

II. Obnova in rekonstrukcija obokov v južnem podaljšku ob stolpu

Obstoječe stanje pred konservacijo: oba banjasta oboka sta bila na pročelni strani močno narušena, zahodni je bil v celoti, vzhodni pa deloma zasut. Oba oporna zidova ob zunanjih stenah obokov sta bila zarasla in razrahljana. Debelina ruševinskega nasutja nad oboki, posledica rušenja južne stene stolpa, je bistveno prispevala k ohranjenosti izolacijske plasti nad oboki in svodnih lokov samih, saj je bila v vzhodnem velika vrzel; še večje poškodbe so se pokazale ob odstranjevanju nasutja in prvotne izolacijske oziroma zaščitne plasti nad oboki (sl. 19, 20). Ob tem je treba posebej omeniti njeno kvalitetno strukturo. Sestavljena je iz dveh plasti: spodnja je iz tankih kamnitih plošč, položenih v debelo plast malte, in služi kot izravnava nad ploščami svodnega loka; zgornja je debela približno 0,40 m, skrbno zložena iz srednje velikih lomljencev, vezanih s posebno kvalitetno malto, ki je bila tudi še ob odkopu na posameznih mestih odlično ohranjena. Vrhnja ploskev te plasti ni bila posebej zavarovana in sodim, da je imela videz nekoliko grobo zaglajenega hodnega estriha.

Zaradi sorazmerno slabe ohranjenosti obokov je bilo treba odstraniti vso originalno izolacijsko plast, pri tem pa so se še pokazale kritične poškodbe v svodnih ploskvah.

Dodaten statični problem je pomenil južni zaključek srednje stene v obokih, katerega prvotna izvedba je povsem iztrgana in neznane oblike. Ker je pomenila osnovno statično oporo tej steni in zunanjemu delu svodov, se je del srednje stene odlomil in začel drseti poševno navzven. Zasilna opora (sl. 21) ni zadoščevala, stanje se je poslabšalo po potresu l. 1976 in v času obnove je merila razpoka v zidu že skoraj pol metra. Zrušenje tega dela zidu bi pomenilo tudi rušenje vsaj polovice obokov in zelo oteženo rekonstrukcijo, zato je bilo najprej treba zgraditi ustrezno oporo in potisniti odlomljeni kos v os srednje stene. Kot podpornik smo uporabili na novo zgrajen slop, v dimenzijah prilagojen širini srednje stene in zunanji liniji obeh stranskih opornih zidov (sl. 15). Dodatek smo označili tako kot vse ostalo doslej — ometali smo ga s cementno malto in je dobro določljiv. Temelji novega opornika so postavljeni na kamnito zasutje odtočnega jarka pred stolpom. Celotno razpoko v srednji steni smo zalili s cementno malto in utrdili tudi njene robove.

Zahodna stena južnega podaljška je bila silno slabo ohranjena in smo jo rekonstruirali v enaki tehniki v južni tretjini. Vzhodna stena pa je v celoti ohranjena in je le nekoliko utrjena. Zunanja oporna zidova obeh stranskih sten sta zelo slabo grajena, z neravnimi zaključnimi robovi, temeljena sta na plasti gline.¹¹ Za njuno površino proti sredini obokov se zdi, kot da je bila iztrgana in da sta nekdanj tvorila enotno zidano pregrado, vendar izkopavanja l. 1980 te domneve niso potrdila. Konservacija obeh opornih zidov je bila omejena na utrjevanje obstoječega stanja, brez rekonstrukcij.

Svodni loki so bili grajeni zelo pravilno iz tankih kamnitih plošč (šir. od 0,35 do 0,40 m, deb. od 0,05 do 0,07 m, različnih dolžin, tudi 0,80 m). Vezivo med ploščami je kvalitetna apnena malta in na ohranjenih mestih ni potrebovala nadomestila. Obseg vrzeli in lukenj je razviden iz risane dokumentacije (tloris).

Po odkopu vrhnjih plasti je bilo treba skrbno očistiti vso preperino na robovih vrzeli in odstraniti vse razmajane plošče. Na novo zgrajeni deli svodov so bili navezani na povsem trdno osnovo in morajo biti statično zanesljivi.

Sl. 22 (Pročelna stran obokov — po rekonstrukciji zunanje tretjine

Fig. 22 The façade side of the vaults — after the reconstruction of the outer third

Sl. 23 Obnova svodnih lokov: oblika opažev in očiščeni robovi originalnega svoda

Fig. 23 The restoration of ceiling arches: the form of panneling and the cleaned edges of the original ceiling

Za rekonstrukcijo svodnih lokov smo predvsem potrebovali ustrezno gradivo, vendar je bilo prav s tem največ težav: edine kamnite plošče, ki so bile na razpolago, so ostanek kamnite skrilaste kritine, vendar so po debelini in širini neustrezne originalu, saj so debelejšje in po širini nekaj krajše. Ta neustreznost posebej moti v pročelni liniji obokov, ki se s sedanjim videzom razlikuje od originala. Tudi postavljanje opornih opažev za gradnjo obokov, t. i. remenatov, je zelo zahtevno delo in ga je treba skrbno preverjati, saj je od njega odvisna pravilnost ločne linije. Napake, storjene pri tem delu, so nepopravljive, kar smo ugotovili tudi mi (sl. 22).

Postopek krpanja in dopolnjevanja vrzeli v svodih je razviden iz izbrane fotodokumentacije:

— postavljanje in oblikovanje opažev in natančno odstranjevanje prepe-relih mest na robovih vrzeli (sl. 23);

— ustrezno razporejanje plošč in sprotno utrjevanje z malto;

— plošče se v spodnjem delu loka skoraj stikajo, v zgornjem delu se prostor med njimi klinasto razširi, in če je večji od 0,02 m, je treba vmesno maltno vezivo utrjevati z manjšimi lomljenci, ki jih nabijamo med plošče in s tem povečamo trdnost in nosilnost oboka;

— navezovanje rekonstruiranega dela na originalne ostaline;

— enojna plast tankih plošč in drobnejšega kamenja v debeli plasti malte služi kot izravnava nad svodnimi ploščami, ki niso povsem enakih dimenzij;

— na predlog inženirja statika smo napravili nad oboki razbremenilno železobetonsko ploščo, oprto na obe stranski steni, debelo 0,10 m, s 4-milimetrsko železno mrežo, vrh katere je bila izdelana dobra hidroizolacijska plast z bitumnom in plastjo strešne lepenke, kot vrhnja zaščita pa še 0,03 m debela plast cementne malte; na sredi plošče in ob straneh so bili oblikovani še posebni odtočni žlebovi;

— približno 0,20 m debelo nasutje nad ploščo naj bi služilo kot sedanja vrhnja zaščita in hodna površina, zunanji rob nad južnim pročeljem podaljška smo »oblekli« s kamenjem, ker prvotne oblike ne poznamo.

Na kratko naj omenim še strukturo in kvaliteto veziva, ki smo ga uporabljali pri konservaciji na stolpu in na obokih.

Povsod v zidovih smo uporabljali apneno-cementno malto v razmerju 1 : 1 : 3, pri čemer smo tri dele peska lahko uporabljali zaradi njegove podobnosti z originalnim materialom (gre za kopan pesek rjavordečkaste barve, ki je rezultat preperavanja breče in je tod okrog dovolj pogost v površinskih kopih). Le na vrhnjih površinah zidov in v obokih smo delež apna nekoliko zmanjšali na račun cementa, zaradi večje izpostavljenosti vremenskim neprikladnostim. Zaradi ustrezne barve peska razlike na površini danes ni opaziti. Kot gradivo za dopolnjevanje zidov smo praviloma uporabljali kamenje iz ruševinskega nasutja ob stolpu in v njem.

Čisto cementno malto smo uporabljali za označevanje nujnih konservatorskih dodatkov, ki sem jih že navajala. Posebej je treba še omeniti, da smo takšno malto uporabljali tudi za zapolnjevanje vrzeli med ploščami na spodnji površini svodnih lokov (na teh mestih je preperela malta izpadala), to pa zato, ker se je apnena malta, ki bi po videzu bolj ustrezala, luščila s kamnov.

Konservacija ruševin stolpa je puščala zidovje v ohranjenem stanju, kar ne dopušča rekonstrukcije in izdelave ravnih ploskev, zaradi tega pa bo zidovje hitreje propadalo. Zato smo kot površinsko zaščito uporabili še silikonski preparat Chromosil S (izdelek CHROMOS, Zagreb). Na površino (povsem suho) je bil nanešen z razpršilcem, postopek je bil na vsej površini ponovljen sedemkrat. Površina je dobila motno steklasto prevleko in ni več vpijala, vendar je sčasoma motni sijaj na gladkih površinah povsem izginil. Prezgodaj je še, da bi ocenjevali uspeh ali neuspeh takšne zaščite pri konservaciji ruševin, ki je gotovo posebno poglavje v siceršnji konservatorski praksi.

OPOMBE

¹ Dosedanje omembe in objave stolpa: Novice št. 39, 26 sept. 1866, 312; J. Kastelec, Varstvo spomenikov 2, 1949, 86; isti, Zgodovinski časopis — Kosov zbornik, 1952-53, 96; P. Petru, Osječki zbornik XII, 1969, 17; isti, Arheol. vestnik 23, 1972, 361.

² Člani komisije so bili: Iva Curk, Peter Petru, Marjan Slabe, Drago Svoljšak in Nada Osmuk.

³ Zaradi boljše preglednosti so opisi združeni, čeravno so dela potekala v letih 1974 in 1977.

⁴ Konservatorsko obnovljeni dodatek k lizeni danes ni ločljiv od originala.

⁵ To je bilo ugotovljeno ob izkopih za sanacijo severne stene in po odkopu jugozahodnega vogala.

⁶ Rušenje severne stene in severozahodnega vogala stolpa sta poleg drugega povečala tudi dva velika kamnita bloka, odlomljena s skalnih sten nad stolpom in smo ju našli v zasutju znotraj stolpa.

⁷ Naklon pozidave v stopnišni steni je enak prvotnemu padcu, zato je stopnice na podlagi risane dokumentacije možno kadarkoli obnoviti.

⁸ A. Melik, Slovensko primorje, Slovenija II., 1960, 408 ss. Ta posebna okoliščina, ki je pogojevala način in posebne gradbene tehnike pri gradnji stolpa, danes otežuje konservacijo in raziskovanje.

⁹ Nadaljevanje izkopavanj v notranjosti stolpa ni dopustno iz statičnih razlogov.

¹⁰ Primerjam z rezultati izkopavanj v južnem podaljšku stolpa in posebej s temelji slopa v prečnih obokih srednje stene.

¹¹ Prav tako so pokazala izkopavanja l. 1980.

PREZENTACIJA ZIDANIH RIMSKIH GROBOV V STAREM TRGU

Mira Strmčnik-Gulič

POVZETEK

Pri zaščitnih arheoloških izkopavanjih smo raziskali del rimskega grobišča, ki je prpadalo bližnji naselbini Colatio na prostoru današnjega Starega trga pri Slovenj Gradcu. Pozneje smo se odločili, da bomo na terenu ohranili temelj grobnice z grobno ograjo in dva najboljše ohranjena groba.

THE PRESENTATION OF ROMAN GRAVE-CHAMBERS IN STARI TRG

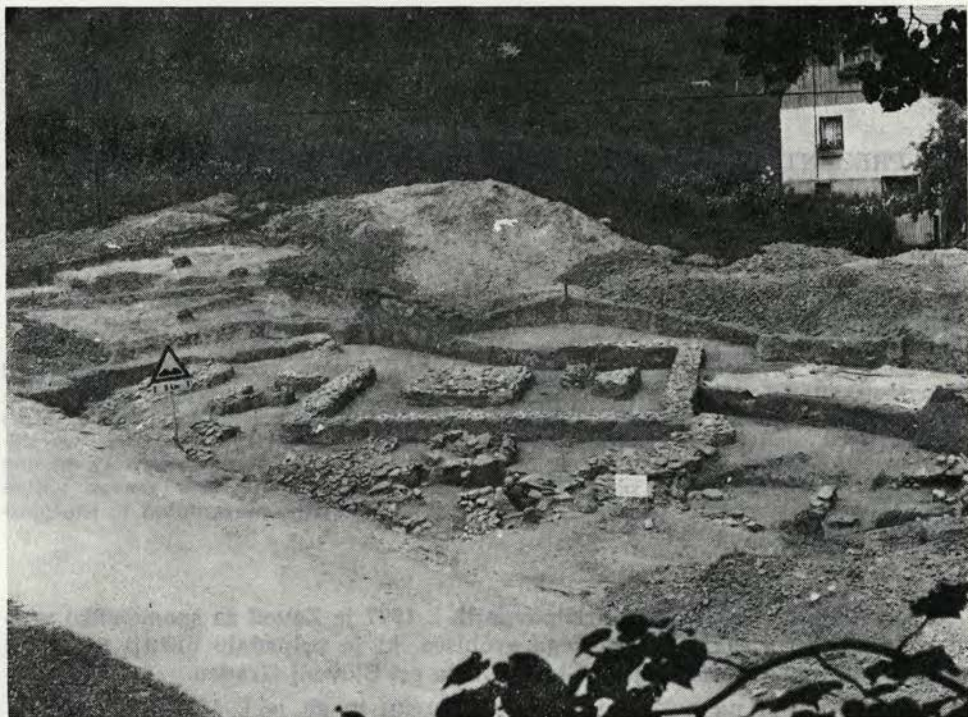
During rescue excavation we explored a part of Roman necropolis, wich belonged to the near situated Colatio (Stari trg pri Slovenj Gradcu). Later, we decided to arrange the groundwork of one grave-chamber and two graves which are, in this way, presented to the public.

Pri zaščitnih arheoloških izkopavanjih l. 1977 je Zavod za spomeniško varstvo Maribor raziskal del rimskega grobišča, ki je pripadalo bližnji naselbini Colatio na prostoru današnjega Starega trga pri Slovenj Gradcu.

Grobišče leži na nekoliko položnem terenu in ga je l. 1912 notar dr. H. Winkler deloma že odkopal, najdbe pa so deponirane v Joanneumu v Gradcu. Z našim izkopom smo zajeli Winklerjevo sondo, kjer je našel sedem zidanih grobov. Njihovo gradnjo smo lahko še ustrezno dokumentirali, kar bo zadovoljivo dopolnilo k strokovni obdelavi najdb. Na novo smo odkrili še osem grobov in kamniti plato z grobno ograjo, ki je bila s severne strani deloma odprta. Trije grobovi se lahko enačijo z zgoraj omenjenimi, pet pa je bilo prosto vkopanih z revnejšimi prdatki in pomenijo posebno skupino.

Ko smo se odločili, da bomo ohranili temelj grobnice (vel. $2,42 \times 2,57$ m) z grobno ograjo (dolžina zidov je različna: južna stranica 9,10m, vzhodna 7,35 m, zahodna 5,50 m, severna pa le 3,30 m; širina zidov se giblje od 55 do 70 cm) in dva najboljše ohranjena in po svoji izpovednosti zaenkrat najbolj tipična grobova v Colatiu, smo imeli nemalo problemov pri prezentaciji. Iz spomeniškovarstvene prakse vemo, da pri vsakem konservatorskem posegu zadenemo na bolj ali manj specifične probleme in obravnavo. V našem primeru smo morali na eni strani upoštevati nam dobro znane neugodne vremenske razmere v tem predelu Slovenije, po drugi strani pa smo skušali ohraniti gradnjo v nespremenjeni sestavi in obliki, opirajoč se na terensko dokumentacijo ob odkritju. Predvsem smo morali izbrati pravo vezivo, da se zaradi zmrzali, atmosferilij in talne vlage ne bi začel proces razpadanja ostalin.

Postopek prezentacije je sestavljalo več delovnih faz. Najprej smo si prikrbeli material (8 m³ gramoza 15—30 mm, pranega peska 0,4 mm, 4 m³ mivke, približno 1200 kg cementa MB 450, železne palice premera 8 mm za temelje, humus za ureditev okolja). Dela je izvajal gradbeni tehnik Vlado Hreščak

Sl. 24 Temelji grobnice z grobno ograjo. V ospredju obzidan grob I in VIII, desno zgoraj skupina grobov brez posebne konstrukcije

Fig. 24 Stari trg pri Slovenj Gradcu: the groundwork of the gravechamber

(Splošna gradbena obrt — nizke in visoke gradnje Maribor) s skupino štirih delavcev, seveda pod stalnim nadzorstvom podpisane in občasnim nadzorom takratnega arhitekta ZSV Maribor B. Reichenberga. Deloma so pri teh delih sodelovali tudi mladinci iz Starega trga, predvsem pa so na koncu v celoti uredili okolje (sejanje zemlje, navažanje humusa, planiranje...). Najprej smo posneli vrhno plast kamnja grobne ograje, ki je bila grajena iz zloženih rečnih oblic. Ob izkopu so bile ohranjene še ena do tri plasti oblic. Prvotno je bil zid verjetno višji, a se je sčasoma zaradi obdelovanja njive in erozije uničil. Oblice so ležale na plasti drobnega kamnja, mešanega z zemljo, debeli do 0,20 m. Kamne smo snemali postopoma stranico za stranico in jih sproti prali. Da bomo lahko opazovali spoj kamna s podlago, smo v prvi del grobne ograje vlagali prej osušene kamne, v drugo polovico pa pravkar oprane. Do sedaj se še niso pokazale bistvene razlike. Mogoče so res malo bolje fiksirani osušeni kamni, sicer pa v obeh primerih dobro kljubujejo dolgotrajnim zmrzalim. Na podoben način smo delali na temelju grobnice, le da smo morali kopati globlje, ker je sam temelj prvotno segal do globine 0,80 m. Takšen, kot je bil, je mogel nositi večjo grobno konstrukcijo, ki se žal ni ohranila. Proti vzhodni ograji je bil prvotno še en temelj (vel. $2,10 \times 1,50$ m), ki pa je bil ob naših izkopavanjih žal že prebit, tako da smo ga lahko le deloma pritegnili k prezentaciji.

Jaškasti grob št. 8 po Winklerju (= W VIII) smo morali zaradi zamakanja bližnjega potoka Drage prestaviti nekoliko višje ob južno stranico grobne ograje v bližino groba 1. Grob je ležal v isti višini, kot je potok, in bi nenehno delovanje vode postopoma uničilo grob in obenem okrnilo vpogled v njegovo zgradbo. To obenem omogoča tudi boljši pogled s ceste in vizualno enotnost prezentiranega dela grobišča. Grob je bil zidan iz masivnih obdelanih kvadrov, velikih 36×30 cm, ki so se tesno prelegali brez vezave. Grob so zvišali z večjimi prodniki in rečnim kamenjem in ga prekrili s skrilastimi ploščami. Tudi dno je bilo tlakovano s skrilastimi odlomki in drobnim kamenjem. Premer grobnice je 115 cm, širina stene 30–37 cm, globina 75 cm.

Postopek prenosa se je začel z razstavljanjem in trdovratnim čiščenjem blokov, ki so bili zaradi stalno stoječe vode zaraščeni z mahovi. V na novo izkopano jamo smo najprej nasuli tanko plast gramoz, da smo tako zagotovili večjo trdnost in prepustnost zraka. Na to smo običajno malto nanašali ob obodu in sproti vanjo polagali obdelane bloke, sevé zopet na podlagi terenskih izrisov ob izkopu. Špranje med kamni smo fino zamazali, del groba deloma rekonstruirali, ker je bil z Winklerjevimi kopanji že nekoliko poškodovan (del kamna je bil razmetan, predvsem krovne plošče). Kritino groba smo nakazali z nekaj skrilnimi ploščami, ki smo jih seveda tudi položili na cementno malto. Talne skrile so se na zraku skoraj povsem zdobile, zato smo dno nadomestili s ploščatimi prodniki. Položili smo jih na plast neenakomerno poševno nanešene malte, debele od 5 do 10 cm, z naklonom za iztok deževnice. Za iztok smo položili kovinsko cev ϕ 50 mm in dolgo 1,20 m. Pod njo in ob iztoku smo zopet nasuli prani gramoz, da se ne bi sčasoma zamašila in tako zadrževala vodo.

Za prezentacijo je bil primeren in dovolj izpoveden tudi zidan grob 1, ki je bil ob naših izkopavanjih še v celoti ohranjen (sl. 3). Zidan je bil z večjimi prodniki in lomljenim skrilom, brez vezave. Prekrit je bil kot prejšnji, dno pa je bilo tlakovano z nabito ilovico. Notranji premer groba je bil $1,45 \times 1,35$ m, deb. zidu do 35 cm in stranica do višine 45 cm. Tudi ta grob smo morali razstaviti po delih; skopali smo plitvi temelj do 30 cm globoko in v malto položili pran moker kamen. Tisti skril, ki je bil že zelo preperel, smo deloma izločili in ga nadomestili s podobnim kamenjem iz grobov, ki smo jih isto leto izkopali pri zavarovalnih delih v bližini na trasi plinovoda v Starem trgu. Zaradi tega pa vrednost groba nikakor ni trpela, saj smo prvotni skril na ključnih mestih vseeno obdržali. Dno smo trdo postrgali, nabili tanko plast ilovice in naredili odtočen odprtino. Cestno podjetje Maribor je sočasno z deli na cesti speljalo ustrezno drenažo ob jugozahodnem delu grobišča, to je na najnižjem delu zemljišča, kamor se stekajo meteorne vode. Odvod je speljan v pretočni kanal pod cesto, odtod pa v že prej omenjeni potok. Okolico so uredili mladinci iz Starega trga s prostovoljno delovno akcijo tako, da so okrog temelja grobnice z grobno ograjo nasuli humus do višine kamna in zakrili tudi zaščitni betonski opaž. Podobno so naredili okrog grobov, vendar z manjšim presledkom med kamnom in travo, da so ostali obrisi grobov bolj opazni in izraziti. Uredili so tudi sprehajalno stezo od vzhodnega na zahodni del grobišča, tako da si sprehajalec lahko ogleda teren grobišča z vseh strani in obenem prečka ovinek ceste Stari trg—Kotlje.

Nazadnje smo zasejali še travniško travo in s finančno podporo domače krajevne skupnosti zasadili drevesa (breze) in okrasne grmovnice. Zasaditveni načrt je izdelal N. Stare, dipl. ing. agr. iz Zavoda za urbanizem v Mariboru.

27. 7. 1978 na dan krajevnega praznika Starega trga je bilo grobišče slovesno izročeno v upravljanje mladinski organizaciji krajevne skupnosti Stari trg. Listino o upravljanju so podpisali Krajevna skupnost Stari trg, Kulturna skupnost Slovenj Gradec in predsednik mladinske organizacije Stari trg. Vsem naštetim moramo priznati, da so nenehno podpirali naša prizadevanja za ohranitev grobišča in za odobritev finančnih sredstev.

Letos smo na severozahodni del grobišča postavili ponazoritveno tablo s talnim načrtom na tem delu grobišča. Čeprav predstavljene spomenik ni velik, pa le poudarja vrednost okolja in usmerja prostorsko planiranje.

KONSERVIRANJE STOLPA XXXIV NA POZNORIMSKEM ZAPORNEM ZIDOVJU NAD VRHNIKO

Davorin Vuga

THE CONSERVATION OF THE TOWER OF THE LATE-ROMAN WALLS ABOVE VRHNIKA

POVZETEK

Ekipa našega zavoda je v letih 1972—1973 izkopala in konservirala stolp XXXIV v sestavi vrhniškega dela poznorimskih zapornih zidov [*Claustra*], na odseku Dolinska pot. Stolp je bil po kopanju v letih 1899—1900 le delno zasut in je utrpel močne poškodbe zaradi zmrzali in dreves. Izkopana fortifikacijska arhitektura je bila na zahodnem severozahodnem licu stolpa pozidana od temeljev navzgor, sicer pa je bila le zavarovana z nadzidavo 20—50 cm visoke »krone«, iz izvirnega gradbenega materiala, vezanega z močno apneno — betonsko malto.

The team from our Institute excavated and conserved during the years 1972—1973 the tower XXXIV, belonging to the Vrhnika part of the Late-Roman closing walls (*Claustra*) at the section Dolinska pot. After the diggings in the years 1899—1900, the tower was only partly covered with earth, and was greatly damaged because of the frost and the trees. The excavated fortification architecture was built from the groundwork upwards on the western north-western front of the tower, and was only protected by means of a »crown« — battlement which was built 20—50 cm high, the original building material having been used and jointed by means of strong lime-concrete mortar.

Ob gradnji avtomobilske ceste leta 1970 je ekipa tedanjega Zavoda za spomeniško varstvo SRS na odseku Vrhnika—Postojna izvedla tudi zaščitno sondiranje na ogroženem odseku zapornega zidovja (*Claustra*) v Dolinski poti nad Vrhniko (o izsledkih cf. D. Vuga, *Varstvo spomenikov* 15, 1970 (1972) 148 s). Nova cesta poteka po nekdanjem desnem pobočju Dolinske poti, gledano proti Logatcu, in se ogne stolpu XXXIV (cf. A. Müllner, *Argo* 8, 1900, 201 ss, Beilage; cf. tudi *Arheološka najdišča Slovenije* (1975) 207 z navedbo starejše literature o vrhniških *Claustra*), ki stoji tik nad dnem kraške doline, na nizkem sedlu ob stari gozdni poti. Z ureditvenimi deli izven trase avtomobilske ceste so leta 1972 uničili preostali del zapornega zidu na levi strani sedla, gledano proti Vrhniki, nasproti stolpa XXXIV, in močno načeli prvotni videz zemljišča. Na predlog spomeniške službe je Temeljna kulturna skupnost Vrhnika prispevala sredstva za izkop in delno pozidavo stolpa ob Dolinski poti, in sicer prav z namenom, da bi obogatili neposredno bližino avtomobilske ceste in vidno označili potek zapornega zidovja (sicer sta stolp XXXIV verjetno raziskala Rutar in Premmerstein v letih 1899—1900 in ga pustila deloma nezasutega). Izkopavanje in konserviranje stolpa je vodil pisec s pomočjo dr. Ive Curk in sodelo-

vanjem treh vrhniških upokojevca jeseni 1972 in poleti 1973 (za kratki poročili cf. D. Vuga, *Varstvo spomenikov* 17—19/1, 1974, 125, 195).

Novembra 1972 je bila do temeljev očiščena zahodna severozahodna polovica stolpa. Zaradi bližajoče se zime smo izkopane dele stolpa zapornega zidu pred sedlom stare Dolinske poti zavarovali po vrhu najprej s smrečjem, tako dobljeno »krono« pa smo prekrili s polivinilno folijo in jo obtežili z lomljenci. Zavarovana arhitektura je dobro prezimila. Junija 1973 je bil zastavljen izkop preostalega dela stolpa in kratkega odseka zapornega zidu na vzhodni jugovzhodni strani, na vzponu v pobočje Bukovega vrha. Izkopani stolp XXXIV ima nepravilno pravokotno obliko, meri $5,75 \times 5$ m (največje mere) in ima zidove debele 75 cm. Zaporni zid je debel od 1,25 do 1,10 m, stolp stoji na njegovi notranji, italški strani (enako tudi ostali stolpi na vrhniškem vencu *Claustra*, cf. A. Müllner, o. c., Beilage). Stolp in zaporni zid sta zidana iz apnenčevih lomljencev, vezanih s slabo apneno malto (za podrobnejši opis načina zidave vrhniških zapor v sondah iz leta 1970 cf. D. Vuga, *Varstvo spomenikov* 15, 1970 (1972) 148 s). Rutarjev in Premmersteinov izkop je plasti v stolpu povsem premetal, tako da

Sl. 25 Dolinska pot nad Vrhniko: nadzidani in konservirani stolp XXXIV po končanih delih (pogled proti jugovzhodu)

Fig. 25 Dolinska pot above Vrhnika: the conserved tower XXXIV after the works have been finished (a view towards the south-east)

pri revizijskem kopanju nismo ugotovili kulturnih ostalin. Videti je, da je bil stolp sezidan istočasno kot zopora, saj je zidava enaka (seveda so najprej postavili zaporni zid in nanj prislonili stolp, o čemer priča dobro viden stik; podobno so bile grajene tudi ostale *Claustra* nad Vrhniko, čeprav so bili npr. nekateri deli dodatno okrepljeni še s prizidki na notranji strani, cf. ANSI, 207: navedba izsledkov M. Urlebove pod Jerinovim gričem in Strmico). Po 73 letih so bili tako stolp XXXIV kot deli zapornega zidu močno načeti od zmrzali, dodatno pa so arhitekturo poškodovale korenine dreves (iglavci). Zato je bilo treba podreti do tal del zahodnega severozahodnega zidu stolpa, da bi lahko odstranili velik smrekov štor. Po posvetovanju s strokovno komisijo (dr. Iva Curk, tedanji Zavod za spomeniško varstvo SRS; Marijan Slabe, Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo) smo sklenili, naj se stolp in zaporni zid nadzidata le toliko, da bo izvirna zidava zavarovana s »krono«, kjer je zid tako poškodovan, da ne bi mogel obstati, naj se pozida od temeljev (zahodno severozahodno lice stolpa). Ker je ohranjena višina izkopane arhitekture znašala od 80 cm do 1 m, je bila nadzidana 1 m do 1,50 m visoko, torej povprečno za 20 do 50 cm. Pri dozidavanju so bili uporabljeni apnenčevi lomljenci iz kamnite groblje, ki je ostanek porušenega zapornega obzidja. Za vezivo je služila močna apneno — cementna malta v razmerju: 4 samokolnice peska (po 80 kg), po ena vreča cementa (50 kg) in apna (33 kg). Za fugiranje je bila uporabljena takale zmes fine malte: po 3 samokolnice mivke in po ena vreča cementa ter apna. Skupno je bilo pri zidavi porabljeno: 7,5 m³ grobega peska, 1 m³ ostre mivke, 1 t cementa, 100 kg belega cementa (za fugiranje) in 825 kg apna. Pri dozidavanju je bilo z lomljenci oblikovano nekakšno korito s trdno »streho« iz cementne malte, ki dobro prekriva zidove. V korito je bilo nato nasuto okrog 3 m³ zemlje, nalašč za to pripeljane z Vrhnike. Izvirnih delov izkopane arhitekture se pri konserviranju nismo dotikali. Zaradi preventive so bile reže med kamni v zidu fugirane s posebno fino malto iz mešanice mivke, belega cementa in apna; pri fugiranju se je posnemala antična zidava (mestoma je bilo še ohranjeno izvirno polnilo v režah pročelja arhitekture). Tudi pri dozidavanju stolpa in zapornega zidu se je čimbolj posnemal plastoviti način antične zidave z izbranimi večjimi lomljenci ob pročelju in nasutim drobirjem ter manjšimi kamni v sredici zidu (v nasprotju z izvirno zidavo smo tudi plastovito polnjenje zalili z močno cementno malto).¹ Okolica konservirane poznorimske arhitekture ni bila kaj prida urejena. Ekipa se je potrudila le toliko, da je za silo zavrnila kupe izmetane zemlje in neporabljenih lomljenцев, tako ob zunanjem licu zapornega zidu kot ob stolpu.

OPOMBA

¹ Ob zadnjem ogledu spomladi 1978 je bilo ugotovljeno, da je na konservirani arhitekturi le malo poškodb. Del fug je sicer odpadel, druge pa so ostale trdne. Po nasutem zemljenem pokrovu na zidovih se je bujno razrasla ruša; tako je preprečeno spiranje prsti. Okolica stolpa in zapornega zidovja se je že zelo zarasla z grmovjem. — Iz tega je razvidno, da za nadaljnje vzdrževanje arhitekture pri občinski kulturni skupnosti ni posluha in da objekta ne znajo vključiti v turistični vrvež ob avtomobilski cesti (ni ustrezne oznake spomenika).

VLOGA SPOMENIŠKOVARSTVENE SLUŽBE V PRENOVI

Nataša Štupar-Šumi

THE ROLE OF THE MONUMENT
CONSERVATION SERVICE
IN THE COURSE OF RESTORATION

POVZETEK

Prenova naselbin je z vso ostrino postavila vprašanje spomeniških lastnosti naselbin. Širše od prejšnjih vidikov varovanja posameznih stavb naj se sedaj uveljavi tipološki vidik, ugotavljanja teh lastnosti in ta naj povezuje doslej ločene poglede v sintetične formulacije.

The restoration of settlements has posed sharply the question of the monumental characteristics of settlements. As opposed to previous aspects of preserving individual buildings, it is today the typological aspect of ascertaining stating such characteristics that is more and more widely used, and it should combine the up-to-now separate aspects into synthetic formulations.

Zadnja leta se je pri nas na široko uveljavilo spoznanje o pomembnosti prenove. Prenova je bila tudi dejansko sprejeta v družbene in prostorske plane ter je tako postala stalen proces. Zato ni naključje, da je spomeniškovarstvena služba, ki je že vsa leta prej opozarjala na nujnost prenove, morala sedaj pregledati in določiti svoj odločitveni, potrebni in možni delež v tem zahtevnem procesu.

V tem kontekstu moramo še posebej omeniti prizadevanja slovenskega konservatorskega društva, ki je pred nedavnim na ljubljanskem srečanju o prenovi pripravilo precej sistematičen pregled stanja, metodoloških osnov in perspektiv prenove z vidika obveznosti in prizadevanj spomeniškovarstvene službe. Temeljno izhodišče srečanja je bila problematika prenove stare Ljubljane. To je razumljivo, tako zaradi nakopičenih nerešenih vprašanj v slovenski prestolnici in pristojnem zavodu za spomeniško varstvo, po drugi strani pa je prav posebej za Ljubljano napredovala metodologija prenove.

Vse organizacije spomeniškovarstvene službe v Sloveniji sodelujejo pri pripravi ustrezne metodologije, kljub temu pa je posvetovanje še posebno naglasilo, da nam manjka neko središče, ki bi omogočalo uspešne strokovne pobude, metodološko enotnost in uveljavljanje ukrepov za izboljšanje operativnih posegov v vsem slovenskem prostoru. Zdaj metodološko neenotne in razdrobljene akcije ne obetajo racionalnega dela in ne zagotavljajo uspešnega uveljavljanja stavbne dediščine oziroma spomeniškega fonda v prenovi.

Mislím, da ne bo odveč, če poskusim deloma povezati zato dosedanje razprave in dogajanja, obenem pa opozoriti na nekatere momente, na katerih dosedaj ni bilo dovolj jasnega poudarka.

Predvsem se je pri prenovi naselbin, za zdaj mest in nekaterih oblikovno pomembnejših vasi, z vso ostrino zastavilo vprašanje o *spomeniških lastnostih* naših naselbin (mest, trgov, vasi) ali naselbinskih predelov z vsem ohranjenim tkivom, medtem ko smo bili do včeraj navajeni upoštevati predvsem posamezne spomenike. Sedanjim zahtevam ne zadošča več obravnavanje samega spomenika z njegovim ožjim vplivnim območjem. Definicija takega vplivnega območja je sama po sebi zelo raztegljiva, saj gre lahko za neposredno okolje, lahko pa tudi za zelo široko območje, v katerem se spomenik vidno uveljavlja. S pritegnitvijo pojma naselbinsko območje ali kar cela naselbina dobimo otipljiv okvir, v katerem se uveljavljajo najvidnejše posameznosti, okvir v katerem spomenik ni več osamljeno telo, marveč njegov organski sestavni del, ki občutno, če že ne kar odločilno prispeva k njegovi zaokroženosti in pomenu. Odtlej torej tolikšno pozornost celotnemu naselbinskemu tkivu, prizadevanja, da bi spoznali logiko njegove notranje organizacije kakor tudi zunanjim manifestacijam. S tem pa seveda ni rečeno, da se odrekamo dosedanjim kriterijem za presojo gradiva. Nasprotno, saj sedaj prav merila za oceno spomeniških lastnosti raztegujemo na vse pojave prostorske in plastične organizacije tkiva v naseljih.

Zdaj moramo resnično poglobljeno prepoznavati in ocenjevati tudi najskromnejše posameznosti v razmerjih do širših celot, uveljaviti poleg doslej pogosto zgolj funkcionalnih meril tudi estetska in druga merila ter vidike. Sem sodijo na primer t. i. morfološke analize naselbinskih organizmov. Doslej ločeni vidiki funkcionalnega in likovnega se nujno združujejo v tipoloških opredelitvah naselbinskih enot ali celih naselbinskih jeder. Ta na novo definirani in naglašeni tipološki vidik je ploden, ker združuje doslej ločene poglede v sintetičnih formulacijah, v katerih pa še zmerom niso dovolj zastopani posebni interesi posameznih znanstvenih disciplin.

Tipološki vidik se dalje povezuje z zgodovinsko-razvojnimi, saj postaja nadvse aktualna tudi takšna opredelitev, ki sicer ni nova, vendar se danes postavlja z vso ostrino zaradi razpoznavanja posebnega deleža posameznih obdobj v razvoju naselbin.

Seveda je treba tu povedati, da taka spoznanja niso nastala šele v zadnjih letih, marveč se postopoma uveljavljajo že ves čas po vojni. Doslej so bila omejena na posamezne raziskovalce in zato tudi na posamezno izbrana naselja. Danes pa nas čaka naloga, da pridobljena opazovanja uporabimo na celotnem naselbinskem fondu Slovenije in da temeljito poglobimo in poenotimo metodologijo raziskav, kar ni niti najmanj v nasprotju s spoznanim dejstvom, da ni vsako naselje kljub vsem drugim podrobnostim tudi unikat.

Ob vsem tem pa ne moremo pričakovati, da bi bila spomeniškovarstvena služba sama ob tako široko zasnovanem delu. Zato je nujno sodelovanje vseh, ki lahko karkoli prispevajo tako k analitskemu kakor tudi k programskemu delu ter končno tudi h korenitim in uspešnim realizacijam z namenom, da bi kar najboljše prezentirali in ohranili substanco dediščine.

Ravno sodelovanje širokega kroga zainteresiranih pa načenja celo vrsto vprašanj načelne metodološke narave, o katerih pa doslej služba ni pretirano razmišljala. Spomeniški službi šele zdaj z vso tehtnostjo zastavlja vprašanje o novem predmetu, ki ga še ne poznamo dovolj, ki pa je že v fazi, ko ga morajo dati na operacijsko mizo, da bi preživel. Gre namreč za znana vprašanja,

ki smo jih obravnavali doslej izključno v sklopu posameznega objekta ali v kontekstu njegove najbližje okolice. Danes so na primer popolnoma neuporabni recepti, ki so bili razglašeni v povojnem času, in sicer da na uničenih arealih v naselbinah ne bi postavljali nič novega, naj bi tak prostor ostal nezazidan in samo dekorativno ozelenjen. Podobno kot za posamezne spomenike se tudi za urbanski ambient zastavlja vprašanje, na kakšen način nadomeščati praznine, v čem moramo biti trdi, v čem prigodljivi. V praksi se je pokazalo za škodljivo, da sleherno praznino zazidavamo na tako imenovan »sodoben način«, to je z zanikanjem vrednot naselbinskega predela, starega zazidalnega sistema. Seveda se uveljavljanje starega zazidalnega sistema ne sme izenačiti z uporabo tako imenovane uravnalovke, saj moramo za unikatne predele iz preteklosti uporabiti tudi zdaj unikatne predloge, ki omogočajo, da se taki predlogi dvignejo nad »anonimnost« in uravnavani del mesta nad povrečje v okolici. Tako se torej zgledujemo ne zgolj po formalnih ali formalističnih marveč tudi po vsebinsko pomembnih vidikih naselbinskih organizmov. To je tudi edini način, da pri takem delu ravnamo zares ustvarjalno, ne da bi pri tem zanikali staro tkivo in stare vrednote.

Tak odnos pa je ne nazadnje potreben tudi zaradi številnih sodelujočih strok, organizacij in širših družbenih dejavnikov. Mesto ali naselje tako ostaja pri življenju, oživiljeno, pri tem pa ne izgublja starih kvalit. Dotaknimo se še parole mesto — muzej, ki je sicer lahko vabljiva, a je nikjer ni mogoče pojmovati dobesedno, ravno zaradi prilagajanja mesta sodobnemu življenju v procesu prenove.

Spomeniškovarstvena služba vsekakor ima svojo vlogo na vseh stopnjah prenove starih arealov ali posameznih enot, še posebno pa je poklicana, da uveljavi prezentacijske načrte, oblikovane v nenehnem dialogu z življenjem. Zato dobivajo danes tolikšno težo tudi predlogi za funkcionalno izrabo, zlasti za možne in potrebne funkcionalne spremembe. Predlogi, ki so do včeraj pomenili bolj izjemno ali celo ljubiteljsko nalogo, so danes nujen sestavni del slehernega programa prenove, zlasti še programa spomeniškovarstvene službe.

Taka vprašanja o sodelovanju spomeniškovarstvene službe pri prenovi pa seveda segajo tudi do prav podrobnih, ozko programskih vprašanj; sem sodijo tudi stare konstrukcije in materiali, ki terjajo ozko specializirane strokovnjake v spomeniškovarstveni službi.

Spomeniškovarstvena služba se mora zavedati, da je že skrajni čas, da najde oblike skupnega nastopa, usklajenega študija in enotne metodologije.

MORFOLOŠKA ANALIZA MESTNEGA PROSTORA KOT DEL STROKOVNIH POSTOPKOV PRI NAČRTOVANJU PRENOVE

Jelka Pirkovič-Kocbek

THE MORPHOLOGICAL ANALYSIS OF URBAN SPACE DURING THE PLANNING OF RESTORATION

POVZETEK

Nekaj dosedanjih spoznanj o tem, kako so mesta in mestni predeli oblikovani, poenotenje spoznanj in metod ter izdelava bolj jasno opredeljenega analitičnega modela.

Some up-to-now accumulated knowledge on the shaping of towns and town districts, the unification of knowledge and methods, and the elaboration formation of a more clearly defined, analytical model.

Načrtovanje prenove lahko štejemo za posebno obliko urbanističnega načrtovanja, kjer je tudi analitični del postopka podobno zasnovan: ukvarja se s preučevanjem objektivnega stanja. Pri prenovi je pomemben del raziskav usmerjen v analizo že pozidanega urbanega okolja in analizo raznih danosti, ki se vežejo na to okolje. V tem sklopu ima posebno mesto morfološka analiza, katere polje raziskovanja je urbani prostor v svoji fizični razsežnosti. Seveda bi lahko enako metodo uporabili v kakršnemkoli urbanističnonačrtovalskem postopku, in ne le pri prenovi. Vendar je pri slednji še toliko bolj upravičen, ker se je treba odločati, kako bomo posegali v že pozidani prostor. Morfološka analiza namreč pomaga odgovoriti na načelno vprašanje o razmerju med lupino in vsebino urbane celote. Za prenavo pa se odločamo, ker se je v določenem območju porušilo ravnotežje med vsebino in lupinami. V načrtovalskem postopku moramo ugotoviti, kakšno naj bi to razmerje bilo, da bi mesto spet zaživel — zato pa je treba vedeti tudi, kakšno je včasih bilo. Namen morfološke analize je osvetliti sedanje stanje grajenih struktur in kolikor mogoče natančno rekonstruirati pretekla stanja (oziroma zgodovinske razsežnosti). Na podlagi takšnih spoznanj bi pretekle in sedanje oblikovne značilnosti projicirali v prihodnost. To se pravi, da bi poudarili tiste oblikovne zakonitosti, ki jih je vredno upoštevati pri načrtovanih posegih v prostor.

Morfološka analiza je poseben strokovni postopek, katerega predmet je torej urbani prostor v svoji fizični pojavnosti, oziroma prostorske oblike mesta v svojem družbenem okviru. Preučuje jih tako, da sledi dvojnemu postopku: od poznavanja družbenih okoliščin prehaja na poznavanje ustreznih oblik materialnega sveta, včasih pa tudi v nasprotni smeri na podlagi znanih oblik sklepa na neznane zgodovinske okoliščine.

Poudariti je treba, da morfološka analiza mest (torej analiza njihovih oblik) ni nobena novost — z mesti in njihovo fizično zgradbo se že lep čas ukvarjajo

različne vede, predvsem geografija, zgodovina in umetnostna zgodovina. Tudi arhitekturna in urbanistična praksa sta se vsaka po svoje poskušali spoprijemati z vprašanjem, kako so mesta in mestni predeli oblikovani. Tako je bila moja naloga, da že dosežena spoznanja in metode poenotim in poskušam uvesti bolj jasno opredeljen analitični model.

Pri tem sem izhajala iz tehle temeljnih opredelitev predmeta, ki so mu posvečene morfološke raziskave:

— mesto je enovit pojav, v katerem ne moremo preučevati le enega njegovega sklopa, ne da bi upoštevali tudi ostale pomembne dele urbanega pojava (v grobem lahko rečemo, da ne moremo preučevati zgolj fizične zgradbe mest, obenem pa zanemariti funkcionalne, socialne, kulturne in druge vidike);

— mesto je prostor, kjer se neprestano dogajajo spremembe, in če hočemo razumeti sedanje dogajanje, moramo preučiti tudi njihove korenine v preteklosti; tako se zavestno odločamo za diahrono metodo, torej takšno, ki preučuje urbane pojave v njihovem zgodovinskem razvoju;

— mesto je kompleksen pojav, v katerem na različnih prostorskih ravneh delujejo in se med seboj prepletajo različni sistemi. Tako se moramo zavedati, kateri sistemi nastopajo na različnih ravneh, še bolj pa, katere ravni sestavljajo urbano celoto. Najbolj boleče je, da se ustaljeni urbanističnonačrtovalski postopki omejujejo predvsem na »makroraven«, arhitekturno projektiranje in spomeniškovarstvena dejavnost pa sta se osredotočila na raven posamičnih arhitekturnih objektov. Tako oba pristopa zanemarjata vse vmesno področje urbanega prostora, kjer elementi nižje ravni sestavljajo večje enote, te pa se zopet združujejo v nove urbane sklope. Za zgled lahko vzamemo neko ulico ali trg — če hočemo izvesti poseg v ulični prostor, moramo preučiti, kakšne stavbe ga obroblyajo, ali so stavbe za mesto tipične in v čem odstopajo od tipa, kako se povezujejo v nize, kako je organiziran prostor za stavbnimi nizi, kako je urejena ulična mreža na širšem območju itd., šele nato se lahko lotimo konkretnega posega.

Sam izraz morfološka analiza je morda nekoliko preozek, saj poudarja le študij oblik, oblikoslovje. Vendar pa iz vsega, kar smo zapisali, izhaja, da izraža morfološka analiza mestnega prostora ne smemo enačiti z izrazom formalna analiza, še zlasti ne s formalizmom, kot ga kažejo nekateri pristopi tako iz vrst arhitekturnih zgodovinarjev¹ kakor tudi arhitektov. Slednji skušajo s študijem formalnih elementov mestne zgradbe najti oblikovne recepte za lastno arhitekturno urbanistično prakso,² ki zaradi površinskega prevzemanja oblik niso daleč od historicizma in eklekticizma. Dejansko je analiza oblik v marsikaterem strokovnem krogu na slabem glasu in to deloma po pravici. ker se je večina takšnih razmišljanj ukvarjala le z arhitekturnimi lupinami, ne pa tudi z notranjo strukturo in s povezavami s širšo okolico. Po drugi strani je formalna analiza v preteklosti vse preveč slonela na subjektivnih izkušnjah avtorja in ni oblikovala dovolj trdnega instrumentarija, na katerem bi temeljila bolj znanstveno objektivna sodba o arhitekturnem delu.³ Postopno pa sta arhitekturna in urbanistična historiografija razvili nekaj bolj objektivnih metod. Takšne metode sicer slonijo na kvantitativni formalni analizi in torej pojmujejo arhitekturne ter urbane oblike kot nekaj objektivno merljivega, kar je osnova vsake znanstvene metode. Hkrati ne obravnavajo več predmeta raziskave na deskriptiven način (z opisovanjem), temveč skušajo zunanje oblike vsakega pojava razlagati tako, da odkrivajo notranjo strukturalno logiko teh pojavov (eksplikativna metoda).

Ko sem skušala oblikovati ustrezno metodo morfološke analize za potrebe prenove, sem se zgledovala pri vedi, ki se ukvarja s podobnim predmetom, pri geografiji. Tudi geografija preučuje prostor (fizični prostor Zemlje) v njegovem tridimenzionalnem in časovnem razponu, prav tako jo zanimajo določene lastnosti prostorskih pojavov. Zanimivo je, da je geografija v šestdesetih letih v svetu začela na nov način obravnavati svoje področje. Razvila je metode dela, ki temeljijo na spoznanjih teorije informacij, splošne systemske teorije in raznih matematičnih smeri (teorije množic in struktur, topologije, teorije grafov itd.).

Osnovne poteze teh novih metod bi lahko strnili takole: tradicionalne geografske postavke, kot so prebivalstvo, človeške dejavnosti, naselja, zemeljska površina, rastlinstvo . . . , so zavestno prevedli v abstraktne lastnosti teh elementov in jih izrazili v jeziku topološko-geometrijske analize. Geometrijska analiza je pripravno orodje, s katerim so geografske snov preučevali na bolj logičen in objektivni način.⁴ Vse lastnosti realnega sveta so predstavili z osnovnimi geometrijskimi elementi, kot so točka, črta, ploskev in volumen.

Kot smo že večkrat poudarili, je glavni predmet morfološke analize prostor v svoji fizični pojavnosti, zato lahko brez težav prenesemo realni prostor v njegov geometrijski ekvivalent, to je v prostor karte. S spreminjanjem merila se lahko osredotočimo na ustrezno raven od geografskega in regionalnega okvira do okolja v merilu človeškega telesa. Pri tem morda ni odveč misel, da kar zadeva merilo, morfološka analiza urbanega prostora nadaljuje tam, kjer se končuje polje geografskih raziskav. Sprememba merila seveda ni mehaničen postopek, saj povzroča tudi spremembe v problemih in v njihovem obravnavanju.⁵ Kljub temu pa orodje lahko v osnovi ostaja isto; ko dovolj natančno opredelimo vprašanje, ki ga v danem trenutku skušamo rešiti, sledi naloga da na čimbolj ustrezen način opišemo predmet analize. Pri tem je treba izločiti vse elemente, ki so za razumevanje celote nepomembni ali celo moteči. Nato skušamo oblikovati model (v našem primeru model, ki temelji na topografsko-geometrijskih zakonih). V interpretacijskem postopku pa na podlagi logičnega sklepanja, zaključkov, opazovanj in zbranih izkušenj pridemo do določenih spoznanj o izbrani tematiki.

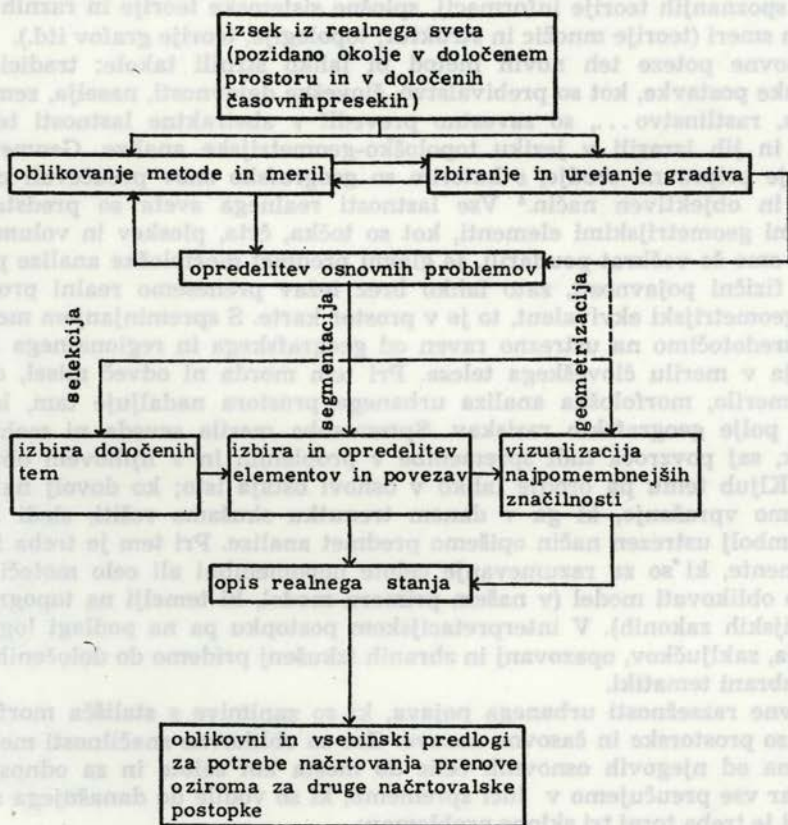
Glavne razsežnosti urbanega pojava, ki so zanimive s stališča morfološke analize, so prostorske in časovne narave. Gre za oblikovne značilnosti mestnega organizma od njegovih osnovnih celic do mesta kot celote in za odnose med njimi, kar vse preučujemo v luči sprememb, ki so vodile do današnjega stanja. Pojasniti je treba torej tri sklope problemov:

- oblikovne značilnosti,
- zveze med njimi in vsebino (proces generiranja določenih oblik) ter
- rast in spreminjanje sistema v določenih časovnih presledkih (zgodovinska analiza).

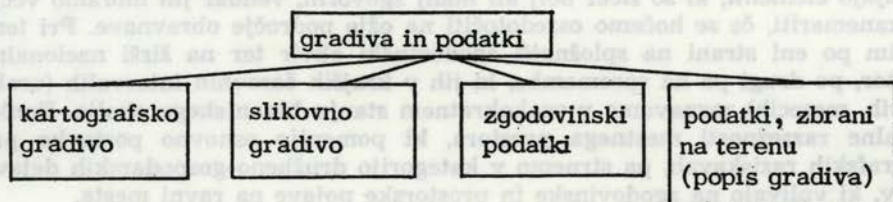
Zavedati se moramo, da na obeh koncih prostorsko-časovne lestvice še obstajajo elementi, ki so sicer bolj ali manj zgovorni, vendar jih moramo večji del zanemariti, če se hočemo osredotočiti na ožje področje obravnave. Pri tem mislim po eni strani na splošnejši zgodovinski okvir ter na širši nacionalni prostor, po drugi pa na spremembe, ki jih v krajših časovnih intervalih (urah, dnevih, mesecih) zaznavamo v vsakokratnem stanju bivanjskega okolja. Funkcionalne razsežnosti mestnega prostora, ki pomenijo osnovno postavko pri geografskih raziskavah, pa strnemo v kategorijo družbeno-gospodarskih dejavnikov, ki vplivajo na zgodovinske in prostorske pojave na ravni mesta.

Če upoštevamo historiografsko in antropološko naravnost morfološke analize in njeno zasidranost v zgodovinskih, geografskih in umetnostnozgodovinskih izhodiščih, ni težko razumeti, da so njene metode še bolj deskriptivne in verbalne. Naš namen pa je razviti čim bolj objektivne postopke.

Zaporedje delovnih faz pri študiju urbane morfologije bi lahko prikazali z naslednjo shemo:

Že ko se lotimo zbiranja gradiva, je pomembno, da si ustvarimo grobo predstavo o tem, kakšna je osnovna problematika in kako bo potekalo nadaljnje delo. Ker zadeva podatke, ki so pomembni s stališča morfološke analize, jih lahko razdelimo na naslednje skupine:

Najpomembnejši vir podatkov so karte izbranega ozemlja, ki so po izvedbi lahko različne (geodetske osnove, katastrske karte, topografske karte itd.), v različnem merilu in nastale v različnih obdobjih. Karte v vsaj dveh najpomembnejših časovnih presekih na enoten način prerišemo v enotno merilo in tako dobimo natančno dokumentacijo stanja v dveh obdobjih (navadno izberemo čas nastanka franciscejskega katastra, torej okrog leta 1825, in sedanje stanje, koristno pa je dokumentirati še en vmesni časovni presek, kar je odvisno od zahtevnosti celotne naloge, dostopnosti podatkov, obsežnosti sprememb itd.).

Drugi vir podatkov so različne upodobitve obravnavanega naselja, vedute, risbe, fotografije itd., kar vse uredimo po zaokroženih motivih in po časovni vrsti. S kolikor mogoče enakih točk in v enakih izrezih fotografiramo izbrane poglede, kot jih vidimo danes, in tako dokumentiramo spremembe v oblikovanosti prostora.

Tretjo skupino tvorijo podatki o zgodovinskih dejstvih in dogodkih, ki so tako ali drugače vplivali na spreminjanje oblikovne zasnove obravnavanega prostora. To gradivo povzamemo po literaturi in zgodovinskih virih in ga s pomočjo kartic uredimo tako, da dobimo lapidarno kronologijo oziroma najpomembnejše elemente zgodovinske kronologije.

Poleg tega je za raven načrtovanja prenove potrebno, da zberemo dovolj natančne podatke o stavbnem skladu. Ker ni ustreznih evidenc (spomeniškovarstvenih, o stanovanjih itd.), je najbolje, da izvedemo sistematičen popis gradiva. Sestavimo enoten vprašalnik, v katerega vnesemo postavke, ki so z vidika specifičnih potreb vsakega posameznega obravnavanja prenove najbolj primerne. Za ponazoritev prilagamo vzorce vprašalnikov (del) za prenovo Celja in Krškega. Na terenu zbrane podatke vnesemo v delovne karte, s katerimi vizualno prikažemo določene oblikovne značilnosti stavbnega sklada. Na podlagi tako obdelanih podatkov opredelimo stavbne tipe, kar je v kasnejših fazah prenove pomembno kot osnova za podrobnejše projektne obdelave.

Naslednje delovne faze-opredelitve osnovnih problemov — ne bomo podrobneje opisali, saj kot vsak analitični postopek sledi splošnemu zaporedju od evidentiranja prek selekcioniranja do izbire ključnih postavk, po drugi strani pa so njegova vsebina in organizacijske podrobnosti odvisne od zahtev konkretnega načrtovalskega postopka. Navadno je najbolje, da najpomembnejše probleme opredelimo skupaj z ostalimi člani strokovne skupine in po možnosti tudi tako, da anketiramo prebivalce in druge »uporabnike« v prenovitvenem območju. Na tej podlagi sestavimo seznam problemov, ki tako ali drugače odsevajo v spreminjanju oblikovne zasnove urbanega prostora oziroma rušijo tradicionalno ravnotežje med mestno »teksturo« in načini njene izrabe. Na splošno lahko rečemo, da gre v vseh primerih prenove za določene oblike citizacije in izgube stanovanjske vloge območja, za prometne težave, za socialno problematiko (slabše starostne in ekonomske strukture prebivalstva) itd., kar vse po svoje prispeva tudi k degradaciji zidane zasnove mesta.

Ponavadi je že v opredelitvi osnovnih problemov zajet tudi postopek, ko izmed evidentiranih vprašanj izberemo najbolj pereča in jih (vsaj implicitno) tudi razporedimo po teži in pomenu, ki ga imajo. Ta del postopka je pomemben zato, ker nam pomaga pravilno opredeliti naslednjo fazo dela, ko je treba iz množice delov grajene zgradbe mesta izbrati tiste, ki so za izbrani primer najbolj značilni, z drugimi besedami, ki so zanj konstitutivni. V grobem

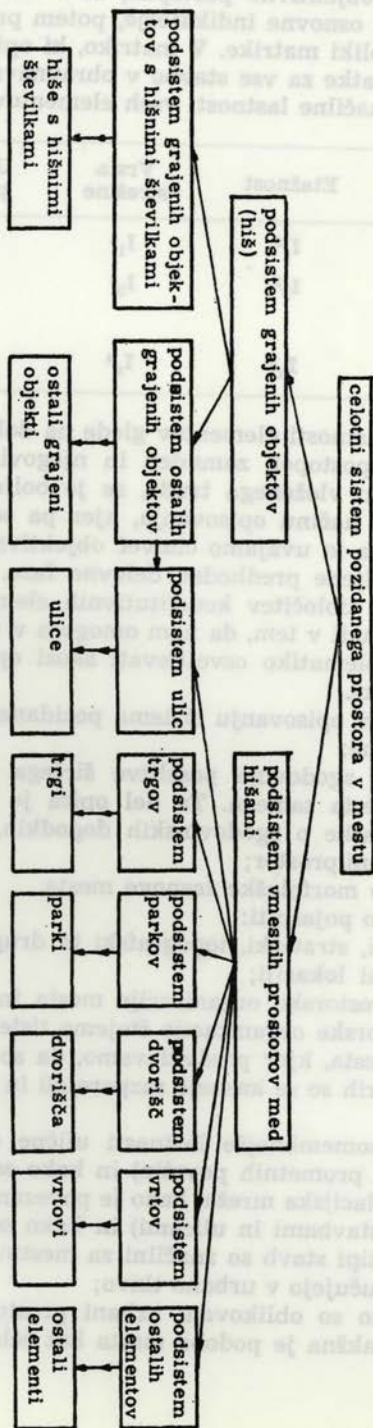
sicer vemo, kateri elementi sestavljajo mestno tkivo. Pri tem izhajamo iz stališča, da naj morfološka analiza obravnava vse oblike grajenih struktur, vendar na ustrezni ravni, tako da se ne izgublja v podrobnostih in lahko zajema območje v celoti. Najbolj enostavna je delitev obravnavanega prostora na dva dela: na grajene objekte (stavbe) in prostore med njimi. Na ta način lahko urbani prostor poenostavljeno vidimo kot binarno matrico, kot vzorec, sestavljen iz polnih volumnov in praznih prostorov med njimi.⁶ Takšno grobo delitev še lahko nekako upravičimo pri tradicionalno grajenih mestih, težave pa se pokažejo pri razporejanju nekaterih novih arhitekturnih in inženirskih objektov, komunalnih naprav itd. (kot so na primer podzemni objekti, velike odprte tovarniške površine z množico industrijskih naprav in podobno). Ko smo urbano strukturo razdelili na osnovne skupine elementov, le-te še bolj podrobno razčlenimo: stavbe na primer na javne stavbe in pretežno stanovanjske stavbe, prostore med njimi na javne prostore in prostore, namenjene bolj ali manj zasebni uporabi. Tako dobljene elemente zopet razčlenimo na manjše dele: javne prostore na ulice, trge, parke, parkirne prostore, zasebne površine v dvorišča, vrtove in tako naprej. Postopek ponavljamo tako dolgo, da dobimo takšno »zrnatost«⁷ strukture, ki ustreza ravni obravnave. Vsebinsko pa so elementi razporejeni tako, da je element nižjega reda vsebovan v elementu višjega reda in da sta njihov izbor in hierarhija prilagojena konkretnim značilnostim izbranega prostorskega vzorca, pa tudi posebnim zahtevam načrtovalskega postopka.

Celoten sistem urbanih oblik je torej sestavljen iz množice podsistemov, le-ti pa iz množice elementov. V shematični obliki bi morfološko zgradbo vsakega mesta lahko ponazorili takole: (glej str. 61)

Z vidika morfološke analize je zanimivo, da je celoten urbani prostor razdeljen še na en način, kar pa se v celoti vidi le na geodetski karti — mestno zemljišče je tako kot vsako zemljišče razdeljeno na parcele, torej na delce, ki jim določajo vsebino in meje lastninski odnosi. Če gledamo na parcele kot na pozitivni pol binarne matrice, potem so njen negativni del komunikacije, ki vodijo do parcel. Obe vrsti elementov — parcele in komunikacije, sta funkcionalno povezani in odvisni druga od druge — še več, za celotno prostorsko organizacijo zahodnega civilizacijskega kroga od antike do današnjih dni je značilno, da temelji na medsebojni povezavi med parcelo (kot osnovno celico izrabljenega zemljišča tako v urbanem kakor v agrarnem okolju) in dostopom do nje (brez katerega ne bi bilo mogoče tega dela zemljišča izkoriščati). Tako lahko rečemo, da je parcela osnovna enota kolonizacije prostora, ki se v mestih navadno izrablja v gradbene namene, tako da govorimo o gradbenih parcelah, o parcelah, na katerih stojijo (ali naj bi stale) stavbe. Odnos med stavbo in parcelo je lahko različen: v splošnem ima vsaka stavba tudi pripadajočo parcelo (torej ni stavbe, ki ne bi stala na parceli), so pa še druge možnosti: več stavb stoji na eni parceli, ena stavba zavzema prostor dveh ali več združenih parcel itd. Načelno namreč parcelacija pogojuje način pozidave, ali bolje rečeno, določen tip parcele se veže z določenim stavbnim tipom. Tip stavbe tako pomeni tudi določene oblikovne lastnosti fasad, katerih nizi skupaj tvorijo vertikalni trak uličnih sten. Po drugi strani parcelacija odseva tudi v načinu pozidave notranjosti uličnih otokov; pri tem je v zgodovini prihajalo do vse večje gostote in do postopnih sprememb v namembnosti površin.

Najpomembnejši je tisti del morfološke analize, ko je treba opisati sistem pozidanega prostora v konkretnem primeru. Ker si prizadevamo, da bi v ta del

elementi podsistemi sistem

analize uvedli čimbolj objektivne postopke, bi v idealnem primeru za vsak element sistema navedli osnovne indikatorje, potem pa bi elemente in njihove indikatorje zapisali v obliki matrike. V matriko, ki opisuje podsistem stavb, bi tako vnesli po vrsti podatke za vse stavbe v obravnavanem območju ($S_1 \dots S_n$) in na ta način opisali značilne lastnosti vseh elementov tega podsistema:

Dejav- nost	Leto dograditve	Etažnost	Vrsta strešine	Ureditev pročelja	Ureditev notranjščine
S_1	I_1^1	I_1^2	I_1^3	I_1^4	I_1^6
S_2	I_2^1	I_2^2	I_2^3	I_2^4	I_2^6
S_3	I				
S_n	I_n^1	I_n^2	I_n^3	I_n^4	I_n^6

pri čemer so $I_1^1 \dots I_n^6$ lastnosti elementov glede na določen indikator.

Ker pa je takšen postopek zamuden in njegovi končni učinki v danih okoliščinah ne odtehtajo vloženega truda, se je bolje zateči k verbalnem in hkrati bolj zgoščenemu načinu opisovanja, kjer pa se vseeno držimo čimbolj formaliziranega postopka in uvajamo čimveč objektivnih meril. K temu veliko prispevajo dobro opravljene predhodne delovne faze, predvsem faza zbiranja in urejanja gradiva ter določitev konstitutivnih elementov sistema. Prednost kvalitativne metode je tudi v tem, da nam omogoča v vsakem delu analitičnega postopka določeno problematiko osvetljevati skozi optiko zgodovinskega razvoja in njegove dialektike.

Menim, da bi se pri opisovanju sistema pozidanega prostora morali osredotočiti na naslednje teme:

- na grob prikaz zgodovine poselitve širšega prostora obravnavanega mesta in zgodovine mesta samega. Ta del opisa je mogoče skržiti tako, da nanizamo osnovne podatke o zgodovinskih dogodkih, ki so tako ali drugače pomembni za obravnavani prostor;

- na samo analizo morfološke zasnove mesta.

V tem delu moramo pojasniti:

- kakšni prometni, strateški, topografski in drugi oziri so pogojevali nastanek mesta na izbrani lokaciji;

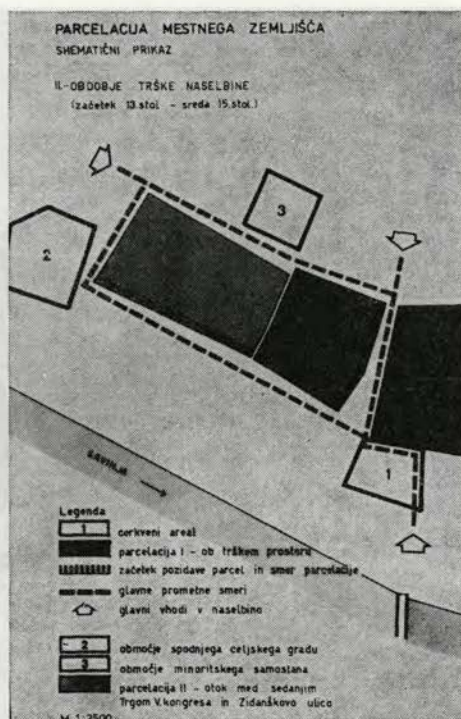
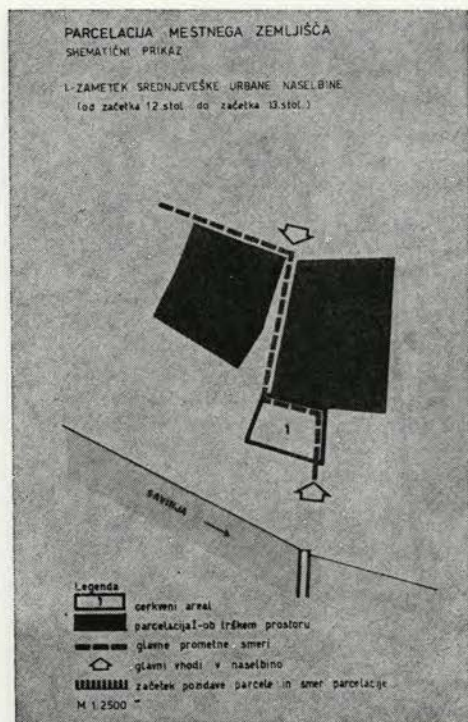
- kje so jedra prostorske organizacije mesta in kakšne so njihove značilnosti; za jedra prostorske organizacije štejemo tiste prostorske enote znotraj pozidanega območja mesta, kjer predvidevamo, da so obstajale prvotne oblike naselitve in okrog katerih so se kasneje razporejali in se nizali drugi prostorski elementi;

- kakšne so najpomembnejše lastnosti ulične mreže (torej mreže ulic, trgov in drugih javnih prometnih površin) in kako se je razvijala;

- kakšna je parcelacijska mreža, kako je povezana z ostalimi morfološkimi elementi (predvsem s stavbami in ulicami) in kako se je spreminjala;

- kateri osnovni tipi stavb so značilni za mestni prostor in kako se posamezni stavbni tipi vključujejo v urbano tkivo;

- in končno, kako so oblikovani urbani prostori ulic in drugih javnih odprtih prostorov in kakšna je podoba mesta kot celote.

Sl. 29, 30 Celje, parcelacija mestnega zemljišča, I. in II. obdobje trške naselbine
Fig. 29, 30 Celje, the parcelling out of the town territory, the market-town

V tem delu naloge si lahko pomagamo s posebnimi analitičnimi metodami, kot so percepcijske analize, sekvenčne študije, ocene ambientalnih vrednot itd.

Seveda bi vsako od navedenih točk lahko podrobneje razčlenili in opredelili njihovo vsebino. Vendar menim, da za ta del morfološke analize ni mogoče dati natančnih navodil, ker je pač vsebinski del vsakega konkretnega postopka odvisen od posebnih okoliščin.

Podobno velja tudi za zadnjo, sintetično fazo morfološke analize. Poleg tega je treba v tej fazi spoznanja morfološke analize uskladiti z rezultati ostalih strokovnih ocen, ki so bile opravljene v okviru načrtovalskega postopka. Navadno imata del naloge obliko predlogov za urbanistično-oblikovalske pogoje, ki naj bi jih upoštevali pri vseh posegih v prostoru. Določiti moramo, katere elemente morfološke zgradbe je treba varovati v celoti, kje so možne določene spremembe in kakšen naj bo njihov okvir, in končno, kateri so tisti elementi, kjer so spremembe celo zaželene. Pametno je tudi opredeliti urbanistično-oblikovalske pogoje za širše ureditveno območje, še posebej pa oblikovalske pogoje, ki naj veljajo v ožjih območjih, kjer je spreminjanje fizične strukture mesta še toliko bolj občutljiva naloga.

Pri tem je treba upoštevati:

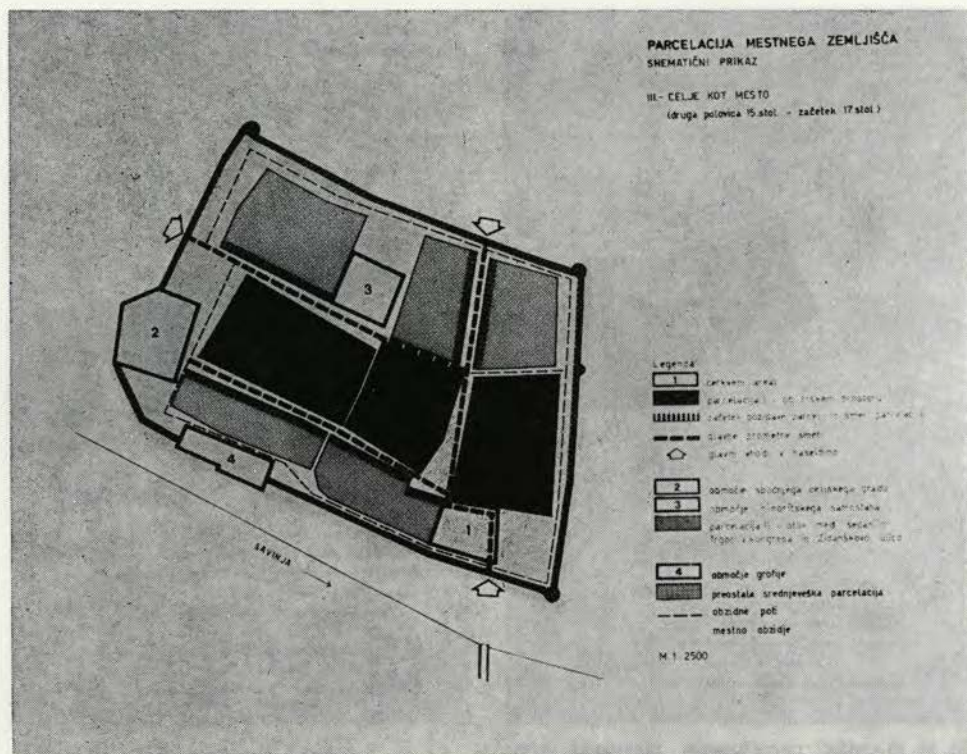

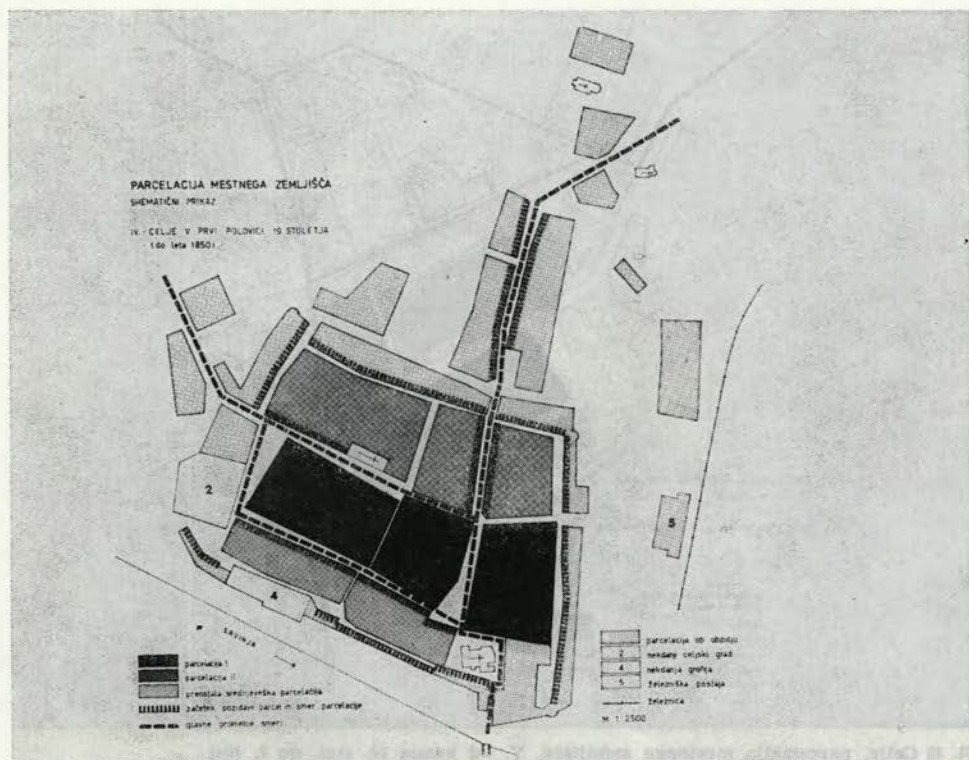
Fig. 31 Celje, the parceling of the town territory, in the second half of the 15th century
Sl. 31 Celje, parcelacija mestnega zemljišča, III. mesto v 2. pol. 15. stol.

a) da je vsak manjši prostorski del mesta sestavni člen urbanega tkiva, tako da spremembe v enem delu povzročajo premike v uporabi in v fizični podobi vseh elementov, ki so z njim povezani;

b) pri vsakem konkretnem posegu v prostor (bodisi na urbanistični, bodisi na arhitekturno-projektni ravni) je treba upoštevati, na kakšen specifičen način so urejeni konstitutivni členi mestne zasnove (stavbe, parcele, ulični prostori, dvorišča, vrtovi itd.) in kakšne so oblikovne in funkcionalne prednosti obstoječega prostorskega vzorca, ki jih je treba varovati;

c) vsi glavni elementi in povezave v urbani strukturi so plod zgodovinskega razvoja, torej imajo svojo zgodovinsko upravičenost, ki jo je treba spoznati, če hočemo ohraniti in celo razviti njene dobre strani oziroma preseči njene omejitve.

Naj sklenem: smisel morfološke analize je v tem, da čimbolj objektivno določimo oblikovne zahteve oziroma prepričamo nosilce načrtovanja, da sta varstvo in razvoj oblike pomemben del načrtovalskega postopka, saj je oblikovanje prostora končni proizvod določenih družbeno-geografskih in kulturnih procesov. Pri tem se zavzemamo za trajno varstvo najpomembnejših prvin obstoječe gradbene strukture v določenem območju, in ne le, kot je bila praksa doslej, tistih delov mestnih celot, ki imajo ožjo spomeniško vrednost.

Sl. 32 Celje, parcelacija mestnega zemljišča, IV. 1. pol. 19. stol.

Fig. 32 Celje, the parcelling of the town territory, IV, the 1st half of the 19th century

VZOREC:

PRENOVA KRŠKEGA

predel mesta: KRŠKO—VIDEM
—LESKOVEC—STARA VAS

Ulica in hišna številka

1. SPLOŠNI PODATKI

1.1 Namembnost in lastništvo

1.11 stanovanjski prostori
družbena stanovanja
zasebna stanovanja1.12 poslovni prostori
vrsta dejavnosti
(enotna klasifikacija)
lastništvo poslovnih
prostorov
zasebno
stanovanjska skupnost
ostalo1.13 izraba po etažah
poslovna
stanovanjska

1.2 Lokacija

1.21 obulična v nizu

1.22 obulična vogalna

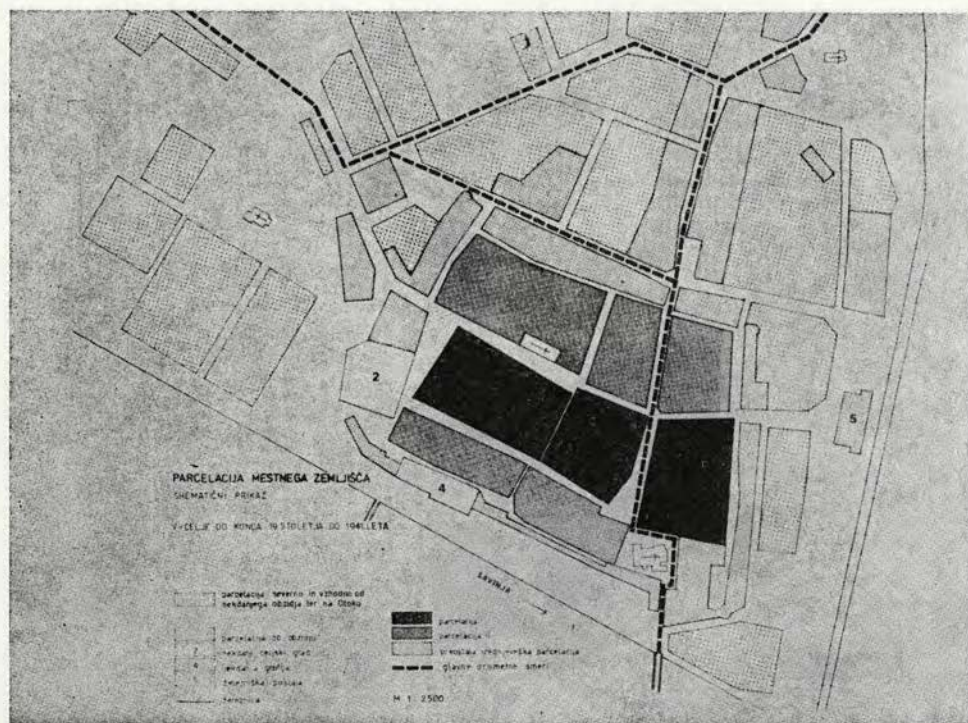
1.23 dvoriščna

1.24 prostostoječa

1.3 Opombe: ...

2. TOPOGRAFSKI PODATKI

2.1 SESTAVINE STAVBNE CELOTE
glavno stavbno telo
stranska stavbna telesa
notranje dvorišče
dvoriščno stavbno telo
pomožni objekti
zadnje dvorišče
vrt

Sl. 33 Celje, parcelacija mestnega zemljišča, V, od konca 19. stol. do l. 1941

Fig. 33 Celje, the parcelling of the town territory, V, from the end of the 19th century up to the year 1941

2.2 ZUNANJŠČINA

2.21 Glavna fasada

- število etaž
- število okenskih osi
- ostalo
- nepravilnosti v shemi okenskih osi
- glavni vhod — vrsta:
 - za pešce
 - za vozila in pešce
- položaj:
 - v kateri osi
 - zunaj osi

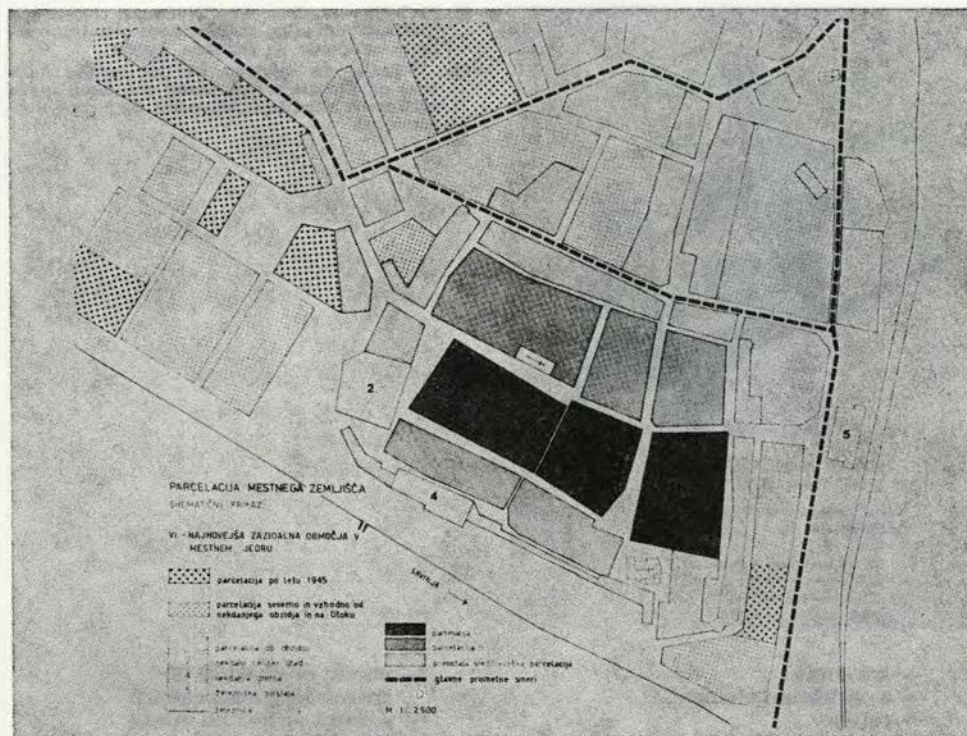
2.22 strešina

- oblika strešine
 - dvokapna
 - štirikapna
 - pultna
 - ravna streha
 - terasa
 - ostalo
- naklon

- strma
- srednja
- položna
- sleme strešine:
 - vzporedno z glavno fasado
 - pravokotno na glavno fasado
- kritina:
 - bobrovec
 - ostale vrste opeke
 - druga kritina
- strešna okna
 - mansardna
 - okna v zatrepu

2.23 Členitev glavne fasade

- enostavna
- bogata
- vrste arhitekturnih členov:
 - horizontalni
 - vertikalni
 - v ometu

Sl. 34 Celje, parcelacija mestnega zemljišča, VI. novejša zazidalna območja
 Fig. 34 Celje, the parceling of the town territory, VI, more recent building areas

- v kamnu
- slikani
- drugi okrasni elementi fasade:
 - fasadna plastika
 - okrasje iz štuka
- napisne plošče
 - ostalo
 - portal
 - enostaven
 - okrasno oblikovan

2.24 Stavbno pohištvo fasade

- okenska krila
 - prvotna
 - sekundarna
- vratna krila
 - prvotna
 - sekundarna

2.25 Stranske fasade

- število okenskih osi
- enostavno oblikovane
- bogato členjene

2.3 NOTRANJSČINA

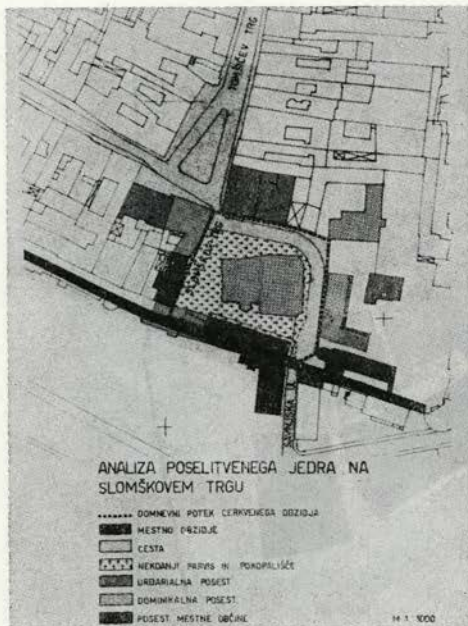
- ##### 2.31 prostorska zasnova (število prostorov na etazo, ki so obrnjeni na ulico)
- enocelična zasnova
 - dvoocelična zasnova
 - tricelična zasnova
 - štiri in večocelična zasnova

2.32 Pritlična veža

- prehodna
- obokana
- vrsta uporabne pritlične veže
 - zasebna raba
 - polzasebna raba
 - javna raba

2.33 glavno stopnišče

- enoramno
- dvoramno

Sl. 35 Celje, analiza poselitvenega jedra na Slomškovem trgu ob mestnem obzidju (različna senčenja — različna posest)

Fig. 35 Celje, an analysis of the settled nucleus on Slomškovo trg along the town walls (different shadings represent different possessions)

- triramno
- z okrasnimi elementi
- ostalo ...
- položaj stopnišča:
 - v prizidku ob dvoriščni fasadi
 - znotraj stavbe ob dvoriščni steni
 - v jedru stavbe
- vrsta uporabe stopnišča
 - zasebna raba
 - polzasebna raba
 - javna raba

2.34 Dvorišče

- z arkadami
- z odprtimi hodniki
- vrsta uporabe dvorišča (in vrta):
 - zasebna raba
 - polzasebna raba
 - javna raba
- vzdrževanost:
 - dobro vzdrževani
 - slabše vzdrževani
 - zanemarjeni

3. ČASOVNA OZNAKA

3.1 Čas nastanka po zgodovinskih virih

- letnica zidave
- letnica prezidave

- objekt obstajal že po franciscejskem katastru
- sedanji objekt na mestu starejšega objekta
- na mestu več starejših objektov

3.2 Letnica na stavbi

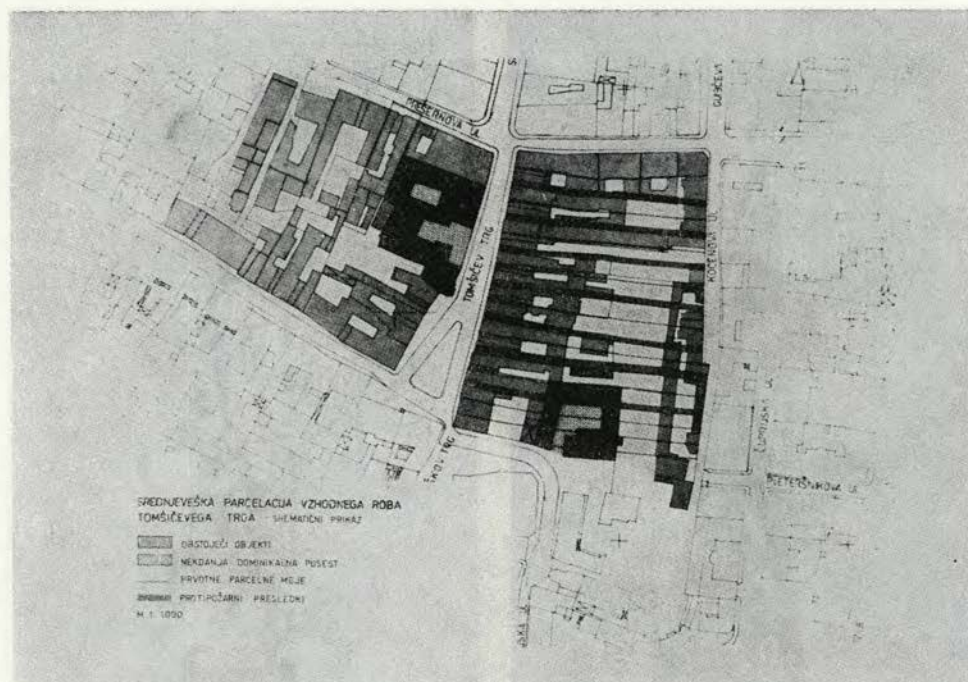
- ostali viri

3.3 Ocena starosti objekta

- pred 1825
- med 1825 in 1914
- med 1915 in 1944
- po letu 1945

4. SPOMENIŠKE LASTNOSTI

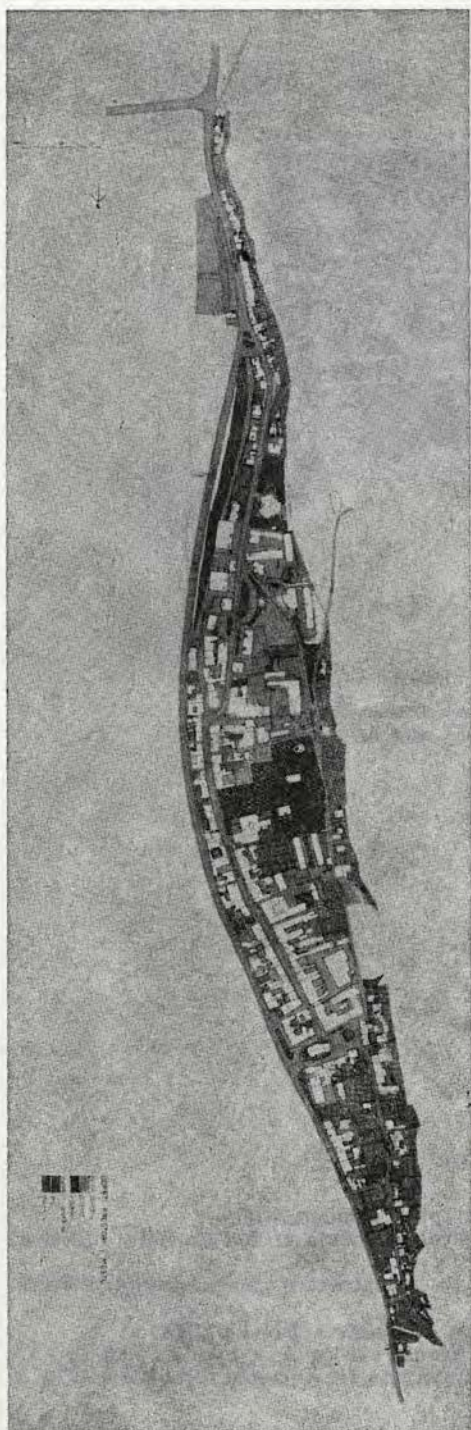
objekt kot spomeniška celota
objekt kot člen urbanega ambianta
negativna kategorija v prostoru

Sl. 36 Celje, srednjeveška parcelacija vzhodnega roba Tomšičevega trga
 Fig. 36 Celje, the medieval parceling of the eastern edge of Tomšičev trg

OPOMBE

- ¹ Nikolaus Pevsner: A history of Building Types, London 1976.
- ² Rob Krier: Typological and Morphological Elements of the Concept of Urban Space, Architectural Design, 1979/1, 2—17
- ³ Christian Norberg-Schulz: Intentions in Architecture, franc. izdaja Bruselj, 1974, 100—110.
- ⁴ Models in Geography, ed. R. J. Chorley, P. Haggett, London 1967, 34.
- ⁵ Peter Haggett: Locational Analysis in Human Geography, London 1965, 4.
- ⁶ B. Rotar, Ideologija v urbanizmu in arhitekturi II., tipkopis, Ljubljana 1978, 3.

Sl. 37 Krško, namembnost odprtih površin v mestu
Fig. 37 Krško, the purpose of open town areas

Sl. 38 Krško, pregled starosti objektov
Fig. 38 Krško, a survey of the age of buildings

PRENOVA IN POSKUS STRUKTURALNEGA VREDNOTENJA
 PLANŠARSKE IN POČITNIŠKE »ARHITEKTURE«
 V KONTEKSTU VARSTVA SPOMENIKOV

Ivan Sedej

THE RESTORATION
 AND THE ATTEMPTED STRUCTURAL
 EVALUATION OF DAIRY FARM
 AND HOLIDAY VACATIONAL
 »ARCHITECTURE« IN THE CONTEXT
 OF WITH MONUMENT
 CONSERVATION

POVZETEK

Zanimajo nas teoretična izhodišča, ugotovitev o izvornosti arhitekture, zrasle iz občasne funkcije planine in svojevrstnega odnosa do funkcije prostega časa v preteklosti, pa tudi t.i. domače mojstrstvo.

We are interested in the theoretical starting points, in the ascertaining about the originality of architecture which has grown from the periodical function of the mountain and from the characteristic relation to the function of spare time in the past, as well as in the so-called home workmanship domestic mastership.

V našem razpravljanju o prenovi ljudskega stavbarstva in ruralnih naselij smo uporabili zvijsačo. Kot izhodišče smo namreč izbrali problem ohranitve in varovanja planšarskih, sezonskih naselij v slovenskih Alpah. Vendar nas ne zanima toliko neposredna operativa kot teoretična izhodišča možne preнове, ki naj bi pomenila nov tip in hkrati obogatitev konservatorstva. V razpravljanju, v katerem se dotikamo možnih variant izvora in razvoja planšarskega stavbarstva na slovenskem ozemlju, smo namreč poskusili določiti temeljne zakonitosti oblikovanja stavb in prostora ali bolj sodobno — strukturo, ki se kot formalna mreža kaže tudi v sodobnih postopkih in reakcijah na določene življenjske situacije. Tako smo naredili na videz nasilni preskok iz opisovanja značilnosti (in razvoja) stavbarstva na živinorejskih planinah v označevanje značilnosti stavbarstva, ki nastaja danes kot opredmetena označba novih življenjskih potreb v potrošniški družbi, pa tudi kot mit katerega značilnost je gola forma, ki jo vsak konsument posebej polni z narodnoprebudnimi in narodnozabavnimi asociacijami, in so zaradi svoje neobveznosti in zdravorazumske logike našle svoje trdno mesto celo v nekaterih nacionalnih vedah.

V razpravljanje o prenovi skušamo zato vnesti etnološke poglede, ki pa ne zadevajo samo relacije (po mnenju nekaterih nosilcev nalog in raziskav o prenovi vaških in mestnih naselij lahko etnolog v teh okvirih raziskuje le relacije), marveč tudi predmet. Kot posrednik in dokazilo relacij, pa tudi kot njihova neposredna utelesitev (predmet se torej na tej ravni kaže kot jezik), je predmet

pač realnost, ki mora zanimati tudi etnologa, posebno če govorimo o varstvu etnoloških spomenikov ali pa predmetov, ki pomenijo pomemben vir za (tudi) etnološke raziskave.

Sliko krajine in krajino doživljamo kot sliko, panoramo. Sestoji iz elementov, ki so v dinamični soodvisnosti. Tisto krajino, ki jo opredeljujemo kot izsek iz krajine, kot posebej podčrtan in ovrednoten, značilen del, pa kljub njeni dinamični strukturi gledamo izrazito statično. Varstvo (ki pogosto išče prav nesmiselni alibi češ da podpira spremembe in tako imenovani napredek) torej v svojih končnih ciljih zahteva zamrznjenje nekaterih odnosov v prostoru, in sicer (povedano zelo poenostavljeno) tako, da se bodo temeljne črte krajinske slike ohranile tudi vnaprej. Vse slepomišenje z »dinamičnimi komponentami«, z »napredkom«, z »dialektiko« in podobnimi (v tem kontekstu) mitološkimi alibiji pa govorijo o tem, da varstveni delavci sami niso prepričani o upravičenosti svojega početja. Ta negotovost je še toliko očitnejša pri romantični struji, ki uporablja namesto izrazov iz modnega, dnevnega marksizma ad usum delfini bobneče fraze o narodu, njegovi duši, vrelcih nepokvarjenega oblikovanja, čistem in zdravem življenju itd.

V vseh teh dokazovanjih pa lahko najdemo rdečo nit o nujnosti varovanja kulturne dediščine in virov za zgodovino ali katerokoli drugo vedo. Ker pa gre pretežno za intuitivno iskanje, se je argumentacija prevesila v svoje lastno nasprotje. To je videti tudi v uvajanju novih terminov in v sprenevedanju ob sakralnih in fevdalnih spomenikih, ki niso ne eno ne drugo, marveč kulturni spomeniki, žal pa tudi predmet za sektaško manipuliranje in prikrajanje zgodovine.

Zato je treba, izhajajoč iz strukture okolja in arhitekture (v našem primeru sezonskih bivališč in njihovega prostorskega okvira) opredeliti nujnost (lahko tudi relativnost ali celo nesmisel) varovanja kulturne dediščine in nakazati možnosti, ki jih ima v varstvenih prizadevanjih metoda tako imenovane preнове.

Stavbarstvo stanov, preprostih planinskih senikov in začasnih ali občasnih (sezonskih) bivališč je izredno privlačna tema. S temi včasih celo malce skrivnostnimi objekti so se ukvarjali arhitekti, etnologi in zgodovinarji, svoje mesto pa so dobili tudi v literaturi. Največkrat gre za pojave primitivnega stavbarstva na alpskem ozemlju, vendar sodijo v isti krog tudi zanimive »hiške« ali bunje, ki jih poznamo na našem Krasu in na celotnem območju Dalmacije — v najbolj reprezentativni obliki pa v truljih Južne Italije.

Vse to so oblike stavbarstva, ki se po formalni plati povezujejo z najstarejšimi znanimi hišnimi in arhitekturnimi oblikami v Evropi. Med njimi najdemo stavbe na koleh, preproste lesene enocelične zgradbe s preprišnimi stenami, objekte ovalne oblike, stavbice, ki so jih zgradili v suhem zidu in lesu, okrogle zidane stavbe z lažnimi oboki, stavbe s pravokotnim tlorisom v suhem zidu, pokrite s trsjem ali slamnato streho. Skratka, gre za galerijo primitivnega stavbarstva in hkrati za neštete domiselne prijeme in tehnike gradnje v lesu in kamnu, ki so zaradi svoje robustnosti in odkritosrčnega funkcionalizma v naših očeh nosilke svojevrstne lepote.

Ovalni stanovi na Veliki planini (v originalni obliki je ohranjen le Preskarjev stan, ki so ga na stari način obnovili leta 1948) so ena izmed takih izvornih stavbnih oblik. Lepota teh objektov, ki so podobni nekakšnim ovalnim šotorom, se na zunaj navezuje na več starejših stavbnih zasnov. Verjetno so tako izgled-

dale pravadne hiše — zemunice, izkopane v zemljo, kjer se je nad ravnino tal dvigala le streha. Take so bile videti tudi prve hiše, ki so se dvignile nad zemljo. Tu so na nizek zid, grajen v suhi tehniki brez veziv poveznili ovalno streho — v tako pridobljenem prostoru so nato živeli ljudje in živali. V kasnejših obdobjih je dobil prostor pod tako streho sicer pravokotno obliko, streha pa je zaradi »šotoraste« konstrukcije ohranjala obliko ovala — na prastaro ovalno streho nas spominjajo še strešnine na tako imenovanih dinarskih hišah v bosenskih gorah. Ovalna streha pa je imela tudi neko drugo funkcijo — ker je segala prek zidu (ali stene) do tal, je med steno in tlemi nastal zaprt, čeprav »pobit« prostor. Tako se je izoblikovala nova funkcionalna delitev prostorov. V osrednjem so živeli ljudje, pod streho na robovih hiše pa je bil prostor za živali, pa tudi za kurivo in morda za krmo.

Seveda je le malo dokazov, da je velikoplaninski stan doživel prav tako razvoj in da ga lahko navezujemo na prazgodovinsko stavbno tradicijo. Ker je sodobna etnologija ugotovila, da v podobnih razmerah nastajajo na različnih delih sveta podobne kulturne oblike, lahko z veliko gotovostjo domnevamo, da so kmetje in živinorejci iz dolin pod Kamniškimi planinami in njihovimi predgorji odkrili to obliko znova. Kot izhodišče bi lahko postavili kombinacijo dveh uveljavljenih oblik. Prva je lesena na način »kladne gradnje« skonstruirane kašče, druga pa ima skodlasto (šinkelni) streho z velikim pristreškom, kakšne srečujemo še danes v Zadrebki dolini in na pobočjih nad Zgornjo Savinjsko dolino.

Pastirji, ki so prignali živino na pašo na Veliko in Malo planino, so živeli v stanovih na silno preprost način. To so bila resnično sezonska bivališča, opremljena le z najnujnejšim. V osrednjem (v tlorisu kvadratnem) prostoru so kuhali in spali, vanj so se zatekli tudi ob hudi uri in deževju. V prostoru pod streho pa so našle svoje mesto ovce, kamor so jih segnali ob striženju in ob slabem vremenu. Ovalna streha, ki sicer nima prave funkcije poleti, pa pokaže vse svoje prednosti pozimi. Ob tako oblikovanem objektu ne nastajajo zameti, osrednja (bivalna) celica je odlično zavarovana pred močo, posebna oblika strešine, ki je kot šotor vpeta v tla lahko kljubuje najhujšim viharjem — na koncu koncev pa je tudi konstrukcija mnogo preprostejša, hkrati pa trdnejša kot pri klasični strehi s kapom. Tudi pristrešek nad vhodom (ki ga na nekaterih mlajših stanovih še srečamo) je nedvomno trdnejši in tudi uporabnejši, če zastira celoten vhod, tudi tekoče kritje (s skodlami) brez ostrih prekinitev v koncentričnih ovalih je bolj smotrno — če gre, seveda, za začasno bivališče. Stavbno jedro, osrednja bivalna celica, je tako sicer brez oken in neposredne dnevne svetlobe. Ker pa je pastir večino dneva prebil zunaj ob drobnici ali govedu, to ni bilo pomembno.

Na možne zveze s prazgodovinskim »keltskim« stavbarstvom kaže nekaj najdb in ledinskih imen, predvsem pa izoliranost pojava, saj podobnih objektov ne srečamo nikjer na Slovenskem, nekaj sorodnosti je le z okroglo ali ovalno »hiško«, kakršne so postavljali na Krasu in v Dalmaciji. Vendar je več verjetnosti, da gre za ponoven »izum« kot pa za neprekinjeno večtisočletno tradicijo. Sicer pa bi lahko postavili tudi tezo, da se začne takšno stavbarstvo šele s prihodom Slovanov. Čeprav so alpski Slovani poznali leseno hišo v kladni konstrukciji že v 8. stoletju in najbrž tudi že prej, so morda skombinirali še žive oblike ovalne zemljanke (»zemunice«) in solidno grajene hiše iz tesanih

ali okroglih brun. Prav oblika velikoplaninske hiše bi bila tako tudi posreden dokaz o najstarejših hišnih oblikah Slovencev v novi domovini, kjer naj bi šlo za enoprostorno hišico, zgrajeno iz surovih brun in pokrito s šotorasto streho, vpeto in naslonjeno na tla.

Sicer pa srečujemo oblike podaljšanih streh in pristreškov, ki so naslonjeni na tla, še marsikje na alpskem ozemlju — večinoma pa gre za variante in izpeljanke klasične dvokapne (tudi štirikapne) strehe s pristreški ali podaljšanimi strešnimi polami iz novejših obdobj. Tako »podaljšano« strešno polje se je uveljavilo pri kozolcih s plaščem, pri objektih s prizidano ali prislonjeno kamro, pri kaščah, kjer je ob jedru stavbe tudi preša ali prostor za shranjevanje drv. Zato bi spet lahko postavili dvoje domnev: da so stanovi na Veliki planini varianta zelo običajne in razširjene oblike gospodarskega poslopja z velikimi pristreški, ki branijo objekt pred vremenskimi nepravilnostmi (hkrati varujejo tudi živino) ali da so izpeljanka iz preprostega improviziranega zaklona, ki ga je tvorila (v tlorisu) ovalna ali krožna stena in streha iz piramidasto naloženih brun ali prekelj, prek katerih so nametali veje. Taka oblika zaklona seveda ne potrebuje nikakršne tradicije ali prazgodovinske spodbude — ker je pokazala svojo vsestransko uporabnost in hkrati tudi napake (improvizirana streha je kaj lahko žrtev malo močnejšega vetra), so jo postopoma dognali do današnje utrjene oblike.

Na tej točki pa se srečata kraška ali mediteranska bunja (hiška) in velikoplaninski ovalni stan. Ovalna oblika stranske stene je najbolj logična forma in jo poznamo povsod po svetu — od eskimskih igljev do koč iz palmovega listja na indonezijskih otokih, v Polineziji, Afriki in drugod. Poleg statičnih razlogov najbrž ni na zadnjem mestu tudi središčna lega ognjišča — v okrogli ali ovalni hiši so vse stene približno enako oddaljene od središča, tudi skupina ljudi ob ognju vedno oblikuje krog, zato se tudi termin »družinski krog« navezuje na prastaro obliko ognjišča (ki je prav tako sinonim za domačijo, za družino). Hiške najbolj preprostih ovalnih ali pravokotnih oblik, ki jih srečujemo na Krasu, in na Goriškem (žal se je ohranilo le nekaj deset primerkov), so pogosto pokrite z vejami. Tako lahko govorimo o preprostem zaklonišču, ki ima precej skupnega z verjetnimi zakloni in s šotori (spomnimo se talne oblike jurt, teepeejev itd.). Tudi značilne otroške »trdnjavice« so najpogosteje oblikovane v krožni obliki in s precejšnjo verjetnostjo lahko domnevamo, da jih odkrije vsaka generacija znova — saj gre za malodane nagonsko formo.

Dokler ne bo arheoloških dokazov, pa je vsako razpravljanje o praoblikah ovalnih stanov na Veliki Planini le bolj ali manj duhovito umovanje. Sicer pa izvor oblike niti ni tako pomembne — navsezadnje se srečujemo z originalno in neverjetno duhovito obliko funkcionalnega kmečkega (živinorejskega) stavbarstva, ki je ponudilo sijajno osnovo tudi nekaterim sodobnim arhitektom — vzemimo le počitniške hišice, ki jih je za Veliko planino projektiral arhitekt Vlasto Kopač.

V Beneški Sloveniji in v Julijskih Alpah ovalno oblikovanih stanov in senikov ni. Tu se srečujemo z različnimi oblikami pravokotnih ali kvadratnih (v tlorisu) objektov, ki jih pokrivajo dvokapne strehe. V nekaterih primerih so se zemljišča prilagodili tako, da so leseno kladno celico postavili na kole, drugod so postavili temelj v suhem zidu, večinoma pa so si izbrali kolikor toliko ravno zemljišče, kamor so postavili zeleno stavbico na preprostem temelju iz

štirih kamnov. Najpogostejša pa je oblika vrhhlevnega stanu ali senika z zidanim hlevnim (kletnim, pritličjem) delom in lesenim »nadstropjem«, ki je služilo bodisi kot občasno bivališče (stan) ali pa kot prostor za shranjevanje suhe krme. Sicer pa so bili dokaj pogosti tudi objekti z zidanim »pritličjem«, kjer je bilo ognjišče in ob zidovih preprosta ležišča, in nadstropjem, kamor so shranjevali seno. Pri spet zelo pogostih enoceličnih objektih pa so seno shranjevali »na petru«, na podstrešju — na gorenjski strani so bili takšni objekti največkrat leseni, na primorski pa zidani (Benečija, Rezija, planine nad Soško dolino itd.). Kolikor gre v Kamniških planinah za specializirano obliko pastirskega stanu, ki se od običajnih objektov razlikuje po ovalno oblikovani skodlasti strehi, so pastirski stanovi in seniki v Julijskih Alpah in Karavankah tesneje povezani z oblikovanjem hiš in gospodarskih poslopij, saj srečamo precej tesarskih in sploh gradbeniških prijemov, identičnih s tistimi, ki so jih uporabljali za gradnjo ambicioznejših stavb in arhitektur. Na tem ozemlju se v zelo poenostavljeni obliki kaže tudi odmev stilnega okrasja, tako da lahko pastirske stanove in senike lepo vključimo tudi v splošno stavbno tipologijo, tako po obliki in naklonu streh kot po načinu oblikovanja fasad. Izjemno obliko pomenijo le odprta ognjišča, ki so marsikje po stari šegi postavljena v sredino prostora, ob stenah pa so improvizirana ležišča in najnujnejše, grobo izdelano pohištvo (gre predvsem za police in kako tesarsko skrinjo).

Zelo pogosto arhaično obliko stanu na koleg spet mnogi raziskovalci povezujejo s prastarimi oblikami hiš, ki da so prehodnice vrhhlevnih in vrhkletnih hiš. V. Novak pa trezno ugotavlja, da je prostor med koli pod stavbnim jedrom funkcionalen prostor za živino, kamor se zateka ob slabem vremenu. Navsezadnje je vse življenje na planinah v znamenju začasnih, improviziranih rešitev in odseva primitivizirano obliko življenja na vasi. Nebrižnost do dokaj slabih bivalnih razmer pa pri pastirjih prav lahko razložimo z njihovim socialnim statusom. Pastirji se gotovo niso rekrutirali iz vrst gospodarjev in vodilne plasti v vasi — hlapci, ljudje brez zemlje, preužitkarji pa tudi sinovi bogatih kmetov so tudi v vasi, to se pravi v normalnih razmerah, navadno spali v hlevih, na senu in le redko v kamrah ali čumnatah. Te so bile namenjene gospodarju in gospodinja ter neomoženim hčeram. Dalje lahko sklepamo, da so si pastirji morali pomagati sami in da so pač v skladu z možnostmi uredili svoje bivalno okolje na način, ki je temeljil v siceršnjem načinu življenja, in ne na podlagi pastirskega izročila iz pradavnine.

Preproste rešitve teh problemov (od gradnje do opreme) pa pričajo po eni strani o iznajdljivosti in izjemni zmožnosti za prilagajanje tršim življenjskim razmeram, po drugi strani pa gre za svojevrsten odziv na ta način življenja — ki se najbrž ni bistveno spreminjal dolga stoletja.

Svojevrstna indikacija, ki postavlja mnoge stavbarske stvaritve na planinah v novejšo obdobje, pa je podatek, da so v starejših obdobjih pasli na planinah predvsem jalovo živino — molzno žival so namreč pasli v bližini hiše, v dolini. Seveda pa imamo spet vrsto podatkov, predvsem iz paleolingvistike, ki govore o kontinuiteti planšarske živinoreje. To so različni izrazi s keltskimi ali ilirskimi koreni (tamar, medrije itd.). Prvotni pomen tega izraza naj bi bil ograjen prostor, kamor so zapirali živino ob molži ali ponoči pred zvermi. Izraz pa prav gotovo ne določa tudi oblike pastirskega bivališča, ki se je sicer počasi, vendar nezadržno spreminjalo, pač v skladu s spremembami v stavbarstvu v dolini.

Pri tem spet ne smemo pozabiti na omejitve, ki jih narekuje sezonski način življenja in možnosti, ki jih ponujajo priročna sredstva v neposredni bližini (kamen, les td.). Svojevrsten dokaz za reprimtivizacijo nekaterih oblik, ali točneje za prenos kulturnih oblik na nižjo raven (vsaj kar zadeva material), je znamenita lesena ključavnica z Velike planine, ki sodi v isto kategorijo »domačega mojstrstva« kot v celoti iz lesa izdelane ure itd. Ključavnica je namreč izpeljanka in novemu materialu prilagojen posnetek kovane, železne ključavnice. Zato izdelek prav gotovo ni dokazilo o »arhaičnosti in starosvetnosti« predmeta, marveč o svojevrstnem odnosu (občasnih) prebivalcev planine do funkcije prostega časa. Navsezadnje so takšni izdelki (kljub praktični vrednosti) predvsem rezultat igre in sodijo predvsem na raven »stvaritev«, miniaturiziranih ali v drug material prenešenih (znanih) oblik. Strukturalni pogled na ta izdelek pa nakaže še tesnejšo zvezo z ljudsko likovno kreacijo tudi z enakomerno porazdelitvijo čistih ludističnih in funkcionalnih prvin.

Arhitekturna in likovna problematika pastirskega stavbarstva ima zato mnogo skupnega z že omenjenim domačim mojstrstvom, in sicer v obliki, kot jo je opredelil Lévy-Strauss, hkrati pa nakazuje tudi strukturo izdelkov (predmetov), ki nastajajo v okvirih planšarske tradicije danes. V počitniških hišah (ki so tudi sezonska bivališča) se zelo pogosto srečujemo z drobnimi gospodinjskimi in okrasnimi predmeti, ki pomenijo samo novo funkcijo sicer najbolj vsakdanjih naravnih tvorb — vzemimo le značilno leseno žvrkljo ali pa fantastično oblikovane korenine, ki dobijo v notranjščini počitniškega bivališča novo vrednost gradiv in oblik — ki pa ne pomenijo pastirske tradicije, marveč pogled na naravno oblikovan predmet z očmi sodobnega človeka in skozi prizmo njegovega vizualnega izkustva. Zato lesena žvrklja ni prazgodovinski prežitek, marveč nasprotno — projekcija znanega (malce zastarelega) gospodinjskega pripomočka v nov material — kjer je duhovitost izražena predvsem v dejstvu, da za njegovo izdelavo potrebujemo izredno kratek čas.

Na podobni ravni se kažejo tudi pomembnejše arhitekturne prvine, ki so najpogosteje zavesten posnetek, ali točneje osebna varianta predstave o »tipično ljudskem« arhitekturnem (in s tem tudi umetnostnem, likovnem) členu. Nekatere oblike lesenih detajlov izvirajo iz tehničnih možnosti, ki jih daje les (vogljalni stiki, oblike konzol, spoji med krovnimi deskami itd.), pa tudi iz temeljne rousseaujevske misli o življenju na preprost način sredi narave. Zato se graditelji (z njimi pa tudi šolani arhitekti) naslanjajo na likovni kôd, ki ga nakazuje najpreprostejša in hkrati najbolj učinkovita izraba konstrukcijskih členov. Vodilo pri gradnji je namreč želja po kontrastu — po zunanji oznaki življenja, ki naj bi bilo bistveno drugačno na počitnicah kot pa ob vsakdanjem delu.

Seveda pa se ta želja po različnosti (ki je dandanes živa tudi med kmečkim prebivalstvom) kaže na različne načine. Z visokega estetskega stališča je večina »arhitektur«, ki nastajajo na ta način, bistveni element estetske polucije v sodobni krajini (tudi v urbaniziranem prostoru), kar pa ne pomeni, da niso zanimivi za etnologa, tudi v kontekstu razpravljanja o možnih oblikah razvoja posameznih kulturnih elementov. Spoznavamo namreč istovetno strukturo, ki temelji na parih nasprotij: stalno — začasno, trdno — improvizirano, enolično — spremenljivo. V starem planšarstvu gre za življenjsko nujo in za sestavni del produkcije in načina življenja, tako kot sodi bivanje v specifičnem počitniškem okolju danes v natanko določeno kategorijo življenjskega stila in živ-

ljenjske nuje — razlika je seveda v ravneh. V prvem primeru gre za elementarne potrebe, v drugem pa za potrebe na visoki ravni.

Te potrebe je zato mogoče usmerjati v varovanje krajine in varstvo kulturnih spomenikov ali širše kulturne dediščine. Tu dobe stare oblike (predvsem mislimo na originale) novo vsebino, hkrati pa ohranijo svoje pričevalne dimenzije. V odnosih, ki smo jih nakazali (opisali), pa gre tudi za odkritje smeri za zavestno akcijo. Govorimo sicer o parcialnem varstvenem interesu, ki ima nedvomno tudi širši pomen. Potreba po spremembi in po bogatenju življenja temelji v sodobnih pogledih na izkodiščanje prostega časa. Žal se je tega področja polastila predvsem trgovina ali širše in natančneje — komerciala. Zato razprave o načinu življenja in o možnih povezavah med varstvom kulturne dediščine in krajine temelje v dveh diametralno nasprotnih si izhodiščih. Prenova kulturnih spomenikov ali tistega njihovega dela, ki ima stanovanjsko funkcijo (stalno ali začasno), je na eni strani refleks skrbi, ki je usmerjena v bogatenje človekovega življenja predvsem na doživljajski ravni, ima torej izrazito ozaveščevalno funkcijo, na drugi strani pa gre za ozko tehnokratsko mišljenje, ki vidi v kulturni dediščini novo področje izkoriščanja, katerega končni in vmesni cilj je produkcija sama po sebi in za sebe. V vmesnem prostoru pa nastopata dve miselni in teoretični izhodišči — pri prvem gre za objokovanje dobrih starih časov, drugo pa na arhitekturni (načrtovalski) ravni spreminja kulturno dediščino v element sodobnega oblikovanja, in sicer tako, da uporablja elemente ali celote kot forme, ki jih v drugačnih sestavah vzpostavlja kot novo kreacijo. Tu pa gre za igro — za doseganje cenениh učinkov (izkoriščanje nostalgicne navezanosti »občinstva« na domače starosvetnosti) in hkrati za rustikalno varianto violetleducovskih idej. Ob resnih varstvenih prizadevanjih, ki imajo tako kot vse podobne dejavnosti tudi iracionalne komponente (navsezadnje bi lahko vso dediščino dokumentirali, izmerili in arhivirali in je ne bi bilo treba varovati), se zato pod plaščem prenove in varstva skrivajo tudi izrazito konzervativne težnje, ki se pa kažejo v silno napredni preobleki prav v »varstvu z ekonomsko upravičeno možnostjo prilagajanja«. Ta pa ne pomeni drugega kot poseganje v strukturo in integriteto tistega predmeta (objekta), ki ga opredeljujemo kot spomenik. Ena izmed takih v nebo vpijočih oslarij je bil predlog pravnikov, naj bi v novi Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine prišla tudi določba o »razvoju spomenikov«, ki je bila celo podprta z »marksistično« maksimo o razvoju in spreminjanju. Skoraj dve leti je trajalo, da smo dopovedali ustreznim dejavnikom, da sta Mačkova arhitektura in Bergantov portret strukturi, ob katerih se lahko razvija le naš odnos do spomenikov, nikakor pa ne spomeniki — v karikirani obliki bi pomenil tak razvoj: dopolnitev Bergantovega portreta z Jemčevovo abstrakcijo ali pa nadzidava ljubljanskega Magistrata s steklenim stolpom.

V radikalnih pojmovanjih pa se seveda vedno skrivajo pasti. Nemogoče je ohranjati celotno kulturno dediščino v popolnoma nedotaknjeni obliki, hkrati pa je treba ugotoviti, da se strukturi posamične arhitekture in mestnega organizma vendarle razlikujeta med seboj. Isto velja tudi za razmerje med krajino in posameznim objektom ali skupino objektov. V krajini je pomembno predvsem sorazmerje med sestavinami, ki so vedno tudi nadomestljive — gre torej za mrežo, katere kvaliteta je na ravni doživljanja celote in razmerij. Zato tudi poznamo likovno in dokumentarično izredno kvalitetna (recimo lepa) naselja,

ki jih sestavljajo nepomembne stavbe. V taki strukturi je seveda možnost za zamenjavo posameznih elementov dosti večja kot v okolju, katerega celoto tvori prevladujoče število visokokvalitetnih spomenikov, to se pravi objektov, ki so vsak zase enkratna stvaritev. Na tem mestu pa se srečamo s problemom vrednotenja, pri čemer gre za dvoje komplementarnih faktorjev — za tako imenovano umetnostno (likovno, estetsko, znamenitostno, simbolično, mitološko) vrednost in dokumentarično vrednost. Umetnostna vrednost večinoma vsebuje kot stranski dodatek tudi dokumentarično, čustveno, antikvarično itd. vrednost — dokumentarično pomemben predmet pa je lahko povsem brez estetskih in podobnih kvalitete, čeprav ne smemo pozabiti, da ima vsak ohranjen starejši predmet (antikviteteta) v naših predstavah tudi estetsko vrednost, bodisi kot fragment, ki je preživel poplavo časa, bodisi kot čustveno nabit detajl v sicer vsakdanjem novem okolju. Zato ga lahko primerjamo s tako imenovanimi »jolyes« v sodobni grafiki.

Tako se lahko vrnemo k pastirskemu stavbarstvu in k njegovi ohranitvi, hkrati pa tudi k vprašanju varovanja kulturne krajine ali določneje — planin. Stavbarstvo, ki smo ga omenili, predvsem pa ovalni stan na Veliki planini, sodi v precejšnji meri tudi v kategorijo arhitekture, čeprav gre za navidezno kontradikcijo z znamenito Pevsnerjevo definicijo arhitekture, ki naj bi bila tisto, kar na zgradbi presega goli utilitarizem. Struktura poselitve Velike planine in drugih planin na slovenskem alpskem območju, pa tudi oblikovanost stavbarstva, ki je sestavni del le-teh, je najbrž tista kvaliteta, ki je v današnjem trenutku prevladujoč vzrok za prenovitvene podvige. Vendar moramo preново gledati (kadar se postavimo v vlogo konservatorja ali etnologa) kot možnost in stransko (ali bližnjo) pot za ohranitev prič in dokumentov, ki bi jih drugače izgubili. Zato prenova ni mogoča brez doslednega upoštevanja mednarodno sprejete norme, da moramo spomenik (pa naj bo to stavba ali predmet) varovati v njegovi neokrnjenosti in celovitosti. Zato mora tudi funkcija ustrezati pomenu in značaju objekta (arhitekture). Kolikor pri posameznih (recimo pomembnejših) objektih konservatorski interes prevladuje, pa gre pri prenovi, ki zajema celo območje (recimo planino, vas, več zaselkov itd.) za nekoliko svobodnejši pristop, saj ohranjamo predvsem strukturo, to je sorazmerja v dani prostorski mreži. Isto velja tudi za posamične objekte, kjer lahko (če gre seveda za manj pomembne dele kulturne dediščine) varujemo le nekaj detajlov (lapidarijski način varstva) in morda gmoto stavbe — kot sestavino in poudarek v prostoru.

Prenova kot sodobna kreacija in kot oblikovanje našega življenjskega okolja pa prav gotovo sodi tudi na področje oblikovanja — torej v urbanizem in v arhitekturo, kot v kreativni dejavnosti, ki pa lahko dosežeta smiselne — funkcionalne in likovne rezultate na višjem nivoju le, če upoštevata osnove, ki pa jih lahko opredelita le etnolog in konservator. Z vsem pa se seveda mora strinjati tudi prihodnji uporabnik — da bi lahko usmerjali njegove želje in hkrati dobili tudi njegov ustvarjalni delež, pa je treba poznati njegove potrebe in način mišljenja. Prav zato smo skušali to točko opredeliti v stičišču dveh načinov življenja, ki se lahko manifestira s podobnimi oblikami — v našem primeru v stavbarstvu ali arhitekturi.

NASELBINSKA STAVBNA DEDIŠČINA V PROSTORSKEM NAČRTU OBČINE VRHNIKA

Ada Bar-Janša

THE URBAN PLAN OF THE COMMUNITY OF VRHNIKA — THE DIRECTIVES FOR THE INCORPORATING OF BUILDING PATRIMONY

IZVLEČEK

Gradivo, ki ga je pripravil konservator za proces urbanističnega planiranja in v njem prikazal ljudsko stavbarstvo, etno-grafsko stavbno dediščino.

The material prepared by the conservator for urban planing, showing folk architecture, our ethnographic patrimony.

Naravna in kulturna dediščina, pri slednji še posebej etnološka (vaška naselja in arhitektura), sta pri prostorskem in urbanističnem planiranju kljub izrednemu pomenu zaradi ekonomskih vzrokov pogosto potisnjeni v stran.

Naselja so izredno pomemben pokrajinski in družbeni pojav in prav vaške aglomeracije dajejo zaradi svoje številčnosti svojevrsten pečat našemu prostoru. Slovenija je kljub razmeroma majhni površini krajinsko zelo različna, prav tako različne pa so tudi oblike njenega ljudskega stavbarstva.

Predstave o dolenjski, gorenjski, notranjski, kraški ali katerikoli drugi pokrajini so tesno povezane z geomorfološkimi danostmi oziroma oblikovitostjo zemljišča, rastlinstva, oblikami naselij, njihovimi silhuetami, dominantami, značilnimi gmotami stavb in gradbenimi materiali.

Ta pestrost je izrednega pomena za slovenski prostor z zgodovinskega, krajinskega, turističnega in bivalnega vidika, vse regije pa so zaradi tega enako pomembne in privlačne.

Te dobrine se zaradi pogosto nepremišljenih posegov posebno v zadnjem desetletju vidno krčijo, kot družba in posamezniki pa se pri tem premalo zavedamo, da jih ni mogoče nadomestiti, ko so izčrpane ali uničene.

Prostor in njegovi sestavni deli niso nekaj statičnega, saj se nenehno spreminjajo. Spremembe v gospodarstvu pogojujejo spremembe socialne sestave prebivalstva, te pa spremembe stanovanjske kulture in oblike stavb, kljub temu pa bi morali izročene kvalitete, kot so nekatere oblike naselij, njihova notranja prostorska ureditev, značilne silhete in vedute, ohranjevati. Z njimi se regije in mikroregije identificirajo in pogojujejo naše predstave o določenem prostoru. Aglomeracije, ki so tako ovrednotene, bi morali pri nadaljnjem širjenju naselij dopolnjevati z gmotami stavb ustreznih mer in razmerij, pri čemer je posebno pomembna omejitev stavb v višino in barvna uskladitev z naravnim okoljem (strešna kritina).

Tlorisni sistem zazidave, ki je geografsko in zgodovinsko pogojen, pomeni za vsako naselje hrbtenico notranje organizacije prostora. Ta je lasten le dolo-

čenemu naselju in zanj je ključnega pomena, zato ga moramo upoštevati tudi pri nadaljnjem širjenju.

Problemi

Sedanji način zazidave in dopolnjevanja obstoječih naselij je posebno pereč na podeželju, kjer o prostorskem in zazidalnem sistemu sploh ne moremo govoriti. Individualna posest zemljiških parcel in ozki lokalni interesi omogočajo le določen, predvsem stihijski način širjenja naselij ne glede na smotrnost izrabe prostora, donosnost obdelovalne zemlje ter kvaliteto širšega in ožjega oblikovanega prostora (Drenov grič).

V nasprotju s sporočenimi kvalitetai uveljavljamo uniformirane stavbne oblike, ki so zvečine plod ekonomskega računa, deloma pa tudi nepoznavanja in podcenjevanja merskih kvalitet regionalne arhitekture. Tako se približujemo stavbnemu poenotenju cele Slovenije.

Nove stavbe, ki se grade v starih naseljih ali njihovem obrobju, so večinoma predimenzionirane, dolžina stavb se je zelo skrajšala v korist višine, strešine in napušči so v nesorazmerju z gmoto objektov. Obilica fasadnih materialov na eni sami stavbi, množica različnih materialov v enem samem naselju ustvarja vtis nehomogenega prostora, izbira materialov pa je povsem prepuščena posameznim graditeljem.

Poleg florisnih sistemov zazidave in ustrezno proporcioniranih stavb je eden temeljnih problemov strešna kritina oziroma njena barva. Optimalno vključitev in zlitje posamičnega objekta ali naselja z naravnim okoljem omogoča le temna barva, izrazito svetlo siva barva pa učinkuje kontrastno ter ustvarja vtis odprtega kamnoloma v pokrajini. To dejstvo so v številnih evropskih državah spoznali in ga dosledno uveljavili številni načrtovalci, oblikovalci in industrija kot proizvajalka kritine.

Ljudska arhitektura je, čeprav je najštevilnejša, tudi najbolj ogrožena. Slabše ali vsaj skromnejše bivalne razmere v kmečkih stavbah, ki so sicer plod izredno funkcionalnega razvoja, so v primerjavi z udobnejšimi meščanskimi stavbami eden izmed tehtnih vzrokov za vse pogostejše adaptacije in nadomestne gradnje. Ti vzroki pa niso edini. Zaradi splošne težnje po »modernizaciji« se pogosto izvajajo nepotrebni posegi, ki ne izboljšajo bivalnih razmer, zagotovo pa siromašijo notranji naselbinski prostor. V mislih imamo odstranjevanje likovno kvalitetnih portalov, lesenih rezbarsko obdelanih vhodnih vrat, okenskih okvirov in zaglajevanje členjenih fasad. Vse to so prvine, ki bogatijo vaški ambient in slovenski prostor.

Možnosti ohranjanja

Učinkovitejše ohranjanje te vrste kulturne dediščine in oblikovanega prostora je mogoče le v tesnem sodelovanju spomeniške službe z občinskimi, urbanističnimi in projektantskimi organizacijami in ne nazadnje z industrijo kot proizvajalko gradbenih elementov. Pomembna so merska razmerja polizdelkov, kot so vhodna vrata, okna, tekstura in barva kritine ter fasadne obloge. Slednje so pomembne zlasti za industrijske objekte, pri katerih lahko velike površine

zaradi intenzivnih barv bijejo iz okolja, v nasprotju z načelom, da le kvalitetna oblikovna rešitev upravičuje nov poudarek ali novo dominantno v prostoru.

Sočasno z izdelanimi urbanističnimi in zazidalnimi načrti bi morala biti vsaj deloma zagotovljena sredstva za vzdrževanje obstoječega stavbnega fonda, saj je ta ob neposrednem stiku z novimi soseskami še bolj ogrožen. Miselnost, da je vse staro tudi neustrezno, je v takih primerih še bolj opazna, čeprav so stara naselitvena jedra za identiteto kraja in celih regij izrednega pomena.

Naselja in stavbni fond v vrhniškem prostoru

Elementi, ki odločajo o poselitvi, tlorisnem konceptu, obliki naselij, stavbnih tipih in likovnih arhitektonskih detajlih, so geografski, zgodovinski oziroma politično-gospodarski, prometni in drugi.

Vrhniško območje je v vseh obdobjih izrazil prehodni prostor med Primorjem in notranjostjo.

Prometna pot je vplivala na velikost naselij, ki so v nižinskem pasu oziroma na njegovem obrobju večja in drugače organizirana od hribovskih zaselkov in samotnih kmetij. Vedute na naselja, njihove silhete in dominante so zato pomensko različne.

Cela skupina naselij na obrobju Barja, razložena v spodnjem delu pobočij od Dragomerja, Loga, Drenovega griča, Male in Velike Ligojne na levi do Bevk, Blatne Brezovice in Sinje gorice na barjanskih osamelcih na desni, je povezana med seboj v enovit vedutni prostor, ki doseže dominantni vrh v Trojici nad Vrhniko.

Njihove silhete, ki so pogojene z oblikovitostjo zemljišča, so v dobršni meri odvisne od gradbene discipline. Linija naselja sledi liniji terena, posamezne stavbe je — razen dominante — ne presežejo. V tem pasu je Drenov grič klasičen zgled v negativnem smislu. Neustrezno in stihijsko »urejanje« notranjega prostora odseva tudi navzven.

Drugi del ravninskega dna v smeri Verd, Bistra, Dol, Borovnica doseže dominantni vrh v izraziti silueti v Zabočevu. Kljub vedutno manj izpostavljenim legam sta naselji Dol in Breg, ki sta v omenjenem pasu razloženi, v spodnjem delu pobočja prostorsko negativni zaradi neorganizirane gradnje. Neustrezne gmote objektov so optično poudarjene s svetlosivimi kritinami.

Tretjo, Podlipsko dolino, ki je nekoliko redkeje naseljena, zaključuje prostorsko značilno organizirana Podlipa. Dominanta nad vasjo obvladuje širši prostor in optično zapira del doline.

Ostale dominante na hribovitem in razgibanem zemljišču se odpirajo pogledom predvsem z višjih vrhov, med katerimi gre posebej poudariti del zaselka Smrečje ob vaški cerkvi.

Za vsa naštetá, vedutno in dominantno pomembna naselja naj bi veljal tak sistem dopolnilne zazidave, ki bi ohranjal značilno silhueto naselij, ki je pogojena tudi z zelenimi cezurami med aglomeracijami.

Prostorske organizacije starih jeder, stavbni fond in smernice za razvoj naselij pa bi morali zajeti urbanistični in zazidalni načrti.

Notranji prostor naselij

Notranji prostor je najbolj izrazit pri velikih gručastih vaseh in obcestnih naseljih, medtem ko o taki organizaciji pri zaselkih in samotnih kmetijah ne moremo govoriti. Razpored objektov tudi pri slednjih teži k zapiranju osrednjega prostora, vendar strnjenih uličnih linij in osrednjega vaškega prostora v obliki trga ne morejo izoblikovati. Zaselki in samotne kmetije so v vrhniškem prostoru v hribovitem predelu, medtem ko so večje aglomeracije v dolinskem pasu.

Notranji prostor, ki ga je v naseljih izoblikoval zgodovinski razvoj, in tlorisni sistem, kateremu slede zazidalne ulične linije, izražata temeljno prostorsko sporočilo in pristnost ambienta.

V zadnjem obdobju opažamo, da je v večjem številu naselij ta koncept načet ali uničen.

V strnjeno pozidanih vaseh, kjer ni bilo večjih rušenj, so se take ulične zazidalne linije lažje ohranile kot v naseljih z nesklenjeno pozidavo.

Med najpomembnejšimi in prostorsko najboljše organiziranimi aglomeracijami je gotovo Vrhnika s tremi do nedavnega jasno izraženimi prostorskimi in vsebinskimi jedri. Zazidalne linije in prostorska členitev kljub močnejšim posegom v stavbni fond posredujejo temeljno sporočilo o razvoju naselja, zato jih je treba ohraniti.

Prostorska organizacija in ulične linije so se, če izvzamemo stavbni fond, ohranile v večji meri še v treh barjanskih vaseh: Sinji gorici, Blatni Brezovici in Bevkah, čeprav je v slednji ta sistem močno načet, dalje v osrednjem delu Borovnice, na Verdu (posebno prostor ob Petkovškovi domačiji in kašči št. 41), Veliki in Mali Ligojni ter Podlipi.

Stavbna dediščina

Na vrhniškem območju, ki meji na zahodu na Notranjsko, na vzhodu pa na ljubljanski prostor, ki se navezuje na Dolenjsko, opažamo stavbne oblike, ki jih še posebno v barjanskih vaseh lahko označimo za »dolenjske«, medtem ko se na zahodni strani močnejši kraški vplivi. Značilen in dokaj pogost je peterostrani tloris hiš s poševnim vhodom, ki je številčno najpogostejši na logaškem območju.

Posebno močni vplivi s primorske strani so bili na začetku 19. stoletja; izrazili so se v obliki kmečkega klasicizma. Ta se je najprej uveljavil ob furmanskih poteh, prav taka povezava pa je potekala prek dolinskega vrhniškega prostora.

Uveljavili so se značilni arkadni hodniki v pritličjih in nadstropjih začelnih fasad, poleg tega pa so se za logaško-vrhniški prostor izoblikovali značilni zidani arkadni svinjaki (posebno lepi primeri so ohranjeni v Mirkah in Mali Ligojni). 19. stoletja je poleg tega dobro predstavljeno s furmanskimi gostilnami, ki so nastale ob Tržaški cesti na Vrhniki, v Sinji gorici (št. 1) in Logu (št. 51, 78).

Ker se stavbe mnogo bolj spreminjajo kot tloris naselja — v zadnjem času to za vaško arhitekturo še posebno velja — so se starejši objekti ohranili le v majhnem številu. Že primerjava s pregledom etnografskega stavbnega fonda iz

leta 1972 (faza A) pokaže veliko zmanjševanje števila objektov, bodisi da se rušijo ali adaptirajo. Izginjajo arhitektonski stavbni detajli in likovni dekor. Odstranjujejo se gotski in baročni okenski okviri, portali in fasadna členitev na nekaterih objektih na Verdu (kjer se nam je posrečilo zavarovati in obnoviti baročno kaščo št. 41), v Borovnici, Sinji gorici, Bevkah, Logu, na Drenovem griču, v obeh Ligojnah, Podlipi in Smrečju.

Posebno pozornost bi morali posvetiti raziskavam in dokumentaciji ohranjenih objektov, pa tudi nekaterim detajlom, kot so npr. »črni portali« (Drenov grič 14), ki so za vrhniški prostor pričevalno, prostorsko in oblikovno pomembni (npr. Log 51, 78, Drenov grič 14, Mirke 1, 2, 3, 5), Verd 41, Borovnica 23, Podlipa 51, Smrečje 47.

Dokončno ovrednotenje in izbor sta možna le na podlagi urbanističnih in zazidalnih načrtov.

UMETNOSTNOZGODOVINSKA DEDIŠČINA V PROSTORSKEM NAČRTU OBČINE VRHNIKA

Juša Vavken

THE URBAN PLAN
OF THE COMMUNITY OF VRHNIKA
— THE DIRECTIVES
FOR THE INCORPORATING
OF BUILDING PATRIMONY

POVZETEK

Gradivo, ki ga je pripravil konservator za proces urbanističnega planiranja in v njem prikazal stavbno, umetnostno dediščino.

The material was prepared by the conservator in charge of the process of urban planning, and shows the building, artistic patrimony.

Sestavni del Prostorskega vidika družbenega plana je tudi opredelitev kulturne dediščine in kulturnih spomenikov v obsegu, kot ga določa Zakon o naravni in kulturni dediščini.

Umetnostnozgodovinski vidik obdelave območja, ki ga obsega Prostorski del družbenega plana, je zaradi večje preglednosti razdeljen na nekatera vsebinska poglavja, kot je razvidno v nadaljevanju:

I. Pregled dosedanjih obdelav in uporabljene literature

Osnovna evidenca naravne in kulturne dediščine ter naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov ter spomenikov NOB in spomenikov ljudske revolucije za območje SO Vrhnika je bila izdelana leta 1972 v elaboratu, ki ga je uredila naša služba v obliki t. i. faze A. Elaborat je osnovna evidenca, ki pa nima izdelanih režimov, in prav tako je obseg evidence prilagojen tudi poznavanju fonda do leta 1972.

Pred tem je bil leta 1970 izdelan za ožje mestno območje elaborat »Vrhnika, spomeniški red«. Spomeniškovarstvena obdelava je bila izdelana v obsegu, ki ga sicer uporablja urbanistični red.

Na podlagi teh elaboratov je spomeniškovarstvena služba opravljala konkretne akcije in sodelovala pri lokacijskih postopkih. Valorizacije kot osnova za izdelavo zazidalnih načrtov niso bile naročene oziroma izdelane.

Uporabljena literatura:

J. Marolt: Dekanija Vrhnika — topografska obdelava. To delo pomeni temeljno strokovno literaturo o umetnostnozgodovinskem fondu na tem območju.

B. Grafenauer: Zgodovina slovenskega naroda II., Ljubljana 1965.

P. Habič: Vrhnika, Geografska monografija manjšega mesta, Geografski zbornik, Ljubljana 1962.

I. Vrhovec: Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi, Ljubljana 1895.

E. Dobrovoljc: Cankarjev album, Maribor 1972.

N. Šumi: Arhitektura XVII. stoletja, Ljubljana 1969.

E. Cevc: Slovenska umetnost, Ljubljana 1966.

Valvazor: EHK XI.

Posamezni umetnostni ali zgodovinski orisi oseb (Petkovšek, Sternen), krajev ali drugih zgodovinskih dogodkov, obdelani v strokovni literaturi ali monografijah (Kronike slovenskih mest, publikacije NG idr.).

II. Vrhnika — ožje naselbinsko območje

Današnje mesto Vrhnika se je razvilo iz tržne naselbine, ki jo v zgodovinskem razvoju uvrščamo med najstarejše tržne naselbine na Kranjskem. Njen nastanek in razvoj sta bila pogojena z geografskim položajem. Na mestu, kjer se je pretovarjalo blago iz »kontinentalnega« delu na plovno pot po Ljubljani, ki je pomenila najlažjo pot prek sicer težko prehodnega Ljubljanskega barja, se je razvila tržna naselbina z bogato zgodovinsko naselbinsko kontinuiteto. Razvoj naselbine je bil vseskozi povezan s splošnim gospodarskim razvojem, predvsem pa z gradnjo nove državne ceste in železnice.

Ožje vrhniško jedro je danes strnjeno pozidano med Ljubljano in Črnim orlom ter Hribom z župno cerkvijo sv. Pavla.

Sestavljeno je iz treh naselbinskih jeder, ki so po vsebini in nastanku različna:

BREG — naselbinsko jedro, ki se je razvilo iz pristaniškega dela med Ljubljano in cerkvijo sv. Lenarta. Jedro je bilo oblikovano že v času Valvasorja, ki ga je tudi upodobil kot značilno podobo vrhniškega trga (grafika iz leta 1689). Zazidalna situacija tega trga, znana iz navedene upodobitve, je v skoraj nespremenjeni obliki ohranjena še v današnji situaciji. To je predvsem posledica okoliščine, da je ostala skoraj nespremenjena zunanja gmota najmarkantnejše tržne stavbe, t. i. Kalinove hiše (na portalu še letnica 1554), Cankarjev trg 8, in da so bile ohranjene zazidalne linije ter višinski gabariti.

VAS — naselbinsko območje vzdolž ceste (dan. Stare ceste), ki je povezovala pristaniški del s Hribom. Naselbina ima etnografski spomeniški fond.

HRIB — obrtniška naselbina usnarjev, ki se je razvila okrog župne cerkve sv. Pavla in pod njo.

Do druge svetovne vojne so bila jedra v celoti opazna. Deloma je bilo to posledica dejstva, da se Vrhnika dotlej ni intenzivneje razvila. Vrhunec v gradbenem oziru je doživela tja do začetka 18. stoletja, predvsem pa do gradnje nove ceste Dunaj—Trst (ki pomeni tudi konec čolnarjenju in konec pristanišča na Vrhniku). Potem je Vrhnika stagnirala.

V gradbeni »eksploziji«, ki je sledila v obdobju po drugi svetovni vojni, je nova zazidava posegla po ozemlju, ki je sicer ločevalo ta jedra, in tako znila nekdanja historično zaokrožena jedra v eno samo naseljitveno območje, čeprav so v gradbenem smislu arhitekture teh jeder še ohranjene in tudi naselbine še opazne.

Varovalne smernice:

— Za varovanje te kulturne dediščine bi bilo treba v prvi vrsti izdelati podrobnejšo valorizacijo teh območij.

— Izdelati bi bilo treba režime za vse gradbene posege na obstoječih objektih in z njimi predvsem določeneje opredeliti tudi način in obseg zazidave ob teh objektih.

— Treba bi bilo tudi preizkusiti možnost izdelave programa kompleksnejše revitalizacije območja, predvsem Brega in Vasi. Namen te revitalizacije bi bil vsekakor najlažje dosegljiv v t. i. prenovi.

III. Širše območje Vrhnike — arhitekturna kulturna dediščina in arhitekturni spomeniki

Na širšem območju Vrhnike je v zvrsti umetnostne arhitekture obširna kulturna dediščina. Čeprav ji ne pripisujemo zaokrožene krajevne tipike, posamezni spomeniki presegajo lokalni pomen, npr. podružnična cerkev sv. Trojice za razvoj sakralne arhitekture 17. stoletja, podružnična cerkev sv. Miklavža na Kurenu za arhitekturo in slikarstvo konec 16. stoletja in začetek 17. stoletja, župna cerkev sv. Pavla na Vrhniki za 19. stoletje kot značilnejši primeri.

Arhitektura je za obdobje od 16. do konca 19. stoletja zastopana z večino objektov baročnega značaja. Prezidavanje sakralnih objektov pa je na vrhniškem območju zelo intenzivno: v radikalnejših primerih so porušili celoten objekt in na isti lokaciji sezidali večjega novega; znan je primer vrhniške župne cerkve, ki je vsaj četrtina na tem mestu. Veliko število drugih pa je bilo precej prezidano; pri tem so ohranili tudi starejše detajle, čeprav le fragmentarno.

Prav zaradi takšne situacije pa je treba pri vseh delih na teh objektih ali v njihovi neposredni bližini izvajati strokovni nadzor ter strokovna dela (meritve, dokumentacijo idr.), ki jih sicer druge gradnje ne zahtevajo v takem obsegu.

Pomen te arhitekture pa ni le v lastnem umetnostnem pričevanju, ampak tudi v tem, da pomeni bodisi naselbinske, bodisi prostorske dominante, ki obenem prispevajo pomemben delež k oblikovanju kulturne krajine. Z vedutno pomembnimi lokacijami označujemo sakralne objekte v:

Dragomerju	Kurenu	Zabočevem
Logu	Zaplani	Pokojišču
Lesnem brdu	Smrečju	Blatni Brezovici
Mali Ligojni	Verdu	Bevkah
Veliki Ligojni	Bistri	Sinji gorici
Podlipi	Borovnici	

IV. Likovna kulturna dediščina in likovni kulturni spomeniki

Med umetnostne spomenike, ki imajo posebno kulturno, znanstveno, zgodovinsko in estetsko vrednost, uvrščamo v prvi vrsti zidno slikarstvo, znano ozi-

roma označeno kot srednjeveško stensko slikarstvo. Izdelano je v fresko tehniki, ki je bila značilna za srednjeveško umetnostno izražanje. Pojem obsega takšno poslikavo v tej tehniki (omejeno s koncem 17. stoletja).

Na ožjem vrhniškem območju nahajamo te spomenike v Zabočevem na zunanjšini p. c. sv. Janeza Krstnika, v notranjšini Nikolajeve cerkvice na Kurenu, kjer je ohranjen še en redek primer lesenega polihromnega stropa, in v Dragomerju.

Število evidentiranih fresk pa se spreminja oziroma tudi dopolnjuje. Tako so propadle freske na p. c. sv. Antona na Verdu, evidentirane še v Maroltovi topografski obdelavi leta 1929, po drugi svetovni vojni pa so bile na novo odkrite in tudi restavrirane freske v Zabočevem, v letu 1971 freske v Lovrenčevi cerkvi v Dragomerju in v letošnjem poletju na romanskih okenskih linah na Kurenu.

Ti primeri pričajo tudi o nujni potrebi po načrtnih in strokovnih delih na takšnih objektih, čeprav imajo ti včasih zunanjo podobo spremenjeno, predvsem pa dosti »mlajšo«.

Poleg fresk imajo sakralni objekti vrsto oltarnih podob, ki so dela priznanih slovenskih in drugih umetnikov, npr. Petkovška (tudi na Trojici), Wolfa, Počočnika, Kobilice idr.

Evidentirane so bile tudi zasebne zbirke na Vrhniki in Verdu, ki bi lahko pomenile zametke krajevnega muzeja. Danes so se vse razen Lovrenčičeve, ki je ohranjena v stavbi na Cankarjevem trgu, prek povojnega Zbirnega centra porazgubile.

Ohranitev obstoječega fonda je vezana predvsem na redna obvezna vzdrževalna dela, ustrezno izrabo prostora, za Dragomer pa je treba izdelati tudi strokovno analizo in podrobnejšo stilno opredelitev na novo odkritih fresk. Slednje naj bi nato vključili tudi v širši pedagoški ter kulturni program kraja in Ljubljane (najbližja lokacija fresk pri Ljubljani!).

V. Cankarjeva Vrhnika

Posebno mesto ima Vrhnika in njeno območje v povezavi z Ivanom Cankarjem. Vrhnika je Cankarjev rojstni kraj, kraj njegove mladosti in obenem kraj, ki ga je nešteto krat opisoval v svojih delih. Nekateri objekti so že označeni s posebnimi spominskimi ploščami (29 po številu) v posebni akciji v zvezi s proslavami stoletnice Cankarjevega rojstva 1. 1972.

Predlog režima za zaščito teh objektov oziroma opredelitev obsega zaščite objektov nista izdelana. Problem ostaja neobdelan iz več razlogov, ki pa bi jih bilo treba čim hitreje odpraviti: pri tem je potrebna tudi večja pobuda kulturne skupnosti in ne nazadnje tudi slavističnega društva, hkrati pa je treba zagotoviti finančna sredstva za izdelavo te naloge.

Podobno kot Cankar sta na Vrhniko oziroma Verd vezani dve pomembni osebnosti iz slovenskega likovnega življenja: Sternen in Petkovšek. Po študijski obdelavi bo treba izdelati tudi določnejši program ureditve njunih rojstnih domov oziroma vsaj spominske sobe.

VI. Bistra — kartuzijski samostanski kompleks

Začetki gradnje kartuzijanskega samostana segajo v 13. stoletje. Stavbni razvoj je raziskan (M. Zadnikar: Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije, Ljubljana 1972, M. Marin: Kartuzija Bistra in njen stavbno-zgodovinski pomen, ZUZ VIII, Ljubljana, 1970).

V samostanskem kompleksu je osrednji Tehniški muzej Slovenije, ki se je osnoval v letih po drugi svetovni vojni. Kompleks je celovit in zaokrožen ter presega zgolj krajevni pomen. Za Vrhniko pa postaja središče poletnih kulturnih prireditev, ki se po obsegu in kvaliteti iz leta v leto širijo.

Gornja obdelava temelji na povzetku dosedanjih gradiv in praktičnega konservatorskega dela. Potrebne so nadaljnje obdelave, analize in vrsta del, vse s ciljem, da fond spoznamo in varujemo.

V vsej občini pa močno zaostaja tudi registracija kulturnih spomenikov. Rešitev je povezana — bolj kot vsaka druga — s povečanjem števila strokovnih delavcev in s povečanjem finančnih sredstev za to nalogo.

OPOMBA:

Seznam spomeniško varstvenih elaboratov
Ljubljanskega regionalnega zavoda
za spomeniško varstvo

izdelanih za potrebe raznih urbanističnih in projektantskih organizacij,
občinskih skupščin, kulturnih skupnosti, komunalnih služb ter ostalih naročnikov

1. Spomeniško varstvena valorizacija natečajnega območja Vegove, Aškerčeve, Titove ceste in Trga revolucije, 1963.
2. Spomeniško varstvena valorizacija frančiškanskega samostana v Ljubljani, 1963.
3. Zazidalni načrt za območje med Karlovško cesto, Zvonarsko ulico in Grudnovim nabrežjem (državni arhiv), 1963.
4. Rekreatijski pas ob Savi — kulturni spomeniki, 1964.
5. Historično jedro Kamnika, 1964.
6. Spomeniško varstvena valorizacija objekta Tivolski grad (Pod Turnom 3), 1964.
7. Spomeniški elaborat s fotodokumentacijo za porušeno hišo v ulici Moša Pijade 13, 1964.
8. Mengeš — zaščita historičnega jedra, 1964.
9. Grad Snežnik — spomeniška zaščita, 1965.
10. Medvode — spomeniški režim v urbanističnem kompleksu Medvod 1965.
11. Generalni urbanistični plan Ljubljane, 1965 (GUP).
12. Valorizacija območja Karlovške ceste, 1965.
13. Varstveno območje gradu Turjak, 1966.
14. Gunclje — valorizacija in spomeniški režim, 1966.
15. Škofja Loka — konsolidacija mestnega obzidja, 1967.
16. Gorenji Logatec — valorizacija in spomeniški režim, 1967.
17. Stara Loka — valorizacija in spomeniški režim, 1967.
18. Spomeniška zaščita naselij: Jarše, Obrije, Šmartno, Sneberje, Zg., Sp. Zadobrova, 1968.
19. Varovana območja ob toku Krke, 1969.
20. Stari grad — zaščita spomeniškega ambienta gradu Stari grad, 1969.

21. Spomeniška zaščita območja kartuzije Pleterje, 1969.
22. Spomeniška zaščita raziskovalnega objekta Mihovo, 1969.
23. Spomeniška zaščita starih vaških jeder pod severnim pobočjem Golovca (Bilzovik, Dobrunje, Zadvor), 1970.
24. Vrhnika — valorizacija in spomeniški red, 1970.
25. Ljubljanski grad — konservatorski del idejnega projekta — elaborat z grafičnim prikazom stavbnega razvoja, 1970.
26. Spomeniško varstvena valorizacija in smernice za zazidalni ofok CO 14 (Čopova, Wolfova, Titova, Trg osvoboditve), 1971.
27. Spomeniško varstvena valorizacija zazidalnih območij VS 10, VS 9, VS 8, VS 5 (Vič, Glince, Dobrova), 1972.
28. Spomeniška zaščita na širšem območju Podutika, 1972.
29. Spomeniško varstveni elaborat gradu Snežnik, 1972.
30. Industrijska cona Dolsko, Dol, 1972.
31. Spomeniška zaščita širšega območja Novo mesto (Trška gora, Straža, Bršljin).
32. Spomeniška zaščita širšega območja Medvod — Urbanistični načrt, 1972.
33. Spomeniško varstvena zaščita območij ŠS 1, ŠS 2, ŠS 7, ŠS 8, ŠP 5, ŠM 2, ŠS 11-1, ŠS 11-2, ŠS 11-3, ŠS 11-4, ŠS 12 (Dravljje, Gunclje, Stanežiče), 1972.
34. Elaborat zaščite in prezentacijski program arheoloških terenskih spomenikov na območju med Aškerčevo, Zoisovo c., Ljubljaničko, Gradaščico in Snežniško ulico, 1972.
35. Razvoj Tivolskega parka, 1972.
36. Spomeniška karta in seznam zavarovanih kulturnih in naravnih spomenikov in območij v občini Vrhnika — Faza A, 1972.
37. Faza A za občino Cerknica, 1972.
38. Faza A za občino Grosuplje, 1972.
39. Faza A za občino Litija, 1972.
40. Faza A za občino Krško, 1972.
41. Faza A za občino Brežice, 1972.
42. Faza A za občino Novo mesto, 1972.
43. Faza A za občino Trebnje, 1972.
44. Faza A za občino Črnomelj, 1972.
45. Faza A za občino Ljubljana Vič-Rudnik, 1973.
46. Faza A za občino Kočevje, 1973.
47. Faza A za občino Zagorje, 1973.
48. Spomeniško varstvena valorizacija na območju Tacna, Šmartnega pod Šmarno goro, Sp. in Zg. Gameljn, 1974.
49. Faza A za občino Metlika 1975.
50. Spomeniška valorizacija fužinskega kompleksa, 1975.
51. Faza A za občino Ribnica, 1976.
52. Reambulirani GUP za Ljubljano, 1977.
53. Spomeniško varstvene smernice za območje zazidalnih otokov ŠS 108/2, 109, ŠI-5, ŠP-8, ŠS 108/1, 110, 111, 112, ŠP-9 (Gunclje, Vižmarje, Brod), 1977.
54. Spomeniška valorizacija in evidenca fonda spomenikov ležečih na območju teritorija mestne preнове 1977.
55. Spomeniško varstvene smernice za izrabo možnih površin v kareju Prešernova, Erjavčeva, Titova in Aškerčeva cesta, za potrebe IS skupščine SRS, 1977.
56. Evidenca objektov površin varstva narave v občini Ljubljana Moste-Polje, 1977.
57. Dolenjske Toplice s širšo okolico — spomeniško varstveni elaborat, 1978.

58. Spomeniško varstvena valorizacija CO 21 — Masarykova, Resljeva, Slomškova in Metelkova, 1978.
59. Ljubljanski grad — konservatorski program za LG, 1979.
60. Smernice za prenovo Novega trga v Ljubljani, 1979.
61. Konservatorski elaborat za hiše v prenovi Gornji trg 9, 11, Stari trg 6, 1979.
62. Smernice za prenovo hiše Ciril Metodov trg 20, 1979.
63. Prostorski plan občine Ljubljana Center, stanje, 1979.
64. Spomeniško varstvene smernice za potrebe natečaja za izgradnjo centralnega komiteja, zazidalni otok CO 15, 1979.
65. Spomeniško varstvena valorizacija CO 17 — Miklošičeva, Trg OF, Resljeva, Trubarjeva, 1977.
66. Čopova ulica v Ljubljani — spomeniško varstvene smernice za ureditev vsebinske prenove Čopove ul., 1979.
67. Izdelava primarnih smernic na urbanistično ureditev kareja med Rimsko c., Trgom MDB, Titovo in Aškerčevo c., 1979.
68. Študija barvne prezentacije Čopove ul., 1979.
69. Faza A za občino Logatec, 1979.
70. Urbanistični načrt Cerknice — spomeniško varstveni elaborat, 1979.
71. Urbanistični program SO Škofje Loke — spomeniško varstveni elaborat, 1979.
72. Faza A za občino Bežigrad, 1980.
73. Družbeni plan SO Škofje Loke za obdobje 1980—1985, spomeniško varstvena izhodišča, cilji in program, 1980.
74. Spomeniško varstveni elaborat kot sestavni del urbanističnega načrta Velikih Lašč, 1980.
75. Spomeniško varstvene smernice za zazidalni otok CS 5 — Prule, 1980.
76. Spomeniško varstveni elaborat kot sestavni del urbanističnega načrta za širše območje Polhovega Gradca, 1980.
77. Spomeniško varstveni elaborat kot sestavni del dispozicijskega načrta ŠS-12, Podutik, II. faza, 1980.
78. Smernice za natečajno nalogo v zvezi z novim mostom med Adamič Lundo in Petkovškovim nabrežjem, 1980.
79. Evidenca objektov in površin varstva narave v občini Ljubljana Center, 1980.
80. Razvoj Navja, 1980.
81. Spomeniško varstveno ovrednotenje parka Tivoli, 1980.
82. Spomeniško varstvene smernice za ureditev Prešernovega trga, 1980.
83. Spomeniško varstvena izhodišča za oblikovanje pristopa k preureditvi Knafljevega prehoda v Ljubljani, 1980.
84. Spomeniško varstveni elaborat kot sestavni del smernic za območje zazidave RS-4, Ilovica, 1981.
85. Dopolnitev smernic k novelaciji urbanističnega programa širšega območja Medvod, 1981.
86. Spomeniško varstvene opredelitve hiše Krekov trg 2.
87. Spomeniško varstvena valorizacija zazidalnega otoka L 8 — Trubarjeva, Vidovdanska, Komenskega.
88. Prostorski plan občine Vrhnika — smernice za vključevanje naravne in kulturne dediščine — I. faza, II. faza.
89. Spomeniško varstvena valorizacija kareja med Poljansko cesto, Kopitarjevo ulico, Poljanskim nasipom in Ambroževim trgom s smernicami za stanovanjsko gradnjo na lokaciji L 10.
90. Spomeniško varstvena valorizacija s smernicami v kareju CO 1/22 Prisojna, Njogoševa, Maistrova, Masarykova, Friškovec, april 1981.

91. Spomeniško varstvena valorizacija kareja med Poljansko c., Ambroževim trgom, Živinozdravsko ul., Poljanskim nasipom s smernicami.
92. Hiša Mestni trg 17 — konservatorske opredelitve.
93. Urbanistični načrt Selške doline — varstvo narave in kulturne dediščine.
94. Preliminarna spomeniško varstvena izhodišča za urbanistični načrt Dobrovske doline.
95. Spomeniško varstveni elaborat kot sestavni del urbanističnega načrta Škofljice.
96. Spomeniško varstvene smernice za območje Stare Šiške.
97. Smernice vključevanja novih gradenj v zazidalnem otoku CO 1/17 in CO 1/21 v obstoječi spomeniški fond.
98. Hiša Ciril Metodov trg 21 — konservatorske opredelitve.
99. Hiša Ciril Metodov trg 13 — konservatorske opredelitve.
100. Hiša Stari trg 11 — konservatorske opredelitve.
101. Hiša Mestni trg 11 — konservatorske opredelitve.
102. Spomeniško varstveni elaborat kot sestavni del urbanističnega načrta krajevnih skupnosti Brezovica, Vnanje in Notranje Gorice.
103. Eipprova ulica — spomeniško varstveno vrednotenje in konservatorske smernice — I. del.
104. Spomeniško varstvena valorizacija s smernicami v kareju CO 1/22 Prisojna, Njegoševa, Maistrova, Taborova, Vrhovčeva, okt. 1981.
105. Konservatorski program za modelno študijo prenove območja med Trančo in Stritarjevo ulico, Ljubljana, oktobra 1981.

VINSKE KLETI V ORMOŠKIH GORICAH

Vlasta Koren

POVZETEK

Opis stavb v vinogradih okoli Ormoža in opis sprememb, ki so jim stavbe izpostavljene.

WINE CELLARS IN ORMOŠKE GORICE

The description of building around Ormož, and of changes that these buildings are subject to.

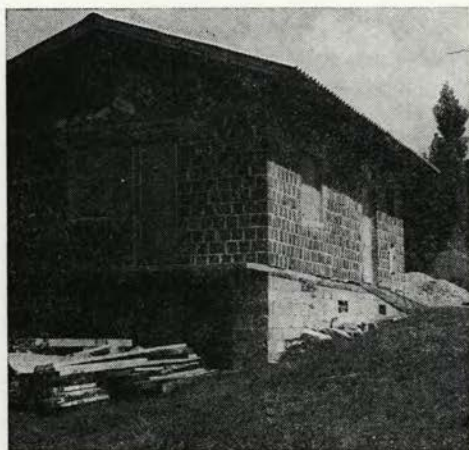
V vinogradih na južnih obronkih Slovenskih goric stojijo tipične vinske kleti, žal pa nobena izmed njih ni zaščitena,¹ pa tudi v prostorskem in družbenem planu skupščine Ormož² niso upošteevane. Pač pa je v prostorskem planu Skupščine občine Ormož vredno omembe vrisanje primarnih vinogradniških površin in prostora za gradnjo rekreacijskih kleti. Na območju, namenjenem za gradnjo novih vinskih kleti, je mogoče kupiti vinograd le pod pogojem, če ima prodajalec vinograda najmanj deset arov intenzivnega vinogradniškega nasada; velikost zgrajenega pritličnega objekta na tej vinogradniški površini ne sme presegati 35 m² tlorisne površine. Torej se z dedovanjem vinogradov ali z nakupom odpirajo nove možnosti za gradnjo vinskih kleti. Vprašamo pa se: kakšne bodo te kleti in kaj bo z vinskimi kletmi čez nekaj let?

V zadnjih letih se obnavljajo tipične vinske kleti brez dovoljenj, na lastno pobudo, mnogokrat v lastni izvedbi in le sem ter tja se kdo obrne za strokovni nasvet na Zavod za spomeniško varstvo v Mariboru.

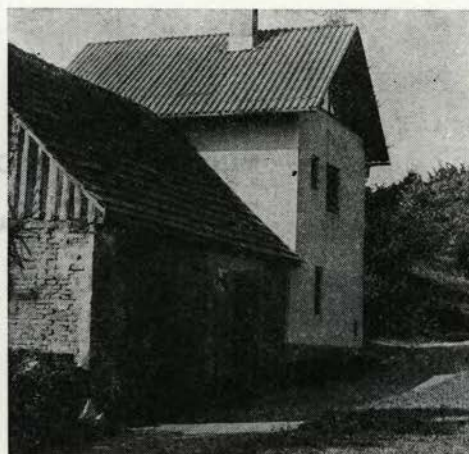
Do pred tremi leti so gradili vinogradniki vinske kleti v Ormoških goricah brez načrtov in nenadzorovano, šele v zadnjih treh letih so zaprosili trije vinogradniki za gradbeno dovoljenje. Ob tej priložnosti je Zavod za spomeniško varstvo Maribor izdelal navodila. Po njih bi morale biti nove kleti krite s slamnato kritino, s strešnim naklonom 45°, z določenim tlorisom in gradbeno maso. Tudi v teh navodilih je že nekaj odstopanj od etnoloških značilnosti vinskih kleti v Ormoških goricah, pa še teh graditelji ne upoštevajo dovolj.

Najprej si oglejmo značilnosti teh kleti: V ormoških goricah so kmečki domovi največkrat zgrajeni na vogel, kajžarski in viničarski domovi pa so običajno v stegnjenem tlorisu. Najpomembnejši sestavni del viničarskega doma je stiskalnica za grozdje, ostali gospodarski prostori pa so majhni. Lesena hiša viničarjev ima slamnato kritino z značilnim naklonom 40—45°, njene stene pa so iz debelih plohov ali iz polovičarjev. Ostrežje oblikuje velik napušč. Lastniki vinskih kleti v Ormoških goricah so iz Ormoža, Velike Nedelje, Miklavža, Ivanjkovcev.

Zdaj k podrobnostim: Različen je, kot smo rekli, naklon strehe. Pri najmanjših, enoprostornih kletih, »klečajah«, s trikapno streho na čop ali na delni čop je naklon 44° (Runeč — Ivan Kosi, Hum — Feliks Postrak), 38° (Trborišče 9 —

Sl. 39 Hum, štev. 12
Fig. 39 Hum near Ormož Nr. 12

Sl. 40 Hum, vinska klet
Fig. 40 Hum, wine cellar

Stanko Vincek). Pri enoprostorskih kletih iz peščenca in še vedno s trikapno streho na čop je naklon 40° (Hum — Franc Zadravec). Pri kletih »prěšah« je naklon 45° (Runeč 26 — Alojz Rajh), 40° (Lahonci 25 — Alojz Šuen, trikapna streha na čop), 43° (Hum — Matija Sever, streha dvokapnica z delnimi čopi), pred časom pa tudi 42° (Kog — Bolfenk Smodič, trikapna streha na delni čop). Vinske kleti s podkleteno »pivnico« v zgornjem delu preše so s strešnim naklonom 41° (Runeč 42 — Avgust Novak, trikapna streha na čop).

Večina ostrejši je na »skarišča« z letvanjem na stari način, najdemo pa tudi ostrejša na slemensko lego (Hum — Feliks Poštrak). Podi podstrešij so zaradi zavarovanja pred vetrom in ognjem zbiti iz deščic. Te prekrivajo druga drugo in so premazane z blatom (potlačeni z bosimi nogami).

Fasade so deloma ometane, pa tudi povsem brez ometa. Severne fasade so zvečine zaprte, videti so »hladne«, saj so v njih kvečjemu vratca na podstrešje. Ta vratca so za odmetavanje slame in imajo zračne line. Vhodi v kleti so v južnih fasadah. V vzhodnih fasadah so le včasih zračniki — linice. Vhodi v podkletene pevnice pa so navadno v zahodnih fasadah. Vrata so le tu in tam pristna, težka, masivna, večinoma pa so že dvojna in se zapirajo že z navadnimi ključavnicami ali lakati. Na prešah v Ormoških goricah je nekaj letnic, ki pa pričajo, da jih je večina že iz 19. stoletja (1848, 1856). Na kletih iz domače opeke smo opazili le letnice gradnje 1929 in 1935 (Hum).

Ko zdaj tudi v vinogradih izginjajo stare šege in navade, se spreminjajo namembnost vinskih kleti in načini njihovega vzdrževanja. Danes služijo podstrešja kleti največkrat za shranjevanje sena in krme. Sodov v kletih v vinogradih tudi že več desetletij ne hranijo. Kjer kleti še vzdržujejo, jih predvsem prekrivajo, največkrat neustrezno. Tako so npr. na Humu 83 in 71, v Lahoncih 54 ali Lači vesi 20 streho prekrili z opečno, še pogosteje pa s salonitno kritino (npr. Hum F 3). Tudi sicer kažejo kleti kaj žalostno podobo, svisla so dotrajala, omet odpada, na brvnih ni več premaza, podoba pokrajine pa kazijo neustrezne strešine v vrstah po slemenih Huma, Pavlovskega vrha ali Svetinj. Opaziti pa je

Sl. 41 Hum, vinska klet (nova streha)
Fig. 41 Hum, wine cellar (renewed roof)

tudi radikalnejše prenovе. Kletem odstranijo ostrešja, na prvotnih stenah naredijo armirano betonsko ploščo, nanjo pa postavijo počitniško hišico (npr. Hum 81 ali 12-F 1). Omembe vredna sta dva primera prenovе starih viničarij:

V Žerovincih je bil narejen projekt, da bi ohranili originalne nosilne stene viničarije iz leta 1764 (Žerovinci 44) v novi stanovanjski hiši. Projekt še ni realiziran, je pa delo SGP Ljutomer.

V Veličanah pa naj bi postavili novo stavbo v masivni opečno-betonski izvedbi (stanovanjska hiša z lokalom) na temeljih prvotne stavbe in naj bi imela večkapno razgibano streho, krito z bobrovcem (investitor Jože Kuplen, projekt Projektivni biro iz Murske Sobote).

Doslej je bilo v Sloveniji objavljenih že več razmišljanj o revitalizaciji stavbne dediščine, strokovnih objav in razprav o stavbni dediščini v vinorodni krajini pa nismo zasledili.³ Tudi posvet o temi »Odnos etnologije do arhitekturne dediščine in sodobnega stanovanjskega načrtovanja« prenovе stavbarstva v vinorodnih predelih ni omenil.

Za revitalizacijo stavbne dediščine v vinogradih je tudi potrebna natančna dokumentacija in identifikacija.⁴ Naš pripevek naj pomeni začetek.

OPOMBE:

¹ Elementi za navodila prenov, Zavod za spomeniško varstvo Maribor, 1972.

² Prostorski plan občine Ormož, Zavod za urbanizem, Maribor 1979.

³ Ivan Sedej, Varstvo spomenikov XXIII, 1981, 25—36.

⁴ Peter Fister, Obnova in varstvo arhitekturne dediščine, Ljubljana 1979, 23—24.

SPOMENIKI POMEMBNIH SLOVENCEV

Maja Žvanut

MONUMENTS OF IMPORTANT SLOVENES

POVZETEK

Članek obravnava naš odnos do spomenikov, povezanih s pomembnimi Slovenci nekaj in sedaj in naloge spomeniške službe v zvezi z njimi v bodoče.

The article deals with our relation to monuments which are connected with important Slovenes of the past and present days, and with the future tasks of monument conservation where these monuments are concerned.

Spomeniki pomembnih Slovencev so spet enkrat aktualni. Prvič se jim je v novi Jugoslaviji to pripetilo pred tridesetimi leti (1947—1952) ko jim je nova mlada oblast posvečala pozornost v želji, da postanejo protiutež ostalim — za tiste čase — manj popularnim kulturnim spomenikom, gradovom in cerkvam, simbolom »temne« preteklosti. A takrat je šlo le za kampanjsko vzdavanje spominskih plošč, za objekte, kamor so bile vzdane, pa se potem niso več dosti zanimali. Poslej so bile vse akcije v prid tem spomenikom spontane, kar je naravno in tudi najbolj učinkovito, hkrati pa dokaz kuturne zavesti in samozavesti. Kdo vse se ni angažiral pri tem delu! Šole, različne družbenopolitične organizacije, turistična, planinska in razna strokovna društva in zveze teh društev, kulturne in znanstvene ustanove, predvsem pa krajani, se pravi rojaki. Lep primer te spontanosti je delovanje Kluba starih goriških študentov, ki je, sledeč lepi tradiciji goriških ljudi, v šestdesetih in sedemdesetih letih počastil 15 svojih zaslužnih rojakov s spominskimi ploščami. Tudi slovensko mladino se da vedno znova navdušiti za take akcije, o čemer priča Pot kulturne dediščine, ki zaobjema rojstne hiše pomembnih Slovencev in druge zgodovinske spomenike v žirovniškem kotu, nastala na pobudo šolskega kulturnega društva.

Za vse te akcije na podeželju in v manjših krajih je značilen pristen, intimen odnos ljudi do zaslužnih rojakov. Drugače je v velikih mestih, industrijskih središčih z mnogo novimi priseljenci, ki so kulturno odtujeni. Ljubljana se sicer ponaša z mnogimi spomeniki slavnih Slovencev, nekaj jih je nastalo prav v zadnjih letih, vendar jih občuti bolj kot okras mestu kot pietetno oddolžitev. Dober dokaz za to, kako malo pietete je v današnjih Ljubljančanih, so dolgoletne peripetije okoli Navja, ki je bilo zanemarjeno že deset let po ureditvi, naslednjih trideset let pa so vsi, celo strokovna društva in organizacije, razmišljali, kako in kam bi ga premestili, se pravi uničili. Golo naključje je, da je preživelo do danes, ko so se zanj odločno zavzeli urbanisti.

Sedanje zanimanje za te spomenike ima drugačen vzrok. V zadnjih nekaj letih smo praznovali nekaj okroglih obletnic pomembnih Slovencev: na repub-

liški ravni, z govori, simpoziji, posebnimi knjižnimi izdajami, kar vse je imelo velik odmev v tisku in RTV. Natanko tako kot pred sto leti. Proučitev tega fenomena prepustimo bodočim zgodovinarjem, za naš predmet je pomembno to, da je ob vseh teh proslavah spet enkrat prišlo na dan, da so s temi slavljenci tesno povezani njihove rojstne hiše in domovi, grobovi, spomeniki in podobno, ki nam povzročajo kup teoretičnih in praktičnih problemov. Spomeniška služba je bila dolga leta pri vsem, kar se je dogajalo s tem spomeniškim fondom, bolj registратор in pasiven sodelavec kot zanesljiv svetovalec ali celo pobudnik. Posledica ali pa vzrok tega je, da o spomenikih pomembnih ljudi kot celoti nima docela jasne predstave, kaj šele teorije ali metode dela. Zanje veljajo posebna merila, ki jih je treba šele osvojiti in uveljaviti. Ker na primer pri rojstnih hišah ne vemo, ali naj jih obravnavamo kot historičen objekt (pri katerem je treba pogosto pozabiti na tisto, kar vemo o avtentičnosti), kot etnografski objekt, kot muzej ali kot mešanico enega in drugega, prihaja do spomeniško dvomljivih rešitev, ki nam jih vsilijo aktivnejši partnerji v posamezni akciji. Zaradi slabega poznavanja predmeta na marsikateri spomenik te vrste tudi kar pozabimo. V to, da je tudi grob zaslužnega človeka kulturni spomenik, verjamemo samo na pol, pozorno ogledujoč nagrobnik, če le nima takih likovnih kvalitet, da bi nas malo bolj uveril v to. Popolna evidenca in dokumentacija o slovenskih grobovih — spomenikih je še oddaljen cilj.

Tej materiji strokovno torej nismo čisto kos in ta negotovost se hitro odrazi tudi, kadar pišemo akt o zavarovanju: terminologija je neenotna in netočna, utemeljitev često nezadostna, nejasen celo namen zavarovanja.

Spomenikov te vrste pa se nam je kar nabralo od tistega 1852. leta, ko je slovenska javnost kot celota prvič počastila spomin svojega Prešerna tako, da mu je financirala in svečano odkrila nagrobnik. Čaščenje zaslužnikov je postalo naša kulturna tradicija. V to nas lahko uverijo številke. Vseh spomenikov te vrste imamo v Sloveniji 473, od tega 99 iz časa pred drugo svetovno vojno. Rojstnih hiš, ki so spremenjene v muzej, imamo devet. S spominskimi ploščami je označenih 145 rojstnih hiš ali domov in 89 drugih poslopij. Spominskih sob v rojstnih hišah je 15, drugod, navadno v muzejih, pa 20. Če odštejemo kompleksa Navja in Žal, ima spomeniška služba registriranih 68 grobov, figuralnih spomenikov pa je 136. (Te številke niso popolnoma natančne, so pa zelo blizu resničnega stanja.) S takim fondom smo Slovenci nekje v sredini med zahodno Evropo, kjer so vajeni svojo nacionalno kulturo potrjevati bolj z drugimi kulturnimi spomeniki, često svetovnega formata, in vzhodno Evropo, kjer je ta tradicija enako živa kot pri nas in je zrasla iz podobnih vzrokov, ima pa teh spomenikov več, razumljivo, saj gre tu za narode, precej večje od našega.

Zavarovanih jih nimamo niti desetine. Potemtakem nas čaka še veliko dela. Zaradi novega zakona o naravni in kulturni dediščini bo treba tudi tu potegniti mejo med dediščino in spomenikom, kar ne bo niti najmanj lahko, poenotiti bomo morali terminologijo in kriterije za razglasitev za spomenik, izboljšati evidenco in dokumentacijo. Bolj pa se bomo morali angažirati tudi pri prezentaciji, da se ne bi več dogajalo kot pri Jurčičevi rojstni hiši, ki smo jo ohranili zaradi Jurčiča, sedaj pa je postala depandansa etnografskega muzeja.

VARSTVO ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE V SLO — SPOZNAVANJA V SLOVENIJI

Iva Curk, Nada Osmuk, Marijan Slabe

PROTECTION OF ARCHAEOLOGICAL PATRIMONY IN EXCEPTIONAL CIRCUMSTANCES

POVZETEK

Slovenske izkušnje in ukrepi, kako bi arheološko dediščino dežele zavarovali tudi v primeru izrednih razmer naravnih nesreč in vojnega spopada.

Slovene experiences and measures taken in order to protect archaeological patrimony of our country in case of exceptional circumstances, i. e. natural catastrophes or armed attacks.

Naš prikaz smo zasnovali predvsem prakticistično. Le malo bomo razglabljali o vsebinski in moralni plati povezave varstva naravne in kulturne dediščine in zasnove splošnega ljudskega odpora. O tem ne bomo razglabljali, ker sodimo, da je povezava jasna, da je celo temeljnega pomena. Varstvo naravne in zlasti kulturne dediščine ima, kot nasploh vse kulturne dejavnosti, svoj delež pri oblikovanju državljsanske zavesti, svoj delež pri spoštovanju neodvisnosti, družbene ureditve itd., saj spodbuja intelektualno in čustveno rast naroda in posameznika.

Tudi arheološka dediščina igra svojo vlogo v čustveni in razumski rasti, tudi arheološka dediščina se kot druga kulturna dediščina ne regenerira, ampak jo, nasprotno, zelo uničujejo človek in naravni procesi razpadanja snovi, in tudi arheološka dediščina je zaradi svoje antikvarne, zbiralske cene včasih precejšnja materialna vrednost (zbirke unikatov, numizmatične zbirke). Arheološka dediščina ima nekaj posebnosti: na prvi pogled je včasih teže spoznavna, zlasti tisti del, ki ga sestavljajo nepremičnine, in v tem delu je včasih morda nekoliko manj ranljiva kot stavbna dediščina, ki še opravlja svojo praktično vlogo. Taka vloga in te posebnosti arheološke dediščine nam narekujejo, da moremo naš sestavek oblikovati tako, da nasploh govorimo o arheološki dediščini v izrednih okoliščinah ne glede na to, kaj je te izredne razmere povzročilo.

Ker je arheološka dediščina, kot smo rekli, kadar je nepremičnina v naravi (arheološko najdišče, nepremičen arheološki spomenik), na prvi pogled nepoučenemu slabše spoznavna, kot muzejski predmet pa je mnogo manj vredna brez podatkov o najdišču in najdiščnih okoliščinah, je za njeno varstvo v normalnih in izrednih razmerah zelo pomembno raziskovalno delo. Rezultat tega dela so najprej že vse oblike terenske in muzejske dokumentacije. Prva naloga priprav za izredne razmere (in te priprave morajo biti stalne) je torej skrb za ustrezno dokumentacijo. Dokumentacija mora biti poleg tega kvalitetna in dobro čitljiva. Njene bistvene dele je treba ustrezno razmnožiti (pomagamo si z mikrofilma-

njem, pa tudi z navadnim prefotografiranjem, s pretipkavanjem in kopiranjem dnevnikov itd.) in shraniti na raznih krajih, tudi na zavarovanem kraju (zveza z obravnavo arhivskega gradiva!). V zvezi s tem ne moremo dovolj poudariti pomena in vrednosti strokovne publicistike in preliminarnih poročil (prim. tudi Unescovo priporočilo o arheoloških izkopavanjih, New Delhi 1957). Razvijanje in vzdrževanje publikacije s poročili in objavami osnovne dokumentacije je gotovo ena izmed najpomembnejših priprav za varstvo arheološke dediščine v izrednih razmerah.

Naslednji zelo pomemben vidik je obravnavanje arheološke dediščine v sklopu načrtovanja. Naš Zakon o naravni in kulturni dediščini zdaj zahteva vključitev *expressis verbis* s tem, da je treba predvideti tudi oceno ogroženosti dediščine ob morebitnih naravnih nesrečah in v drugih izrednih razmerah (9. čl.). Gotovo je treba v proces načrtovanja vključiti tudi JLA, saj navadno ni potrebno, da bi bili vadbeni poligoni na arheoloških terenih. Gotovo pa tudi specifičnih zavarovalnih del ni mogoče opraviti šele v izrednih razmerah in tedaj, ko je že nastala škoda; nasprotno, tedaj moramo že točno vedeti kako ukrepati in na kaj najbolj paziti. Na določenih terenih so nekatere škode bolj verjetne od drugih. Zlasti pa vemo že v procesu planiranja, katere škode bi objekt najbolj usodno prizadele. Odveč je še dodajati, da sodi v strokovno gradivo, ki je osnova za planiranje, tudi nasploh spomeniška valorizacija; ta je že tako sestavni del planskega dokumenta. Valorizacija je tako pomembna tudi zato, ker moremo v izrednih razmerah, če imamo dobro dokumentacijo, nekaj arheološke dediščine v skrajni sili vendarle lažje pogrešati, za nekaj te dediščine pa seve velja imperativ, da jo vseskozi obnavljamo in rekonstruiramo, še celo kopiramo po katastrofalni poškodbi, samo da more opravljati svojo izjemno in čustveno funkcijo.

V primeru, ko je škoda že nastala, sledi več akcij (vse smo, kot rečeno, pripravili, še preden so potrebne): 1. ob izbruhu vojne ali sovražnih dejavnosti je potreba premestiti najpomembnejšo arheološko dediščino v pripravljena zaklonišča. 2. Potreben je popis primarne škode z opozorilom na potencialne sekundarne škode in na kar najboljše preprečevanje sekundarne škode. Najprej je treba fizično zavarovati »ranjeni« objekt arheološke dediščine, in to po možnosti za toliko časa, da se razmere kar najbolj normalizirajo. Gotovo se v porušenem naselju skrbi najprej za varno življenje in šele potem za varnost predmetov kulturne dediščine. 3. V miru lahko ustrezno odpravljamo tudi poškodbe na arheološki dediščini. Pri odpravljanju poškodb vedno sledimo logiki poškodbe (v arheoloških muzejskih zbirkah v Firencah so po povodnji čisto po pravilih arheološkega raziskovanja ponovno izkopavali!). Pri obnavljanju nas usmerja že opravljena valorizacija stalnega procesa planiranja. 4. Posebnost arheologije so potrebna zavarovalna izkopavanja na zemljiščih, na katerih po katastrofalnem rušenju na hitro postavljajo nadomestne gradnje. V zvezi s tem moramo nadvse poudariti pomen koncentracije in intenziviranja takih izkopavanj. Gotovo jih je treba po obsegu in času zgostiti, omejiti na bistveno — končno rešujemo z gradnjo probleme življenjskega pomena; mnogokrat pa zadevajo zelo dragoceno arheološko najdišče. Prav taka dela morajo biti zato po kvaliteti opravljena vrhunsko in z vso strokovno odgovornostjo.

Opozarjamo pa še na drugo plat razmerja med varstvom arheološke dediščine in načelom splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite. Opozarjamo na velikanski pomen tega, da občani živo spremljajo dogajanje okoli sebe.

Varstvo arheološke dediščine je iz določenega zornega kota povsem odvisno od ozaveščenosti prebivalstva in od zaupništva; v preteklosti je malone povsem slonelo na zaupništvu. Tudi zdaj je edino tako, s pomočjo vseh in vsakogar, možno preprečevati ropanje arheoloških najdišč. Tak način varovanja pa po drugi strani narekuje tudi strokovnjakom pravilno javnost njihovega dela. Ko gre arheološka ekipa na delo, četudi je maloštevilna (ali pa prav zaradi tega), je prav in potrebno, da se predstavi (prek krajevne skupnosti, postaja milice itd.) krajevnemu prebivalstvu. Koristnost takega ravnanja, ki je bilo včasih pravilo, zdaj pa se iz nekih nerazumljivih zadržkov in strokovne samozaverovanosti opušča, je dvojna. Ljudje razumejo (in drugače vrednotijo) arheologovo delo, nepravilno raziskovanje, ki javne predstavitve ne prenese, pa je onemogočeno, saj brž vzbudi pozornost zaradi skrivnostnosti.

Na koncu še nekaj podatkov o konkretnih izvedbah, ki jih še pripravljamo v naši republici.

a) V varstvene programe bomo zajeli tudi podatke o pristojnih kulturnih in zlasti krajevnih skupnostih, ki so temeljne nosilke varstvenih nalog in tudi nalog v okviru SLO. V zvezi s tem bomo načrtovali sredstva in način razporeditve teh sredstev za varstvo v izrednih razmerah. Za spomenike bomo postopoma uvajali sistem varuhov v krajevnih skupnostih. Zanje bomo pripravili navodila, kako ravnati.

b) Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine in Skupnost zavodov za spomeniško varstvo bosta sestavila posebno komisijo, ki bo skrbela za strokovni kompleks del na tem tako problematičnem področju in pomagala delavcem v regionalnih zavodih.

c) Za slovensko ozemlje bomo izdelali karto, ki bo kazala, kateri arheološki spomeniki zaslužijo še posebno pozornost in tudi posebno obravnavo.

OPOMBA

Sestavek smo pripravili za posvet Zveze konservatorskih društev Jugoslavije v letu 1981.

NEKATERE METODE RESTAVRIRANJA IN KONSERVIRANJA
KERAMIČNIH PREDMETOV

Alojz Umek

SOME METHODS OF RESTORATION
AND CONSERVATION POTTERY

POVZETEK

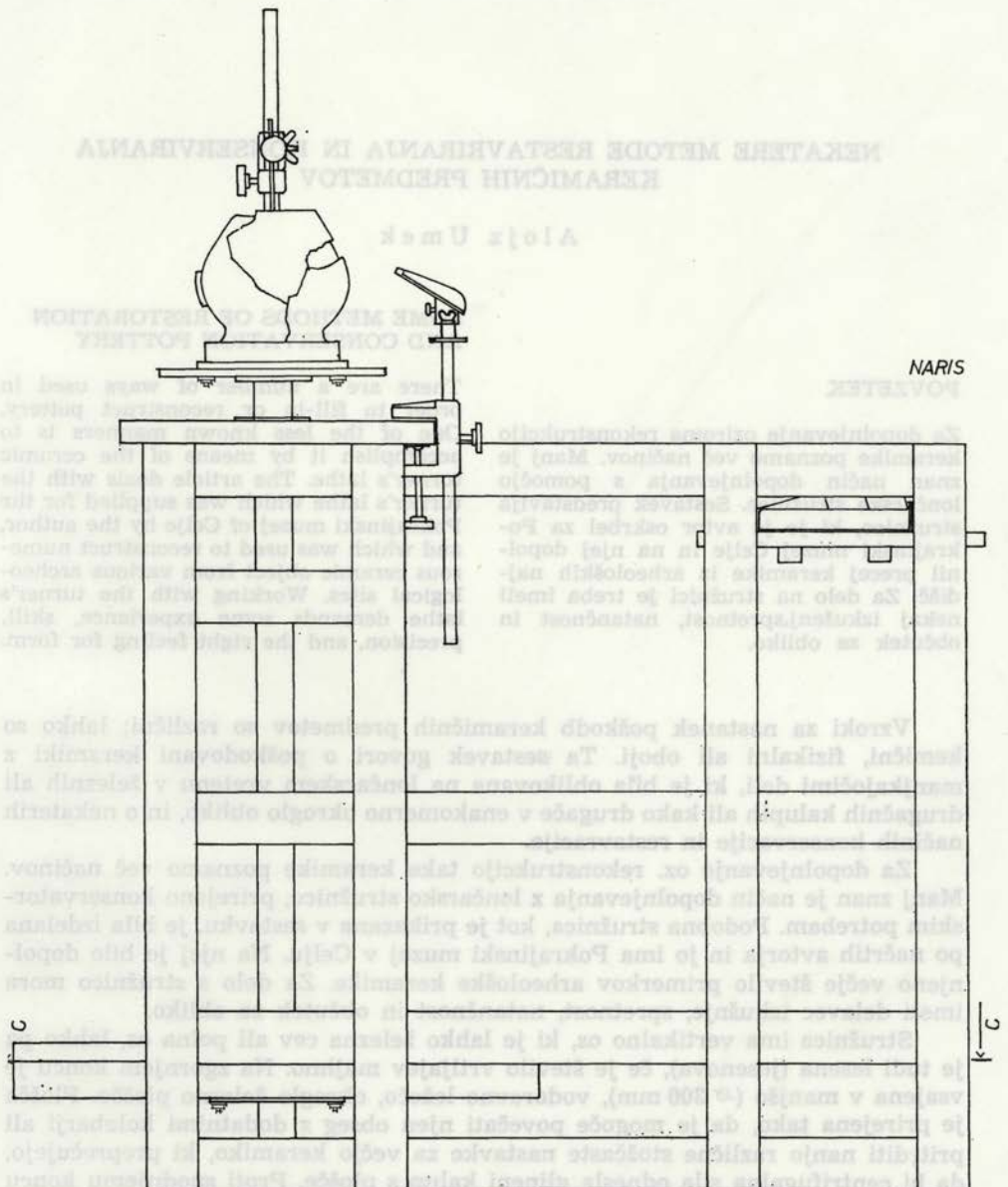
Za dopolnjevanje oziroma rekonstrukcijo keramike poznamo več načinov. Manj je znan način dopolnjevanja s pomočjo lončarske stružnice. Sestavek predstavlja stružnico, ki jo je avtor oskrbel za Pokrajinski muzej Celje in na njej dopolnil precej keramike iz arheoloških najdišč. Za delo na stružnici je treba imeti nekaj izkušenj, spretnost, natančnost in občutek za obliko.

There are a number of ways used in order to fill-in or reconstruct pottery. One of the less known manners is to accomplish it by means of the ceramic turner's lathe. The article deals with the turner's lathe which was supplied for the Pokrajinski muzej of Celje by the author, and which was used to reconstruct numerous ceramic object from various archaeological sites. Working with the turner's lathe demands some experience, skill, precision, and the right feeling for form.

Vzroki za nastanek poškodb keramičnih predmetov so različni; lahko so kemični, fizikalni ali oboji. Ta sestavek govori o poškodovani keramiki z manjkajočimi deli, ki je bila oblikovana na lončarskem vretenu v železnih ali drugačnih kalupih ali kako drugače v enakomerno okroglo obliko, in o nekaterih načinih konservacije in restavracije.

Za dopolnjevanje oz. rekonstrukcijo take keramike poznamo več načinov. Manj znan je način dopolnjevanja z lončarsko stružnico, prirejeno konservatorskim potrebam. Podobna stružnica, kot je prikazana v sestavku, je bila izdelana po načrtih avtorja in jo ima Pokrajinski muzej v Celju. Na njej je bilo dopolnjeno večje število primerkov arheološke keramike. Za delo s stružnico mora imeti delavec izkušnje, spretnost, natančnost in občutek za obliko.

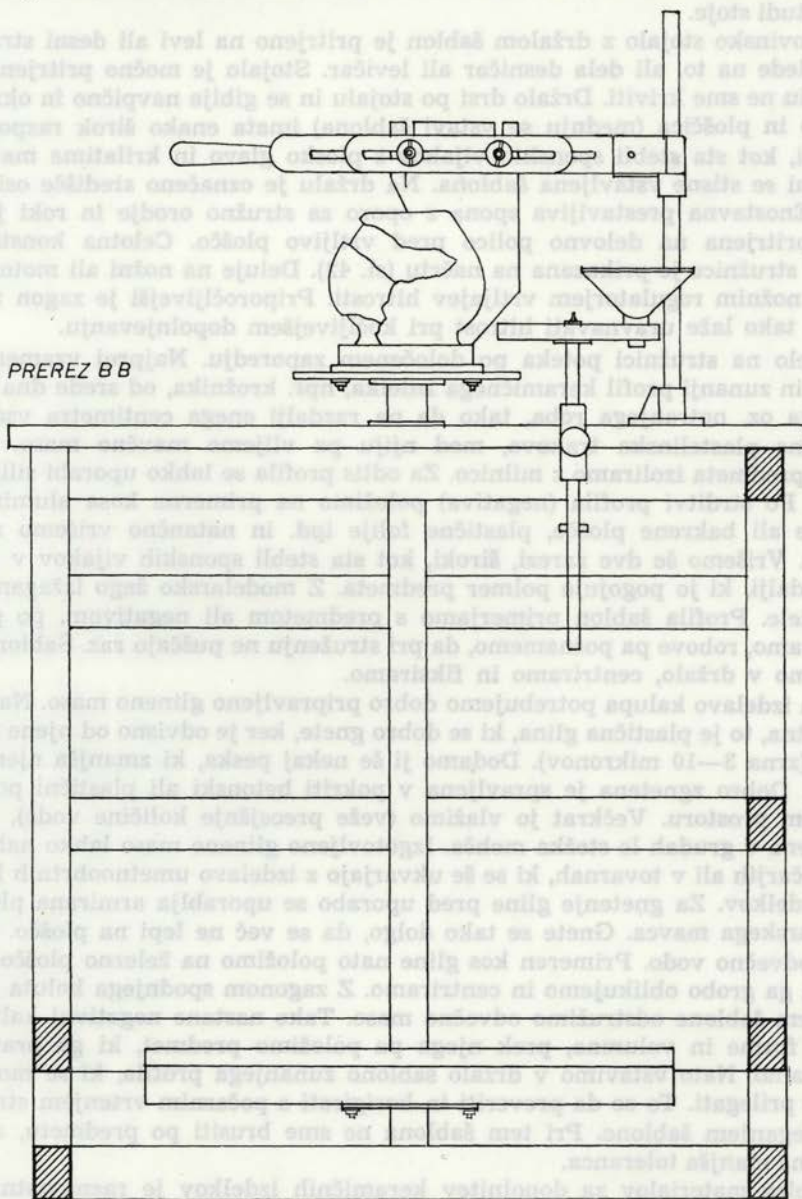
Stružnica ima vertikalno os, ki je lahko železna cev ali polna os, lahko pa je tudi lesena (jesenova), če je število vrtljajev majhno. Na zgornjem koncu je vsajena v manjšo (\varnothing 300 mm), vodoravno ležečo, okroglo železno ploščo. Plošča je prirejena tako, da je mogoče povečati njen obseg z dodatnimi kolobarji ali pritrditi nanjo različne stožčaste nastavke za večjo keramiko, ki preprečujejo, da bi centrifugalna sila odnesla glineni kalup s plošče. Proti spodnjemu koncu je os trdno spojena z velikim (\varnothing 700 mm) lesenim in težkim kolutom (vztrajnik). Os leži v dveh ležajih. Zgornji (pod manjšo ploščo) je radialen ramenski kroglični ležaj, ki prestreza prečne sile tako kot spodnji pa je konični valjni (ali drugi) ležaj, ki prestreza prečne in vzdolžne sile. S kladivom nasadimo ležaje na os skozi njuna notranja obroča z ustrezno cevjo. Na enak način sta vtisnjena v ležišče, ki je lahko iz čvrstega lesa. Opisani del stružnice je pri-

Sl. 42, 43, 44 Načrt stružnice za rekonstrukcijo keramike

Fig. 42, 43, 44 The drawing of the turner's lathe used for the reconstruction of pottery

trjen na leseno (impregnirana smrekovina ali borovina) ali kovinsko ogrodje. Deli lesenega ogrodja so povezani med seboj s spoji na zarezo in umejitvenimi čepi. Spoja dveh horizontalnih elementov z vertikalnim sta dodatno utrjena z manjšim privitim lesenim elementom.

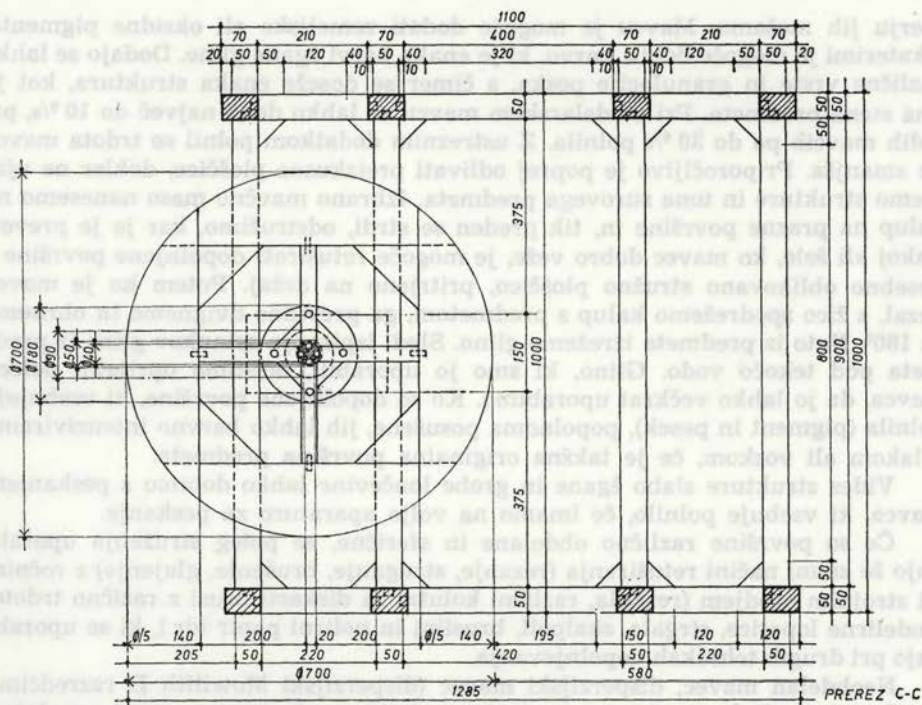
Os s ploščama je natančno centrirana in pri vrtenju ne sme nihati, saj bi to pri struženju lahko poškodovalo muzealijo. Ogrodje ima na zgornjem koncu leseno delovno polico, skozi katero gre v sredini os stružnice. Na drugem delu pa ima polico za sedenje, ki se lahko dviga, spušča ali odstrani. Delamo seve lahko tudi stoje.

Kovinsko stojalo z držalom šablon je pritrjeno na levi ali desni strani police, glede na to, ali dela desničar ali levičar. Stojalo je močno pritrjeno in se pri delu ne sme kriviti. Držalo drsi po stojalu in se giblje navpično in okrog osi. Držalo in ploščica (mednju se vstavi šablona) imata enako širok razporek, ki je širši, kot sta stebli sponskih vijakov s plosko glavo in krilatima maticama. Z njimi se stisne vstavljena šablona. Na držalu je označeno središče osi stružnice. Enostavna prestavljiva spona z oporo za stružno orodje in roki je prav tako pritrjena na delovno polico pred vrtljivo ploščo. Celotna konstrukcija lesene stružnice je prikazana na načrtu (sl. 42). Deluje na nožni ali motorni pogon z nožnim regulatorjem vrtljajev hitrosti. Priporočljivejši je zagon z ного, ker je tako laže uravnnavati hitrost pri kočljivejšem dopolnjevanju.

Delo na stružnici poteka po določenem zaporedju. Najprej vzamemo notranji in zunanji profil keramičnega izdelka, npr. krožnika, od srede dna do zunanjšega oz. notranjšega roba, tako da na razdalji enega centimetra vsak sebi položimo plastelinska trakova, med njiju pa vlijemo mavčno maso. Poprej ta del predmeta izoliramo z milnico. Za odtis profila se lahko uporabi silikonska guma. Po strditvi profila (negativa) položimo na primerna kosa aluminijaste, železne ali bakrene plošče, plastične folije ipd. in natančno vrišemo z ostro konico. Vrišemo še dve zarezi, široki, kot sta stebli sponskih vijakov v držalu, na razdalji, ki jo pogojuje polmer predmeta. Z modelarsko žago izžagamo vrisane dele. Profila šablon primerjamo s predmetom ali negativom, po potrebi retuširamo, robove pa posnamemo, da pri struženju ne puščajo raz. Šablono nato vstavimo v držalo, centriramo in fiksiramo.

Za izdelavo kalupa potrebujemo dobro pripravljeno glineno maso. Najboljša je mastna, to je plastična glina, ki se dobro gnete, ker je odvisno od njene granulacije (zrna 3—10 mikronov). Dodamo ji še nekaj peska, ki zmanjša njeno lepljivost. Dobro zgnetena je spravljena v pokriti betonski ali plastični posodi v hladnem prostoru. Večkrat jo vlažimo (veže precejšnje količine vode), ker se razsušena v grudah le stežka mehča. Izgotovljeno glineno maso lahko nabavimo pri lončarjih ali v tovarnah, ki se še ukvarjajo z izdelavo umetnoobrnih lončarskih izdelkov. Za gnetenje gline pred uporabo se uporablja armirana plošča iz modelarskega mavca. Gnete se tako dolgo, da se več ne lepi na ploščo. Mavec vpija odvečno vodo. Primeren kos gline nato položimo na železno ploščo stružnice in ga grobo oblikujemo in centriramo. Z zagonom spodnjega koluta in prileganjem šablone odstružimo odvečno maso. Tako nastane negativni kalup notranje forme in volumna, prek njega pa položimo predmet, ki ga prav tako centriramo. Nato vstavimo v držalo šablono zunanjšega profila, ki se mora natančno prilegati. To se da preveriti in korigirati s počasnim vrtenjem stružnice in prileganjem šablone. Pri tem šablona ne sme brusiti po predmetu, zato je dopustna manjša toleranca.

Izbira materialov za dopolnitev keramičnih izdelkov je raznovrstna. Odvisna je od lastnosti keramike in izbire impregnacijskega utrjevalca tam, kjer je bil uporabljen. Za organsko utrjevanje predmetov se največkrat uporabljajo

v različnih koncentracijah (3–10 odstotnih raztopinah) z ustreznimi razredčili (voda, aceton, etil acetat ipd.) PVA, PVC, raztopine akrilnih smol idr. Največkrat se uporablja Mowilith (polivinil acetat) 30, 50, D 50 idr. Z njim se impregnirajo suhi in pozorni fragmenti, ki so bili žgani pri nizkih temperaturah. Impregnirajo se v kopeli ali z nanosi čopiča. Novejši material, ki se sicer uporablja za utrjevanje kamna, je Wacker OH (ester silicijeve kisline) in je tudi odlično sredstvo za utrjevanje keramike. Ima to dobro lastnost, da absorbira do 18 % vlage, včasih več, kar je odvisno od poroznosti keramike. S temi utrjevalci, npr. z disperzijskim Mowilith D, lahko impregniramo nekatere mase, ki se uporabljajo za dopolnjevanje keramike.

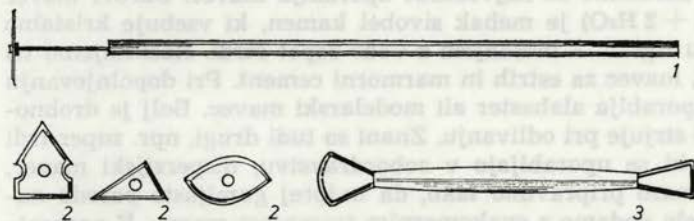
Za dopolnjevanje keramike se največkrat uporablja mavec. Surovi mavec (kalcijev sulfat $\text{CaSO}_4 + 2\text{H}_2\text{O}$) je mehak sivobel kamen, ki vsebuje kristalno vodo in jo pri praženju izgubi. Z mešanjem z vodo zopet otrdi. Razlikujemo tri vrste mavca: alabaster, mavec za estrih in marmorni cement. Pri dopolnjevanju porozne keramike se uporablja alabaster ali modelarski mavec. Bolj je drobnozrnat, hitreje in bolj se strjuje pri odlivanju. Znani so tudi drugi, npr. super trdi ali ekstra trdi mavci, ki se uporabljajo v zobozdravstvu, disperzijski mavec, Moltofill itd. Mavčno maso pripravimo tako, da najprej gumijasto posodo napolnimo z vodo, nato šele dodamo z enakomernim trosenjem mavec. V nasprotnem zaporedju nastane slaba, nehomogena masa, polna grud. Alabastra in vode damo v razmerju 10 : 6. Posebni mavci imajo napisano navdilo, v kakšnem raz-

merju jih mešamo. Mavcu je mogoče dodati zemeljske ali oksidne pigmente, s katerimi je mogoče dobiti barvo, ki je enaka barvi žgane glin. Dodajo se lahko različne vrste in granulacije peska, s čimer se doseže enaka struktura, kot jo ima stena predmeta. Pri modelarskem mavcu se lahko doda največ do 10 %, pri trdih mavcih pa do 30 % polnila. Z ustreznim dodatkom polnil se trdota mavca ne zmanjša. Priporočljivo je poprej odlivati preizkusne ploščice, dokler ne ujamemo strukture in tona surovega predmeta. Izbrano mavčno maso nanesemo na kalup na prazne površine in, tik preden se strdi, odstružimo, kar je je preveč. Takoj ali šele, ko mavec dobro veže, je mogoče retuširati dopolnjene površine s posebno oblikovano stružno ploščico, pritrjeno na držaj. Potem ko je mavec vezal, z žico spodrežemo kalup s predmetom, ga previdno dvignemo in obrnemo za 180°. Nato iz predmeta izrežemo glino. Sledi izpiranje ostankov glin iz predmeta pod tekočo vodo. Glino, ki smo jo uporabili, očistimo oprijetih delcev mavca, da jo lahko večkrat uporabimo. Ko so dopolnjene površine, ki vsebujejo polnila (pigment in pesek), popolnoma posušene, jih lahko barvno intenziviramo z lakom ali voskom, če je takšna originalna površina predmeta.

Videz strukture slabo žgane in grobe lončevine lahko dobimo s peskanjem mavca, ki vsebuje polnilo, če imamo na voljo aparaturo za peskanje.

Če so površine različno obdelane in sferične, se poleg struženja uporabljajo že znani načini retuširanja (rezanje, struganje, brušenje, glajenje) z ročnim ali strojnim orodjem (rezkala, različni kolutni in diskasti brusilni s različno trdoto, modelirne lopatice, strgala, skalpeli, brusilni in polirni papir idr.), ki se uporabljajo pri drugih tehnikah dopolnjevanja.

Neobdelan mavec, disperzijski mavec (disperzijski Mowilith D razredčimo z vodo v pet- ali deset odstotno raztopino, v katero natresemo mavec in ga dobro premešamo, pustimo stati do ene ure, potem je uporaben za nanašanje), Moltfill (masa za lopatico, ki vsebuje določen del celuloze) in druge uporabljamo za dopolnjevanje tistih predmetov, ki so okrašeni z barvami. Takšni predmeti so okrašeni z: engobami (belo ali obarvano glineno maso nanašamo na polsu predmet), podglazurnimi barvami, barvanimi glazurami (pri žganih neglaziranih predmetih) in nadglazurnimi barvami, listerji, plemenitimi kovinami (pri glaziranih predmetih). Dobro posušene dopolnjene površine je treba impregnirati oz. jim narediti podlogo z raztopljenim šelakom, akrilnimi raztopinami idr., ki jih pogojuje vrsta dopolnitve, izbira barve in sama izvedba dekoracije na predmetu. Isto velja pri izbiri barv. V ta namen se lahko uporabljajo naravni ali kemični pigmenti, ki jim sami dodamo emulzijska vezivna sredstva, ali pa tovarniško izdelane akvarelne, temperne, akrilne, emajlnolakaste barve (ki se ne

Sl. 45 Orodje za rekonstrukcijo keramike, 1-2. stružne ploščice in držaj, 3. lopatica z žičnima zankama

Fig. 45 The tools for the reconstruction of pottery

žgejo ali pa se žgejo pri zelo nizkih temperaturah 80—130° C, Deko-Color), naravni (damar, mastika), akrilni (poraloid) idr. laki, voski itd. Ti materiali se uporabljajo pri restavriranju porozne ali goste keramike, ki je iz neprosojno žgane gline.

Restavriranje presojne keramike (npr. porcelan) poteka po postopkih, ki se uporabljajo pri steklu.

Načini in metode restavriranja so odvisni od barvnega okraševanja keramike in so različni od predmeta do predmeta. Zato bi bilo dajanje receptov za ta sestavek preobširno in ne bi doseglo svojega namena, kajti restavriranje keramike je stvar likovne vzgoje, prirojenega čuta in prakse.

OPOMBA

Sestavek je nastal po razgovoru, ki ga je o problemih restavriranja in konserviranja arheoloških najdb pripravil v letu 1979 Zavod SRS VNKD, da bi poživili delo in poenotili in izboljšali delovne postopke.

DOLOČITEV KRITERIJEV ZA IZBOR SESTAVIN SISTEMA PIGMENTIRANI NAMAZ-TKANI TEMELJNIK

Franc Curk

INTERMING CRITERIA FOR A SELECTION OF RAW MATERIALS OF THE SYSTEM OF PIGMENTED FILM-WOVEN FUNDAMENT

POVZETEK

V članku, ki je povzetek drugega dela avtorjeve doktorske disertacije z naslovom »Interakcije v sistemu pigmentirani namaz-tkani temeljnik iz sintetičnih vlaken in njihov vpliv na obstojnost slike«, so opisani kriteriji za izbor sestavin za sistem pigmentirani namaz-tkani temeljnik.

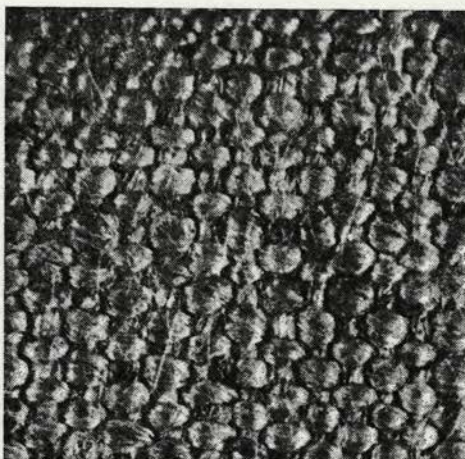
In the article, which is a summary of the second part of doctoral dissertation under the title »Interactions in the system of pigmented film-woven fundament made of synthetic fibres and their influence on durability of picture«, the author describes criteria for a selection of raw materials for the system pigmented film-woven fundament.

Članek je povzetek drugega dela avtorjeve doktorske disertacije z naslovom »Interakcije v sistemu pigmentirani namaz-tkani temeljnik iz sintetičnih vlaken in njihov vpliv na obstojnost slike«.

Kvaliteta klasičnih slikarskih temeljnikov se, kot kažejo izkušnje, stalno slabša, pri nas pa je laneno platno celo povsem izpadlo iz proizvodnih programov, medtem ko se lastnosti sintetičnih tkanin zaradi stalnih izboljšav tehnologije neprestano izboljšujejo in prilagajajo vedno novim področjem uporabe. Zaradi tega se sama od sebe ponuja misel, da bi slikarji lahko uporabili takšne tkanine v slikarstvu in jim skušali prilagoditi tehnologijo podlog. Izbiri sintetičnih tkanin za slikarski temeljnik v prid govori tudi dejstvo, da se danes v slikarstvu vse pogosteje uporabljajo sintetična veziva, katerih razteznostni koeficienti so bolj sorodni takšnim tkaninam kakor tistim iz naravnih vlaken.

Na podlagi izkušenj s sintetičnimi tkaninami na drugih področjih uporabe, zlasti v konservatorstvu, po podatkih iz lastne prakse, objavljenih člankov o sodobnih metodah podlepljanja novega tkanega nosilca (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) in na osnovi teoretičnih predvidevanj sem se odločil za tkanine iz poliakrilonitrila, poliestra in polipropilena. Zadnje so, žal, že med zbiranjem vzorcev izpadle iz proizvodnega programa in so bili zato na njih opravljeni le tisti preizkusi, ki niso zahtevali večjih merjencev.

Tkanine z mešanimi nitmi niso uporabne v te namene zaradi različnega delovanja v različne smeri. Osnovno vodilo za izbiranje tkanin so bile zahteve po primerni surovinski sestavi, trdnosti in majhni raztegljivosti diagonalno na smer niti. Izbrane so bile predvsem težje tkanine, ker imajo dobre mehanske

Sl. 46 Vzorec 226, gosta platnena vezava z zaobljenimi nitmi
Fig. 46 Specimen 226- dense canvas binding with round threads

Sl. 47 Vzorec 232, gosto platno s sploščenimi nitmi
Fig. 47 Specimen 232, dense canvas with flattened threads

Sl. 48 Vzorec 225, gosto platno z dolgim lasom
Fig. 48 Specimen 225, dense canvas with rough threads

Sl. 49 Vzorec 700, redko platno z gladko in zaobljeno nitjo
Fig. 49 Specimen 700, flimsy canvas with smooth and round threads

lastnosti, kar je nujno potrebno posebno če avtor uporablja debelejše barvne premaze, ki lahko pomenijo veliko obremenitev temeljnika. Posledica popuščanja mehansko prešibkega platna se lahko pokažejo že med podlaganjem temeljnika, kar je vidno na sliki 1.

Tkanina, ki bo služila kot slikarski temeljnik, mora biti dovolj trdna, da prenese razmeroma velike natezne sile, ki so posledica:

- lastne teže (zlasti pri večjih formatih);
- sile, s katero je tkanina napeta na podokvir;
- sil, ki nastanejo pri podlaganju s premazi, ki vsebujejo vodo;
- sil, ki nastajajo pri sušenju osnove;
- teže podloge in
- teže namazov slikarske barve (zlasti pri pastoznem slikarstvu).

Spodnja meja natezne trdnosti tkanega temeljnika je 340 N, kar je natezna trdnost ebmalažnega bombažnega platna, ki je ravno še dovolj dobro za formate slik do 0,25 m², medtem ko gornja meja ni določena.

Poleg tkanin v platnenem vezu pridejo v poštev še nekatere tkanine v vezavi keper in krep. Vezave s flotirajočimi nitmi načeloma zaostajajo po trdnosti za platneno vezavo. Pri težjih tkaninah iz zelo tankih niti sodim, da so premiki zaradi načina vezave tako majhni, da ne bodo povzročali nevšečnosti pri podlaganju in slikanju. Takšna tkanja so se občasno pojavljala tudi že v preteklih stoletjih.

Glede na gostoto tkanja so izpadle vse tkanine z očesi nad 0,9 mm, kjer se pri podlaganju očesa že odpirajo. Ta meja velja za platna s kosmatimi nitmi, z naraščajočo gladkostjo niti pa se oži. Gladkost oziroma kosmatost niti je odvisna od surovinske sestave, od števila zavojev in od končnih apretirnih postopkov, ki pridejo v poštev predvsem pri sintetičnih tkaninah.

Poleg teh kriterijev pa sem upošteval še vizualni učinek teksture tkanine, ki je za likovnika zelo pomemben. Različne teksture tkanin, ki se najpogosteje pojavljajo, so na slikah 2 do 12.

Izbrane so bile predvsem tkanine iz predenih niti, pa tudi nekaj tkanin iz mehkega nesvetlečega se filamenta.

Dejstvo je, da so likovniki v zadnjem času zaradi pomanjkanja klasičnega lanenega platna na tržišču prisiljeni uporabljati kot temeljnik tkanine, ki so proizvedene v druge namene in so zato pogosto oplemenitene. Nepoznavanje uporabljenih postopkov oplemenitjenja tekstilij, ki izvira tudi iz prepričanja proizvajalcev, da se morajo ti podatki zaradi komercialnih uspehov ohraniti v tajnosti, vnaša v likovno tehnologijo določeno stopnjo tveganja.

Iz podatkov, ki so na voljo v sodobni literaturi (8, 9, 10, 11, 12, 13), je razvidno, kateri postopki in katera sredstva se uporabljajo za dodelavo tekstilij za posamezne specifične namene, le malo pa je povedanega o možnosti interakcij v smeri degradacij in o končnih produktih teh degradacij, kar je pomembno še posebno zato, ker so apretirni postopki prirejeni tekstilnim izdelkom široke porabe, za katere ni predvidena dolga življenjska doba. Menim, da bi bilo to področje, ki je zaradi številnih apretirnih postopkov zelo obširno, treba posebej raziskati in obdelati.

Postopki oplemenitjenja (apretirni postopki) se začno že pred tkanjem (na primer merceriziranje preje) ali pa celo pred pređenjem (na primer pranje, beljenje, barvanje...).

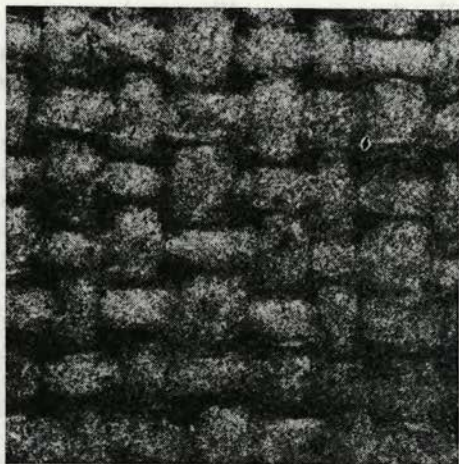
Oplemenitjenje tekstilij obsega v grobem tri glavne skupine postopkov (14):

- mehanske,

— fizikalne in

— kemične.

Podrobnejši opis postopkov in njihov vpliv na kvaliteto tkanine z ozirom na izbor za tkani temeljnik je razviden iz tabele 1.

Sl. 50 Vzorec 935, redko platno s sploščenimi nitmi

Fig. 50 Specimen 935, flimsy canvas with flattened threads

Sl. 51 Vzorec 816, redko platno z dolgim lasom

Fig. 51 Specimen 816, flimsy canvas with long hair

Sl. 52 Vzorec 202, panama vezava z izrazito zrnatostjo

Fig. 52 Specimen 202, panama weaving with a distinctive texture

Sl. 53 Vzorec 223, panama vezava z neizrazito zrnatostjo

Fig. 53 Specimen 223, panama weaving with not distinctive texture

Princip obdelave	Ime obdelave	Učinek	Utemeljitev
mehanski	čiščenje in popraviljanje tkalskih napak	pozitiven	odprava napak pri tkanju
	strojno pranje	pozitiven	delna stabilizacija, čistost
	ožemanje in sušenje	pozitiven	delna stabilizacija
	brušenje	negativen	utrujanje blaga
	kosmatenje		odvisno od stopnje
	krtačenje in parjenje		
	striženje		odvisno od dolžine lasu
	smojenje	negativen	zmanjšanje trdnosti, trajnosti
	ratiniranje	negativen	utrujanje materiala
	dviganje velurja	negativen	takšnih blag ne uporabljamo
	manganje	negativen	sploščenje
	krčenje	negativen	sploščenje
	stiskanje	negativen	sploščenje
fizikalni	lomljenje blaga	negativen	utrujanje blaga
	kompresivno kalandriranje	negativen	sploščenost, nezmožnost krčenja
kemični	dimenzijsko fiksiranje	pozitiven	stabilnost tkanine
	plisiranje	nepotreben	
kemični	trdilne ap.	različno odvisno	sekundarne interakcije
	polnilne ap.	odvisno	interakcije, adhezija
	otežilne ap.	odvisno	interakcije, adhezija
	mehčalne ap.	neželene	
	antiseptične ap.	pozitiven	mikroorganizmi
	hidrofobne ap.	negativen	vodotopna veziva
	ap. za zmanjšanje gorljivosti	nepotrebne	slika sama je zelo gorljiva
	matiranje	pozitiven	sidranje podloge
	ap. proti zdrsanju niti	pozitiven	stabilnost tkanja
	antistatične ap.	negativen	sekundarne interakcije
	oplemenitenje s kisljinami	negativen	zmanjšanje trdnosti
	oplemenitenje z organskimi spojinami	negativen-redkeje dopustno	sekundarne interakcije
	merceriziranje	negativen	zmanjšanje trajnosti
izžiganje	negativen	zmanjšanje trdnosti, trajnosti in kosmatosti	

Tabela 1: Prikaz apreturnih postopkov in njihov vpliv na kvaliteto tkanine z ozirom na izbor za tkani temeljnik

Odločil sem se, da bom preizkusil v sistemu tkani temeljnik — osnova dve vrsti podlog:

- klasično podlogo
- sintetično podlogo
- glutinski klej z bolonjsko kredo
- sintetično disperzno vezivo s titanovim belim pigmentom

Sl. 54 Vzorec 241, primer neizrazite teksture, močno sploščeno platno

Fig. 54 Specimen 241, an example of not distinctive texture, strongly flattened canvas

Sl. 55 Vzorec 235, vezava keper

Fig. 55 Specimen 235, keper binding

Prva podloga omogoča slikanje z oljnimi slikarskimi namaznimi barvami in nekaterimi temperami (klasičen slikarski repertoar), druga vrsta podloge pa omogoča uporabo sodobnih akrilnih tehnik.

Pri izbiri sintetičnega disperznega veziva so upoštevana takšna domača veziva, ki so se že ustalila v vsakdanji slikarski praksi:

- polivinil alkoholi,
- polivinil acetati,
- metil metakrilati in
- kopolimeri omenjenih vrst lepil.

Kriteriji za navedeni izbor so:

- majhno navzemanje vode,
- elastičnost,
- trdota,
- kompatibilnost s temeljnikom,
- majhna nagnjenost k zamreženju in s tem k spremembi barve,
- adhezija,
- Tg (glass-temperature) nad sobno temperaturo,
- majhna možnost nastanka sekundarnih interakcij.

Za izbor vzorcev tkanih temeljnikov sem stopil v stik s skoraj vsemi jugoslovanskimi proizvajalci metražnega blaga in v raziskavo zajel vse sintetične tkanine, ki so mi bile dosegljive. Po upoštevanju kriterijev se je izkazalo, da

pridejo od sintetičnih poliakrilonitrilnih in poliestrskih tkanin v prvi vrsti v poštev tkanine tovarn Induplati Jarše in Svila iz Maribora. Prva je najmočnejši proizvajalec težkih tkanin, druga pa ima precejšnjo izbiro lažjih sintetičnih tkanin, ki pa so trdnejše in se diagonalno manj vlečejo, kot takšni izdelki drugih jugoslovanskih tovarn.

Podatki o izbranih tkaninah so razvidni iz tabele 2.

Med vezivi sem se odločil za domač kopolimer akrilnih in metakrilnih estrov Primal AC 61, proizvod tovarne Yucocryl, ker je od obstoječih veziv polimernega tipa za naše namene še najbolj primeren. Njegove značilnosti so:

Oznaka vzorca	Surovina	Št. preje (Nm)		Št. kapilar multifilne preje		Št. zavojev (z/m)		Debelina niti (10^{-3} m)	
		osnova	votek	osnova	votek	osnova	votek	osnova	votek
P 1	P					524	529	0,19	0,19
P 2	P	132/1	66/1	24	48	130	0	0,04	0,05
P 3	P	62/1	62/1	32	32	0	0	0,04	0,04
P 4	P	132/1	62/2	24	34	130	60	0,04	0,10
P 5	P	146/1	98/1			166	186	0,03	0,04
P 6	P	144/1	102/1		23	500	0	0,05	0,03
P 7	P	46/1	49/1	32	65	0	0	0,06	0,09
P 8	P	38/1	34/1			155	0	0,06	0,04
P 9	P					338	423	0,02	0,02
P 10	P	16/2	16/2			350	300	0,02	0,02
P 11	P	16/1	16/1			300	300	0,14	0,14
P 12	P	7/1	7/1	200	200	60	60	0,17	0,17
P 13	P	105/1	46/1			500	500	0,04	0,08
P 14	P	16/2	16/2			300	300	0,23	0,23
PP 1	PP	16/2	16/2			270	270	0,25	0,25
PP 2	PP	16/2	16/2			270	270	0,31	0,31
A 1	A	34/2	34/2			500	500	0,17	0,17
A 2	A	40/2	40/2			540	540	0,16	0,16
A 3	A	34/2	45/3			450	120		
A 4	A	34/2	34/2			450	450		
A 5	A	37/1	35/1			500	500	0,02	0,12

Legenda: A poliakrilonitril
P poliester
PP polipropilen

Tabela 2: Podatki o izbranih tkaninah

Oznaka vzorca	Vezava	Širina (m)	Teža (10^{-3} kg)	Debelina (10^{-3} m)	Gostota (10^2 niti/m)		Trdnost na nateg (196 N/m)		Nateg pri pretrgu (%)	
							osnova votek	osnova votek	osnova votek	osnova votek
P 1	p	159,5		0,38	17,4	15,7	157	157	30	31,7
P 2	p	140	138	0,28	68	34	110	100		
P 3	p	140	100	0,16	28	22	100	85		
P 4	a	140	209	0,56	78	31	120	160		
P 5	k	90	74	0,16	53	42	70	30	25	25
P 6	k	90	75	0,17	60	38	40	50	35	25
P 7	k	140	188	0,42	37	26	110	85	40	42
P 8	k	140	140	0,30	40	26	123	72	31	31
P 9	k			0,70	26	17				
P 10	k	119	510	0,98	22,4	17,4	360	260	64,3	32,3
P 11	k	175	270	0,61	25,8	17	180	110	37,9	28,5
P 12	p	135	510	0,81	21,5	9,5	900	450	34,3	23,1
P 13	k	140	112	0,25	45	38	77	63	38	24
P 14	k	120	450	1,04	22,5	10,5	370	210	47,5	32
PP 1	k	130	350	1,07	15	12,7	190	120	55,8	42,4
PP 2	k	130	440	1,31	18,5	13	260	175	72,2	41,6
A 1	p	160	270	0,60	27,5	15	110	60	48,5	25,8
A 2	k	140	200	0,44	25,5	14,3	85	35	32,3	27,3
A 3	kr	150	430	0,89	24	8	85	150	53,4	28,5
A 4	kr	140	350		28	13,7	140	70	34,6	26,9
A 5	p	80	124	0,36	28	28	402	214	33	31

V rubriki vezava pomenijo: p — platno
k — keper
kr — krep
a — atlas

Tabela 2: Nadaljevanje

Oznaka vzorca	Skrček v hladni vodi (%)		Proizvajalec	Artikel
	osnova	votek		
P 1			Filtex Industrie	
P 2	0,5	0,5	Svila Maribor	27
P 3	0,5	0,5	Svila Maribor	35
P 4	0,5	0,5	Svila Maribor	1130
P 5	1,0	1,0	Svila Maribor	0071
P 6	1,5	1,0	Svila Maribor	0582
P 7	1,5	1,0	Svila Maribor	0980
P 8	1,5	1,0	Svila Maribor	0640
P 9	0,5	0,5	Induplati	3034
P 10	0,5	0,5	Induplati	3007
P 11			Induplati	3110
P 12			Induplati	3134
P 13	1,0	1,0	Svila Maribor	0072
P 14			Induplati	3197
PP 1			Induplati	3168
PP 2			Induplati	3200
A 1			Induplati	3198
A 2			Induplati	3218
A 3			Induplati	3239
A 4			Induplati	3266
A 5	1,0	1,0	Svila Maribor	0070

Tabela 2: Nadaljevanje

Oznaka vzorca	Vrsta opreture	Odstranjevanje apreture
P 1	—	—
P 2	Katilin HCS	pranje — detergent
P 3	Perustol AST	pranje — detergent
P 4	Perustol AST	pranje — detergent
P 5	Perustol AST	pranje — detergent
P 6	Perustol AST	pranje — detergent
P 7	Perustol AST	pranje — detergent
P 8	Perustol AST	pranje — detergent
P 9		
P 10	Poval in Voscin	pranje — detergent
P 11	Poval in Voscin	pranje — detergent
P 12	Poval in Voscin	pranje — detergent
P 13	Perustol AST	pranje — detergent
P 14		
PP 1		
PP 2		
A 1	Poval	pranje — detergent
A 2	Poval	pranje — detergent
A 3		
A 4	Poval	pranje — detergent
A 5	Perustol AST	pranje — detergent

Tabela 2: Nadaljevanje

- manjša občutljivost na vlago kakor polivinil acetati in polivinil alkoholi,
- manjša nagnjenost k zamreženju,
- dovolj velika elastičnost,
- sorazmerno velika trdota filma,
- kompatibilnost s poliakrilonitrilnim temeljnikom,
- kompatibilnost z barvnimi namazi, vezanimi z akrilnimi vezivi.

Poleg tega je znano tudi obnašanje akrilatnih veziv sorodnega tipa med staranjem iz poročil v literaturi (15, 16, 17, 18), kar je pomembno za sklepanje o sekundarnih interakcijah in v zvezi s tem tudi za oceno trajnosti takšnih podlog. Zaradi tega je bil izbran tudi anatas kot belilo za sintetične podloge. Uporaba titanovega dioksida je tudi sicer v tehnologiji podlog in barvnih namazov pogosta.

Za pripravo glutinskih podlog je bila uporabljena bolonjska kreda in v vsakdanji tehnološki konservatorski in restavratorski praksi že preizkušen glutinski klej firme Totin.

Lastnosti obeh veziv in polnil so prikazane v tabelah 3 do 6.

Lastnosti	Vrednost
količina pepela (‰)	2,27
vsebnost vlage (‰)	12,06
kislost (pH)	6,3
čvrstost gabarita (Bloom gram)	271
viskoznozt (°E)	3,22
viskoznozt (mpois)	91
vonj	nitrobenzen
videz	neenakomerne granule različne barve

Tabela 3: Prikaz lastnosti glutinskega kleja Totin

Lastnosti	Vrednost
trdna snov (‰)	46/47
kislost (pH)	9,5—10
trdota	1,2
specifična teža (g/cm ³)	1,07
specifična teža trdne snovi (g/cm ³)	1,13
ionski naboj	anionski
minimalna temperatura tvorbe filma (TMF) (°C)	18
obstojnost na zračno temperaturo	dobra
obstojnost pri zmrzovanju	dobra
videz	mlečna tekočina
velikost disperznih delcev (μ)	1,90

Tabela 4: Prikaz lastnosti akrilnega veziva Primal AC 61

Vezivna zmes	Razmerje	Temperatura (°C)	Št. obratov (N/min)	Viskoznost (cP)
Primal AC 61, voda	1 : 3	20	46,9	4
Primal AC 61, voda	1 : 3	20	187,5	2
Primal AC 61, voda	3 : 1	20	46,9	6
Primal AC 61, voda	3 : 1	20	187,5	6
Primal AC 61 konc.		20	46,9	32
Primal AC 61 konc.		20	187,5	20
Totin klej, voda	7 : 93	60	46,9	4
Totin klej, voda	7 : 93	60	187,5	3

Tabela 5: Izmerjene vrednosti viskoznosti na rotacijskem viskozimetru s koaksialnimi valji

Lastnosti	Bolonjska kreda	Anatas
sestava	CaSO ₄ · 2 H ₂ O	TiO ₂
primesi	v sledih	—
specifična teža (g/cm ³)	2,32	3,10
nasipna teža (g/100 ccm)	30	50
povprečna zrnatost (μ)	1,70	0,12
oblika delcev	iglasta	oglasta
sediment	homogen, rahel	nehomogen, na dnu se ne premika
nabrekanje (‰)	440	465
sesedanje na nasipni volumen (‰)	57	75
barva	sivkasta	modrikasto bela

Tabela 6: Prikaz lastnosti polnil

REFERENCE IN LITERATURA

1. International centre for the study of the preservation and the restoration of cultural property: Synthetic materials used in the conservation of cultural property, Rim 1963.
2. Agnes Geijer, Preservation of textile objects, Zbornik kongresa IIC v Rimu 1963.
3. Jentina E. Leene, Restoration and preservation of ancient textiles, and natural sciens, Zbornik kongresa IIC v Rimu 1963.
4. E. R. Beecher, Reinforcing weakened textiles with synthetic — fibre net, Zbornik kongresa v Rimu 1963.
5. Ludvik Losos, Nové metody konzervace musejnih sbirek, Narodni muzej, Praga 1959.
6. Henri Linard, Amélioration, dans certains cas du procédé de reintoilage à la cire — résine par l'emploi de »Someline«, Studies in Conservation, str. 24, zvezek 10/65.
7. Franc Curk, V. H. Šimaga, Spremembe parametrov slikarskih platen s časom, Varstvo spomenikov, št. 22, Ljubljana 1979.
8. V. Lindtner, Tehnologija apreture I., II., Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1971.
9. Chabert J., Methods of radiation heating: application in textile finishing. Teinture et Apprets, No. 140, April 1974, pp 35—40.
10. Anon. Corona treatment of natural fibers, Textile J. Australia, 49, June 1974, pp 54—55.

11. Bhattacharjee H. P., Das P. C., Roy A., Som. N. C., Development of new finishing treatments for jute fabrics, Journal of Textile Association, 35 No. 1, 1974, pp 23—31.
12. Sloan F. R. W., Preparation, bleaching, dyeing and finishing of linen, Rev. Progress Colouration et Related Topics, 5, 1974, pp 12—16.
13. Cremonesi P. et al, Chemical modification of cellulosic fibers by grafting with syntetic polymers, Chemica e Ind., 54 No. 10, 1972, pp 871—877.
14. Lindtner V., Tehnologija apretur I., II., Univerza v Ljubljani. Ljubljana 1971.
15. Š. Skledar, Staranje nekaterih pigmentarnih polimernih filmov I, II, III, Kemijski inštitut Borisa Kidriča, Ljubljana 1974.
16. Š. Skledar, Staranje površinskih namazov, Kemijski inštitut Borisa Kidriča, Ljubljana 1974.
17. Š. Skledar, The aging of some pigmented polymeric films, Journal of Polymer Science, Part C No. 16, 1968, pp 3309—3319.
18. Š. Skledar, Évaluation du comportement des pigments dans les revêtements au moyen des termes de HELMHOLTZ, Peintures-Pigments-Vernis, Vol. 45, No. 12, Decembre 1969.

Analiza	Biološka študija	Iskustveni
TiO ₂	CaSO ₄ · 2H ₂ O	metoda
—	v sledstvi	metoda
1.10	2.22	spektralna metoda (μm)
50	50	metoda (2/100 cm)
0.12	1.10	povprečna vrednost (μ)
okrajšane	izgleda	odlisa določiti
nabiranje na tla	potovanje, izdeli	sediment
se na površini		
46	46	nabiranje (%)
7	77	medanje na tla
močvirsko tla	strela	voljnost (%)
		parva

Tabela 8: Frizur lastnosti polna

REFERENČE IN LITERATURA

1. International Centre for the study of the preservation and the restoration of cultural property: Synthetic materials used in the conservation of cultural property. Rim 1962.
2. Agnes Götter, Preservation of textile objects. Zbornik kongresa IIC v Rimu 1962.
3. Jantina E. Lavan, Restoration and preservation of ancient textiles and other. Zbornik kongresa IIC v Rimu 1962.
4. E. H. Bostick, Restoring weakened textiles with synthetic — Zbornik kongresa IIC v Rimu 1962.
5. Ljudvik Lason, Nové metody konzervace moudrých stárek. Katedra múzej. Praha 1962.
6. Henri Lavan, Amélioration dans certains cas du procédé de teinture à la nite — Révue par l'emploi de «Somaize» Bulletin in Conservation, 24, 1962.
7. Franc Čuf, V. H. Šimaga, Spornost uporabe paracetamola pri konzervaciji tkanin. Varstvo spomenikov 12, 1974, pp 12—16.
8. V. Lindtner, Tehnologija apretur I., II. Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1971.
9. Chabert J., Méthode de coloration pastilles: application in textile finishing. Textiles et Appareil, No. 165, April 1974, pp 32—33.
10. Anna Curcio, Treatment of natural fibres. Textile J. Australia, 48, June 1974, pp 34—35.

RAZISKAVA MOKREGA LESA — ŠTUDIJ KONSERVACIJSKIH METOD I.

Ivo Nemeč

RESEARCHES OF »WATER LOGGED WOOD« — A STUDY OF CONSERVATIONAL METHODS — PART I

POVZETEK

Predmeti kulturne dediščine iz mokrega lesa se pojavljajo precej pogosto. Nekaj teh predmetov je deponiranih po slovenskih muzejih, večina pa je samo registriranih in nato zasutih, ker v SR Sloveniji trenutno ni možnosti za uspešno konservacijo. Evidentiranega je že toliko gradiva iz mokrega lesa, da to predstavlja resen konservatorski problem. Raziskava naj bi dala osnovne parametre konzervacije mokrega lesa, izsledki pa bi se v naslednji stopnji že uporabljali v praksi.

There often appear water logged wood objects that belong to cultural patrimony. Some of them are deposited in Slovene museums, but the majority are only registered and afterwards covered with earth because there is at the moment no possibility for successful conservation in Slovenia. A lot of material in water logged wood has been evidenced, and it already represents a serious conservational problem.

This research is supposed to give basic parameters for the conservation of water logged wood, and as the following step its results should be used immediately in practice.

Lastnosti mokrega lesa

Izraz »moker« ali »potopljen« les se uporablja za les, ki je bil dolgo časa v mediju, nasičenem z vodo (angl.: water logged, nem.: Nassholz, Feuchtholz).

Les sestavlja snov celičnih sten in praznin, napolnjenih z zrakom ali vodo. Gre za visoko organizirano heterogeno strukturo kapilarnega sistema submikroskopskih dimenzij (2). Fizikalni, biološki in kemični procesi v mediju, nasičenem z vodo, bistveno spremenijo strukturo in lastnosti lesa. Lesna substanca razpada. Vrsta in stopnja razpadanja sta odvisni od mnogih med seboj odvisnih faktorjev, katerih vpliv je težko kvantitativno oceniti (3). Na hitrost razkrajanja v glavnem vplivajo:

- vrsta lesa in pogoji njegove rasti,
- pH medija,
- prisotnost soli,
- prisotnost kisika,
- klimatske razmere,
- mikroorganizmi, insekti,
- čas trajanja teh vplivov.

V procesu razkrajanja lesne snovi v mokri sredini se ta nadomešča z vodo, Običajno celuloza razpada hitreje kot lignin, kar se kaže tudi v spremenjenem razmerju med vsebnostjo teh dveh glavnih sestavin lesa (4), (5).

Razpadanje lesne snovi pa se kaže tudi v poslabšanih mehanskih lastnostih lesa — trdnosti in trdoti (5), najbolj pa v velikem krčenju pri sušenju (4). Oslabljen struktura mokrega lesa ne prenese notranjih sil, ki so posledica površinske napetosti vode v kapilarah. Tak les pri sušenju poka, se zvija, lušči, krči in izgubi prvotno obliko.

Problemi in izbira metode konservacije

Osnovni problem konservacije mokrega lesa je odstraniti vodo (dehidracija) z minimalnim krčenjem in utrditi tako dobljeni, mehansko in na zunanje vplive občutljivi material (6). V svetu uporabljajo več metod (2), (5), (7), (8), (9), (10). Pri večini združujejo ta cilja konservacije tako, da sočasno poteka sušenje in utrjevanje.

Glede na evidentirane predmete in tiste, ki jih pričakujemo pri prihodnjih arheoloških raziskavah, ter glede na tehnološko-tehnične možnosti je najustreznejša metoda impregnacija s polietilenglikolom. Ta metoda se je v raznih variantah najbolj uveljavila v svetu (5), (8).

Lastnosti te metode so:

- postopek poteka v vodni raztopini in je zato primeren za večje predmete,
- potrebna oprema ni zahtevna,
- metoda je v konservatorskem smislu reverzibilna,
- materiali in oprema se dobe doma.

Ker pa metoda ni univerzalna, bo treba proučiti in usvojiti tudi nekatere izmed otalih postopkov.

Impregnacija s polietilenglikolom (PEG)

4.1. Lastnosti PEG

Polietilenglikoli so sintetični voski s formulo $\text{HOCH}_2(\text{CH}_2\text{OCH}_2)_n\text{CH}_2\text{OH}$ z molekulsko maso od 200 do 60.000. Voski s srednjo molekulsko maso, manjšo od 600, so pri sobni temperaturi tekoči, tisti z večjo pa so trdni. Temperatura tališča in gostota naraščata z večanjem srednje molekulske mase (tabela 1). Higroskopičnost se manjša z naraščanjem molekulske mase (tabela 1 in tabela 2). Proizvajalci označujejo PEG z različnimi komercialnimi imeni (Carbowax, Polywax, Modolog) in s številko, ki označuje srednjo molekulsko maso produkta.

Tabela 1: Odvisnost temperature tališča, gostote in higroskopičnosti od srednje molekulske mase PEG

Molekulska masa	Temperatura tališča (°C)	Gostota (kg dm ⁻³)	Higroskopičnost*
600	20—25	1,14	50
1000	35—40	1,15	5
1500	42—46	1,15	5
4000	53—58	1,19	1
6000	61—64	1,19	—

* V primerjavi z glicerolom = 100

Tabela 2: Higroskopičnost Polidiola 1500 in 4000 pri 20° C

Polidiol		1500	4000
Vsebnost vlage pri relativni vlažnosti zraka (%)	55 %	3—5	0,8
	70 %	9—13	1,8

4.2. Osnove impregnacije

Voda v lesu se zamenja z vodotopnim voskom — PEG. Hitrost zamenjave je odvisna od molekulske mase PEG, temperature, mešanja in razlike koncentracij PEG v raztopini in v lesu. Pri določanju in uravnavanju teh parametrov pa je treba upoštevati:

1. Pri srednji molekulski masi PEG 1500, razliki koncentracij v raztopini in lesu 10 % in temperaturi 27° C bo osmozni tlak znašal $1,6 \times 10^5$ Pa (1,6 atm), pri istih pogojih za PEG 4000 pa $0,6 \times 10^6$ Pa (0,6 atm). Za izračun je bila uporabljena enačba

$$\pi = c R T$$

pri čemer je π osmozni tlak, c koncentracija v molm⁻³, R splošna plinska konstanta in T temperatura.

2. Zaradi mnogo hitrejše difuzije vode kot PEG lahko pride pri preveliki koncentracijski razliki do »praznjenja« celičnih in medceličnih prostorov v lesni strukturi in s tem do že opisanih deformacij, ki nastanejo pri sušenju mokrega lesa.

Koncentracijo PEG je torej treba večati počasi in kontrolirano, da ne nastanejo preveliki koncentracijski gradienti. Postopek mora potekati pri zvišani temperaturi zaradi večjih hitrosti difuzije in ker se z večanjem koncentracije PEG viša tudi tališče raztopine.

Količino PEG, ki lahko zamenja vodo, je mogoče izračunati po enačbi (5)

$$P = \frac{156 \times U}{(U \times 1,56) + 100}$$

P je volumen por v %, U je maksimalna vsebnost vode, 1,56 je konstanta specifične mase lesne snovi.

4.3. Aparatura, materiali in kontrolne metode

4.3.1. Impregnacija je potekala v aluminijastih loncih, izoliranih s plastjo poliuretanske pene, znotraj pa zaščitenih z dvojnimi premazom epoksi smole DONIL XL 401 (Donit, TOZD Kemostik).

Ogrevali smo z grelno ploščo z vgrajenim nastavljivim termostatom.

4.3.2. Za impregnacijo smo izbrali dva PEG voska, proizvod Teola iz Ljubljane, s komercialnim nazivom POLIDIOL 1500 in POLIDIOL 4000.

Voski z manjšo molekulsko maso imajo prenizko tališče in so preveč higroskopični, tisti z molsko maso, večjo od 4000, pa imajo prevelike molekule za prehod skozi pore v celičnih stenah (11).

V impregnacijsko kopel smo dodali 1 % zmesi borne kisline in boraksa v razmerju 7 : 3 kot zaščitno biocidno sredstvo.

4.3.3. Kontrolne metode in preizkusi

4.3.3.1. Test korozivnosti raztopine polidiolov

Za preizkus so bili izbrani tile materiali: jekli Č-4572 in Č-4574, aluminjska pločevina in železna pločevina, zaščitena z dvakratnim premazom epoksi smole Donil XL 401. Zbrani vzorci so bili potopljeni teden dni v 20-odstotni raztopini Polidiola 1500 oziroma 4000 pri 60° C. Na aluminijski pločevini so bili sledovi korozije in izgube mase (-0,1 %). Pri vzorcih obeh jekel in s smolo zaščiteni pločevini ni bilo vidnih sledov korozije, masa pa je ostala nespremenjena.

4.3.3.2. Določanje koncentracije voska v raztopini

Iz kopeli smo vzeli 1 g raztopine in ga sušili 12 ur pri 70° C. Ker Polidiola 1500 in 4000 vsebujeta le 0,4 % hlapnih komponent, je bila napaka minimalna.

4.3.3.3. Določanje koncentracije voska v lesu

Od vzorcev lesa smo vzeli koščke z maso 0,5—1 gram. Količino PEG v lesu smo določili z ekstrakcijo z etanolom v Soxletovem aparatu in sušenjem ekstrakta.

4.3.3.4. Maksimalna vsebnost vode v mokrem lesu

Kot smo že omenili, voda nadomešča razpadle substance lesne strukture, zato je maksimalna vsebnost vode v lesu primerno merilo, ko ocenjujemo stopnjo razpada lesa (4), (5). Vzorce lesa, namočene v vodi, vakuumiramo pri 20° C z vodno črpalko 1 uro, nato vodo odcedimo in tehtamo. Po dveurnem sušenju pri 105° C jih zopet tehtamo. Iz izgube mase izračunamo maksimalno vsebnost vode.

4.3.3.5. Določanje deformacij in skrčkov

Kose lesa smo fotografirali pred impregnacijo in po njej. V les smo zapičili bučike, ki so služile za spremljanje dimenzijskih sprememb.

4.4. Opis lesa za preizkušanje

Vsi vzorci mokrega lesa so z različnih najdišč na Ljubljanskem barju.

A. Kol, dolg 35 cm, razžagan na 6 kosov, z oznakami od I. do VI., pripada drevesni vrsti *Alnus sp.* (jelša).

B. Kol, dolg 20 cm, konserviran v enem kosu, z oznako XI., pripada drevesni vrsti *Alnus sp.* (jelša).

C. Kol, dolg 25 cm, razžagan na štiri kose, z oznakami od VII. do X., pripada drevesni vrsti *Quercus robur* (hrast dob).

D. Koščki drevaka iz Lip, velik 3 do 4 cm, z oznakami od XVI. do XX., pripadajo drevesni vrsti *Quercus robur* (hrast dob).

4.5. Potek impregnacije

S Polidiolom 1500 smo impregnirali kose A: I., II., III., B: VII., VIII., C: XI., D: XIX., XX., s Polidiolom 4000 pa A: IV., V., VI., B: IX., X., D: XVI., XVIII.

Temperatura kopeli je bila $60 \pm 5^\circ \text{C}$. Z dodajanjem 50-odstotne raztopine PEG se je njegova koncentracija v kopeli večala. Zaradi izhlapevanja vode je bila raven tekočine v kopeli stalno enaka. Naraščanje koncentracije PEG je prikazano na grafikonu 1.

pH obeh kopeli je bil ves čas med 7 in 8.

Po 187 dneh impregnacije smo kose lesa pobrali iz kopeli in jih nato en dan ohlajali na sobno temperaturo.

Tako impregnirane kose lesa smo izpostavili vplivom spremembe sobne temperature in vlažnosti zraka za nadaljnja opazovanja.

REZULTATI IN RAZPRAVA

Kot je razvidno iz tabele 3, so preizkušani vzorci lesa zelo razpadli. Maksimalna vsebnost vode je od 288 do 1135 ‰, preračunano na suh les. Iz iste tabele je razvidno, da ni bistvenih razlik med spremembami dimenzij vzorcev, impregniranih s Polidiolom 1500 in Polidiolom 4000. Preseneča pa majhno krčenje oziroma zvečanje dimenzij nekaterih vzorcev. Večje dimenzije po impregnaciji lahko pripišemo povečanju obstoječih in na novo nastalim razpokam (fotografija 1 a in 1 b). Razlogi za nastanek razpok so:

- prehitro in neenakomerno ohlajanje po končanem procesu impregnacije,
- nekatere razpoke so bile v lesu že pred postopkom impregnacije (fotografija 1 a),
- popolno zasičenje medceličnega prostora s PEG,
- prehitro večanje koncentracije PEG (8), (12).

Tabela 3: V tabeli so prikazani maksimalna vsebnost vode, krčenje in povečanje teže impregniranih vzorcev za različne vrste lesa in različna Polidiola.

Vzorec	Maks. vsebnost vode (‰)		Impregnirano s Polidiolom	Krčenje			Povečanje teže (‰)
	na moker les	na suh les		Vz	Rad	Tang	
A	89,5	852	1500	0	-0,8	-2,2	9,4
			4000	-0,3	-0,7	-0,7	12,5
B	91,9	1135	1500	+0,5	-4	-4	16,9
			4000	-1	+2,3	+1	14,8
C	85,5	590	1500	+1	+1	+2	10,4
D	74,2	288	1500	Zaradi premajhnih dimenzij krčenja			
			4000	ni bilo možno izmeriti. Deformacij ni			

Vz — vzdolžno

Rad — radialno

Tang — tangencialno

Zato bo v nadaljevanju naloge treba raziskati tudi pomen na celične stene vezane vode (3), (12) in vpliv postimpregnacijske obdelave, to je predvsem ohlajanja in aklimatiziranja za deponiranje oziroma muzejsko prezentacijo.

Podatki v tabeli 4 potrjujejo, da je celoten volumen zaseden s PEG in da ni prostora za vlago, ki jo vežejo higroskopne snovi v impregniranem lesu.

Tabela 4: Prikaz izmerjenih in maksimalnih možnih koncentracij voska v lesu

Vzorec	Impregniran s Polidiolom	Maks. vsebnost vode (‰)	Izmerjena vsebnost PEG v lesu (‰)	Maksimalna možna količina PEG (‰)
A	1500	852	92,6	90,7
B	1500	288	80,2	76,6
	4000	288	77,0	78,1

Pričakujemo lahko, da bodo med nadaljnjim procesom adsorpcije vlage nastajale nove razpoke, dokler ne bo vzpostavljeno ravnotežje med adsorbirano in zračno vlago. Iz tega sledi, da bo bolj primerno voditi proces impregnacije tako, da bo del vlage ostal v lesu.

SKLEP

Metoda konservacije s PEG ustreza izbranim vzorcem mokrega lesa, vendar bo treba poiskati vzroke nastajanja razpok (fotografija 1 b). Postopek je dolgotrajen in zahteva najmanj 6 mesecev impregnacije. Jasno je, da bo zaradi lastnosti PEG treba kontrolirati razmere, v katerih bodo predmeti po impregnaciji, zato ta metoda ne bo uporabna v vseh primerih. Vsekakor pa v letu 1982 začnemo s praktičnim delom (kad velikosti $0,5 \times 0,6 \times 1,6$ m).

LITERATURA

1. Dr. I. Curk s sodelavci, Analiza konservatorskega problema v zvezi z lesom in drugimi organskimi ostalinami v arheoloških najdiščih, Elaborat, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1981.
 2. B. Mühlethaler, Conservation of waterlogged wood and leather, str. 14, Editions Eyrolles, Paris 1973.
 3. D. F. Cutler, The anatomy of wood and the processes of its decay, v Conservation of waterlogged wood, Maritime Monographs and Reports, No. 16 (1975).
 4. J. de Jong, The conservation of shipwrecks, Committee for Conservation 5th triennial meeting, Zagreb, 78/7/1, ICOM.
 5. L. Barkman, The preservation of the warship Wasa, ibid. (3).
 6. B. Mühlethaler, ibid. (2), str. 25.
 7. O. U. Bräher, J. Bill, Zum der Zeitigen Stand der Nassholzkonservierung, Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte, Bd. 36, 2, (1979).
 8. B. B. Christensen, The conservation of waterlogged wood in the National Museum of Denmark, Copenhagen 1970.
 9. C. Pearson, Recent advances in the conservation of waterlogged wood, ICOM Committee for Conservation 6th triennial meeting, Ottawa, 81/7/1.
 10. J. de Jong et al., Controlled drying as an approach to the conservation of the shipwrecks, ICOM Committee for Conservation 6th triennial meeting, Ottawa, 81/7/2.
 11. R. A. Munnikendam, Conservation of Waterlogged wood using Radiation Polymerization, Studies in Conservation, 12 (1967), 2, 70—75.
 12. A. Likavec, Tehnologija lesa 1, DZS 1980.
- Zahvaljujem se vsem, ki so raziskavo omogočili in mi pri njej kakorkoli pomagali.

SPOMINJAMO SE

DASEN VRSALOVIĆ

Decembra 1981 smo z Dasenom Vrsalovićem zgubili enega izmed strokovnjakov, ki so dajali pečat jugoslovanski in še posebno hrvaški arheologiji v minulih dveh desetletjih in pol, predvsem pa smo izgubili eno izmed osrednjih osebnosti v varstvu arheološke dediščine v Jugoslaviji. Njegovo delovno mesto je bil Republički zavod za zaščito spomenika kulture v Zagrebu. Delo Dasena Vrsalovića pa je bilo povezano tudi z varstvenim delom v Sloveniji, saj smo si mnogokrat navdse koristno izmenjali mnenja in usmerjali drug drugega. Njegovo ime srečamo med sodelavci naše revije (VS 17—19, 51—60), cenili smo ga kot organizacijskega vodjo splošnojugoslovanskega projekta za zavarovanje podvodnih najdišč v Jadranu. To je bilo njegovo največje delo.

Bil je Dalmatinec po rodu, zato je še tembolj čutil, da je Jadran s svojim bogastvom in s svojo zgodovino ena od skupnih značilnosti vse Jugoslavije. Čutil je, kako poniževalno je bilo za vse nas ropanje podvodnih najdišč zgodovinske in arheološke dediščine pod zlaganim videzom športnega potapljaštva, ko se je začel naglo razvijati naš obmorski turizem v petdesetih in šestdesetih letih. Odgovor na ta žalostni pojav so bile uspešne sistematične topografske akcije, popis zgodovinskih najdišč v jugoslovanskih obalnih vodah in organiziranje usposobljenih arheoloških ekip v obmorskih središčih. Mnogo organizacijskih niti je pri tem teklo prav skozi Dasenove roke. Poskrbel je tudi za to, da so republiški zavodi za varstvo kulturne dediščine prevzeli usklajevanje akcij pod vodo, prevzeli nalogo spremljati vse delo in o njem ter uporabljeni metodologiji obveščati druge republike prek zavoda v Zagrebu. Varstvo kulturne dediščine je sicer zaradi mnogih posebnosti stvar vsake posamezne republike, a prav tako je res, da moramo morski prostor obravnavati skupaj. Dogovor velja in načina sodelovanja zlepa ne smemo spreminjati.

Seveda pa nobeno varstveno prizadevanje ni samo sebi namen. Dasen je pravilno poskrbel za to, da so postala spoznanja ob letih topografskega dela v podvodnih najdiščih dosegljiva tudi vedi. V Zagrebu so izdali izčrpno monografijo o arheološkem gradivu iz podvodnih najdišč, pretežno izpod Dasenovega peresa.

Ker je bil tako zaposlen s problemi podvodnih arheoloških najdišč in bolan, se je vendar bolj na videz, ostalim problemom varstva arheološke dediščine manj posvečal. Toda tudi o drugih nalogah je mnogo razglabljal in pripravil je mnoga strokovna gradiva. O tem priča tudi njegovo strokovno pisanje o problemih varstva arheološke dediščine v dalmatinskih mestih.

Tako smo izgubili kolega, ki je pomembno usmerjal tudi naša varstvena dela, in prijatelja, s katerim je bilo mogoče deliti bridkost ob neuspehih in zbrati moči za novo delo. Ko ga ni več, vemo, da moramo ohraniti in dopolniti način dela s podvodnim zgodovinskim bogastvom naše domovine in sodelovanje vseh, ki znajo in morajo skrbeti za to bogastvo.

Iva Curk

DASEN VRŠALOVIC

December 1981 smo z Dasenom Vršalovcem skupili enega izmed strokovnjakov, ki so dejali pečat jugoslovanski in še posebno hrvaški arheologiji v minulih dveh desetletjih in poi. predvsem pa smo izkubili eno izmed osebnosti v varstvu arheološke dediščine v Jugoslaviji. Njegov delovno mesto je bil Republiški zavod za zaščito spomeniške kulture v Zagrebu. Isto Daseno Vršalovca pa je bilo povezano tudi z varstvenim delom v Sloveniji, saj smo se umoglovali navede koristen tamenjati mnoge in vsemjati drug drugemu (Njegovino ime med kobilavci naše revije (VS 17-18, 51-52), cenili smo ga kot organizacijskega vodje splošnojugoslovanskega projekta za varstvo najpogodnih najdišč v Jadrnu. To je bilo njegovo največje delo.

Bil je Dalmatinec po rodu, zato je še tembolj čutil, da je Jadrnu s svojim bogastvom in s svojo zgodovino ena od skupnih značilnosti vse jugoslovanske. Čutil je, kako pomembno je bilo za vse nas ropanje podvodnih najdišč zgodovinske in arheološke dediščine pod vplivom vidikov športnega potovanja, ko se je začel naučiti razvijati naš območje turistično v podvodnih in nadzemnih letih. Odgovor na ta kataloni pojav so bile uspešne inženirne raziskave, ki so bile, poleg zgodovinskih najdišč v jugoslovanski obalni vodi in vseh znanstvenih uspešnih arheoloških eksp. v območjih srednj. in vzhod. evropskega morja. Niti ni bil pravi Hrvat, Daseno vršalovec, ki je bil za to, da se republiški zavod za varstvo kulture dediščine prevzeli skrbeti za podvodne najdbe, pravilno naloge sprejeti vse delo in o njem in uporabi metodologiji oprežati druge republike prek zavoda v Zagrebu. Varstvo kulturne dediščine je bilo zaradi mnogih posebnosti sivar vake posebnosti republike, a prav tako je ved, da moramo morati prostor obnavljati skupaj. Dogaovor velja in načina sodobnega sveta ne smemo spreminjati.

Ševeda pa nobeno varstveno prizadevanje ni samo sebi namen. Daseen je pravilno poiskal za to, da se postaja spoznanje ob letih topografskega dela v podvodnih najdišč dosegljive tudi vseh. V Zagrebu so izabili izbrano manjšino arheološkega grada in podvodnih najdišč, pristojna in pod vodstvom Dasenovega grada.

Ker je bil tako zapoved s problemati podvodnih arheoloških najdišč in bolan se je vendar bolj na videt, ostalim problemom varstva arheološke dediščine manj govedel. Toda tudi o drugih nalogah je mnogo razpisal in pripravljal je mnoge strokovne gradive. O tem pritožni njegovo strokovno priznanje o problemih varstva arheološke dediščine v dalmatinskih mestih.

PRELIMINARNA POROČILA O KONSERVATORSKIH RAZISKAVAH IN DELIH PRELIMINARY RESEARCH AND WORK REPORTS

Arheološki spomeniki 1980—1981

Avtorji:

- A. P. — mag. Andrej Pleterski, IZA SAZU, Lj.
 A. V. — Andrej Valič, Gor. m. Kranj
 B. K. — Borut Križ, Novo mesto
 B. Ž. T. — Beatrice Žbona-Trkman, GM Nova Gorica
 S. C. — mag. Slavko Ciglencečki, IZA SAZU, Lj.
 F. O. — dr. Franc Osole, Katedra za kvartarol., — VTO — montan., FNT, Lj.
 D. B. — Danilo Breščak, ZDP, Novo mesto
 D. J. — Draško Josipovič, Kranj
 D. S. — Drago Svoljšak, SM Nova Gorica
 D. V. — Davorin Vuga, Z SRS VNKD, Lj.
 E. B. T. — Elica Boltin — Tome, PMSM, Piran
 I. Š. — Irena Šavel, PM Murska Sobota
 I. T. — Ivan Tušek, ZSV Maribor
 Iv. T. — Ivan Turk, IZA SAZU, Lj.
 Ja. D. — Janez Dirjec, Ljubljana
 J. J. — Janez Jocif, Škofja Loka
 J. Ž. — Jernej Zavrtanik, Nova Gorica
 M. F. — Marko Frelj, Logatec
 M. G. — Mitja Guštin, PM Brežice
 M. H. — Martin Horvat, Lesce
 M. H. M. — Margareta Hirschbäck-Merhar, PM Kočevje
 M. M. — Miran Masnec, Šempeter v Savinjski dolini
 M. S. — dr. Marjan Slabe, LRZSV, Lj.
 Mi. S. — Milan Sagadin, ZSV Kranj
 M. U. — Mehtilda Urleb, Kr. muz. zb. IZRK SAZU, Postojna
 M. V. — Marta Vuga, Ljubljana
 M. Ž. — Matej Zupančič, PM Koper
 N. L. — Nuša Logar, NM Lj.
 N. O. — Nada Osmuk, ZSV Nova Gorica
 T. K. — Tone Knez, DM Novo mesto
 Ti. K. — Timotej Knific, PZE za arheol. FF, Lj.
 Z. Š. — Zorka Šubic, LM Škofja Loka

PALEOLITIK IN MEZOLITIK

BLATNA BREZOVICA. Glej: Neolitik in eneolitik.

IG. Glej: Neolitik in eneolitik.

JEZERO. Glej: Neolitik in eneolitik.

PLEŠIVICA, VIII, 3, Lj. Vič-Rudnik — Maja 1981 smo na njivi z ledinskim imenom **Pluše** (parc. št. 3004, k.o. Brezovica) našli redke neobdelane kremenove odbitke. Najdišče je na sv. pobočju majhnega osamelca, l. pod cesto, če prihajamo iz Loga. Zaradi hiše z gospodarskimi

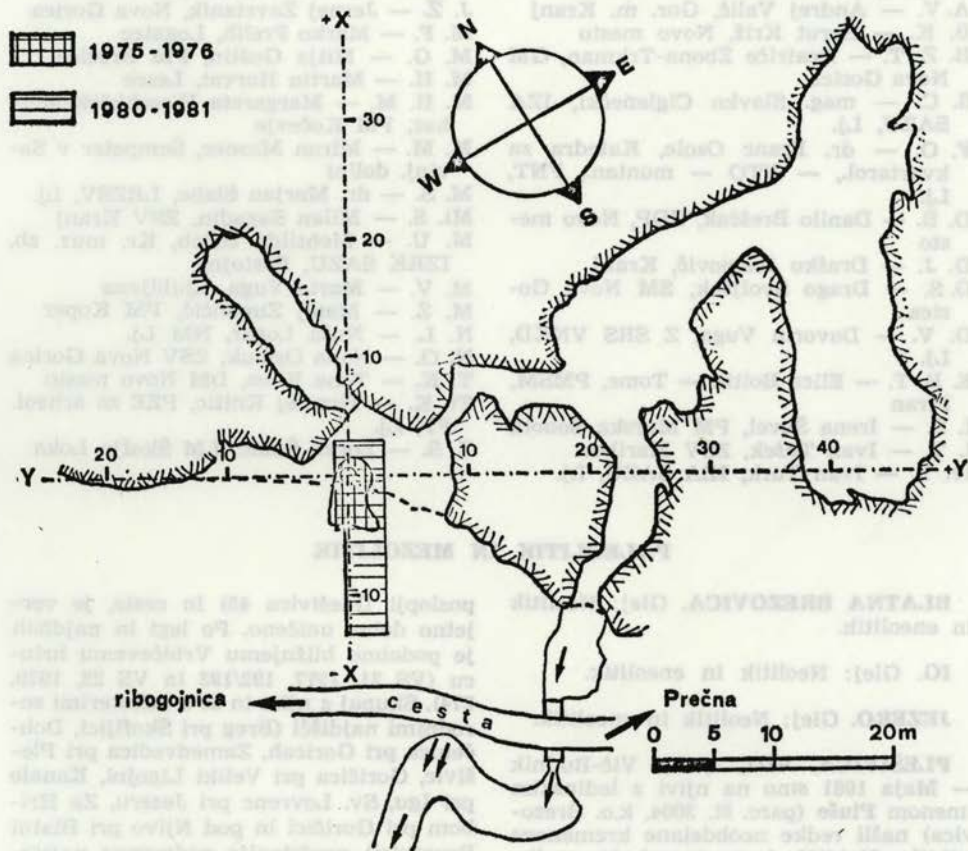
poslopji (Plešivica 45) in ceste, je verjetno delno uničeno. Po legi in najdbah je podobno bližnjemu Vrbičevemu hribcu (VS 21, 1977, 192/193 in VS 22, 1979, 274). Skupaj z njim in še z nekaterimi sorodnimi najdišči (Breg pri Škofljici, Dobčenica pri Goricah, Zamedvedica pri Plešivic, Goričica pri Veliki Ligojni, Kanale pri Igu, Sv. Lovrenc pri Jezeru, Za Hribom pri Goričici in pod Njivo pri Blatni Brezovici) predstavlja nedvomno najstarejšo, še predneolitsko poselitev Barja. — Iv. T.

Spomladi 1980 je bilo ob obhodu parc. št. 3026/1 k.o. Brezovica pobrano večje število kremenovih odbitkov, med njimi nekaj pravih orodij, in razbitih delno fosiliziranih živalskih kosti (za dosedanje najdbe z istega najdišča pod **Vrbičevim hribcem** cf. VS 21, 1977, 192 s in VS 22, 1979, 274). Gradivo je na IZA SAZU, skupaj z gradivom iz prejšnjih let. Na sosednji njivi na z. strani (parc. št. 3026/2) tokrat ni bilo novih najdb, čeprav so bili leta 1976 kremenovi odbitki pobrani prav tu.

Na ledini **Zamedvedica**, na s. vznožju Medvedice, so bili spomladi 1980 ob obhodu parc. št. 2783/6 k.o. Brezovica pobrani številni kremenovi odbitki in redka orodja. Gradivo je ležalo na temenu jezičastega pomola, večinoma ob samem

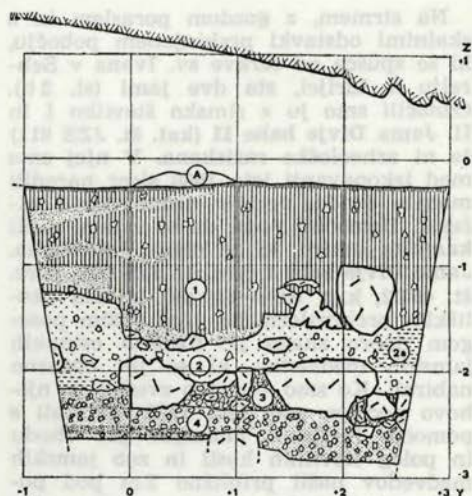
ssv. robu nepreorane njive; tu seka pomol po š. odvodni jarek. Nekaj kremenovih odbitkov in odkrušek fosilizirane kosti so bili najdeni tudi na jz. koncu parc. št. 2783/2, na položnem spustu pomola proti barskemu zalivu med Medvedico in Vrbičevim hribcem. Travniška parcela je bila spomladi 1980 prvič preorana. — Iv. T. in D. V.

PREČNA, IX, 10, Novo mesto. — Z izkopom izvoznega jarka na pobočju pred **Lukenjsko jamo** leta 1980, ki je segal v neposredno bližino jamskega vhoda ($x = -3.00$ m), so bili ustvarjeni pogoji za sistematično izkopavanje v samem vhodnem delu jame. Terenska dela so trajala od 6.—21. 7. 1981, izvajala jih je petčlanska ekipa. Denarna sredstva je

Sl. 1a Prečna, Lukenjska jama — tloris z vrisanimi fazami odkopa

Fig. 1a Prečna, Lukenjska jama — the ground-plan with drawn-in excavation phases

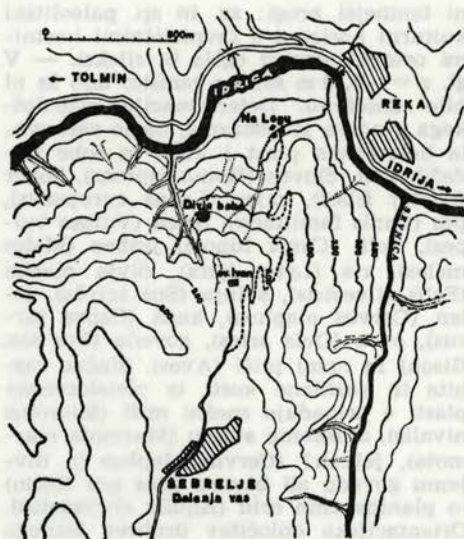
Sl. 1b Prečna, Lukenjska jama — prečni profil pri $x = 3,00$ m

Fig. 1b Prečna, Lukenjska jama — the transverse profile with $x = 3,00$ m

zagotovila RS Slovenije. V tej raziskovalni fazi se je kopalo na površini okrog 24 m^2 (od $x = -3,00$ m do $x = +3,00$ m v š. 4 m in okrog 3 m gl.), katere večji del je prekrival jamski strop (Sl. 1 a). V to površino je bila zajeta tudi poizkusna sonda, izkopana v letih 1975 in 1977. Stratigrafijo smo zasledovali na več prečnih in dveh podolžnih profilih. Zadnji, že v jami odkopani profil ($x = +3,00$ m) je izkazoval naslednje plasti (Sl. 1 b): A — nasip, nastal pri izkopu sonde; 1. humificirana temno rjava plast z redkim korodiranim apnenčevim gruščem; plast prepreza več črnih prog — sledovi kuršč; poleg številnih kosti je vsebovala še srednjeveške, rimske, starejše železno-dobne, bronastodobne in eneolitske najdbe; 2. čista ilovica z redkimi kosi grušč in skalami; barva ilovice se spreminja od rjave do temno rdečkasto sive; plast je sterilna; 3. v manjše ali večje leče izoblikovana siga nastopa skupaj s čisto ilovnatoplastjo 2; na mnogih mestih je ilovica vsa prepojena s sigovim lepilom v trd sprimek; barva sigovih sprimkov je močno rjave barve; plast je sterilna; 3. podorna skalovje, vmes debelejši grušč in nekaj rjave ilovice; sterilno; 4. srednje db. ostrorobi apnenčev grušč, vmes več podornih skal; prostore med gruščem zapolnjuje rjava ilovica; pri vrhu plasti in pri dnu odkopa sta opaz-

ni temnejši prog: zg. in sp. paleolitski kulturni horizont s favnističnimi kostnimi ostanki, drobci oglja in sileksi. — V gl. $z = -3,00$ m skalno jamsko dno še ni bilo doseženo. Determinacija osteološkega gradiva je pokazala, da je vsebovala holocenska plast 1 kosti in zobe sledečih vrst: človek (*Homo sapiens*), bober (*Castor fiber*), zajec (*Lepus europaeus*), pes (*Canis familiaris*), lisica (*Vulpes vulpes*), volk (*Canis lupus*), jazbec (*Meles meles*), ris (*Lynx lynx*), divja mačka (*Felis silvestris*), svinja (*Sus scrofa*), jelen (*Cervus elaphus*), koza (*Capra hircus*), ovca (*Ovis aries*), govedo (*Bos seu Bison*) in razni ptiči (*Aves*). Močno razbite in razklane kosti iz pleistocenske plasti 4 pripadajo snežni miši (*Microtus nivalis*), alpskemu svizcu (*Marmota marmota*), jelenu? (*Cervus elaphus*?), divjemu govedu ali bizonu (*Bos seu Bison*) in planinskemu orlu (*Aquila chrysaetos*). Orientacijska določitev drobcov lesnega oglja iz obeh paleolitskih horizontov (pl. 4) je razkrila, da pripadajo vsi preiskani primerki borovcu (*Pinus* sp.). Od arheoloških najdb iz plasti 1 so daleč najštevilnejši fragmenti keramike, ki pripada srednjeveškemu in rimskemu obdobju, številni fragmenti pa so iz prazgodovinskih obdobj (starejša železna doba, bronasta doba, eneolitik). Odkritih je bilo tudi nekaj drugih predmetov, ki jih je treba posebej omeniti: dva bronasta rimska kovanca (*ANTONIUS PIUS*, As, Rim, RIC ?, 138 — 161; *ANTONIUS PIUS* — za M. Aurelius, As, Rim, RIC 266, 145; določil A. Jeločnik), dve bronasti sekirici in eneolitska kremenova pušična konica. Najdbe iz plasti 1 bomo predali DM Novo mesto. — V pleistocenski plasti 4 sta bila ugotovljena doslej dva paleolitska kulturna horizonta. Iz obeh smo zbrali le 9 sileksov dobre kakovosti, med njimi nekaj karakterističnih mlajšepaleolitskih kamenih orodij (mikrolitski) nožiček s parcialno otopelimi stranskim robom, dva fragmenta kline, sveder, praskalo (na retuširani klani). Kulturno gre tu najverjetneje za zelo kasno fazo, za t. i. epigravettien, ki kronološko sodi v pozni glacial. — F. O.

Reka. I, 3, Idrija. — Divje babe nad Reko. — V sklopu paleolitskih raziskav je IZA SAZU izvedel od 7. 7. do 1. 8. 1980 sistematično izkopavanje v jami Divje babe nad Reko v dolini Idrije (sl. 2 a).

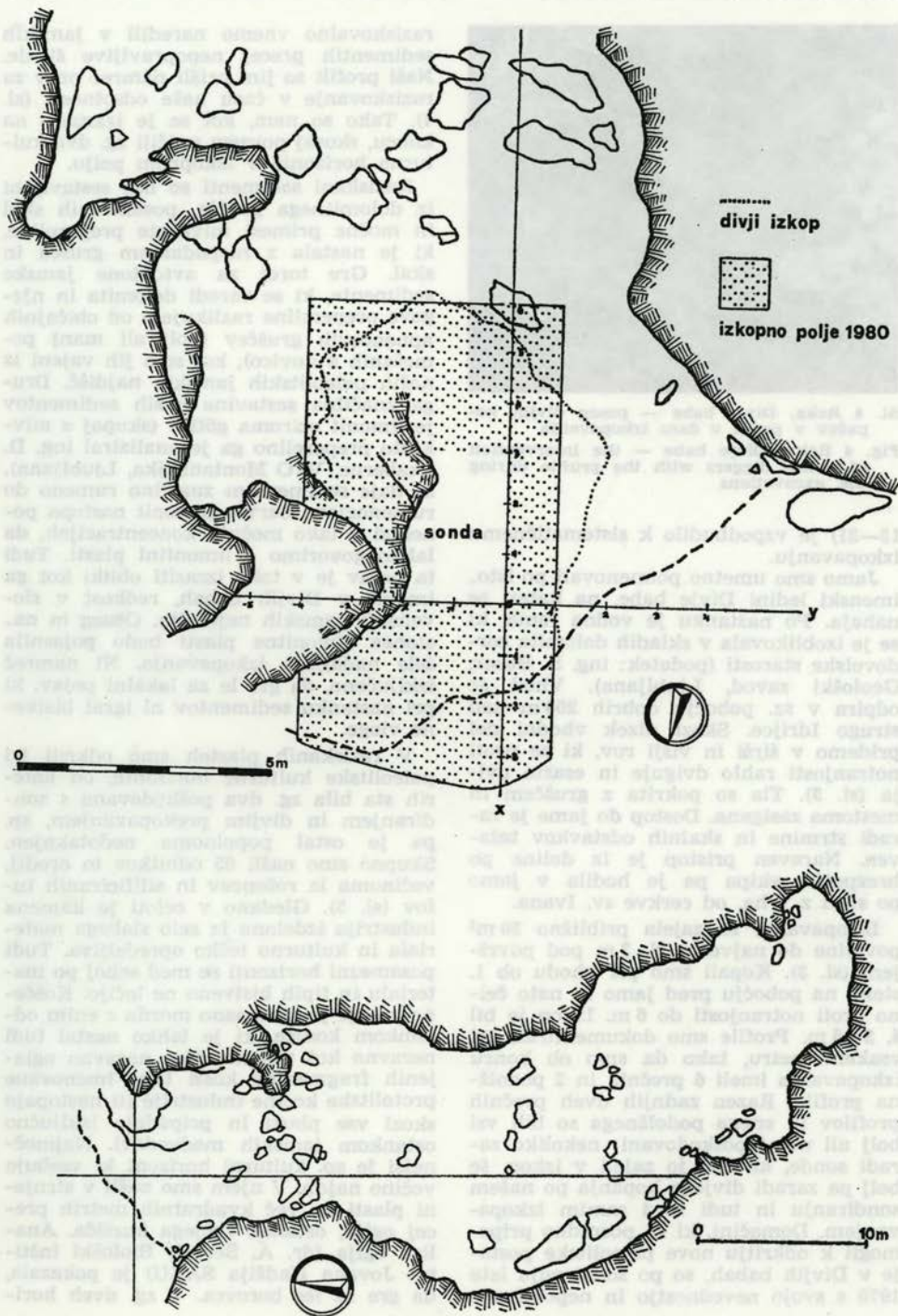

Sl. 2a Reka, Divje babe — situacija
Fig. 2a Reka, Divje babe — the situation

Na strmem, z gozdom poraslem in s skalnimi odstavki prekinjenem pobočju, ki se spušča od cerkve sv. Ivana v Šebrelju k Idrijci, sta dve jami (sl. 2 b). Označili smo ju z rimsko številko I in II. Jama Divje babe II (kat. št. JZS 811) še ni arheološko raziskana. V njej smo med izkopavanji leta 1980 sicer naredili manjšo sondo, vendar nismo dobili ničesar. Domačini vedo, da so v jami našli kamnito sekiro, ki je danes izgubljena. Jama Divje babe I (kat. št. JZS 812, parc. št. 457/2, k. o. Reka-Ravne) je bila okoliškim prebivalcem že pred našim posegom dobro znana po fosilnih ostankih jamskih medvedov, ki so jih občasno nabirali. Ko smo slučajno zvedeli za njihovo početje, smo leta 1978 sondirali s pomočjo idrijskih jamarjev pri vhodu in poleg številnih kosti in zob jamskih medvedov našli približno 2 m pod površjem tudi drobce oglja — sledove obiskov paleolitskih lovcev. To in dejstvo, da poznamo s tega področja eno samo paleolitsko najdišče — Matjaževa kamra nad Rovtami (F. Osole, AV 27, 1976,

Sl. 2b Reka, Divje babe — jami I in II, proti vzhodu
Fig. 2b Reka, Divje babe — the pits I and II, eastwards

Sl. 3 Reka, Divje babe — tloris in detajl vzhodnega dela jame s sondo

Fig. 3 Reka, Divje babe — the ground-plan and a detail of the eastern part of the pit with the trench

Sl. 4 Reka, Divje babe — poseg divjih kopačev v profil v času izkopavanja

Fig. 4 Reka, Divje babe — the intervention of »wild« diggers with the profile during the excavations

13—31) je vzpodbudilo k sistematičnemu izkopavanju.

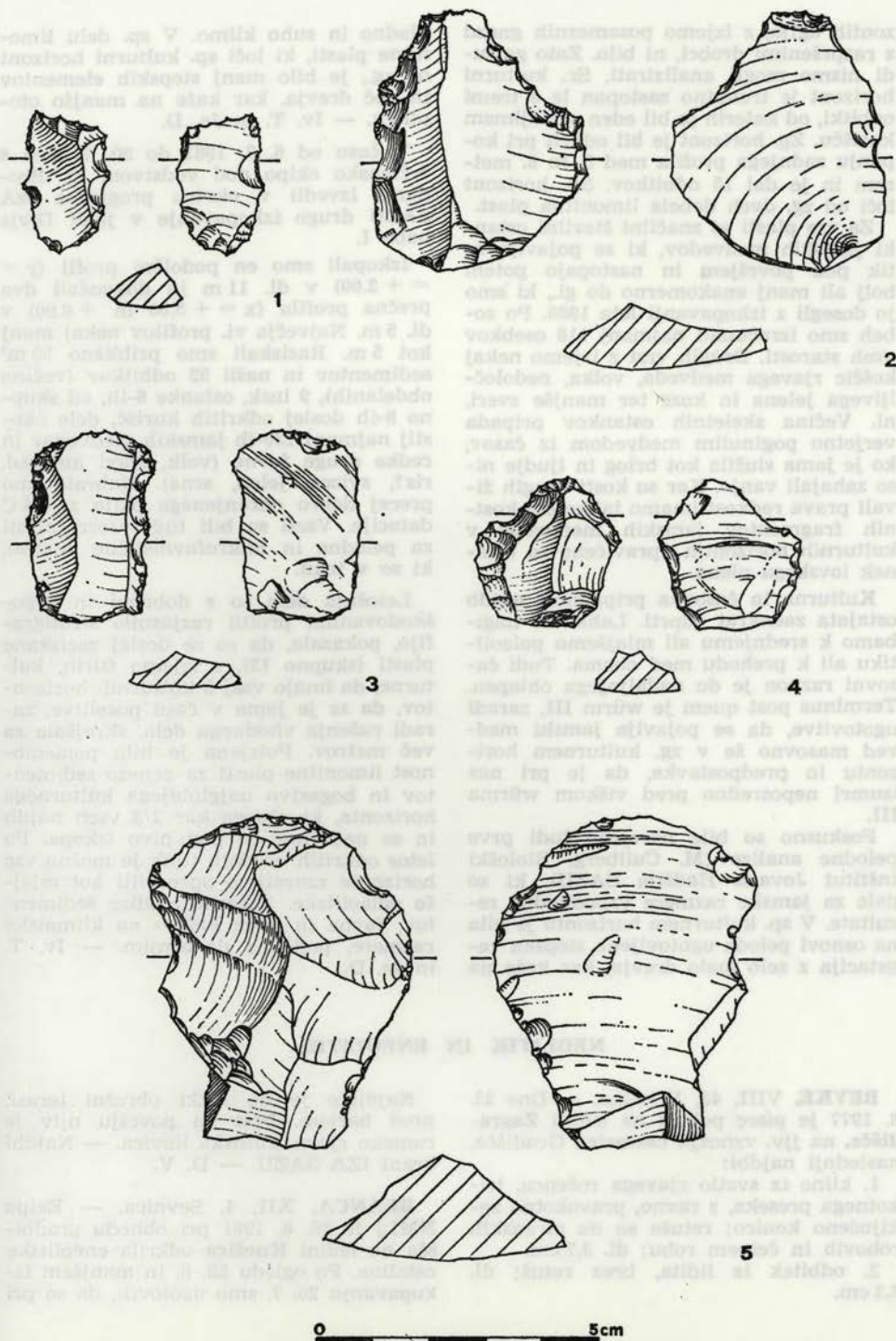
Jamo smo umetno poimenovali po istimenski ledini Divje babe, na kateri se nahaja. Po nastanku je vodna jama, ki se je izoblikovala v skladih dolomita cordovolske starosti (podatek: ing. S. Buser, Geološki zavod, Ljubljana). Vhod se odpira v sz. pobočju dobrih 200 m nad strugo Idrijce. Skozi nizek vhodni del pridemo v širši in višji rov, ki se proti notranjosti rahlo dviguje in esasto uviija (sl. 3). Tla so pokrita z gruščem in mestoma zasigana. Dostop do jame je zaradi strmine in skalnih odstavkov težaven. Naraven pristop je iz doline po brezpotju, ekipa pa je hodila v jamo po stezi z vrha, od cerkve sv. Ivana.

Izkopavanja so zajela približno 30 m² površine do največje gl. 3 m pod površjem (sl. 3). Kopali smo pri vходу ob 1. steni, na pobočju pred jamo in nato čelno proti notranjosti do 6 m. Izkop je bil š. 3—5 m. Profile smo dokumentirali pri vsakem metru, tako da smo ob koncu izkopavanja imeli 6 prečnih in 2 podolžna profila. Razen zadnjih dveh prečnih profilov in enega podolžnega so bili vsi bolj ali manj poškodovani; nekoliko zaradi sonde, ki smo jo zajeli v izkop, še bolj pa zaradi divjega kopanja po našem sondiranju in tudi med samim izkopavanjem. Domačini, ki so posredno pripomogli k odkritju nove paleolitske postaje v Divjih babah, so po sondiranju leta 1978 s svojo nevednostjo in nepoklicano

raziskovalno vnemo naredili v jamskih sedimentih precej nepopravljive škode. Naši profili so jim prišli namreč prav za raziskovanje v času naše odsotnosti (sl. 4). Tako so nam, kot se je izkazalo na koncu, skoraj povsem uničili zg. dva kulturna horizonta v izkopnem polju.

Raziskani sedimenti so bili sestavljeni iz dolomitnega grušča, posameznih skal in močne primesi mivkaste prepereline, ki je nastala z razpadanjem grušča in skal. Gre torej za avtohtone jamske sedimente, ki se zaradi dolomita in njegove prepereline razlikujejo od običajnih apnenčevih gruščev (bolj ali manj pomešanih z ilovico), kot smo jih vajeni iz naših paleolitskih jamskih najdišč. Druga značilna sestavina naših sedimentov je limonit oziroma gōthit (skupaj z mivkasto preperelino ga je analiziral ing. D. Skaberne, VTO Montanistika, Ljubljana), ki daje sedimentom značilno rumeno do rumenorjavo barvo. Limonit nastopa ponekod v tako močnih koncentracijah, da lahko govorimo o limonitni plasti. Tudi ta pojav je v tako izraziti obliki kot ga imamo v Divjih babah, redkost v slovenskih jamskih najdiščih. Obseg in nastanek limonitne plasti bodo pojasnila šele nadaljnja izkopavanja. Ni namreč izključeno, da gre le za lokalni pojav, ki pri nastanku sedimentov ni igral bistvene vloge.

V raziskanih plasteh smo odkrili tri paleolitske kulturne horizonte, od katerih sta bila zg. dva poškodovana s sondiranjem in divjim prekopavanjem, sp. pa je ostal popolnoma nedotaknjen. Skupno smo našli 65 odbitkov in orodij, večinoma iz rožencev in silificiranih tufov (sl. 5). Gledano v celoti je kamena industrija izdelana iz zelo slabega materiala in kulturno težko opredeljiva. Tudi posamezni horizonti se med seboj po materialu in tipih bistveno ne ločijo. Koščeeno orodje je zastopano morda z enim odlomkom konice, ki je lahko nastal tudi neravno kot vsa množica naravno oglaženih fragmentov kosti tako imenovane protolitske kostne industrije (ti nastopajo skozi vse plasti in pripadajo izključno ostankom jamskih medvedov). Najmočnejši je sp. kulturni horizont ki vsebuje večino najdb. V njem smo našli v strnjeni plasti na več kvadratnih metrih precej oglja, ostanek večjega kurišča. Analiza oglja (dr. A. Šercelj Biološki inštitut Jovana Hadžija SAZU) je pokazala, da gre za les borovca. V zg. dveh hori-

Sl. 5 Reka, Divje babe — najdbe iz zgornjega (1) in spodnjega kulturnega horizonta (2—5)
 Fig. 5 Reka, Divje babe — the finds from the upper (1) and lower culture horizon (2—5)

zontih oglja, z izjemo posameznih gnezd z razpršenimi drobci, ni bilo. Zato ga tudi nismo mogli analizirati. Sr. kulturni horizont je trenutno zastopan le s tremi odbitki, od katerih je bil eden v majhnem kurišču. Zg. horizont je bil odkrit pri kopanju zadnjega profila med 5. in 6. metrom in je dal 15 odbitkov. Sp. horizont loči od zg. dveh debela limonitna plast.

Za vse plasti so značilni številni ostanke jamskih medvedov, ki se pojavijo že tik pod površjem in nastopajo potem bolj ali manj enakomerno do gl., ki smo jo dosegli z izkopavanjem leta 1980. Po zobe smo izračunali najmanj 118 osebkov vseh starosti. Drugih vrst z izjemo nekaj koščic rjavega medveda, volka, nedoločljivega jelena in kože ter manjše zveri, ni. Večina skeletnih ostankov pripada verjetno poginulim medvedom iz časov, ko je jama služila kot brlog in ljudje niso zahajali vanjo. Ker so kosti drugih živali prava redkost imamo lahko del kostnih fragmentov jamskih medvedov v kulturnih horizontih upravičeno za ostanek lovskega plena.

Kulturna in časovna pripadnost najdb ostajata zaenkrat odprti. Lahko se nagibamo k srednjemu ali mlajšemu paleolitu ali k prehodu med obema. Tudi časovni razpon je do nadaljnjega ohlapen. Terminus post quem je würm III, zaradi ugotovitve, da se pojavlja jamski medved masovno še v zg. kulturnem horizontu in predpostavke, da je pri nas izumrl neposredno pred viškom würma III.

Poskusno so bile narejene tudi prve pelodne analize (M. Culiberg, Biološki inštitut Jovana Hadžija SAZU), ki so dale za jamske razmere vzpodbudne rezultate. V sp. kulturnem horizontu je bila na osnovi peloda ugotovljena stepska vegetacija z zelo malo drevja, kar kaže na

hladno in suho klimo. V sp. delu limonitne plasti, ki loči sp. kulturni horizont od zg., je bilo manj stepskih elementov in več drevja, kar kaže na manjšo otopletev. — Iv. T. in Ja. D.

V času od 6. 7. 1981 do 30. 7. smo s 5-člansko ekipo pod vodstvom M. Brodarja izvedli v okviru programa IZA SAZU drugo izkopavanje v jami Divjke babe I.

Izkopali smo en podolžni profil ($y = +2.00$) v dl. 11 m in dokončali dva prečna profila ($x = +5.00$ in $+6.00$) v dl. 5 m. Največja vi. profilov nekaj manj kot 5 m. Raziskali smo približno 50 m³ sedimentov in našli 52 odbitkov (večina obdelanih), 9 lusk, ostanke 6-ih, od skupno 9-ih doslej odkritih kurišč, dele okostij najmanj 130-ih jamskih medvedov in redke druge favne (volk, rjavi medved, ris?, svizec, jelen, srna). Nabrali smo precej dobro ohranjenega oglja za 14 C datacije. Vzeti so bili tudi vzorci plasti za pelodne in mikrofavnistične analize, ki so v teku.

Letošnja dela so z dobrimi in nepoškodovanimi profili razjasnila stratigrafijo, pokazala, da so se doslej raziskane plasti (skupno 13), z izjemo štirih, kulturne, da imajo vsaj 5 kulturnih horizontov, da se je jama v času poselitve, zaradi rušenja vhodnega dela, skrajšala za več metrov. Potrjena je bila pomembnost limonitne plasti za genezo sedimentov in bogastvo najglobljšega kulturnega horizonta, ki obsega kar 2/3 vseh najdb in se nadaljuje še pod nivo izkopa. Po letos odkritih orodnih tipih je možno vse horizonte zanesljivo opredeliti kot mlajše paleolitske. Začasne analize sedimentov, favne in flore kažejo na klimatske razmere, podobne današnjim. — Iv. T. in Ja. D.

NEOLITIK IN ENEOLITIK

BEVKE, VIII, 43, Vrhnika. — Dne 23. 8. 1977 je pisec pobral na ledini **Zagradišče**, na jvv. vznožju osamelca Gradišče, naslednji najdbi:

1. klino iz svetlo rjavega roženca, trikotnega preseka, z ravnno, pravokotno zaključeno konico; retuše so na stranskih robovih in čelnem robu; dl. 3,7 cm.

2. odbitek iz lidita, brez retuš; dl. 2,3 cm.

Najdišče je na nizki obrežni terasi, pred barjem. Prst na površju njiv je rumeno rjava trdinska ilovica. — Najdbi hrani IZA SAZU. — D. V.

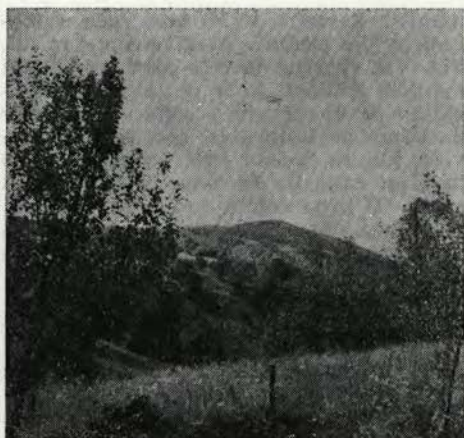
BLANCA, XII, 4, Sevnica. — Ekipo NMLj je 26. 6. 1981 pri obhodu gradbišča na ledini **Knežica** odkrila eneolitske ostaline. Po ogledu 28. 6. in manjšem izkopavanju 20. 7. smo ugotovili, da so pri

zemeljskih pripravljalnih delih za separacijo kremenčevega rudnika odstranili eneolitске plasti v humusu, na parc. št. 557/2, 560 in 564 k. o. Blanca. Sporadično najdeni kosi posod se ujema jo z najdbami iz Jermanove jame na Pijavškem, ki leži na nasprotni strani Save. — M. G.

BLATNA BREZOVICA, VIII, 43, Vrhnika. — Aprila 1980 je bila pregledana ledina **Pod njivo**, že znano najdišče kremenovih odbitkov in orodij ter eneolitško-bronastodobne koliščarske lončenine (cf. VS 22, 1979, 258). Na parc. št. 2529 (njiva) so bili pobrani številni kremenovi odbitki in orodja, značilni odlomki eneolitške in bronastodobne lončenine ter rjavo patinirane razbite živalske kosti. Na parc. št. 2534 (travnik) in 2536 (sveže zorana njiva) so bili ugotovljeni le kremenovi odbitki. Pobrano gradivo je na Inštitutu za arheologijo SAZU, skupaj s prejšnjimi najdbami. — Iv. T. in D. V.

BREZOVICA, X, 5, Kočevje. — **Spaha** nad Brezovico je hrib (Sl. 6 a), ki dominira nad Poljansko dolino ob Kolpi in je njena naravna š. zapora proti svetlo-potoški dolini. Na enem izmed vrhov (kota 830 nm. vi.) Spahinega podolžnega grebena so ostanki eneolitške naselbine, nepravilne elipsaste oblike, približne velikosti 40 × 25 m (parc. št. 2680/52 k. o. Nemška Loka). Ta majhna naselbina zajema celoten plato, na katerem je zrastel v srednjem veku protiturški obrambni ali signalni objekt; njegove ostanke smo odkopali v letih 1979 in 1980 (Sl. 6 b). — Prva sonda iz leta 1979, usmerjena V—Z, je presekala zid srednjeveškega objekta. Zid je db. približno 90 cm, ohranjena vi. je 80 cm. Objekt je podkvaste oblike, orientiran V—Z, z odklonom proti S; vhod vanj je š. 3 m, notranja š. objekta je 4,60 m, dl. pa 5,20 m. Sonda I, 2 × 5 m, nam stratigrafskih podatkov ni dala, saj je bila plast do gl. 80—100 cm skorajda enovita gozdna rjavica, vendar smo izkopali veliko fragmentirane prazgodovinske keramike, nekaj kosov hišnega lepa in fragment brusa. S sondiranjem smo nadaljevali v letu 1980 in postavili sondo II, dl. 10 m, š. 3 m in orientirano od S proti J; 6 m sonde je teklo po platioj naselbine, ostali 4 m so bili na strmini. Že takoj po odstranitvi zg., rušnate plasti se je na obodu naselbine pojavilo »obzidje«, sestavljeno iz velikih in

manjših kamnov, ki so brez reda name-tani in jim sledimo do gl. okrog 1 m (Sl. 6 c). Vsa strmina je bila polna večjih ali manjših kamnov, ki so del podrgeta »obzidja«. V kvadrantu 1 sonde II se je v gl. 80 cm pojavila plast močno zbite ilovice; kot se je leta 1981 pokazalo, se je ta plast razširila še delno v kvadrant 4 sonde III in je segala do gl. okrog 95 cm; to je bila ohranjena hodna površina hiše (mere 2,40 × 2 m), zbita ila rdečkasto rumene barve, prekrita z drobci žganine in lepom (Sl. 6 d). — V letu 1981 smo z delom nadaljevali in zastavili pravokotno na sondo II sondo III, 6 × 4 m; sondo so sestavljali kvadranti 4, 5 in 6 z merami 2 × 3 m. Sondo smo izkopali do gl. okrog 1 m, nakar se je pojavila na š. razpredena živa skala; mestoma je zelo preperela in razpadla v drobir. Keramika in lep sta se začela pojavljati že v gl. 25 cm, najbogatejše s temi ostanki so plasti od 50—80 cm; plast je v glavnem rjava zemlja, ponekod pomešana z ilo. V kvadrantu 6 smo v gl. 70 cm naleli na krožno zloženo kamenje s pr. okrog 50 cm. Pri nadaljnjem delu se je pokazalo, da so bili kamni umetno krožno zloženi, vendar je namembnost za enkrat nejasna. V gl. 90 cm je bila tudi rjava zemlja, pomešana z ilo; keramičnih ostankov je bilo precej manj. Podobna slika se je nudila pri poglobitvi na 1 m: rjava zemlja s primesjo ile; dosti je bilo tudi kamnitega drobirja. — Poleg keramičnih fragmentov in lepa smo našli tudi nekaj kamnitega orodja, predvsem v plasti gozdne rjavice, v gl. 50—55 cm: fragmente žrmljev, fragment prevrtane kamnite sekire, nekaj brusov, nekaj kamnitih krogel itd. — Keramika je večinoma neokrašena, oker, rumenkaste do sive in črne barve. Nekaj fragmentov ima plastične dekoracije v obliki bradavičastih ali jezičastih izboklin; na nekaterih je vrezan, vboden ali žigosan ornament; drugi fragmenti so okrašeni s plastičnim rebrom z odtisi prstov; dobro je vidno tudi rdeče barvanje. Faktura varira od fine, dobro prečiščene glinice do zelo grobe glinice s primesjo peska in celo drobnih kamenčkov. Fragmenti pripadajo bikoničnim posodam, trebušastim posodam, skledam, zajemalkam z dulcem, posodam na votli nogi itd. — Naselbino, ki je kljub svoji majhnosti dovolj zanimiva, lahko po najdenih kulturnih ostalinah opredelimo kot eneolitško. — M. H. M.

Sl. 6a Brezovica, Spaha — pogled na hrib z eneolitsko naselbino

Fig. 6a Brezovica, Spaha — a view of the hill with the Eneolithic settlement

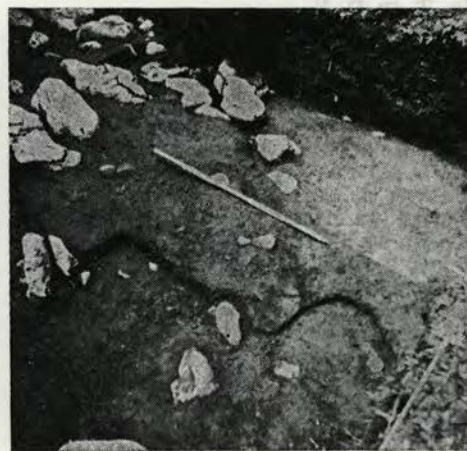
Sl. 6b Brezovica, Spaha — ostanki srednjeveške utrdbe

Fig. 6b Brezovica, Spaha — the remnants of the medieval fortress

Sl. 6c Brezovica, Spaha — sonda II z »obzidjem«

Fig. 6c Brezovica, Spaha — trench No II with the »walls«

Sl. 6d Brezovica, Spaha — krožni zidek v sondi III

Fig. 6d Brezovica, Spaha — the small circular wall in trench No III

DOLGA VAS, XX, 9, Lendava. — Pred leti je Aleksander Vučak iz Lendave, Partizanska 70, našel v goricah na **parc. št. 4928/4** k. o. Dolga vas (last Barbare Ungar, Dolgovaške gorice 198) prelomljeno kamnito kladivasto sekuro, svetlo rumene barve. Dl. je 3,5 cm, š. 4,8 cm in db. 4 cm. Najdba je v muzejski zbirki v Lendavi in ni inventarizirana.

Leta 1979 je Gal Romeo, Dolga vas 2, pri kopanju jame za hišo Imra Gazdaga

(**parc. št. 3030** k. o. Lendava) našel kamnito kladivasto sekuro, iz glajene rumene kamenine. V čelnem delu je sekira prelomljena; dl. je 10,3 cm, š. 4,5 cm in db. 4,6 cm. Sekira je v muzejski zbirki v Lendavi in ni inventarizirana. — I. Š.

DOLINA PRI LENDAVI, XX, 9, Lendava. — Pri kopanju jame za apno za hišo št. 36 v Dolini, **parc. št. 2168** (lastnik Jožef Kovač, Dolina 36) so našli dve

kamniti sekiri. Prva je kladivasta, ovalne oblike s š. čelom in zaokroženim rezilom, iz svetlo zelene lisaste, glajene kamenine; dl. 16,3 cm, š. 7 cm, db. 6,2 cm, pr. luknje 2,9 cm. Druga sekira je kalupasta s poškodovanim š. čelom, iz sivo rjave lisaste kamenine; dl. 11,5 cm, š. 6,5 cm, db. 4,5 cm. Obe sekiri sta v muzejski zbirki v Lendavi. — I. Š.

IG, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Aprila 1978 sta pisca v izmetanem rjavem blatu ob sveže otrebljenem odvodnem jarku (**parc. št. 2818** k. o. Studenec — Ig), 100 m pred izlivom v Ižico, odkrila odlomka ustij koliščarskih posod; en odlomek je okrašen. — V bližini so bili ugotovljeni tudi koščki oglja. — M. V. in D. V.

Aprila 1980 je bila pregledana ledina **Kanale** na z. strani Ižanske ceste, kjer je bilo leta 1975 na parc. št. 1656 k. o. Studenec — Ig, na prodnati terasi, pobrano kremenovo praskalce (?), recentno ponovno uporabljeno kot kresilo. V jeseni 1978 je bilo najdeno na isti njivi, le bolj proti ledini Na Ukli na s. robu Kanala, deset kremenovih odbitkov (trije obdelani) in odlomek ustja eneolitske posode (faktura tipa Resnik pri Igu). Novih najdb na parceli ni bilo. — Doseganje gradivo je na Inštitutu za arheologijo SAZU.

Na ledini **Gmajna**, na nasprotni strani Ižanske ceste, je bil pregledan z. rob parc. št. 555 k. o. Studenec — Ig (že znano najdišče kamnite industrije in koliščarske lončenine; na isti njivi najdene tudi rimske podkve in ost bronaste sulice iz obdobja kulture žarnih grobišč). Na prehodu trdine v barska tla so bili ponovno najdeni številni kremenovi odbitki med njimi tudi nekaj orodij, in sicer po vsej š. njive, v pasu okrog 4 m od z. roba proti V. — Nekoliko južneje je bila prehojena parc. št. 550 k. o. Studenec — Ig (last Franca Tonija, Ig 44), tudi na Gmajni (leta 1974 ugotovljeno najdišče kamnite industrije). Najdeno je bilo več kremenovih odbitkov, tudi nekaj orodij, med drugim lep primer kratkega prizmatičnega jedra s sledovi odbitkov po vsem površju. Največ gradiva je ležalo na prostoru od sredine njive proti Ižanski cesti. — Pobrane najdbe z Gmajne hrani, skupaj z gradivom iz prejšnjih let, IZA SAZU. — Iv. T. in D. V.

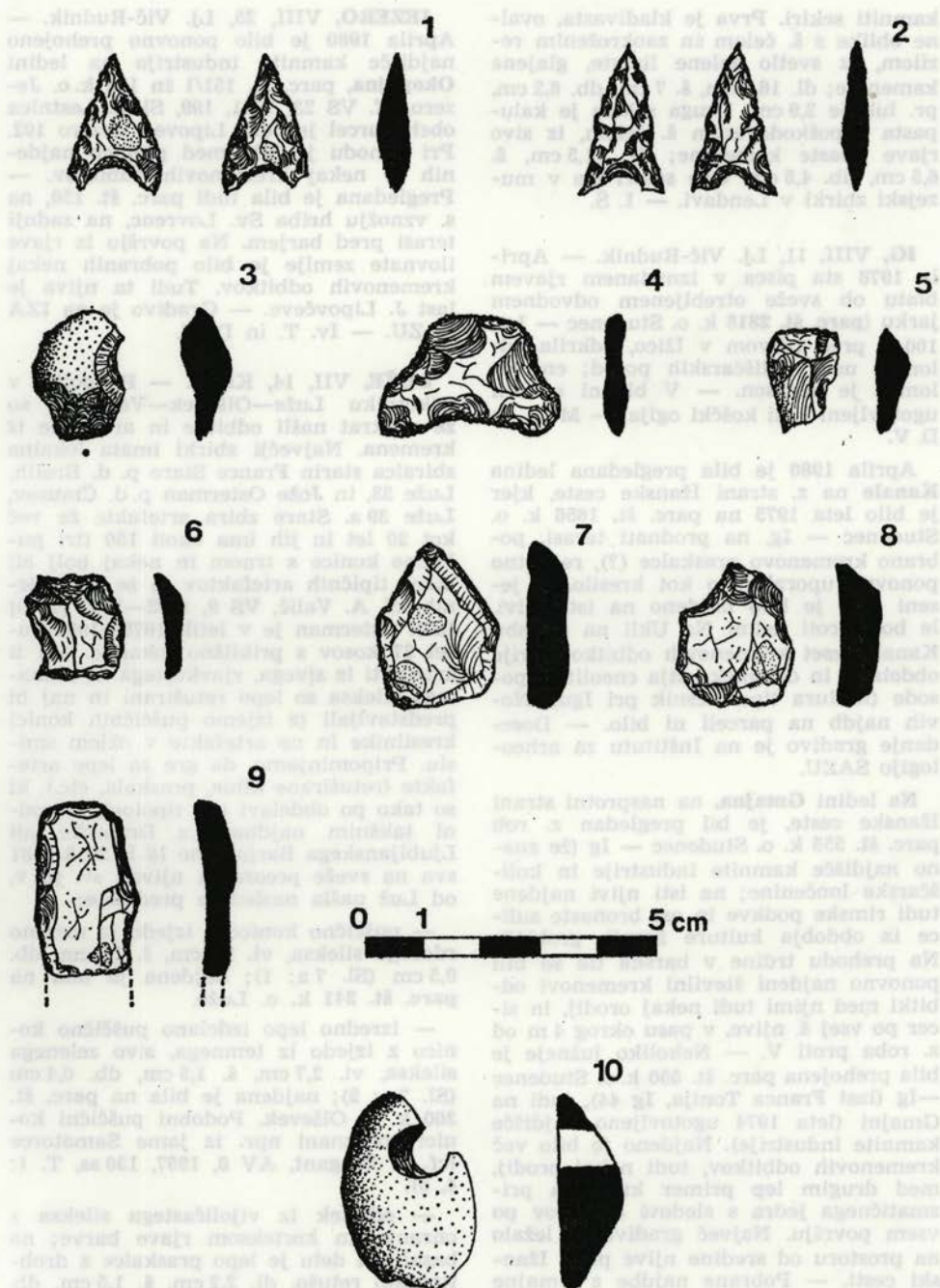
JEZERO, VIII, 25, Lj. Vič-Rudnik. — Aprila 1980 je bilo ponovno prehojeno najdišče kamnite industrije na ledini **Okopajna**, parc. št. 151/1 in 152 k. o. Jezero, cf. VS 23, 1981, 199, Sl. 8. Lastnica obeh parcel je Jera Lipovec, Jezero 102. Pri obhodu je bilo med pšenico najdenih le nekaj kremenovih odbitkov. — Pregledana je bila tudi parc. št. 150, na s. vznožju hriba Sv. Lovrenc, na zadnji terasi pred barjem. Na površju iz rjave ilovnate zemlje je bilo pobranih nekaj kremenovih odbitkov. Tudi ta njiva je last J. Lipovčeve. — Gradivo je na IZA SAZU. — Iv. T. in D. V.

LUŽE, VII, 14, Kranj. — Po poljih v trikotniku Luže—Olševek—Velesovo so že večkrat našli odbitke in artefakte iz kremenca. Največji zbirki imata lokalna zbiralca starin France Stare p. d. Brolih, Luže 33, in Jože Osterman p. d. Čmusov, Luže 39 a. Stare zbira artefakte že več kot 20 let in jih ima okoli 150 (tri puščične konice s trnom in nekaj bolj ali manj tipičnih artefaktov je že objavljeno, cf. A. Valič, VS 9, 1962—1964 [1965] 133). Osterman je v letih 1979—1981 našel 27 kosov s približno lokacijo. Vsi ti artefakti iz sivoga, rjavkastega in rožnatega sileksa so lepo retuširani in naj bi predstavljali (z izjemo puščičnih konic) kresilnike in ne artefakte v ožjem smislu. Pripominjamo, da gre za lepe artefakte (retuširane kline, praskala, etc.), ki so tako po obdelavi kot tipologiji sorodni takšnim najdbam z Drulovke ali Ljubljanskega Barja. Dne 18. in 20. 3. 1981 sva na sveže preoranih njivah sv. in v. od Luž našla naslednje predmete:

— puščično konico z izjedo iz meseno rdečega sileksa, vi. 2,5 cm, š. 1,6 cm, db. 0,5 cm (Sl. 7 a: 1); najdena je bila na **parc. št. 341** k. o. Luže.

— izredno lepo izdelano puščično konico z izjedo iz temnega, sivo zelenega sileksa, vi. 2,7 cm, š. 1,5 cm, db. 0,4 cm (Sl. 7 a: 2); najdena je bila na parc. št. 360 k. o. Olševek. Podobni puščični konici sta znani npr. iz jame Samatorce (cf. T. Bregant, AV 8, 1957, 130 ss, T. 1: 4, 5).

— odbitek iz vijoličastega sileksa z ohranjenim korteksom rjave barve; na bazalnem delu je lepo praskalce z drobtinčasto retušo, dl. 2,2 cm, š. 1,5 cm, db. 0,7 cm (Sl. 7 a: 3); najden je bil na parc. št. 354 k. o. Luže.

Sl. 7a Luče — kamnito orožje in orodje
 Fig. 7a Luče — stone arms and tools

— artefakt iz sivega roženca s tremi lepo retuširanimi izjedami, vi. 2,1 cm, š. 3,1 cm, db. 0,3 cm (Sl. 7 a: 4); najden je bil na parc. št. 357 k. o. Luže, j. od ceste Luže—Velesovo. Podoben artefakt, izkopen v Kevdrcu na Lubniku, je označen kot pušična konica (cf. F. Leben, *Acta carsologica* 3, 1963, 215 ss, T. 14: 3).

— odbitek iz rjavkastega roženca; na terminalnem delu je drobtinčasto retuširan, vi. 1,8 cm, š. 1,3 cm, db. 0,6 cm (Sl. 7 a: 5); najden je bil na parc. št. 322 k. o. Luže.

— lepo praskalo iz rjavkastega roženca, dl. 1,8 cm, š. 1,3 cm, db. 0,4 cm (Sl. 7 a: 6); najdeno je bilo na parc. št. 334 k. o. Luže.

— odbitek iz blede rjavega roženca, dl. 2,8 cm, š. 2,1 cm, db. 0,7 cm (Sl. 7 a: 7); najden je bil na parc. št. 367 k. o. Olševk.

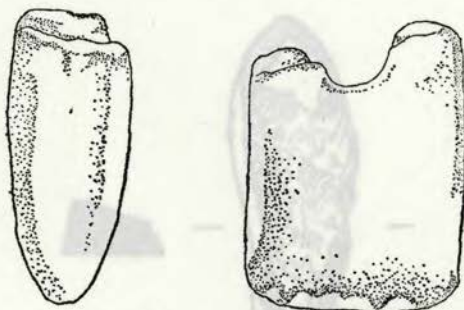
— odbitek iz blede rjavega roženca z retuširano izjedo, dl. 2,5 cm, š. 2 cm, db. 0,7 cm (Sl. 7 a: 8); najden je bil na parc. št. 18. k. o. Velesovo.

— fragment kline iz sivega roženca; na terminalnem koncu je praskalo, 1. lateralni rob je retuširan, na d. lateralnem robu sta retuširani izjedi; dl. 3 cm, š. 1,8 cm, š. 1,8 cm, db. 0,5 cm (Sl. 7 a: 9); najden je bil na parc. št. 334 k. o. Luže.

— polovica prevrtnega prodnika iz rjavega silificiranega peščenjaka, vi. 3,5 cm, š. 2,3 cm, db. 1,1 cm (Sl. 7 a: 10); najdena je bila na parc. št. 321 k. o. Luže. Podobne prevrtane prodnike eneolit-ske starosti je objavil R. A. Maier, *Germania* 40, 1962, 41 s, Taf. 12: sz. evropski eneolitik; imenuje jih »Steinröhren-perlen« in »Kieselanhänger«.

Zanimivo je, da razen nekaj črepov recentne keramike nisva našla keramičnih fragmentov neo — eneolitskih starosti, ki bi jih bilo logično pričakovati. Vsi artefakti, tako najini kot Staretovi in Ostermanovi, so koncentrirani s. od ceste Luže—Velesovo; j. od te ceste je bil najden le en sileks (sl. 7a: 4). — D. J. in J. J.

NOVA GORICA, II, 12. — Pavel Širok ml. iz Kanala, Morsko 1, hrani polovico prevrtna kamnite kladivaste sekire (Sl. 7b). Izdelana je iz črno sivega roženca, vsa površina je fino zglajena; dl. 6,5 cm, š. 4,7 cm. Sekiro je pred nekaj leti našel

Sl. 7b Nova Gorica — kamnita sekira
Fig. 7b Nova Gorica — a stone axe

Pavel Širok st. iz Nove Gorice, Prvomajska 68, na vrtu za hišo, na gl. okrog 50 cm pod površino. Vrhnje zemeljske plasti so med seboj precej pomešane, ker je bila hiša z okolico med vojno bombardirana (povedal Pavel Širok ml.). — B. Ž. T.

PINCE, XX, 9, Lendava. — Pred leti je Mihael Šimon, Pince 48, pri oranju v goricah našel kamnito ploščato sekuro, trikotno, z ozkimi čelom, iz svetlo zelene trde kamenine z dobro zglajeno površino; dl. 6,7 cm, š. 4,5 cm, db. 0,9 cm. Sekira je v muzejski zbirki v Lendavi. — I. Š.

PLEŠIVICA. — Maja 1980 sta pisca odkrila novo eneolitsko naselje na Ljubljanskem Barju, in sicer na površju parc. št. 2783/2 k. o. Brezovica, ledina **Zamedvedica**, med osamelcema Vrbičev hribec in Medvedica. Najdišče je v barski ravnici, tik ssv. od znane parc. 2783/6, kjer je bila leta 1976 ugotovljena kamnita industrija. Eneolitska lončenina ima tesne vzporednice v gradivu z Resnika pri Igu in Drolovke. Iz poškodovane kulturne plasti so še: razbite rjavo patinirane živalske kosti, oglje in veliki zaobljeni apnenčevi kamni. Najdenih je bilo tudi nekaj orodij iz kremenca, tufa, roženca in lidita, ki so ležala na podaljški jezičaste pomola na parc. 2783/2 in so morda del najdišča kamnite industrije. — Najdbe so prišle na površje marca 1980, ko je lastnik Alojz Kavčnik iz Dragomerja dotedanjo travniško parcelo preoral. — Iv. T. in D. V.

Dne 5. 11. 1981 sta pisca našla na zoranem barski parc. št. 2792/2 k. o. Brezovica, tik pod Kušljanovim gradom, kam-

Sl. 8 Plešivica — kamniti artefakt, najden pri Kušljanovem gradu

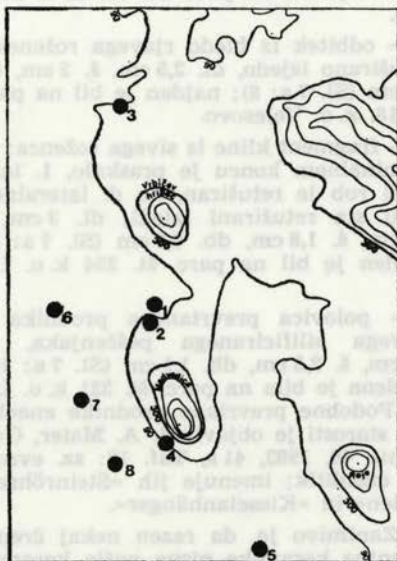
Fig. 8 — Plešivica — a stone artifact, found at Kušljan's castle

nit artefakt. Najdišče leži v barskem zalivu, okrog 90 m od obrežja. Ledinsko ime je **Grajski svet**, lastnik njive je Anton Vidmar p. d. pri Andreju iz Plešivice. Na površju njive je temno rjava barska zemlja, »trebež« — šotna preperelina. — Fragmentirani artefakt je iz temno rjavega roženca (dl. 3,8 cm, š. 1,4 cm, db. 1,1 cm). Proksimalni del je odlomljen in manjka, na distalnem delu je ohranjen korteks. Na ventralni strani so lepo vidni udarni valovi, dorzalna stran je v veliki meri ploskovno retuširana. L. lateralni rob je precej intenzivno retuširan. V času uporabe je bil artefakt ploskovno retuširana debela klina ali lepo ploskovno retuširano rezilo (Sl. 8). — D. J. in D. V.

PODPEČ, VIII, 25, Lj. Vič-Rudnik. — V jeseni 1978 so preserski šolarji našli na l. bregu **Podpeškega grabna**, nasproti hiše Jožeta Nagodeta v Podpeči, odlomke eneolitškega lonca. Najdišče leži na jz. koncu vasi, malo pred mostom, na barskem obrobju — Najdbe so v NMLj. — D. V.

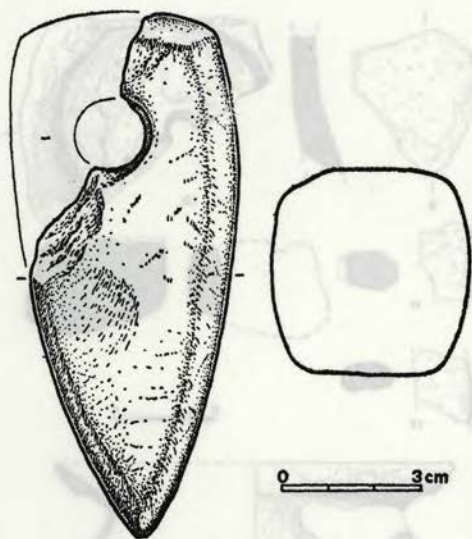
PREČNA, IX, 10, Novo mesto. — Pri ogledu ruševin Lukenjskega gradu v Prečni je bila konec julija 1981 najdena kamnita kladivasta sekira, med ruševinami na jz. strani grajskega kompleksa, nekoliko odlomljena, je izdelana iz žlahtnega peščenjaka in ima vse robove lepo zglajene. Čelo je zoženo, rezilo zaokroženo in prečni prerez štirikoten. Sekira je dl. 11 cm, š. 4 cm; db. znaša 4,5 cm, luknja za nasadilo ima pr. 1,4 cm. Sekiro hrani DM Novo mesto. — M. F.

ROBIČ, I, 6, Tolmin. — Lucijan Vuga iz Nove Gorice, Lamutova 2, hrani fragmentirano sekiro iz serpentina (Sl. 11); vi. je 7,5 cm, š. 4,6 cm, db. 3,8 cm; pr. luknje za nasaditev je 2 cm. Sekira je

Sl. 9 Plešivica — situacija najdišč: 1 — Zamedvedica, eneolitško naselje; 2 — Zamedvedica, kamnita industrija; 3 — Vrbičev hribec, kamnita industrija; 4 — Kušljanov graben, kamnita sekira; 5 — Kušljanov graben, prazgodovinska lončenina; 6 — Stajerka, čoln izdolbenec; 7 — Tiček, čoln izdolbenec; 8 — Marinčev tal, čoln izdolbenec

Fig. 9 Plešivica — the situation of the sites: 1 — Zamedvedica, the Eneolithic settlement; 2 — Zamedvedica, the stone industry; 3 — Vrbičev hribec, the stone industry; 4 — Kušljanov graben, a stone axe; 5 — Kušljanov graben, the Pre-historic pottery; 6 — Stajerka, a dug-out canoe; 7 — Tiček, a dug-out canoe; 8 — Marinčev tal, a dug-out canoe

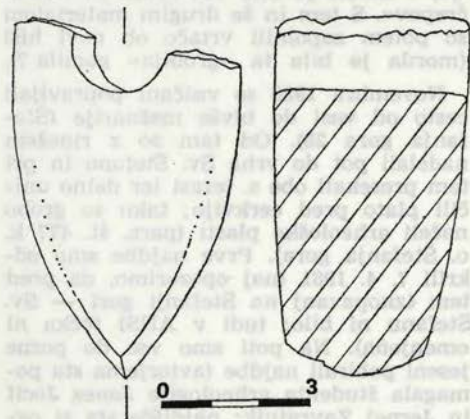

Sl. 10 Prečna, Lukenjski grad — kamnita sekira

Fig. 10 Prečna, Lukenjski grad — a stone axe

bila najdena leta 1973 v bližini Robiča (ANSI, 116 s omenja eneolitško postojanko pri Starem selu). — J. Z.

ŠAFARSKO, XIX, 12, Ljutomer. — V avgustu 1980 je potekala prva faza sistematičnega raziskovanja na gradišču v Šafarskem. PM Murska Sobota se je s tem vključil v projekt Raziskovanje neolita in eneolita v Sloveniji. — Gradišče

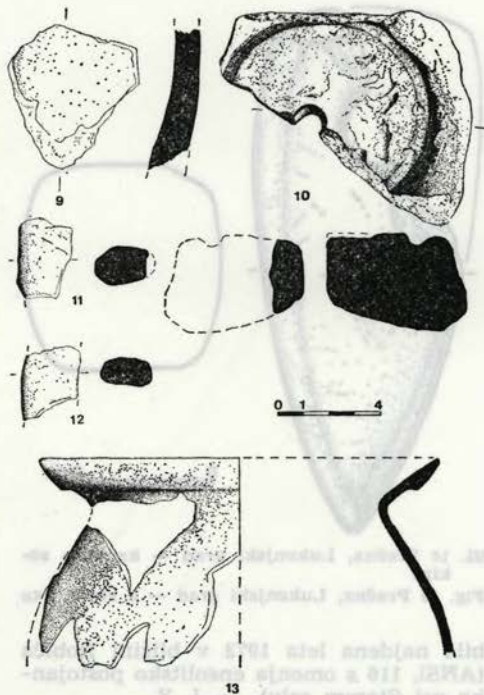
Sl. 11 Robič — kamnita sekira

Fig. 11 Robič — a stone axe

je privzdignjen plato, s. od ceste za Gibino in vi. nad strugo Mürice, v velikosti 800 x 500 m, pravokotne oblike; na vrhu je rahlo valovit, kjer so njive in travniki; na obrobju raste drevje in grmičevje. Na sz. in sv. strani je plato privzdignjen kot rob nekdanjega zemljene nasipa. Letošnje raziskave so se usmerile na z. rob gradišča, in sicer na z. rob sonde 5 iz leta 1979. Sonda 7 je bila zastavljena na parc. št. 419 k. o. Šafarsko (last Zlate Nemec, Šafarsko 8), v velikosti 144 m². Sterilna plast se je pokazala pri 1 m, razen v kvadrantih 8, 7 in 4 (jv. del sonde), kjer smo na nekaterih mestih izkop poglobili do 1,40 m. Izjemen je bil kvadrant 1 (jz. del sonde), ki smo ga kopali do gl. 2 m. Stratigrafija sonde je naslednja: vso površino pokriva plast temno rjave oranice, povprečna db. 30 cm. Iz te plasti skorajda ni najdb, razen nekaj fragmentov recentne keramike. Oranici sledi rjava ilovica, v zg. delu še premešana z oranico. To je kulturna plast z različno db. (20 do 70 cm). Na jz. delu sonde (kv. 1) doseže kulturna plast db. 1,20 m. Na površju te plasti so bili po vsej sondi najdeni keramični fragmenti različnih posod (alpski facies lengyelske kulture). Njihova koncentracija je najmočnejša v v. in sv. delu sonde (kv. 9, 8, 7, 4). V sp. delu tega kulturnega sloja je ob sv. in v. robu sonde (kv. 9) v gl. 50—80 cm močno steptana ilovica v velikosti 3 x 2,5 m; nadaljuje se v obeh profilih. Na nekaterih mestih je mehkejša, kar daje slutiti, da gre za ostanke nekdanjih, v zemljo zabitih manjših kolov. Steptana ilovica, množina keramike in lep pričajo, da gre verjetno na tem mestu za objekt. Opečena ilovica — lep, drobci žganine in precej eneolitških keramičnih fragmentov so ob v. profilu sonde (kv. 8). Večja koncentracija lepa (v velikosti 0,70 x 1 m) ob v. profilu (kv. 7) prav gotovo pripada drugemu objektu. V tej gl. je bila ob j. in z. delu sonde (kv. 1 in 2) najdena latenska lončenina. V kv. 4 je bilo v tem nivoju odkrito ognjišče, okrogle oblike, v velikosti 1 x 0,90 m, z dokaj velikimi okroglimi oblicami (med njimi je močno ožgana, trda zemlja). Kulturni plasti sledi rumeno rjava peščena ilovica, sterilna. V kv. 1 se kulturna plast nadaljuje. Poleg latenske keramike sta bili najdeni tudi fragmentirana železna vozlasta zapestnica in keltska žična fibula iz 2. stol. pr. n.

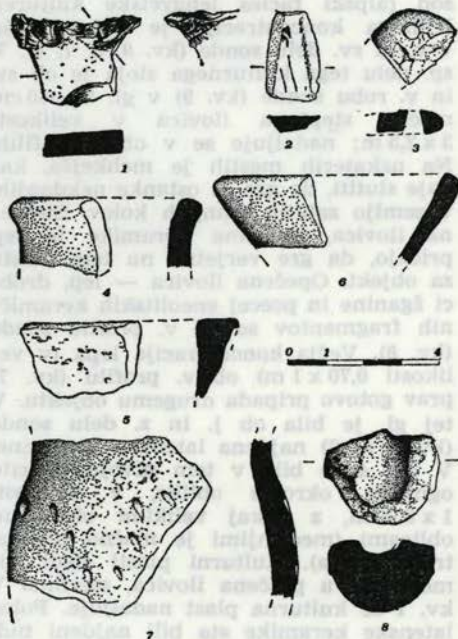
št. Verjetno imamo na tem delu opraviti z večjo latensko jamo. — I. Š.

ŠTEFANJA GORA, VII, 2, Kranj. — Pod Krvavcem je na delno poraščeni planoti z razvitimi kraškimi pojavi vas Štefanja gora, nm. vi. 687 m. S. od vasi se vzpenja 1024 m vi. Kopa, okrog 2 km z. od vasi pa 68 m nad planoto kot osamelec dominira manjši hrib s cerkvijo sv. Štefana na vrhu (746 m nm. vi.; domačini imenujejo hrib Sv. Stefan ali kar Štefanja gora). Okoli cerkve (omenjala naj bi se že sredi 12. stol.) je več z drevjem in grmovjem poraslih teras: dve veliki na s. strani se nadaljujeta tudi na v. pobočjih. — Jože Osterman p. d. Čmusov (Luže 39a) je povedal, da so že pred 1. svetovno vojno pri »Mežnarjevi štirni« (na z. pobočjih Sv. Štefana) našli »lep bronast predmet«. Ludvik Jerič p. d. Mežnarjev, roj. 1938 (Štefanja gora 28), je povedal, da so leta 1948, pri popraviljanju strelovoda, pred cerkvenimi vrati izkopali »dva okostnjaka z dolgimi, belimi kostmi«. Njegov brat Peter je povedal, da so leta 1976 v. od nove hiše (Štefanja gora 28), ki so jo

Sl. 13 Štefanja gora — eneolitske (9), prazgodovinske kovinsko-dobne (10–12) in poznorimske najdbe (13)

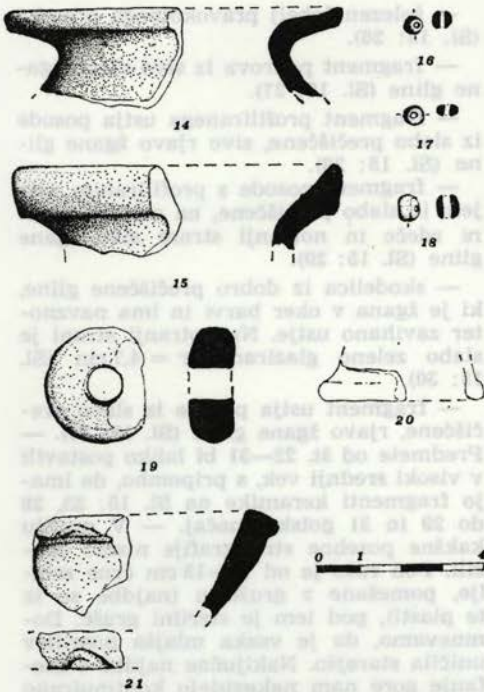
Fig. 13 — Štefanja gora — eneolithic (9), Pre-historic Metal age (10–12), and Late-Roman finds (13)

Sl. 12 Štefanja gora — eneolitske najdbe
Fig. 12 Štefanja gora — Eneolithic finds

tedaj gradili, »razkopali majhno grobljo, v kateri je bilo več črnih in rdečih črepov«. S tem in še drugim materialom so potem zapolnili vrtačo ob novi hiši (morda je bila ta »groblja« gomila?).

Novembra 1980 so vaščani popravljali cesto od vasi do bivše mežnarije (Štefanja gora 28). Od tam so z rinežem nadelali pot do vrha Sv. Štefana in pri tem presekali obe s. terasi ter delno uničili plato pred cerkvijo; tako so grobo načeli arheološke plasti (parc. št. 477 k. o. Štefanja gora). Prve najdbe smo odkrili 7. 4. 1981 (naj opozorimo, da pred tem izkopavanj na Štefanji gori — Sv. Štefanu ni bilo; tudi v ANSI točka ni omenjena). Na poti smo vse do pozne jeseni pobirali najdbe (avtorjema sta pomagala študenta arheologije Janez Jocič in Jernej Zavratnik; najdišče sta si ogledala tudi mag. S. Ciglencečki in T. Knific). Podajmo kratek opis izbora najdb,

Sl. 14 Stefanja gora — poznorimske (14, 16–21) in visokosrednjeveške najdbe

Fig. 14 Stefanja gora — Late-Roman (14, 16–21) and High Middle Ages finds

ki jih hrani Gor. m. Kranj (gradivo je bilo izročeno A. Valiču decembra 1981,

— artefakt (lep sveder) iz črnega, litudu podobnega roženca (Sl. 12: 1).

— odbitek iz silificiranega zelenega tufa; na d. lateralni strani je ohranjen korteks rjavo zelene barve (Sl. 12: 2).

— obesek iz fragmentiranega ploščatega prodnika z ostanki fosilnih koral (določil Vasja Mikuž, Oddelek za geologijo in paleontologijo FNT, Lj.) (Sl. 12: 3).

— fragment posode z rahlo izvihanim ustjem iz sivo rdeče žgane gline (Sl. 12: 4).

— fragment ustja posode iz slabo prečiščene, s kremenčevim peskom pomešane, sivo rdeče žgane gline; ustje je ravno odrezano, notranjost preloma je črna (Sl. 12: 5).

— fragment ustja posode iz slabo prečiščene svetlo rjavo žgane gline; na zunanji strani so opazni sledovi rdeče barve (Sl. 12: 6).

— fragment prostoročno izdelanega lončka z jajčastim trupom iz slabo prečiščene, s kremenčevim peskom pomešane, sivo črno žgane gline. Na ramenu je ornamentiran s trikotnimi cik-cakastimi vbodi (Sl. 12: 7).

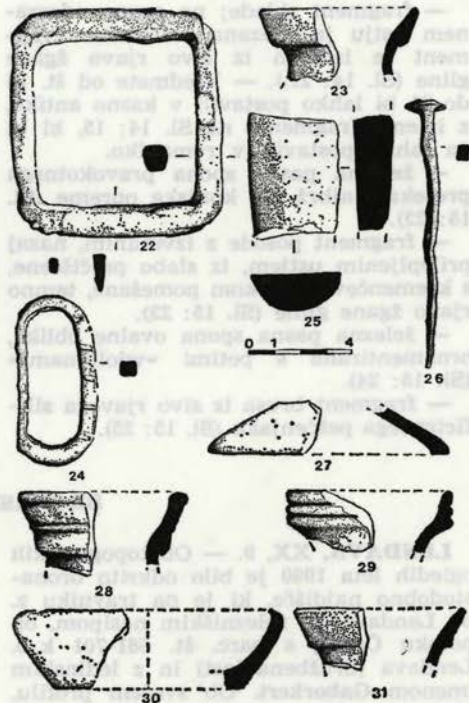
— fragment keramike iz slabo prečiščene, s kremenčevim peskom pomešane, sivo črno žgane gline (morda del ročaja zajemalke ?, Sl. 12: 8).

— fragment stene posode iz slabo prečiščene, s kremenčevim peskom pomešane, sivo črno žgane gline (Sl. 13: 9). — Predmete od št. 2–9 bi lahko okvirno postavili v neo — eneolitik, št. 1 pa bi bil lahko še starejši (paleolitik ?).

— fragmentiran kalup za zapestnice iz sivo rdečega silificiranega grōdenskega peščenjaka (Sl. 13: 10).

— fragment ročaja iz slabo prečiščene, svetlo rjavo žgane gline (Sl. 13: 11).

— fragment ročaja iz slabo prečiščene, sivo rjave žgane gline (Sl. 13: 12). —

Sl. 15 Stefanja gora — visokosrednjeveške najdbe

Fig. 15 Stefanja gora — High Middle Ages finds

Predmete od št. 10—12 lahko datiramo v prazgodovinska kovinska obdobja.

— fragment zg. dela lonca kroglaste oblike, z močno izvihanim ustjem iz temno sive, skoraj črno žgane, s kremenčevim peskom pomešane glin; r = 7,8 cm (Sl. 13: 13).

— fragment posode z močno izvihanim ustjem iz slabo prečiščene, rdeče rjavo žgane glin (Sl. 14: 14).

— fragment posode z izvihanim ustjem iz rjavo žgane, s kremenčevim peskom pomešane glin (Sl. 14: 15).

— jagoda iz bele biserne matice (Sl. 14: 16).

— ploščata jagoda iz črne steklene paste (Sl. 14: 17).

— okrogla koščena jagoda rumeno rjave barve (Sl. 14: 18).

— vretence, skoraj v celoti ohranjeno, izdelano iz dobro prečiščene, rdeče žgane glin (najverjetneje je izdelano iz strešne opeke, Sl. 14: 19).

— fragment dna keliha iz prozornega stekla (Sl. 14: 20).

— fragment sklede; na ravno odrezanem ustju je vrezana valovnica. Fragment je izdelan iz sivo rjavo žgane glin (Sl. 14: 21.). — Predmete od št. 14 do 21 bi lahko postavili v kasno antiko, z izjemo fragmenta na Sl. 14: 15, ki bi ga lahko postavili v romaniko.

— železna pasna spona pravokotnega preseka, najbrž del konjske opreme (Sl. 15: 22).

— fragment posode z izvihanim, nazaj prilepljenim ustjem, iz slabo prečiščene, s kremenčevim peskom pomešane, temno rjavo žgane glin (Sl. 15: 23).

— železna pasna spona ovalne oblike, ornamentirana s petimi »vdolbinami« (Sl. 15: 24).

— fragment brusa iz sivo rjavega silificiranega peščenjaka (Sl. 15: 25).

— železen žebelj pravokotnega preseka (Sl. 15: 26).

— fragment pokrova iz sivo rjavo žgane glin (Sl. 15: 27).

— fragment profiliranega ustja posode iz slabo prečiščene, sivo rjavo žgane glin (Sl. 15: 28).

— fragment posode s profiliranim ustjem iz slabo prečiščene, na zunanji strani rdeče in notranji strani sivo žgane glin (Sl. 15: 29).

— skodelica iz dobro prečiščene glin, ki je žgana v oker barvi in ima navznoter zavihano ustje. Na notranji strani je slabo zeleno glazirana; r = 4,7 cm (Sl. 15: 30).

— fragment ustja posode iz slabo prečiščene, rjavo žgane glin (Sl. 15: 31). — Predmete od št. 22—31 bi lahko postavili v visoki srednji vek, s pripombo, da imajo fragmenti keramike na Sl. 15: 23, 28 do 29 in 31 gotski značaj. — V profilu kakšne posebne stratigrafije nismo opazili. Pod rušo je od 10—15 cm črne zemlje, pomešane z gruščem (najdbe so iz te plasti), pod tem je sterilni grušč. Domnevamo, da je vsaka mlajša poselitev uničila starejšo. Naključne najdbe s Štefanje gore nam nakazujejo kontinuirano poselitev od neolitika do visokega srednjega veka. Štefanjo goro lahko postavimo ob bok Ajdni, Gradišču in Sv. Lovrencu nad Bašljem ter še nekaterim podobnim najdiščem na Gorenjskem. — M. H. in J. D.

TRIMLINI, XX, 9, Lendava. — Pred leti so pri sekanju hrastov na robu vasi, **parc. št. 1374 k. o. Lendava** (last Franca Danča iz Trimlinov), našli obdelan glajen kamnit predmet, rdeče barve (dl. 8,3 cm, pr. 2 cm). Predmet je v muzejski zbirki v Lendavi. — I. Š.

BRONASTA DOBA

LENDAVA, XX, 9. — Ob topografskih ogledih leta 1980 je bilo odkrito bronzastodobno najdišče, ki je na travniku z. od Lendave, za železniškim nasipom, ob potoku Črnc, s parc. št. 661-701 k. o. Lendava (družbena last) in z ledinskim imenom **Gaborkert**. Ob svežem profilu, ki je nastal zaradi zemeljskih del, smo nabrali precej črepij prazgodovinske keramike, ki po obliki in kulturi spominja na keramične posode iz bronasto-

dobne naselbine pri Dolnjem Lakošu. Novoodkrito najdišče je približno 2 km oddaljeno od Dolnjega Lakoša.

S. od že znane naselbine v Dolnjem Lakošu, 1 km proč, je ob potoku Črnc in novo zgrajenem vodovodu privzdignjen teren. Ledinsko ime je **Kapitanov breg (Kapitan domb)**. Na površini se najdejo fragmenti prazgodovinske keramike, ki prav tako spominjajo na keramiko iz Dolnjega Lakoša. Travnik ima parc.

št. 527—546 k. o. Lendava in je last ABC Pomurka iz Murske Sobotе. — I. Š.

PREVALJE POD KRIMOM, VIII, 25, Lj. Vič-Rudnik. — Bronastodobno kolišče ob novem **Šivčevem** (ali Moharjevem) **grabnu** (cf. ANSl, 194), na ledini

Zakotek in delno na ledini Okopanka, leži na parc. št. 457 in 359 k. o. Kamnik. — Čoln izdolbenec (cf. ANSl, 194) leži v jarku mejaču na j. strani parc. 457, okrog 20 m z. od kolena parcele. Po izjavi lastnika Mazija, Prevalje 10, je bil v 50. letih viden v 1. bregu mejača. — D. V.

KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

GORNJA RADGONA, XIX, 4. — Po obvestilu kustosa PM Murska Sobotа, Irene Horvat — Šavel je bil opravljen ogled na **Gradu** v Gornji Radgoni, kjer se je pokazalo pri izkopu za novogradnjo nadaljevanje naselbine iz obdobja kulture žarnih grobišč (Pahič, VS 8, 1960—1961, 192 ss in VS 9, 1962—1964, 134 ss). V izkopu smo ugotovili uničeno ognjišče z veliko količino fragmentov prazgodovinske keramike. Celotni teren je ZSV Maribor z zaščitnimi odločbami zaščitil in prevzel v avgustu 1978 nadzor pri izkopu za novogradnjo na parc. št. 571 k. o. Gornja Radgona (lastnik Borko). V kulturni plasti smo dobili veliko fragmentov ornamentirane prazgodovinske keramike, različnih tipov posod, in piramidalne glinaste uteži. Ti elementi kažejo na bogato prazgodovinsko naselbin-

ska plast iz obdobja kulture žarnih grobišč, ki se razprostira po sz. pobočju grajskega hriba in ki jo je potrebno pred nadaljnji posegi predhodno raziskati. — I. T.

IŠKA LOKA, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Dne 9. aprila 1978 sta pisca pobirala odlomke prazgodovinske lončenine na ledinah **Trdine** in **Gmajna**, na območju naselja iz obdobja kulture žarnih grobišč. Pobrani značilni črepi so v NMLj. — M. V. in D. V.

UDJE, VIII, 26, Grosuplje. — Zalogo bronastega orodja in orožja (cf. VS 17—19/1, 1974, 186) je našel pri svoji hiši Franc Zajc p. d. pri Ščitniku, Udje 3 (povedal J. Podlogar, Vino 14). — D. V.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

BREZJE, IX, 16, Novo mesto. — Brezjansko gradišče z ledinskim imenom **Karlin** leži na najvišjem vrhu grebena, ki se vleče s. od avtomobilske ceste Ljubljana—Zagreb in j. od vasi Brezje. Vodni zbiralnik in jarek za vodovod sta gradišče v začetku 70. let delno poškodovala. — Po pripovedovanju Staneta Sajeta, ki živi na kmetiji na samem gradišču, so v zemlji oranžne barve našli z »opeko« tlakovan prostor, ki je bil podoben tlaku v krušni peči. Istočasno so našli tudi precej keramičnih črepinj prazgodovinskih posod, hišnega lepa, živalskih kosti in železove žilindre. — B. K.

BREZOVICA, IX, 18, Novo mesto. — V gozdu **Brezovica** pri Novem mestu, ki ga razpolavlja avtomobilska cesta Ljubljana—Zagreb, se dviguje do 3 m vi. in 30 m š. gomila, porasla z mogočnimi smrekami. Gomila leži s. od avtomobilske ceste, na parc. št. 2045 k. o. Zdinja vas. Sin

nekdanjega lastnika tega zemljišča je pripovedoval, da so »rimsko gomilo« hoteli prekopati že pred 2. svetovno vojno, vendar so namero opustili. Gomila je nedotaknjena (Sl. 16). — B. K.

Sl. 16 Brezovica — halštatska gomila
Fig. 16 Brezovica — a Hallstatt barrow

GORENJA STRAŽA, IX, 12, Novo mesto. — S pomočjo domačinov in nekdanjega lastnika zemljišča z ledinskim imenom **Gradišče** smo v Gorenji Straži uspešno locirali prostor prazgodovinskega naselja, ki ga omenjata in podajata njegovo skico že Deschmann in Hochstetter v Denkschriften 42, 1879. Gradišče je bilo nižinskega tipa in je ležalo tik ob reki Krki z. od mostu, ki tu prečka reko. Naselje je bilo na j. strani zaščiten s samo strugo Krke, na ostalih straneh ga je obdajal nasip. Sz. vogal obzidja je bil po pripovedovanju Franca Darovca iz Gorenje Straže še viden, dokler ga niso uničili z gradnjo stanovanjskih blokov. Obzidje je bilo ohranjeno kot 2—3 metre v. in 3—4 m š. kamnit nasip, ki se je v obliki polmeseca dvigoval iz nivoja njiv. V. rob. naselja je ohranjen še danes, po njem pripelje sedanja cesta do mostu čez Krko (Sl. 17).

— Ob sz. vogalu, 6 m od stanovanjskega bloka Gorenja Straža 69, smo našli večji kup železove žindre (okrog 60 kg), dele talilne peči in črepinje prazgodovinske keramike. Stanovalci bloka so povedali, da so na talino peč za železo nalezeli delavci, pri kopanju jarka za vodovod, ki je bil ob našem prihodu že zasut, preko njega pa speljana asfaltirana cesta. Po dosedanjih podatkih (Müllner, Geschichte des Eisens [1909] in Pečnik, IMK 14, 1904) so bile talilne peči na prostoru zunaj obzidja prazgodovinskega naselja. Sedanja najdba nakazuje obstoj talilnih peči za železo tudi v samem naselju. — B. K.

GRADIŠČE NAD PIJAVO GORICO, VIII, 35, Lj. Vič-Rudnik. — Okrog 350—300 m j. od ceste Smrjene—Turjaška cesta je v gozdu samotna gomila; oddalje-

na je okrog 40 m v. od z. kolovoza Smrjene—Gradišče.

Pred počitniško hišo I. Grebenca (Lj. Matjaževa 7) je na parc. št. 613/13 k. o. Gradišče močno poškodovana gomila. sz. pod hribom Bezeg in na z. strani kolovoza Gradišče—Smrjene. — Druga gomila leži 20 m proti S, na Primčevem svetu (lastnik je iz Smrjene), na pobočju večje vrtače, blizu z. kolovoza Gradišče—Smrjene, tik z. pod njim. Gomila je cela, s pr. 8 m in vi. 1,80 m do 2 m. Na njej raste listnato drevje, pretežno bukev. — Grebenc je povedal, da je bila njegova gomila prej na enotni gozdni parc. 613/1, ki so jo razparcelirali za gradnjo počitniških hišic. Staro ledinsko ime za zemljišče je **Velika in Mala Senožet**.

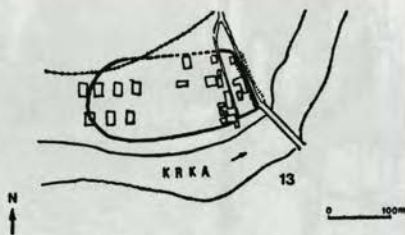
V bukovem gozdu s. pod gradiščem na Bezgu, na j. strani velike, breznu podobne vrtače je skupina osmih gomil, večjih; nekatere so načete z majhnimi vkopi. Največja je gomila 8, ki leži najbolj z. (pr. 16 m, vi. 2—2,5 m; vidna je okrog 1 m gl. jama s pr. 2,5 m). — D. V.

KRANJ, VII, 5. — Od 3. do 5. 8. 1981 so na parc. št. 339/k. o. Kranj (lastnik M. Aljančič, Oldhamska 8) kopali gradbeno jamo za temelje stanovanjske hiše. Kljub temu, da smo strojni izkop (segal je do gl. 1,80 m; profil je preprost: 20 cm humusa, temu sledi skoraj 1 m rumene, s peskom in večjimi, skoraj preperelimi prodniki pomešane ilovice, ostalo je ilovica rdečkasto rjave barve; konglomeratna osnova ni bila dosežena) ves čas nadzorovali, smo šele v izkopanem materialu našli več keramičnih fragmentov najmanj treh posod. Zanimivi so naslednji kosi:

— fragment ustja večje posode iz slabe, rdeče žgane, močno z belim kremenčevim peskom mešane gline; velikost 4,5 × 3,5 cm, db. 0,8 cm. Na notranji in zunanji steni so opazni ostanki črnega premaza.

— fragment ostenja posode iz rdeče žgane, z belim kremenčevim peskom mešane gline, notranja stena je lepo zglajena, zunanja pa izredno hrapava; velikost 3,1 × 2,7 cm, db. 1,2 cm.

— fragment blago navznoter zavihanega ustja iz črno žgane, s peskom mešane gline; velikost 2,7 × 2 cm, db. 0,6 cm. Za najdbe (po fakturi, kvaliteti izdelave in po nekaterih analogijah iz kranjskih najdišč jih lahko uvrstimo v starejšo

Sl. 17 Gorenja Straža, Gradišče — situacija halštatskega naselja

Fig. 17 Gorenja Straža, Gradišče — the situation of the Hallstatt settlement

železno dobo), čeprav niso bile najdene neposredno in situ, lahko trdimo, da na prostor niso bile naplavljene ali prinešene s prstjo, saj nismo našli srednjeveške in recentne keramike.

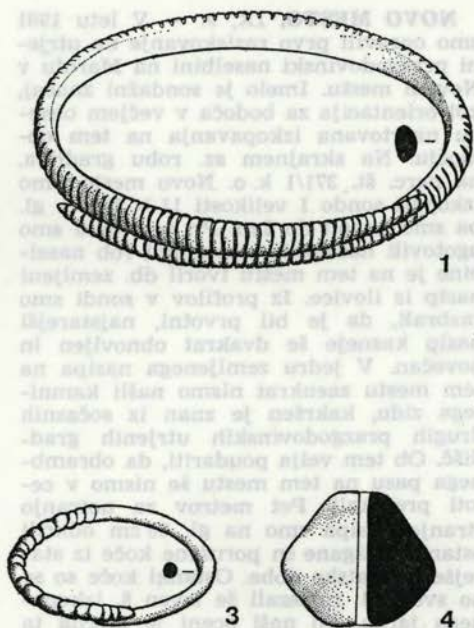
Za orientacijo naj navedemo nekaj najbližjih prazgodovinskih najdišč. Okrog 400 m j. je Prešernov gaj (nekdanje mestno pokopališče, zraven nekdanje Mayrjeve pristave — oboje halštatskodobna nekropola, cf. ANSL, 170), 450 m jz. je nekdanja Prahova vila ob današnji Stošičevi ulici in kompleks najdišč pri križišču Ceste JLA in Ceste Staneta Žagarja, nasproti UJV Kranj (Cesta JLA je bila včasih Golniška cesta, Cesta Staneta Žagarja pa je bila včasih Jezerska cesta in ne obratno, kot trdi ANSL, 170). 220 m s. poteka vzporedno z Oldhamsko cesto Ulica 31. divizije. Pri širjenju slednje so poleg antične keramike in bronastega antičnega zvončka našli nesklenjeno, narebreno, bronasto zapestnico iz starejše železne dobe (cf. A. Valič, VS 11 1966 [1967], 116, T. 2: 4). V. od Ulice 31. divizije je bila nekoč arheološko najbrž

zelo zanimiva **Straheča dolina** (ime je danes med Kranjčani skoraj pozabljeno; prvotni teren je tam že zelo zabrisan: stadion Stanka Mlakarja s športnim parkom, letno kopališče, itd.). Straheča dolina je najbrž ostanek pleistocenske struge Rupovščiće, d. pritoka Kokre. Gradnja letnega kopališča pred 2. svetovno vojno je teren povsem spremenila, ime pa je ostalo. — D. J.

MALO HUDO, VIII, 32, Grosuplje. — Po pripovedi Nade Furlan, Hudo 3, je: a) pred leti neki kmet ob današnji kašči, okrog 50 m od hiše, našel razne »bronaste obročke«, od katerih hrani enega (zapestnico) Fedranova, nekaj pa so jih otroci pometali v bližnji potok; b) v letih 1928—1930 so ob sajenju drevca na prostoru sedanje hiše našli kovinske obročke in škatlico z denarjem; c) poleg tega so našli okrog hiše več različnih železnih kosov; pri postavljanju električnega droga ob z. delu hiše so naleteli na »eno starino«, katere vsebina ni znana; d) v. od hiše so ob ograji naleteli na ka-

Sl. 19 Malo Hudo — halštatske najdbe
Fig. 19 Malo Hudo — Hallstatt finds

nal iz kamnitih, morda antičnih, blokov; e) na vrtu je kamnita skrinja (60 × 75 × 44 cm) iz apnenca, morda antičnega izvora. — Naj omenimo še to, da je potekala ob Fedranovi hiši rimska cesta. — Fedranova hrani naslednje predmete: 1. ogrlico iz 31 jagod iz steklene paste: 8 izmed njih — raznobarvnih — ima zoomorfno obliko (ovnove glavice), 21 je nepravilnih oblik s plastičnimi izrastki (modre barve z belimi oziroma rumenimi izrastki), ena soščaste in ena kroglaste oblike pa sta prav tako modri (Sl. 19, 2); 2. narebreno bronasto zapestnico s stanjšanima presegajočima koncema in nepravilnim polkrožnim presekom (Sl. 19, 1); 3. bronast obroček za lase s stanjšanima presegajočima koncema in napol narebreno, napol gladko površino (Sl. 19, 3); 4. bikonični keramični vijček (Sl. 19, 4); 5. bronasto poznolatensko fibulo; 6. spiralno trakasto zapestnico iz bronzaste pločevine s horizontalno narebreno zunanjo površino. Predmeti z izjemo fibule časovno sovpadajo: konec 7. stol. pr. n. št. — M. S.

NOVO MESTO, IX, 9. — V letu 1981 smo opravili prvo raziskovanje na utrjeni prazgodovinski naselbini na Marofu v Novem mestu. Imelo je sondažni značaj, kot orientacija za bodoča v večjem obsegu načrtovana izkopavanja na tem območju. Na skrajnem sz. robu gradišča, na parc. št. 371/1 k. o. Novo mesto, smo izkopal sondi I velikosti 11 × 3 m, v gl. pa smo kopali do 2 m. Pri tem delu smo ugotovili naslednje: obrambni rob naselbine je na tem mestu tvoril db. zemljeni nasip iz ilovice. Iz profilov v sondi smo razbrali, da je bil prvotni, najstarejši nasip kasneje še dvakrat obnovljen in povečan. V jedru zemljenega nasipa na tem mestu zaenkrat nismo našli kamnitega zidu, kakršen je znan iz sočasnih drugih prazgodovinskih utrjenih gradišč. Ob tem velja poudariti, da obrambnega pasu na tem mestu še nismo v celoti presekali. Pet metrov za notranjo stranjo nasipa smo na gl. 60 cm odkrili ostanke požgane in porušene koče iz starejše halštatske dobe. Ostanke koče so se po svoji dl. raztezali še izven š. izkopane jarka. Po naši oceni je merila ta stavba v tlorisu približno 4 × 2,5 cm. Močna plast žganine in ruševin je kazala na to, da je ta koča bila uničena v požaru in kasneje ni bila več obnovljena. V ruševinah te koče smo našli zelo

veliko črepinj različnih lončenih posod, nekaj ožganega hišnega lepa, razbite glinaste svitke in glinast vijček. Črepinje posod, ki smo jih našli, so bolj grobe fature in db. sten, značilne za hišno keramiko. Nekatere izmed teh posod so bile zelo velikih dimenzij, fragmentov finjših temno glajenih posod je malo. Od okraskov na posodah je zastopano samo plastično rebro s prstnimi odtisi (Tupfenleiste). Kovinskih predmetov nismo našli. Tipološka analiza keramičnih črepinj, odkritih v sondi I, govori za naselbinske ostanke iz najstarejšega halštatskega obdobja, Ha C 1. Temu časovnemu obdobju pripadajoče grobišče je bilo na bližnjih Mestnih njivah (Klemenčičeve njive), ki je bilo že delno raziskano in objavljeno (T. Knez, AV 17, 1966, 51 ss.). Sondažno izkopavanje na Marofu je trajalo pod vodstvom podpisane od 12. 8. do 1. 9. 1981. Izkopano gradivo in dokumentacijo hrani DM Novem mesto. — T. K.

ORLE, VIII, 18, Lj. Vič-Rudnik. — Izvedene so bile prve zaščitne raziskave na prazgodovinskem grobišču ob poti, ki vodi iz vasi Orle na Molnik, in sicer na območju prvih dveh peskokopov v podnožju Molnika. Pri tem so bili zaznani oziroma dokumentirani 4 prazgodovinski žarni grobovi, od tega dva popolnoma

Sl. 20 Orle — halštatski žgani grob v preseku peskokopa

Fig. 20 Orle — Hallstatt urn grave in the section of the sand pit

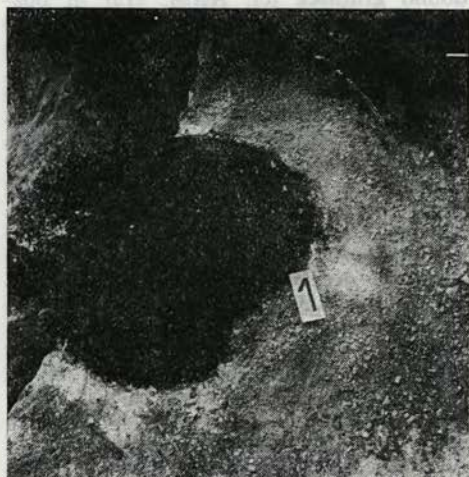

Sl. 21 Orle — kamnita plošča z nekega halštatskega žganega groba
Fig. 21 Orle — a stone plate from a Hallstatt urn grave

uničena (ohranjeni le kosi keramike); prvi in drugi sta vsebovala poleg nekaj keramičnih fragmentov še žganino. — Izkopavanja se bodo nadaljevala v letu 1981. Stroške raziskav krije KS Ljubljana; akcijo je izvedel LRZSV, ob sodelovanju MMLj. — M. S.

PLEŠIVICA. — Na njivi (parc. št. 3026/2 k. o. Brezovica) pod **Vrbičevim hribcem**, kjer je leta 1976 odkril D. Vuga najdišče kremenovih odbitkov (VS 21, 1977, 192/193

in VS 22, 1979, 274), smo maja 1981 pri nabiranju kremenov našli polovico steklene jagode pr. 15 mm. Jagoda je izdelana iz neprosojne steklene mase, rumsne barve in okrašena z modro-belimi očesci (Sl. 22 b). O njenem halštatskem poreklu ni dvoma, čeprav nismo doslej dobili na omenjeni njivi nobenih drugih najdb iz tega obdobja. Gre torej za osamljeno najdbo. Jagodo smo izročili NM v Lj., kjer je inventarizirana pod št. P 15144. — Iv. T.

Sl. 22 Orle — halštatski žgani grob pred izkopom

Fig. 22a Orle — a Hallstatt urn grave before the excavation

Sl. 18 Plešivica — polovica halštatske steklene jagode

Fig. 18 Plešivica — one half of a Hallstatt glass berry

MOST NA SOČI. — Izkopavanja v območju prazgodovinske naselbine na Mostu na Soči so bila v letu 1981 razdeljena na tri izkopna polja in sicer na izkopno polje v območju gradnje osnovne šole (180 m² raziskane površine), na izkop v območju zasebne stanovanjske gradnje (med parcelama F1 in E2, lastnika Janko Ortar in Cvetko Bremec; 101 m² raziskane površine) in na izkop dveh sond na parc. št. 45, k.o. Most na Soči, v območju zahodno od zazidalnega okoliša, ki ga gradnja več ne ogroža (33 m² raziskane površine). Izkopavanja so s prekritimi trajala od 8. junija do 10. novembra 1981, za 314 m² raziskane površine je bilo porabljenih 371.955,25 din (1185 din/m²). Denar za izkopavanja je prispevala OŠ »Dušan Munih« iz Mosta na Soči in Raziskovalna skupnost Slovenije. V izkopišču ob osnovni šoli so bile odkrite halštatskodobne stavbe z zaporednimi številkami 24, 25, 26, 27 — nadaljevanje Ha hiše 23 in 29, nad halštatskodobnimi stavbami pa je bila odkrita tudi kasnejša naselitvena plast, ki pa nima časovno posebej oprijemljivih sestavin (rimskodobno?). Z novoodkritimi halštatskodobnimi stavbami so ponovno potrjeni že ustaljeni stavbarski elementi v halštatskodobnem naselju na Mostu na Soči (temelji, drenaže, omet, lesena gradnja), s hišo 24 pa je bila dognana še ena naselitvena terasa. Hiši 27 in 29 sta nadaljevnje že preko 40 m dolgega stavbnega niza z delavniškimi elementi, ob katerem je na južni strani nasuta pot. Pomembna novost teh izkopavanj pa so drenažni jarki oz. kanali (obloženi in pokriti) v hiši št. 26, ki so v konglomeratnem svetu učinkovito dopolnili suhozidnega drenažnega zidu. Poleg stavbnih ruševin je v hišah bilo največ lončenine, živalskih kosti (največ v žganinskem zasutju hiše 27), zelo redki pa so kovinski predmeti. Vse hiše sodijo v mlajšo stopnjo svetolucijske kulture (Sv. Lucija II), v hišah št. 24 in 29 pa sta izpričani tudi dve gradbeni stopnji.

S sondama 48 (dl. 8,30 m, š. 2 m) in 49 (dl. 8,20 m, š. 2 m) je raziskovanje naselbinskega območja prazgodovinske naselbine že seglo na področje, ki ga gradnja več ne ogroža. V obeh sondah so bili na južnih koncih odkriti značilni halštatskodobni ruševinski sestavi; z njimi je izpričana neprekinjenost naselitvenega prostora, predvsem pa dokazano

širjenje haltštatskodobnega naselja v območje današnje vasi.

Raziskovanje rimskodobnega grobišča v območju ti. obrtne cone (zasebna stanovanjska gradnja) je razkrilo novih 31 žganih in skeletnih grobov, skupno število se je povzpelo na 138. S tem je končano izkopavanje ogroženega dela grobišča, to je njegovega južnega roba, ki ga ostro zamejuje grobišču sočasna pot. Tudi novi grobovi sodijo v čas od 1. stol. pr. n. št. v stoletja po n. št., posebej grob 130 (otroški, skeletni) pa, skupaj s še nekaterimi grobovi, razširja čas pokopavanja na tem grobišču v 4., 5. ali celo 6. stol. n. št. Prav ta kasnoantični element predstavlja med letošnjimi rezultati pomembno novost, saj podaljšuje neprekinjenost poselitve tega prostora in hkrati tudi krči praznino, ki je arheološko še nezapolnjena, to je praznino med rimskodobnim naseljem in kasnejšo, srednjeveško vasjo.

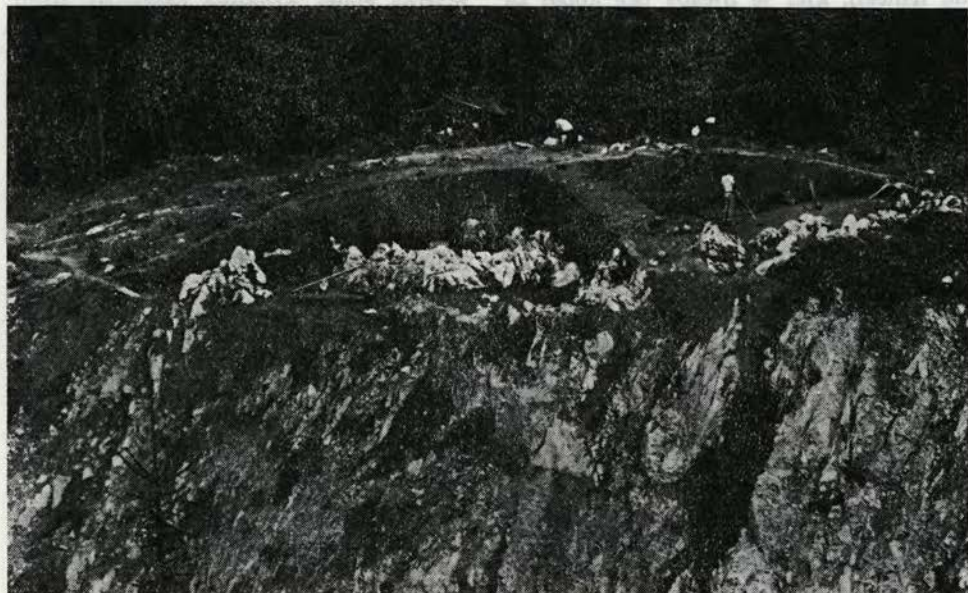
Kontrolna sonda na parceli št. 778/2 (gradbena parcela G 2) pa je pod 2,20 m debelimi plastmi (kamnita groblja, prekrita z okoli 0,50 m debelo plastjo zemlje) razkrila skupino halštatskodobnih jam z močno prežganimi stenami in z ruševinskim, tudi hudo ožganim zasutjem. — D. S.

TRBINC, IX, 6, Trebnje. — Železodobno gradišče (cf. ANSl, 215) in poznorimsko zatočišče (ibid., 215: stalo naj bi na hribu Trbinc) je locirano na hrib **Kinclj**, sz. nad vasjo (cf. VS 23, 1981, 276 s). Ljudsko izročilo pomni: ruševine »gradu«, nagrobnik (CIL III 3913 add. p. 1737), zlatnik (Anastazij I, cf. ANSl, 215) in staro kopanje na s. delu najvišje vzpetine na Kinclju (ibid., 215: najdišče omenjenega rimskega kamna, sekundarno vzida »ega v tedanji Papežev, zdaj Strajnarjev hram, in pridobljenega za Kranjski deželni muzej, cf. VS 23, 277). Po pripovedovanju Srečka Strajnarja, Trbinc 6, naj bi kopali na Kinclju v 80. letih 19. stoletja (Pečnik ?, morda iz tega časa najdba »merovinskega« železnega orodja). Detajlni topografski podatki o Kinclju: sv. pod potjo, ki vodi na nasip gradišča, je S. Strajnar v lisičji luknji našel »črne črepe« (parc. št. 230/1 k.o. Mirna) na sz. koncu »cvingerja« je v času med obema vojnama Franc Gracar, Trbinc 4, našel »kamnit zid in človeške kosti« (parc. 230/1); na jz. delu

Videti je, da je ploščad nastala ob izravnavanju ruševin na kopu, morda v 19. stoletju. Nekoliko vzhodnjeje od sonde je star izkop iz 80. let prejšnjega stoletja [Pečnik (?)], dl. 12,60 m, š. okrog 70 cm; seka rob umetne ploščadi in se nadaljuje v ravni črti po pobočju hriba navzdol. — Nekoliko južneje od sonde 4, na s. delu vrha Kinclja, so pred nekaj leti postavili vodni zbiralnik. Pri tem so uničili ali prekrili z zemljo površino 10 x 10 m. Ostali del vrha so nasuli 50 cm vi. z lapornatim peskom in zemljo. — D. V.

VELIKI GABER, IX, 20, Trebnje. — Pri širjenju magistralne ceste I/1 Ljubljana—Zagreb na prevoju **Medvedjek** pri Velikem Gabru so 2. 4. 1980 na parc. št. 418/2 in 419/3 k.o. Veliki Gaber pri odstreljevanju poškodovali večjo prazgodovinsko gomilo. Naslednji dan so delavci pri čiščenju brežine naleteli na prve najdbe, pridanke moškega groba: železno sulično ost in sekuro, bronasto zapestnico, jantarne perle in nekaj fragmentov keramične posode. Po obvestilu o najdbi si je nastalo situacijo ogledala strokovna komisija v sestavi: dr. S. Gabrovec, dr. M. Slabe, T. Knez in D. Breščak.

Sklenjeno je bilo, da se pristopi k zavarovalnemu izkopavanju poškodovane gomile I in manjše gomile II, ki leži nekoliko bolj proti JV na pobočju hriba, ter da se med investitorjem, Republiško skupnostjo za ceste, in izvajalcem, novo ustanovljeno enoto za varstvo naravne in kulturne dediščine ZDP Novo mesto, sklene pogodba. — Izkopavanje se je pričelo 19. 5. in je trajalo do 8. 10., opravljeno je bilo po metodologiji, ki se je izoblikovala ob raziskovanju halštatskih gomil v Stični in Novem mestu. V z. polovici gomile je bilo odkritih 23 grobov, 3 grobove smo odkrili v prvih plasteh jv. — 3. kvadranta. Po načinu pokopa jih lahko razdelimo na skeletne in žgane, po časovni oziroma kulturni pripadnosti na halštatske (skeletni), latenske (žgani, vendar je keramika iz teh grobov še halštatska) in rimske (žgani grobovi v kamnitih skrinjah). V več halštatskih skeletnih grobovih smo ugotovili ostanke lesenih oblog grobnih jam (grob 10, 12, 14), pri čemer so bili delno ohranjeni ostanke talnih in stranskih klanih desk, v grobu 14 tudi krovne deske. Odkrili smo tudi nekaj skeletnih ostankov (grob 1, 8, 12), in sicer dolgih cevastih kosti. Pridatki v grobovih so

Sl. 23 Veliki Gaber, Medvedjek — odkopana zahodna polovica halštatske gomile
Fig. 23 Veliki Gaber, Medvedjek — the excavated western half of a Hallstatt barrow

Sl. 24 Veliki Gaber, Medvedjek — fibula z nazaj obrnjeno živalsko glavico v grobu 8

Fig. 24 Veliki Gaber, Medvedjek — a fibula with a small animal head turned backwards from grave No 8

v razmeroma slabem stanju. Ker je bila gomila porasla s smrekami, so bili pritiski na notranje plasti zelo veliki. Keramične posode so bile močno stlačene in je bilo njihovo reševanje zapleteno. Kovinski pridatki so zaradi obilice kislin v ilovici močno razžrti, zlasti slabo so se ohranile votle bronaste zapestnice. — Lepa grobna celota je grob 8, v katerem smo našli bronasto fibulo z nazaj obrnjeno živalsko (konjsko) glavico, dve bronasti zapestnici, ki se spenjata na zatič, in jantarno ogrlico. V grobu 17 je bila najdena steklena ogrlica iz drobnih steklenih enobarvnih perl, jagod s štirimi rumenimi koncentričnimi krogi, perl z buncicami in steklenih obeskov v obliki živalskih (ovnovih?) glav. — Na j. obrobju gomile je na nekaj metrih dl. ohranjen slabo zložen kamnit zid, ki je verjetno kamnit venec okoli gomile. — Gomila I na Medvedjeku meri 27,5 m v pr; najgloblje smo v kvadrantu 1 kopal do 3,5 m, v kvadrantu 2 do 2,8 m gl. od temena gomile. — D. B.

VINJI VRH, IX, 15, Novo mesto. — Ob širjenju ceste Šmarjeta—Vinji vrh so pri Orešju na **parc. št. 1344** k. o. Gorenja vas delno poškodovali veliko gomilno tvorbo, kjer naj bi bilo po pripovedi domačinov zakopano »zlato tele«. Novembra 1980 smo v nastalem profilu našli kamenje, zloženo v vrsto, ki bi lahko bilo tudi temeljni zid neke arhitekture. Ob njem je bil najden črep grobe prazgodovinske keramike, ki zid tudi okvirno datira. — Pri zidanici **Orešje 17**, ki leži kakih 100 m sz. od cerkve sv. Jožefa na Velikem Vinjem vrhu, smo v profilu peskokopa opazili dobro viden vkop v apnenčasto osnovo, gl. 50—60 cm in 160 cm dl. Vkop ima tri dobro vidne plasti. Zg. plast sestavlja humus in ruša, db. 30 cm; sledi plast peščene zemlje, v kateri so večji apnenčasti kamni; na sp. robu je 5—8 cm db. plast žganine in kosti s fragmenti večje prazgodovinske keramične posode (Sl. 26). — Celoten vkop zaradi neposredne bližine prazgodovinskega gradišča lahko verjetno

Sl. 25 Veliki Gaber, Medvedjek — nakit iz groba 17

Fig. 25 Veliki Gaber, Medvedjek — jewellery from grave No 17

pripišemo naselbinskim plastem zunaj obzidja. — Jeseni 1979 so ob širjenju poti Šmarjeta—Vinji vrh na odseku ceste na **parc. št. 1510 k.o.** Gorenja vas zadeli na kulturne plasti in ob tem napravili do 1,20 m vi. profil; ta je najlepše viden približno 200 m pred vhodom v gradišče na Vinjem vrhu. Lega profila je na katastrskem načrtu označena s št. 2. Dobro viden profil je dl. približno 12 m. Vrhnja plast je do 20 cm db. ruša, pod

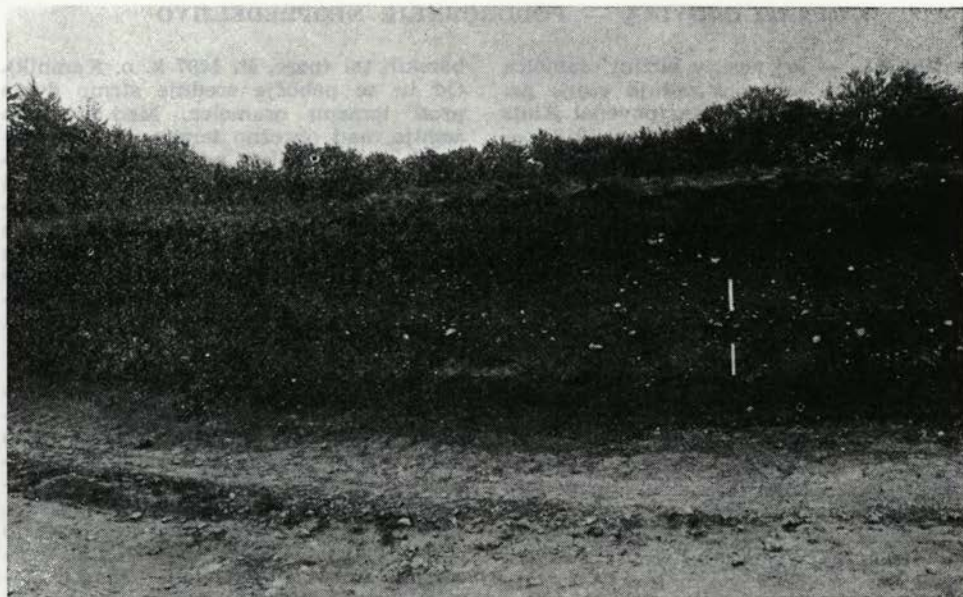

||||| ruša s humusom
 ■■■■■ pečena otnova
 ■■■■■ žganina in kosti

Sl. 26 Vinji vrh — profil s halštatsko kulturno plastjo pri zidnici Orešje 17, zunanje gradišča

Fig. 26 Vinji vrh — a profile with the Hallstatt culture layer beside the vineyard cottage Orešje 17, outside the hillfort

njo je 20 cm db. zelo temna, s fragmenti prazgodovinske keramike, kosti in hišnega lepa mešana rjava zemlja. Tretja plast je svetlo rjava peščena ilovica. Četrta plast je spet temno rjava zemlja s številnimi fragmenti keramike, kosti in hišnega lepa. Keramika iz vseh plasti je prazgodovinska; grobi halštatski črepi so pomešani z latenskimi, izdelanimi, na lončarskem kolesu. — Utrjeno naselje je od odkritega profila oddaljeno skoraj 200 m. Zaradi množine hišnega lepa, keramike in kosti domnevamo, da se je naselje širilo tudi izven obzidja. — B. K.

Sl. 27 Vinji vrh — halštatska in latenska kulturna plast v vseku poti, izven gradišča
Fig. 27 Vinji vrh — a Hallstatt and La Tène culture layer in the cut-in of the road, outside the hillfort

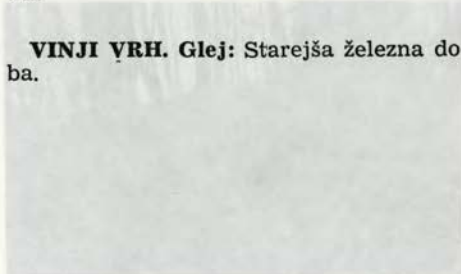
MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

BREŽICE, XII, 7. — V novembru 1981 je bilo na sejmišču v Brežicah, **parc. št. 1379/1** k. o. Brežice, izvedeno manjše sondiranje v velikosti 22 x 3 m. Sonda je bila zastavljena v neposredni bližini leta 1954 odkritega groba 2 (V. Šriбар, VS 10, 1965, 196; cfr. tudi M. Guštin, Kelt-ske študije, 1977, 82, T. 7). Najdena sta bila dva žgana groba. Starejši je bil moški pokop s ščitno grbo, sulično ostjo in kopitom ter fibulo, mlajši je ženski

grob z dvema fibulama, orehasto zapetnico in drugimi predmeti. Časovno ju lahko uvrstimo v stopnji 2 in 3 mokronoškega horizonta. — M. G.

ŠAFARSKO. Glej: Neolitik in eneolitik.

VINJI VRH. Glej: Starejša železna doba.

PRAZGODOVINA — PODOROBNEJE NEOPREDELJIVO

BEVKE. — Pri vasi, v bližini osamelca **Kostanjevica**, so pred zadnjo vojno pri rezanju šote našli »čoln« (povedal Alojz Rupnik, Drenov grič 58, rojen 1912). — D. V.

BLEČJI VRH, VIII, 41, Grosuplje. — Na hribu **Kucelj** nad vasjo, pri kmetu Jevnikarju, je bil po ljudskem izročilu »grad« (povedal J. Zupančič, Drenik 8; cf. ANSI, 205 s. v. Gorenje Brezovo). — D. V.

DOLNJA STARA VAS, IX, 14, Novo mesto. — V ANSI, 221 se za cerkvijo v gozdu omenja rimska nekropola z žganimi grobovi, v katerih so našli številne najdbe. V omenjenem gozdu je tudi več gomil. Ob ogledu terena v aprilu 1980 je imela ena od gomil svež vkop z z. strani (Sl. 28). Gomile so približno 80 do 100 m j. od cerkve sv. Frančiška. — B. K.

GORIČICA POD KRIMOM, VIII, 25, Lj. Vič-Rudnik. — Aprila 1980 je bilo pregledano že znano najdišče kremenovih odbitkov in prazgodovinske lončnine na ledini **Za hribom** (tu leta 1977 odkriti trije kremenovi odbitki — neobdelani), odlomek dna posode iz črno žgane gláne z zglačeno površino, morda halštatske, in trije odlomki trupa prazgodovinskih posod, cf. D. Vuga, Ljubljansko Barje. Pionirjev arheološki vodnik, Pionir 32/2, 1977/1978 (priloga) 10 št. 16. karta. Najdišče leži na sz. vznožju hriba, na njivi na položnem robu

Sl. 28 Dolnja Stara vas — ena izmed verjetno prazgodovinskih gomil, s svežim vkopom

Fig. 28 Dolnja Stara vas — one of the probable Pre-historic barrows with a fresh dig-in

barskih tal (parc. št. 1497 k. o. Kamnik). Od tu se pobočje srednje strmo dviga proti temenu osamelca. Med ilovnato zemljo, nad obrežno teraso, je bilo najdenih več odlomkov prazgodovinske lončnine (npr. odlomek dna; po fakturi je podoben najdbam iz Iške Loke, ledine Gmajna, Trdine in Lanišče, torej gre za obdobje kulture žarnih grobišč) in nekaj kremenovih odbitkov. Gradivo je na Inštitutu za arheologijo SAZU, skupaj z najdbami iz leta 1977. — Iv. T. in D. V.

KOKRA, VII, 9, Kranj. — Jože Osterman, Luže 39a, je povedal, da so septembra 1979 nad **Hariševo teraso** v Sp Kokri ob širjenju gozdne cestne v manjšem useku našli dve lepo retuširani klinici iz belega in rjavkastega sileksa (dl. 4,2 in 6,3 cm) ter prevrtano utež iz rjavo rumenega peščenjaka, piramidalne (antropomorfnе) oblike, dl. 9,5 cm. Keramike niso zasledili, morda gre za nekako depojsko najdbo. Predmete (hranili jih J. Osterman) lahko okvirno datiramo v neo — eneolitik.

V bližini (nad Tihno dolino na Krvavcu) je na divjem, na treh straneh s prepadnimi stenami zavarovana terenu ledina **Gradišče** (1697 m nm. vi., parc. št. 132/1 in 132/3 k. o. Kokra). To je eno najvišje ležečih gradišč v Sloveniji in je že zaradi svoje lege potencialno najdišče. Na gradišču je teren precej kraški, delno poraščen s smrekami in ruševjem. Najdbe niso izpričane in tudi ANSI Gradišča ne omenja.

V j., skalnatem pobočju 1411 m vi. **Škrbine** (= Skalbinc), nasproti Prešernove domačije (Kokra 14, na l. bregu Kokre), je na nadmorski vi. okrog 700 m več manjših spodmolov (trenutno še neregistriranih v katastru JZS). V enem izmed melišč pod spodmoli (točne lokacije nismo mogli ugotoviti) so med leti 1950—1960 našli, kot je povedal že omenjeni J. Osterman iz Luž, »okoli 10 cm dl. in nekaj cm š. artefakt (en konec je bil širši kot drugi), rdečkasto sive barve, ki je bil ves luskinast« (s temi »luskinami« so najbrž mišljene retuše). Tudi ta sporadično najdeni artefakt bi lahko okvirno datirali v neo-eneolitik (za to govore najdbe nad Hariševo teraso in danes že izgubljena, nedaleč od tod najdena prevrtana kamnita sekira, cf.

ANSI, 172); vendar bi lahko bil tudi paleolitski. — D. J.

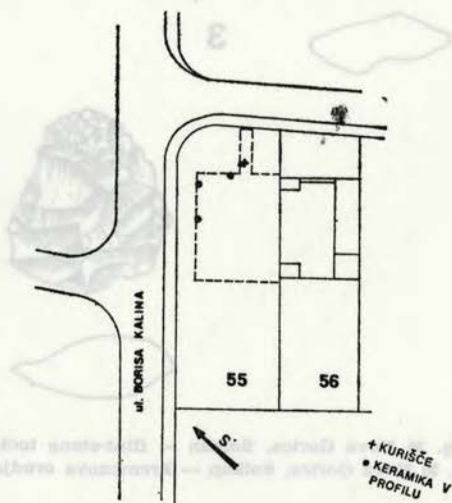
KREMENICA, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Janez Dušek, Smrjene 19, je povedal, da so okrog leta 1968 pri izravnavanju struge potoka **Resnik** našli čoln izdolbenec, dl. 3—4 m; ležal je 1,80 do 2 m gl., nad sivo ilovico. Najdišče je nekako v črti Kremenica—Pijava gorica, na ledini Pijavska gmajna. Najdba je propadla. — D. V.

MATENA, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Leta 1948 je pokojni Tone Černič odkopal na parc. št. 1249 k. o. Iška Loka, ledina **Široki tali**, iz hrasta »izzgan« čoln izdolbenec, dl. okrog 15 m (ker je ležal po sredini Černičevega barskega sveta, na sr. »talu«, je bil v napoto pri poljskih delih). Najdbo so razsekali na tri 4—5 m dl. kose in jo porabili za kurjavo. Na najdišču zdaj raste koruza (povedal lastnik zemljišča Tone Černič ml., Matena 8). — D. V.

NOVA GORICA, II, 12. — Solkan. Dne 6. 6. 1980 sta bila pri delu na njivi s **parc. št. 136** k. o. Nova Gorica najdena kremenova odbitka, drug od drugega oddaljena okrog 5 m. — Prvi odbitek (Sl. 30, 1) je iz temno sivega kremenca. Lateralna robova sta parcialno strmo retuširana. Videti je, da se je odbitek na distalnem koncu koničasto podaljševal, kar se da sklepati iz prehoda patinirane dela odbitka v sveži prelom, ki je verjetno nastal pri obdelovanju zemlje. Na proksimalnem delu je še ohranjen del korteksa. V dl. meri 34 mm, največja š. je 30 mm in db. 8 mm. Hrani GM Nova Gorica, inv. št. 3983. — Drugi odbitek (Sl. 30, 2) je iz temno sivega kremenca in ni v celoti ohranjen. Videti je, da je bilo orodje izdelano na klini, ki se je na proksimalnem koncu odlomila. Distalni in lateralna robova so retuširani. Odbitek je dl. 14 mm, š. 21 mm in db. 6 mm. Hrani GM Nova Gorica, inv. št. 3984. — Dne 2. 9. 1980 sta bila pri delu na njivi s **parc. št. 1517/2** k. o. Solkan najdena kremenova odbitka, drug od drugega oddaljena okrog 30 m. — Prvi odbitek (Sl. 30, 3) je iz temno sivega kremenca, ki je na nekaj mestih rjavkasto patiniran. Površinsko je retuširan na dorzalni in ventralni strani. Dl. odbitka je 35 mm š, 18 mm, db. 6 mm. Hrani GM Nova Gorica, inv. št. 3985. — Drugi odbitek (Sl.

30, 4) je iz sivega kremenca, ki na distalnem koncu prehaja v črno barvo, na proksimalnem pa je prosojen. Vse štiri robove ima strmo retuširane. Dl. 21 mm, š. 19 mm, db. 7 mm. Hrani GM Nova Gorica, inv. št. 3986. — Na isti njivi je bil 20. 10. 1981 najden tudi odbitek iz sivkasto črnega kremenca, ki je površinsko retuširan tako na dorzalni kot ventralni strani (Sl. 30, 5). Dl. 23 mm, š. 19 mm, db. 8 mm. Hrani GM Nova Gorica, inv. št. 3987.

Januarja 1981 smo našli v profilu izkopa gradbene jame na zazidljivi **parc. št. 55** (lastnik J. Zavrtanik, Žabji kraj 13, Solkan) tri fragmente prazgodovinske keramike. Zaradi regulacije terena je na površini nastala okrog 0,5 m db. plast nasutja. Fragmenti so bili 0,5 m pod prvotno površino (1 m pod današnjo). Robovi keramičnih fragmentov so obrabljeni; možno je, da jih je prinesel hudourniški potok Sopota, ki je tu tekkel do leta 1979 (danes je reguliran in teče pod Kalinovo ulico) (Sl. 31.). — Novembra 1981 smo našli pri širjenju kanalizacijskega odkopa, okrog 2,5 m pod današnjo površino (2 m pod nekdanjo), med rumenkasto rjavo ilovico vložek proda (Sl. 32). Videti je, da je prod preperel zaradi vročine in bi bil lahko podlaga kurišča. Med prodom,

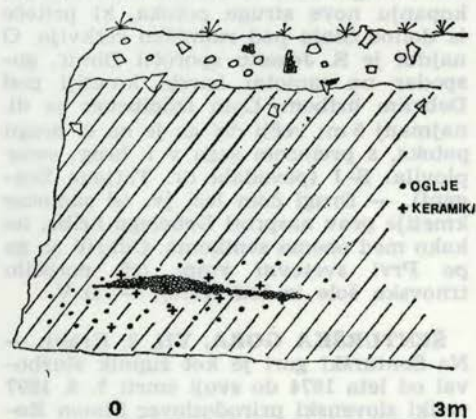
Sl. 31 Nova Gorica, Solkan, Kalinova ulica — situacija najdb prazgodovinske keramike in kurišča

Fig. 31 Nova Gorica, Solkan, Kalinova ulica: — the situation of the finds of Prehistoric pottery and hearth

nađ in pod njim, so bili koščki oglja in več fragmentov prazgodovinske keramike. Najdišče leži okrog 200 m sv. od ledine Meriševo (poznopaleolitsko in prazgodovinsko najdišče, cf. M. Brodar, VS 23, 1981, 196 ss in D. Svoljšak, ibidem, 266 ss).

Dne 26. 12. 1979 je bilo na parc. št. 60 k. o. Solkan, z ledinskim imenom Čahlni, najdeno več fragmentov prazgodovinske lončenine. Po načinu izdelave je povsem podobna tisti keramiki, ki jo poznamo s kraških kaštelirjev in z gradišč v Vipavski dolini (Tabor nad Crničami, Gojače, Sv. Pavel nad Vrtovinom, Gradišče nad Ajdovščino). Bila je na krtinah. — Čahlni so nekakšen plato, ki je okrog 80 m dvignjen nad solkansko ravnino. S treh strani je zavarovan z vi. neprehodnimi stenami, tako da je dostop nanj možen le s s. strani. Velikost platoja je okrog 100 × 150 m; od j. strani proti s. se rahlo dviguje, proti z. strani se terasasto spušča. Večidel je porasel s travo in z grmovjem. Glede na številnost keramičnih fragmentov in lego ter oblikovanost platoja domnevamo, da gre na Čahlnih za prazgodovinsko poselitve. Površina in kulturna plast sta močno poškodovani z jarki iz časa 1. svetovne vojne. — J. Z.

OTOČEC, IX, 18, Novo mesto. — V ANSI, 233, je pod najdiščem Herinja vas omenjena skupina gomil, v gozdu nad

Sl. 32 Nova Gorica, Solkan, Kalinova ulica — presek prazgodovinskih plasti v jarku za kanalizacijo

Fig. 32 Nova Gorica, Solkan, Kalinova ulica — a section of the Prehistoric layers in the sewer ditch

Sl. 33 Otočec — poškodovana gomila, verjetno železnodobna

Fig. 33 Otočec — a damaged barrow, probably Iron Age

Otočcem proti Herinji vasi. Leta 1980 so ob trasiranju nove ceste Otočec—Herinja vas nasproti zadnje hiše Otočec 43a delno poškodovali eno gomilo; leži 520 m s. od cerkve sv. Petra na Otočcu in na topografski karti Novo mesto 1 : 25.000 : koordinati x = 507720, y = 551761. Po velikosti spada gomila med manjše, porasla z bukvami in ni prekopana. Najdb ni, verjetno je železnodobna (Sl. 33). — B. K.

PLEŠIVICA. — Najdišče čolna izdolbenca na ledini Štajerka je bilo locirano na parc. št. 3075/3 k. o. Brezovica, last Marice Skubic iz Plešivice. Zemljišče služi kot njiva.

Ekipe Z SRS VNKD je v septembru 1980 izkopala in dokumentirala čoln izdolbenec na ledini Marinčev tal, parc. št. 3089 k. o. Brezovica (cf. VS 21, 1977, 193). Najdba je zavarovana in situ z nasutjem zemlje. — D. V.

POLICA, VIII, 9, Grosuplje. — Nad vasjo je hrib V Gradišču, kjer je bil po ljudskem izročilu »grad«; vrh je raven in spremenjen v njive (povedal J. Zupančič, Drenik 8; cf. tudi ANSI, 179, kjer naj bi bilo na hribu Straža prazgodovinsko gradišče; glede na naš obhod območja Police leta 1964 domnevamo, da gre za isto točko sv. nad vasjo, na gozdnatem hribu; nasip in njive za njim imenujejo Gradišče, grobljo na samem vrhu pa Gradec; na njivah za nasipom smo našli črno žgan prazgodovinski črep in koščke železove žilindre). — D. V.

REKA. Z. od vasi zapira dolino Idrijce ozek skalni greben tik do same struge. Ta greben pada izpod Raven nad Cerknim, med gl. vrezanima grapama pot-

Sl. 34a Plešivica — čoln izdolbenec
Fig. 34a Plešivica — a dog-out canoe

kov Kazarsko in Polica. Skrajni j. del grebena, ki je v svojem srednjem nivoju stopničasto nekoliko izravnán, imenujejo **Grad**. Dostopen je le s strme jz. strani, ostalo so skalne stene. Na sredini je plato grebena umetno nekoliko izravnán, zlasti na jv. delu platoja so opazne umetne terase in vdolbine. Zidanih ostalin ni videti, prav tako ne okopov. Bivalnega prostora je zelo malo in je točka primerna le kot zatočišče ali utrjena postojanka za manjšo posadko. Možnosti srednjeveške zidane postojanke so skoraj izključene, zato povezujem lokaliteto z bližnjo, nekaj sto metrov oddaljeno nekropolo idrijske kulturne skupine na ledini Kazarsko ob Idrijci (v smeri proti vasi Reka). — N. O.

RUDNIK, VIII, 18, Lj. Vič-Rudnik. — Maja 1980 je bilo prehojeno zemljišče na ledini **Malenca**, kjer leži diagonalno na strugo barskega potoka čoln izdolbenec (v kotu na meji med parc. št. 1583 k. o. Karlovska predmestje in 32 k. o. Rudnik). Najdišče je tik na robu barske ravnine,

nakar se svet proti dolenski železnici položno dviga. Čoln so odkrili leta 1952, pri kopanju nove struge potoka, ki priteče iz doline Staje pod rudniško cerkvijo. O najdbi je S. Jesetu sporočil Dimic, gospodar na samotni barski kmetiji pod Debelim hribom. Čoln izdolbenec je dl. najmanj 5 m; večji del ga je na d. bregu potoka, s premcem sega v l. breg; smer plovila: S-J (povedala dr. Tatjana Bregant). — Drugi čoln leži jv. od samotne kmetije prav nasproti Debelega hriba, ne kako med obema senikoma. Odkrili so ga po Prvi svetovni vojni (cf. poročilo trnovske šole iz leta 1978). — D. V.

ŠENTURŠKA GORA, VII, 2, Kranj. — Na Šenturški gori je kot župnik služboval od leta 1874 do svoji smrti 7. 3. 1897 veliki slovenski prirodoslovec Simon Robič (cf. A. Gspan et al., Slovenski biografski leksikon 9 [Ljubljana 1960] 114 do 115; V. Bohinec, Naše jame 13, 1971 [1972], 11 ss). Jože Osterman, Luže 39a, je povedal, da so mu njegovi stari starši pripovedovali, kako je Robič okoli cerk-

ve sv. Urha (687 m n. vi.) izkopal »več fibul in podobnih bronastih stvari«. Vse najdbe naj bi poslal na Dunaj (NHM, Wien?). Dejansko je bil Robič kot zavezen Slovenec v sporu s takratnim kustosom ljubljanskega Deželnega muzeja C. Deschmannom (= Dežman) in tako je povsem mogoče, da so najdbe resnično na Dunaju.

Okoli cerkve sv. Urha (tudi na terasah j. in jz. od nje) lahko domnevamo najmanj prazgodovinsko-kovinskodobno naselbino in najbrž tudi poznoantično utrjeno postojanko, saj je lega za oboje več kot primerna. — D. J.

ŠTEFANJA GORA. Glej: Neolitik in eneolitik.

TIHABOJ, VIII, 8, Litija. — Na hribu **Kostjavec**, sz. nad vasjo, je po izročilu

stal »grad«, njivi na j. pobočju hriba pa pravijo **V Gradiščih** (povedal A. Bajec); cf. tudi ANSI, 178. Travnato pobočje je sprva srednje strmo, nakar preide v bolj položno, podolžno na zemljišče postavljeno njivo. Na j. robu njive je terasa z nasipom, kjer raste grmovje. Na s. strani hriba je raven svet z njivami. V dolini pod Kostjavcem je troje izvirov, **Pri Zlebeku**; po izročilu so tu zajemali vodo prebivalci »gradu«. — D. V.

VINO, VIII, 26, Grosuplje. — Na gozdnatem hribu nad vasjo je bil po izročilu »gradič« (povedal Janez Zupančič p. d. Kajevec, Drenik 8, rojen 1900; cf. tudi ANSI, 195: domnevno gradišče na koti 474 m). — Nekje pri Vinu naj bi bilo zakopano tudi »zlato tele« (povedal J. Zupančič). — D. V.

RIMSKA DOBA

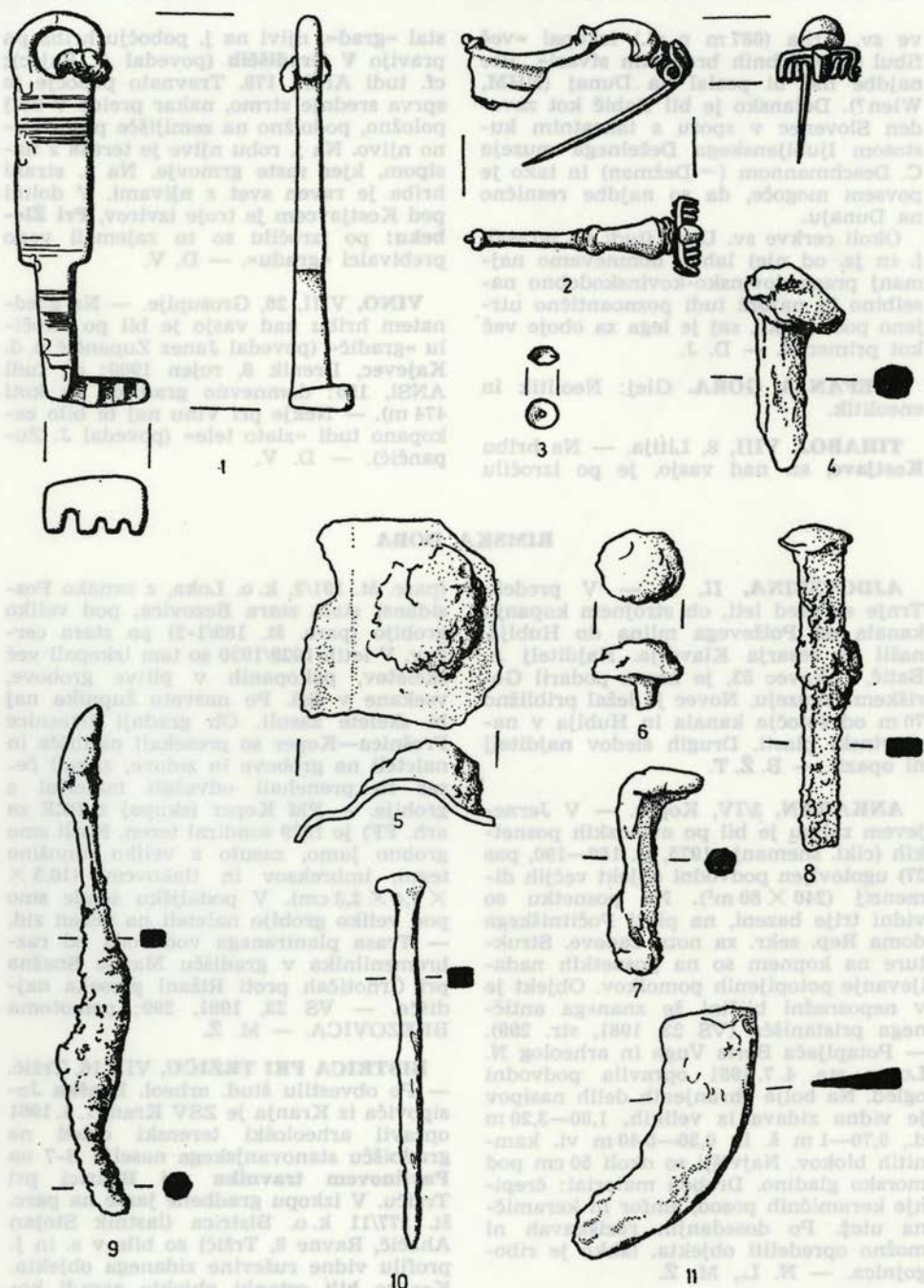
AJDOVŠČINA, II, 1. — V predelu Trnje so pred leti, ob strojnem kopanju kanala od Polževega mlina do Hublja, našli as cesarja Klavdija. Najditelj A. Batič, Lokavec 53, je novec podaril Goriškemu muzeju. Novec je ležal približno 70 m od sotočja kanala in Hublja v naplavinski plasti. Drugih sledov najditelj ni opazil. — B. Ž. T.

ANKARAN, 3/IV, Koper. — V Jernejevem zalivu je bil po avionskih posnetkih (cikl. snemanje 1975, št. 189—190, pas 27) ugotovljen podvodni objekt večjih dimenzij (240 × 80 m²). Na posnetku so vidni trije bazeni, na plaži Počitniškega doma Rep. sekr. za notr. zadeve. Strukture na kopnem so na posnetkih nadaljevanje potopljenih pomolkov. Objekt je v neposredni bližini že znanega antičnega pristanišča (VS 23, 1981, str. 299). — Potapljača Boris Vuga in arheolog N. Logar sta 4. 7. 1981 opravila podvodni ogled. Na bolje ohranjenih delih nasipov je vidna zidava iz velikih, 1,80—3,20 m d., 0,70—1 m š. in 0,30—0,40 m vi. kamnitih blokov. Najvišji so okoli 50 cm pod morsko gladino. Droben material: črepične keramičnih posod, amfor in keramična utež. Po dosedanjih raziskavah ni možno opredeliti objekta, lahko je ribojnica. — N. L., M. Ž.

BEZOVIČA, 1/III, Koper. — Po pripovedi domačinov je na ledini **Murišče**

(parc. št. 191/2, k. o. Loka, z oznako Posidans) stala stara Bezoviča, pod veliko grobljo (parc. št. 189/1-2) pa stara cerkev. V letih 1929/1930 so tam izkopali več skeletov, pokopanih v plitve grobove, vsekane v fliš. Po nasvetu župnika naj bi skelete zasuli. Ob gradnji železnice Prešnica—Koper so presekali najdišče in naleteli na grobove in zidove, zaradi česar so prenehali odvažati material za groblje. — PM Koper (skupaj z PZE za arh. FF) je 1979 sondiral teren. Našli smo grobno jamo, zasuto z veliko množino tegul, imbreksov in tlakovcev (10,5 × 7,4 × 2,3 cm). V podaljšku sonde smo pod veliko grobljo naleteli na vezan zid. — Trasa planiranega vodovoda od razbremenilnika v gradišču Marija Snežna pri Črnotičah proti Rižani preseka najdišče. — VS 23, 1981, 299; pomotoma BREZOVIČA. — M. Ž.

BISTRICA PRI TRŽIČU, VII, 16, Tržič. — Po obvestilu štud. arheol. Draška Josipoviča iz Kranja je ZSV Kranj 1. 4. 1981 opravil arheološki terenski ogled na gradišču stanovanjskega naselja B-7 na **Pavlinovem travniku** pri Bistrici pri Tržiču. V izkopu gradbene jame na parc. št. 277/11 k. o. Bistrica (lastnik Stojan Ahačič, Ravne 8, Tržič) so bile v s. in j. profilu vidne ruševine zidanega objekta. Ker so bili ostanki objekta zaradi komunalnega urejanja gradišča ogroženi, smo se odločili za zaščitno sondažno iz-

Sl. 29 Bistrica pri Tržiču — rimske najdbe
 Fig. 29 Bistrica pri Tržiču — Roman finds

kopavanje. Pri delih sta sodelovala tudi arheolog Janez Meterc in štud. arheol. Jana Horvat.

Sonda 1 je potekala vzporedno s s. profilom gradbene jame in se v d. 8,5 m tudi iztekala vanjo. Merila je 16 × 1,5 m (na 8,5 m razširjenega dela je bila š. 4,5 metra). Sonda je odkrila s. zid antičnega objekta, ki je potekal v smeri V-Z v d. 12 m. Na V se je pravokotno zalamljal proti J, v tej smeri pa je bilo ohranjenega le 3 m, ostalo je bilo uničeno ob izkopu gradbene jame. Ta je uničila tudi z. konec vzdolžnega zidu. Tik preden se je zid izklinil v profil izkopa jame, se je pravokotno nanj priključeval še en zid, ki je bil ohranjen le v d. 1 m (ostalo je uničil izkop gradbene jame). Tako imamo opraviti z objektom, ki ni dosti daljši od 12 m (uničeni z. konec vzdolžnega zidu se v z. profilu gradbene jame ne pojavi več); š. bi glede na j. profil gradbene jame (v njem so sicer ruševine, ne pa zidovi tega objekta) lahko ocenili na okrog 10 m. Stavba je bila postavljena na umetno izravnano plato v rahlo nagnjenem prisojnjem bregu. S. zid je prislonjen ob sam profil izkopa terase (zunanja fronta zidu ni izdelana, takoj za zidom je mrtva zemlja), d. je do 70 cm, grajen iz večjega pobranega neobdelanega kamena in vezan s šibko malto. Sp. vrsta kamena je nekoliko širša. Ohranjen je največ do v. 80 cm. Na

Sl. 34b Bistrica pri Trziču — ostanki rimske stavbe v sondi 1

Fig. 34b Bistrica pri Trziču — the remnants of a Roman building in trench No 1

V, kjer se zid pravokotno zalamlja proti J, je tanjši (do 50 cm), ima izdelani obe fronti in se proti J ob enem s pobočjem znižuje. Z. pravokotni zid se na vzdolžnega ne naslanja; tudi ta je tanjši, z obema izdelanima frontama. Zidovi so grajeni neposredno na mrtvi zemlji, pohodno površino predstavlja zbita ilovica na gl. okrog 200 cm. Na sami pohodni površini je bilo opaziti tudi dve temnejši lisi pr. 15 do 20 cm, eno v. izven objekta in drugo v objektu, ki bi utegnili biti stojaški podpornih kolov. Podoben namen je imel verjetno s kamenjem obdan vkop ob zunanjem robu vzdolžnega (s.) zidu. V sv. vogalu objekte je bila odkrita ovalna shrambena jama, vkopana v mrtvo ilovico. V pr. je merila 100 cm (ožji pr. 90 cm), v gl. 85 cm, pr. na dnu pa je bil 94 oziroma 84 cm. Do vrha je bila napolnjena z ruševinami in temno zemljo. Glede na številne ostanke zogenelih vej-jic je bila v jamo očitno vkopana pletena košara in ob straneh dodatno zaphana z ilovico. Tudi na ravnem delu je bila plast oglja. V njej sta ležala dva železna noža: eden večji, bojni (d. 26 cm) s koščenim ročajem, drugi manjši (11,6 centimetra) in srpasto zavit. Poleg tega je bilo v jami še nekaj atipičnih drobcev keramike. Zraven jame, j. od nje, je bila na površini okrog 0,25 m² večja koncentracija oglja, pečene ilovice, večjih lapornatih plošč in kamnov. Tu je bil najden glinen svitek. Verjetno gre za ognjišče (vsaj kratkotrajno). Na pohodni površini v objektu je bila najdena še zgodnjeantična ločna fibula, bronast ključ, majhen fragment terre sigilate ter več drugih keramičnih fragmentov.

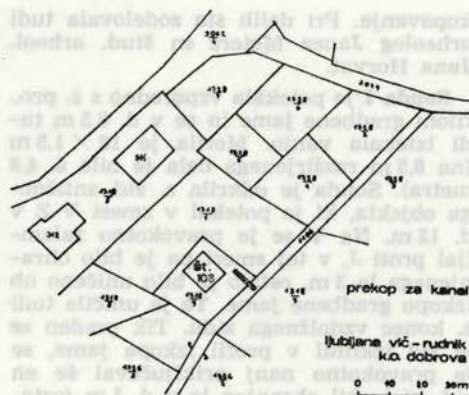
Sonda 2 je bila izkopana vzporedno z j. profilom gradbene jame. Merila je 6 × 2 m. Takoj pod površino so bili najdeni temelji dveh vzporednih zidov, ki sta potekala diagonalno iz sv. v jz. vogal sonde. Kulturna plast v sondi je bila zelo plitva, tako da se je že na gl. 50 cm pričnjal mrtva zemlja. J. zid je širši, zelo neenakomerne š. (90—60 cm), grajen iz dveh vzporednih vrst velikih ovalnih kamnov. Proti Z se zelo nejasno neha, na V pa se pojavi še v j. profilu gradbene jame; od tu dalje ga je uničil izkop. 50 cm s. od tega zidu poteka tanjši (50 cm), enakomerneje grajen zid iz dveh vzporednih vrst manjših kamnov. Z. od sonde ga je uničil vkop za cesto med gradbenima parcelama 277/11 in 277/17, v. od sonde pa gradbena jama. Kulturna

plast je v tej sondi zaradi plitkosti in oranja v preteklosti zelo premešana, tako da smo našli več kosov železove žilindre, fragmente železne in poznosrednjeveške keramike, žebelje itd. Oba zidova v sondi 2 potekata približno v isti smeri kot vzdolžni zid v sondi 1. — Po zaključku izkopavanja sta bili sondi zasuti. Sočasno bežno rekognosciranje terena daje slutiti, da gre v okolici, na pobočjih hriba Ročevnica, za večji (zgodnjeantični) naselbinski kompleks. To bi potrjevala tudi najdba fibule v Ročevnici leta 1949 (VS 9, 1965, 196 s, TVII, 10), ime domala usahlega studenčka Dunajščica v neposredni bližini najdišča in ledinsko ime, Dunajc(a) — poznano le še redkim domačinom — za travnat pomol pod najdiščem nad avtomobilsko cesto. — Mi. S.

ČEŠNJEVEK, VII, 2, Kranj. — Jože Osterman, Luže 39a, je povedal, da so leta 1971 v strugi potoka (brez imena) nad vasjo (na stičišču parc. št. 364/1 in 365 k.o. Češnjevек) našli polovico rimske oljenke (sprednji del z noskom) iz rdeče rjavo žgane gline. Najdba je razpadla na fragmente, zato so jo zavrgli. Parc. št. 364/1 ima ledinsko ime **V mlaki**. — Njive j. od vasi domačini imenujejo **Pod cestami** (parc. št. 329—337 k.o. Češnjevек). Najbrž so v zvezi s staro cesto, morda antično. — D. J.

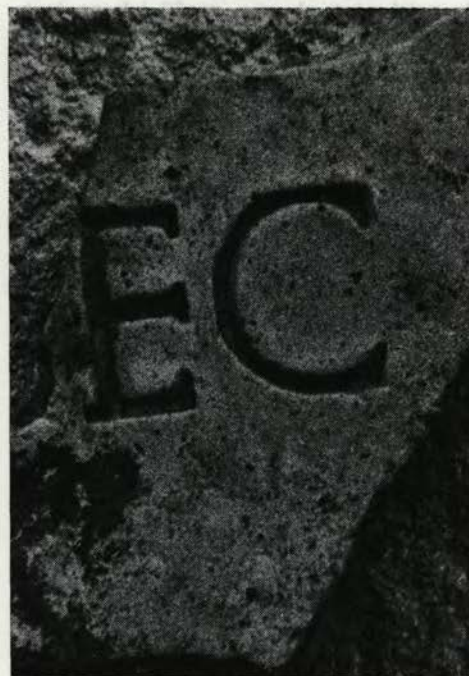
DEKANI, I/IV, Koper. PM Koper je leta 1979 sondiral na ledini **Grubeljce** v Dekanih. Ob spomeniku NOB (parc. št. 535/2 k.o. Dekani) je odkopan mozaični pod iz glinastih kock, rdeče in rumeno žganih. Ta pod je bil odkrit že ob gradnji spomenika, a je bil tedaj skrbno zasut. Pod njim je bil odkrit tudi črno-bel mozaič, danes pod asfaltno cesto. — Manjša sonda ob jv. vogalu prizidka h. št. 228 (p. št. 1644, k.o. Dekani) je pokazala slabo ohranjene ostanke črno-belega mozaika. Pod prizidkom omenjene stavbe sta po tradiciji barvast mozaič in bazenček za krščevanje. — Lastnik sosednje stavbe Karlo Starc je ob gradnji hiše odpeljal večji del groblje z antičnim materialom, PM Koper pa je učenka Valentina Starc podarila oljenko iz istega najdišča. — M. Ž.

DOBROVA, VIII, 5, Lj. Vič-Rudnik. — Na sporočilo Franciške Voljčič, Dobrova 108, o arheološki najdbi smo opravili ogled in ugotovili, da hrani za samokol-

Sl. 35 Dobrova — situacija rimskih nadb
Fig. 35 Dobrova — the situation of Roman finds

nico različne rimske opeke, predvsem tegul, kos estriha, zvit železen žebelj z veliko glavo ter ravno dno vrča iz svetlosive žgane gline. Na enem kosu opeke je opazen žig z ostankom dveh črk EC ter

Sl. 36 Dobrova — odlomek žigosane opeke
Fig. 36 Dobrova — a fragment of a stamped brick

deloma še ene, morda S. Najdba izvira iz v. predela vrta na današnji poti. Nanjo so naleteli pri kopanju jarka za vodovod k priključku pod cesto. Arheološki kosi so ležali v gl. 80—100 cm. Nekateri med njimi so bili »lepo« položeni. Razprostranjenosti najdišča ni bilo mogoče ugotoviti. Predmetov je bilo največ v jarku pod obstoječo cesto, segali pa so še v vrt, vendar so bili tu redkejši. Pri gradnji hiše same niso opazili nikakršnih sledov najdb, prav tako tudi ne pri sosednjih novogradnjah.

Profil zemeljskih plasti: nanaseni vrhni sloji(?), najdbe na ilovnati plasti. V zvezi z njimi se postavlja vprašanje, ali gre za njihovo lego in situ ali za vodni nanos na to mesto z bližnje terase. Oboje je možno.

Na Dobrovi domneva Ciperle rimsko opekarno (ANSI). Onkraj vasi, na j. strani Dobrove, oziroma nad zaselkom Podsmreka, je prazgodovinsko gradišče. Domačija kmeta Rotarja v Podsmreki se p. d. imenuje pri Gradišniku.

Tudi na Dobrovi je znan ta priimek. Tu se ledina na posestvu kmeta Gradišnika imenuje **Nad peklom** in so na njej vidni ostanki starega zidovja (ANSI). — M. S.

DOLENJA VAS, XVI, 19, Žalec. — Leta 1917 je Ignanca Skok p. d. Brišnikova mama našla pri pletju repe na parc. št. 298/1, 2 k. o. Prebold srebrnik. Novec je spravil njen sin Ignac; ker je hotel vedeti, ali je zlat, ga je preščipnil. Okrog leta 1930 je dobil srebrnik učitelj Silvo Košutnik, ki ga hrani še danes (Celje, Hubadova 5): Titus Flavius Vespasianus (D 69—79; Rim; RIC 76) — M. M.

DOLNJE BREZOVO, XII, 4, Sevnica. — Konec junija 1981 je bil Posavski muzej obveščen, da so na splaniranem zemljišču, imenovanem **Grobelnice** ali Pod Vinco, arheološki sledovi. Pri ogledu smo skupaj s predstavnikom ZSV Celje dr. I. Stoparjem ugotovili na parc. št. 24, 25, 28 k. o. Brezovo raztreseno antično keramiko. V dogovoru in s finančno podporo investitorja Konfekcija Lisca je bila 20.—27. 7. sondažna raziskava. Pol zemljišča je bilo nedostopnega, saj ga je pokrivala odrinjena zemlja; teren je bil pa tudi zelo zasušten. Trdi ilovnati sloj je onemogočal hitro ročno izkopavanje, zato smo si pomagali s strojnim kopačem. Odkriti so bili temelji objekta v veliko-

Sl. 37 Dolnje Brezovo, Grobelnice — rimska stavba

Fig. 37 Dolnje Brezovo, Grobelnice — a Roman building

sti 7×8 m in ostanki temelja zidu (?) iz prodnikov v d. 25 m. Drobni najdb je bilo razmeroma malo, sodijo pa v zgodnjo antiko. — M. G.

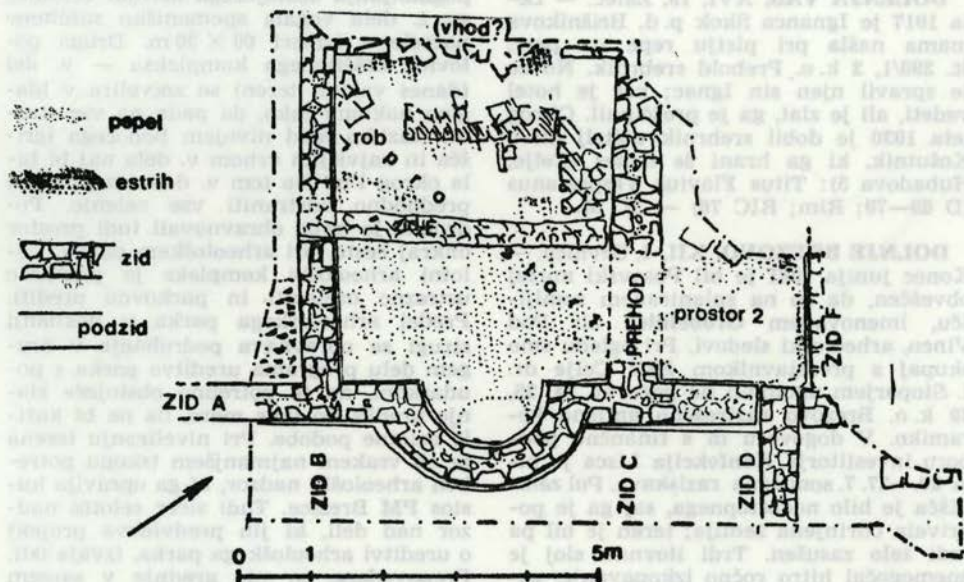
DRNOVO, XII, 14, Krško. — Na vlogo KS Krško za spremembo obstoječe površine dela terenskega spomenika so bila izdelana in dogovorjena ustrezna spomeniškovarstvena izhodišča in smernice, in sicer se dovoljuje niveliranje (brez poglobljanja obstoječega nivoja) celotne, ga z. dela vogala spomeniško zaščitene parcele v izmeri 60×30 m. Druga polovica zaščitene kompleksa — v. del (danes valovit teren) se znivelira v blagem naklonu tako, da pada na vse strani. Razlika med nivojem bodočega igrišča in najvišjim vrhom v. dela naj bi bila okrog 1 m. Na tem v. delu pa je treba predhodno odstraniti vse zelenje. Podrobno je treba obravnavati tudi prostor onkraj ceste, pri arheološkem parku. Celotni arheološki kompleks je potrebno ustrezno ozeleniti in parkovno urediti. Predel arheološkega parka v nekdanji strugi se obravnava podrobneje v drugem delu programa ureditve parka s podarkom, da je potrebno obstoječe stanje urediti do take mere, da ne bi kazilo celotne podobe. Pri niveliranju terena je ob vsakem najmanjšem izkopu potreben arheološki nadzor, ki ga opravlja kustos PM Brežice. Tudi sicer celotni nadzor nad deli, ki jih predvideva projekt o ureditvi arheološkega parka, izvaja isti. Prepovedane so vse gradnje v samem spomeniško zaščitenem terenu, kakršnakoli zazidava v njegovi bližnji okolici

pa se obravnava individualno naknadno. Zato je potrebno izdelati podrobnejši projekt ureditve, ki bo predvideval eventualno primerno gradnjo v neposredni okolici arheološkega terenskega spomenika, s čimer bi bilo onemogočeno kakršnokoli razvrednotenje arheološkega parka. Kulturna in krajevna skupnost sta dolžni skrbeti za ustrezno varovanje ter ureditev parka, kmetijska dela in pašarja pa so v njegovem arealu prepovedani.

Pri niveliranju terena se izvajalec ni držal navodil spomeniške službe in je dela opravil ne samo brez vodnosti zavoda, marveč je ponekod tudi posegel v intaktne arheološke sloje ter pri tem deloma poškodoval terenski spomenik. — M. S.

HRVATINI, 3/IV, Koper. — Pred vojno je izkopaval pri zaselku **Kolomban** arheolog-amater Manlio Peracca, na mestu imenovanem *Albero della bandiera* (parc. št. 1145/1, k.o. Jernej) in našel ostanke arhitekture s polkrožno apsido, kar je opredelil kot »tempio romano« (M. Peracca, *Mostra protostorica e romana di Muggia*, Muggia 1968, 46). Med drobnim materialom so bili pobrani tudi kamniti

fragmenti zgodnesrednjeveške cerkvene opreme (eden objavljen v katalogu *Plastika s pleteninasto ornamentiko* v Sloveniji, Koper 1977, št. 28). — Leta 1979 je PM Koper (skupaj s PZE za arheologijo FF) sondo poglobil in razširil. V celoti je bil izkopan 1 prostor večjega kompleksa rimske vile, katere obris merijo $90 \times 80 \text{ m}^2$. Zidovi so iz lepo obdelanih kamnov iz lokalnega peščenca in vezani z dobro malto. Odkrita je bila ponovno ena apsida, medtem ko je bila druga, tlakovana na ribjo kost, pred leti zrigolana. Ugotovljeni so bili ostanki črno-belega mozaika že v preteklosti razbitega. Izkopani prostor je bil sekundarno uporabljen za kurišče, naknadno pa predeljen s suhim zidom. Ob kurišču najdeni ostanki zob drobnice in goveda (določitev I. Turk, IZA SAZU), v sosednjem prostoru pa nad plastjo slikanega stropnega ometa d. plast lupin polžev (predvsem *Murex*, določitev F. Velkovrh, BTF), pomešanih z malto. To najdbo trenutno interpretiram tako, da so bile lupine uporabljene kot vezivo za maltni nanos nad stropnim ometom, poleg trsov, katerih odtisi so vidni na zadnjih straneh ometov. — Od drobnega gradiva so bili najdeni tlakovci, polkrožne opeke, te-

Sl. 38 Hrvatini, Kolomban — del tlorisa rimske vile

Fig. 38 Hrvatini, Kolomban — a part of the ground-plan of a Roman villa

gule (žigi Q. Cl. Ambrosi in T. Coeli). — M. Z.

IŠKA LOKA. — Ob topografskem obhodu je bila 10. 11. 1974 na parc. št. 429 k. o. Iška Loka, ledina **Trdine**, najdena rimska železna konjska podkev. Najdišče je na njivi na terasastem prodnatem jeziku tik nad barjem, izven naselja iz obdobja kulture žarnih grobišč. Na površje je rjava peščena zemlja. — Najdba je v NMLj.

Spomladi 1974 sta Slavko in Alojz Čer nič pri kopanju požiralne jame na s. strani h. št. Iška Loka 22, ledina **Gmajna**, našla na gl. 50 cm »turško podkev« in nekaj debelih kosti. Najdba je ležala še v rjavi zemlji, nad drobnim peskom. Najdišče je na parc. št. 443 k. o. Iška Loka, na ssz. strani prazgodovinskega naselja, že izven; prodnata terasa se malo severneje spusti v barje. — Gre za rimsko železno konjsko podkev (Čer ničevi so jo novembra 1974 podarili NMLj).

Okrog leta 1969 je Alojz Župec p. d. pri Kovačevih, Iška Loka 47, rojen 1897, na svoji parc. št. 923 k. o. Iška Loka, ledina **Lanišče**, našel »turško podkev« rimsko; podaril jo je NMLj). Najdišče leži z. od Zupčevih, na obrežni prodnati terasi j. od barja, tik na z. meji k. o. Iška Loka. — Okoli leta 1910 so na isti parceli našli cele konjske glave (A. Župec je imel takrat 10—15 let). — D. V.

IZOLA, IV, 2 — Od spomladi 1979. leta do maja 1980. leta je PM SM Piran opravil zaščitna dela na arheološkem terenu v **Viližanu** v Izoli, preko katerega bo speljan priključek Ruda obalne ceste Izola-Koper. Vkope, gl. 2—3 m, je sproti zalivala voda, zato so bila zaščitna dela odvisna od izvajalca del, ker je bilo treba vodo odvajati.

Pri izkopu temeljev za propust P₂ na parc. št. 2394, 2395/1 in 2395/2 k. o. Lazaret je bil že 5 m od notranjega roba trase današnje obalne ceste 2,4 m gl. odkrit temeljni zid v 4 m š. izkopu. Ohranjena je le njegova zunanja stran; š. zidu, ki ga sestavljajo do 2 m dl. bloki kamenja, ni bilo mogoče ugotoviti. Fragment zidu, ki sega v še neprekopani del terena, je morda omejeval nekdanjo antično obalo. V istem izkopu so se 30 cm globlje navezovale na zid kamnite plošče z obsegom 1 m × 2,5 m, ki so prekrivale sv. del 40 m dl. izkopa in so ležale

Sl. 39 Izola, Viližan — tlak rimskega pristanišča

Fig. 39 Izola, Viližan — the pavement of a Roman port

tesno druga ob drugi (Sl. 39). Prav take plošče, ki so ležale druga ob drugi in prekrivale le še manjši prostor z obsegom 3 m × 3,5 m, so bile 2,43 m gl. Možno je, da so plošče iz obeh izkopov ostanek kamnitega tlaka, s katerim je bila prekrita nedvomno večja površina terena.

Vse do sedaj znane arheološke najdbe iz Viližana v Izoli, tako na kopnem kot na morskem dnu (temelji rimskega pristanišča), so vključno z najdbami iz 1979. leta ležale 2—3 m pod današnjim nivojem, kar ustreza, kot je bilo že ugotovljeno, nivoju antične hodne površine. Nize plošč, odkritih 1979. leta, upravičeno pripisujemo ostankom antičnega tlaka, ki naj bi prekrival večji del pristaniškega prostora. Temeljni zid ob današnji obalni cesti naj bi bil del roba antične obale in hkrati sestavni del rimskega pristanišča, katerega ostanki so še ohranjeni na morskem dnu na nasprotni strani ceste. — E. B. T.

JEZERO. — Karla Mršnikova, učiteljica na osnovni šoli Prešerje, je podarila NMLJ dve železni rimski podkvi, ki so ju našli nekje v bližini vasi, najverjetneje v barju. — D. V.

KOBARID, I, 6 Tolmin. — Na sorazmerno strmih pobočjih **Sv. Antona**, na j. in jz. strani se kažejo obrisi posameznih teras, že močno načetih in zabrisanih. Lanska najdba na vznožju griča, tik nad najvišje ležečimi hišami v Kobaridu (Pot na Gradič), kaže, da so bile te terase nekdanj bolj izrazite. Ignac Čeboklin je tod s strojnimi izkopom nameraval urediti vrstne površine in jih v ta namen izravnati. Ob vseku v pobočje je tik pod površino naletel na ostaline zidov in bogato naselbinsko plast (amfore, domača keramika). Situacija brez zaščitnega posega ni povsem jasna, izkopavanj pa nam lastnik ne dovoli. Nadaljnje izkope smo preprečili s pomočjo občinske inšpekcijske službe.

Lokacija spada v širši okvir zelo zanimive rimskodobne naselbinske aglomeracije na pobočjih **Sv. Antona** (ledinsko ime Gradič); od tu sta tudi pred nekaj leti odkopana bronasta kipca. — N. O.

KOT, XX, 6, Lendava. — Sondiranje novembra 1980 od vasi Kot do Gaberja je imelo namen ugotoviti, ali je zelo dobro viden gramoz na površini njiv med obema omenjenima vasema ostalina nekdanje rimske ceste. Znano je, da je rimska cesta prestopila pri sv. Martinu na Muri reko Muro, vendar so ti sledovi v neposredni bližini Kota zaradi močvirnega terena zabrisani. Profil 1 smo izkopali na že suhih tleh sv. od vasi Kot. Profil je imel d. 15 m. Površina je oranica in delno travnik, ter nekaj gramoza. Oranici sledi temna humusna plast, pomešana z ilovico, v kateri je bilo precej antičnih tegul, antičnih črepinj in močnejša žganina. Sterilna podlaga je rjavo rumena peščena ilovica, ki je ležala 0,50–1,40 m pod današnjimi tlemi. Sledu ceste v tem profilu nismo našli, pač pa smo odkrili antične naselbinske ostanke. — Profil 2 je bil izkopan okrog 100 m od profila 1. Vrhnja plast je bila rjava oranica, db. 0,10–0,45 m; sledi gramoz z manjšimi prodniki, s š. 6 m in db. 0,20 m. Sterilna podlaga je bila rjavo rumena ilovica in je bila 0,50–0,90 m pod površino. Jarka je mogoče ugotoviti na

obeh poglobitvah ob cesti v š. 4 m z rahlim padcem in oblim dnom. — Profil 3 je bil izkopan okrog 200 m od profila 2. Vrhnja plast je bila rjava oranica, pomešana z gramozom, db. 0,20 m. Sledita ji sivorjava ilovica in gramoz, v š. 6 m in z db. 0,30 m. V tej plasti je bil na obrobju cestišča odkrit žgan rimski grob, ki so ga sestavljale po površini raztresene žgane kosti, dva lončka z žigosanim in metličastim ornamentom, svetlo žgan vrček in ranorimska fibula s trombastim lokom in profiliranim gumbom na sredini, noga pa je dolga in dvakrat predrta. Sterilna podlaga v tem profilu je bil rumenorjav gramoz 0,40 do 0,60 m pod površino. — Profil 4 je bil izkopan v bližini Gaberja. Vrhnja plast je bila rjava oranica s prodniki, db. 0,20 m. Sledi ji gramoz z manjšimi prodniki, db. 0,30 m in š. 6 m. Jarka ni bilo. Sterilna podlaga je rjava ilovica 0,60 m pod površino. — Raziskovanje se bo nadaljevalo v letu 1981. Kljub nedokončanemu delu lahko rečemo, da je potekala rimska cesta iz Poetovia preko Kota in Gaberja naprej v Savario. — I. Š.

LIPE, VIII, 11, 18, Lj. Vič-Rudnik. — Čoln izdolbenec, raziskan leta 1978 (cf. VS 23, 1981, 241), je na **parc. št. 2061/5** k.o. Tomišel¹, last Janeza Žitnika, Crna vas 446. — D. V.

LJUBLJANA, VIII, 18. — Mirje. Očiščena je bila celotna površina rimskega zidu. Zaščiteni so bili vsi kovinski deli, ki so vključeni v njegovo arhitekturo. Poleg tega je bil ponovno očiščen lapida-

Sl. 40 Ljubljana, Mirje — poškodovani deli stebrov ob rimskem obzidju

Fig. 40 Ljubljana, Mirje — damaged fragments of columns beside the Roman walls

Sl. 41 Ljubljana, Mirje — postavljanje in restavriranje stebrov ob rimskih vratih

Fig. 41 Ljubljana, Mirje — the setting up and restoring of columns near the Roman gate

rij. Prav tako je bil urejen v. vhod skozi zid in postavljeni manjkajoči stebri v »Plečnikovi kompoziciji«, obstoječi pa le restavrirani in statično utrjeni. Na posameznih delih je bila zaščitena tudi površina zidu zaradi močnih poškodb. Dela je opravil Restavratorski atelje pri ZRSRVNKD, stroške pa sta krili KS SRS in KS Ljubljana. — M. S.

LUŽE, VII, 14, Kranj. — Kraj je znan tudi kot antično najdišče (2 žarna grobova z ostanki amfore in kelihaste posode, cf. ANSl, 173). F. Stare je našel pred leti na njivi s. od vasi lepo ohranjen bronast rimski ključ, pokrov amfore iz rjavo žgane, s peskom mešane gline in 2 slabše ohranjena bronasta rimska novca (vse hrani v svoji zbirki). J. Osterman je spomladi leta 1980 našel na njivah s. od ceste Luže—Vesovso (na parc. št. 309 in 310 k. o. Luže) več fragmentov antične keramike, med njimi 2 kosa terre sigillate (4 × 3 cm) z ornamentom (kročec s puncico), j. od ceste (na parc. št. 395 k. o. Luže) pa 2 bronasta, lepo patinirana, delno fragmentirana gumba; pr. 2,4 cm, db. okrog 1—2 milimetra z vrezanim ornamentom (stilizirane rože, cvet sončnice ali morda sonce). Gumba sta še neopredeljena, tudi

analogije zanju nama niso znane. — D. J. in J. J.

MARIBOR, XVII, 16. — V **Stolni cerkvi** v Mariboru so pri dviganju in prekopavanju tal našli zg. del rimskega nagrobnika iz belega marmora. V profiliranem zatrepnem trikotniku je prikaz rimske volkulje, v zaklinkih pa sta dve ženski glavi. Napisno polje je poglobljeno in uokvirjeno. — I. T.

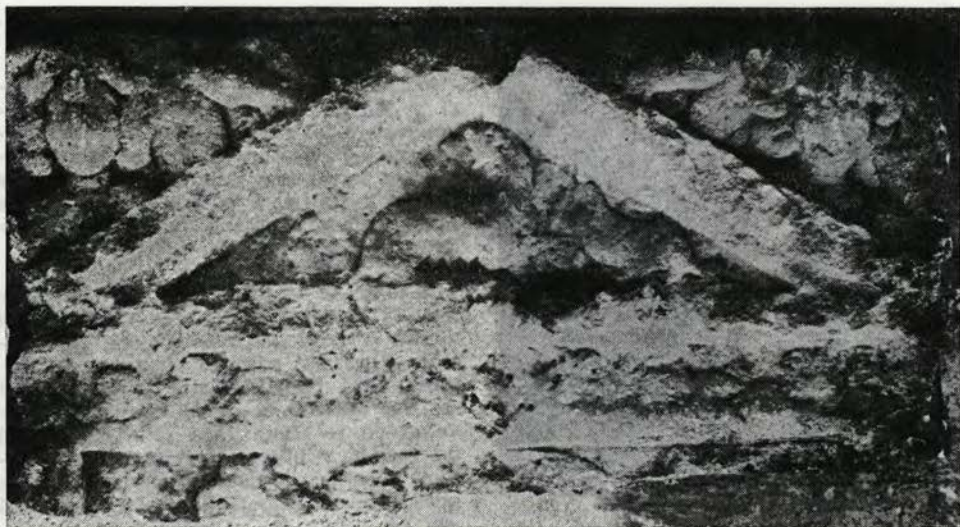
MATENA. — Jože Sterle, Matena 3, je leta 1971 izoral na ledini **Na Beržiščih** veliko železno konjsko podkev, po izročilu »turško« (rimsko; najdbo je oktobra 1974 podril NMLj). Najdišče leži ssz. od Matene, v barju blizu Kozlerjeve gošče. — Leta 1964 je Sterle izoral na **Lužah**, v bližini Beržišč, srednje veliko železno konjsko podkev (rimsko; podaril jo je NMLj). Obe najdbi sta bili »za en plug« gl. v zemlji.

Ivan Stražišar p. d. Pustinjski (1900 do 1973), Matena 25, je pravil, da je pod velikim kamnom pri matenski lipi pokopan »turški paša«. Temu prostoru, na razpotju pred cerkvijo, pravijo **Pri lipi** (parc. št. 1759 k. o. Iška Loka). Kamen je pod lipo, kar vaščani pomnijo (povedali potomci I. Stražišarja). Je iz podpeškega apnenca, nepravilne pravokotne oblike in grobo obdelan; na zg. ploskvi je vdolbinica za kovinsko spojko. Kamen je močno ugreznjen v tla; verjetno gre za sekundarno uporabljene člen rimske nagrobne arhitekture, morda kot sedež pod vaško lipo. — D. V.

Spomladi 1967 je Ciril Modic, Matena 1, izoral na parc. št. 1258 k. o. Iška Loka (last Neže Ciber, Matena 14), ledina **Stari deli**, železno konjsko podkev, »turško«. Najdišče leži v barju, približno 300 m od j. roba pri Brodu proti SSV, med Matensko cesto in odvodnim jarkom. Podkev je rimska, najditelj jo je podaril NMLj.

Jože Ciber, Matena 21, je v letih 1969 do 1970 našel na ledini **Dolge otale** rimski železni konjski podkvi. Najdbi hrani NMLj. — D. V.

MEDOŠI, 2/IV, Izola. — Ivan Martinčič iz Izole, Nazorjeva 9, je ob gradnji nove hiše na ledini **Korone** (parc. št. 1994, k. o. Dvori, nova izmera) našel na ostanke maltnega tlaka, opeke in zidove. PM Koper je julija 1980 sondiral teren; ohranjen vogal antične stavbe. Zid ni ve-

Sl. 42a Maribor, Stolna cerkev — odlomek rimskega nagrobnika
 Fig. 42a Maribor, the cathedral — a fragment of a Roman tombstone

zan, kamni so klesani na mestu, z lepše obdelano vidno stranjo, stiki so tesni. Zid stoji na živi skali, plošči; pod je 46 cm nad skalo in šega na zamik nad tretjo lego kamnov; četrta je zamaknjena za 6 cm iz prostora, peta pa zopet toliko v notranjost. Pod je iz malte, močno mešane z drobci rdeče opeke. Na površini je opazen vzorec ribje kosti, d. posameznih potez je 10 cm, razdalje okoli 4 cm. Vzorec ni odtis tlakovcev, pač pa imitacija. Pod se lušči v dve plasti; zg. je d. dober cm, sp. pa 3—4 cm; pod je polit na plast gosto zloženih neobdelanih kamnov. Drobne najdbe: tegule. — Tik nad ohranjenim zidom je trasa opuščene ceste Medoši—Dvori (glej: Novejše dobe). Na pobočju Sedenčiča nad traso ceste je v letih 1932—1933 našel Franc Korenika, Dvori 40, v gl. 5 m glineno posodo in opeke. — M. Ž.

MIHALOVEC, XII, 11, Brežice. — Na parc. št. 76 k. o. Mihalovec, last Antonije Lubšina, je PM Brežice s sondo 20 × 2 m odkril ostanke dveh zgodnjeantičnih žganih grobov. V neposredni bližini so na sosednjih parcelah ostanki stavbnih objektov in prodnati pasovi napisane plasti rimske ceste. — M. G.

PODLANIŠČE, I, 3, Idrija. — Zaselek Kladje. — Sledove Rimske ceste iz Cerk-

nega na loško stran je mogoče delno zanesljivo določati le na enem ali dveh kratkih odsekih na pobočju pod naseljem Planina nad Cerknim, kjer prečka strmino v smeri od Z proti SV. — Tako nekje pri današnjem odcipu za Hotavljce prečka cesto iz Cerknega v Sovodenj in se vzpne na vrh grebena, ki na V zapira cerkljansko kotlino in ga omejujeta vrhova: Škofje na S in Lajše na J. Ena od zanesljivih opornih točk je kmetija **Ratovc** (tudi Rotovž ali Ratoljc imenovana), druga so Vrata (z. od kmetije Jeram). Vmesna trasa v d. skoraj 200 m je lepo ohranjena, ponekod pod današnjim kolovozom. — Ledinsko ime **Za zidom** v sedlu med obema točkama se nanaša na izkrčen travnik, kjer je na površini slediti obris opornega zidu nad cesto; domneva se tudi stavbni tloris. Nekaj od vzdolžnega zidu je že uničenega. Glede na bližino važne strateške točke (prehoda proti V) domnevam na tem mestu eno od zapornih postojank (limes). — Nadaljevanje cestne trase od Vrat proti S ni povsem zanesljivo. Možni sta dve varianti, in sicer, da se cesta spusti v dolino onstran Vrat, pod Jermanovo kmetijo, ali da nadaljuje pot po grebenu in doseže prelaz na **Vrhulcu** (tudi Vrh ulic imenovan), kjer sedlo pod Škofjem prečka današnja cesta v Hotavljce. — N. O.

PREVALJE POD KRIMOM, VIII, 25. Lj. Vič-Rudnik. — Marija Suštaršič p. d. Šivcova mama, Prevalje 22, je podarila NMLj železno »turško podkev« (rimskodobno), ki je bila najmanj 50 let nabita na hlevskih vratih. — D. V.

PTUJ, XVIII, 17. — Z zavarovalnimi izkopavanji sledimo od leta 1977 gradnji šolskega središča v **Rabeljči vasi**. Tudi dela leta 1980 niso dokončna. Do sedaj smo na celotnem prostoru med drugim našli 57 rimskih grobov, ki se med seboj razlikujejo po načinu pokopa, po obliki groba in po grobnih pridatkih. Grobovi so žgani in skeletni. Prvi so povečini v žarah, kjer so poleg pepela in kosti tudi bronasti novci, odlomki stekla in ostanki v ognju poškodovanih bronastih predmetov. Poleg žar so v grobovih še oljenke, stekleničke, skodele in lončki. Več žganih grobov nima niti žare. V vkopani grobni jami je pepel in mnogokrat novce. Opazili smo, da je keramika večkrat izrazito zunaj grobnih jam in da sodi tako med pridatke, položene v zemljo šele po upepelitvi pokojnika. Nekaj žganih grobov je bilo tudi v skrinjah iz tegul.

Skeletni grobovi so po obliki pokopa zelo različni, tako tudi pridatki, le da so ti zvečine že izropani. Več prosto v zemlji pokopanih grobov je bilo dvojnih. Našli smo tudi sarkofage iz rumenega peščenca in razne grobne skrinje, sestavljene iz navadnih zidakov ali iz pokončnih kosov apnenca. Včasih je bil pokojnik tudi pokopan na podlago, poravnano z opeko. V teh grobovih smo našli novce, bronaste fibule (v obliki goloba, dvoramna), zapestnice (konci v obliki kačjih glav), pasne spine in pasne okove, ogrlice iz steklenih biserov, posamezne bronaste bisere, male dišavnice in vrčke ter vaze iz zelenega stekla, odlomke zapestnic iz črne steklene mase, oljenke in različne lončene posode. Med grobovi in pod njimi je bilo najti precej prazgodovinske keramike, znak, da so antični pokopi uničili prazgodovinske.

Med najbogatejšimi grobovi je bil dekliški skeletni grob, položen na velike zidake in obložen z velikimi tubuli. Poleg novca in petih steklenih dišavnic je bila v grobu še zlata ogrlica, dva zlata uhana s steklenimi biseri in zlat prstan z dragim kamnom. Grobove moremo datirati od srede 2. do konca 4. stoletja.

Pri zavarovalnih izkopavanjih nekaj bolj v., pri novem Domu učencev na parc. št. 571 k. o. Ptuj, smo najprej strojno posneli vrhno prst in pri tem videli, da so važnejše najdbe le na z. in v. zemljišča. Leta 1979 smo na z. delu našli manjšo pravokotno peč za keramiko, na v. strani pa 7 žganih grobov in nagrobno ploščo iz belega marmora z napisom vojaka XI Gemine. V žganih grobovih, ki so bili prosto vkopani v rumeno ilovico 0,8–1 m gl., razen oljenke in novca ni bilo pridatkov. V kulturni plasti smo našli keramiko, precej novcev, bronast kragulček, bronast trinožnik z gibljivimi kraki in bronasto nalepko s posode.

V kv. IV, V, VI in VII smo med grobovi odkopali kamnit temelj (5 × 4,5 m), vezan v malto. Večji kamni ob robovih so bili na zunanjo stran ravno obdelani (Sl. 42 b). Po vsem temelju, predvsem pa malo poglobljenem srednjem delu, smo našli precej večjih in manjših okruškov belega debeložrnatega marmora. Našli smo tudi precej keramike. Verjetno je to temelj večje rimske grobnice.

Leta 1980 smo našli v bližini samega Doma izropan sarkofag, s. in v. od njega pa spet del grobišča. Grobovi so bili žgani in skeletni. Način pokopa je bil različen (prost vkop, žare in tegulne skrinje). S. od sarkofaga smo našli tri s kamni tlakovane štirikotnike, po marmornih odlomkih sodeč, so to temeljni grobnic. V bližini teh objektov smo našli dvojni skeletni grob. V. od temeljev smo odkopali v celoti večji kvadraten prostor, obdan s temeljem iz prodnikov — verjetno grobiščno parcelo. Znotraj te je le-

Sl. 42b Ptuj, Srednješolski center — kvadrateni plato iz rečnih oblic in peščenecov, vezanih z malto

Fig. 42b Ptuj, Srednješolski center — a square plateau made of river gravels and sands, jointed by means of mortar

Sl. 50 Ptuj, Dom učencev — rimsko grobišče

žalo več skeletnih in en žgan grob. Tudi tu so bili grobni pridatki bronasti novci, pasne spone, zlat mnogokotni obroček, stekleni lakrimariji, sigilata in keramika. V. od grobne parcele smo našli spet dve peči; ena je bila okrogla in je imela še zelo lepo ohranjeno rešetko, druga, kvadratna pa je imela oboke iz polomljenih tegul. V sipu obeh smo našli mnogo odlomkov posode in pokrovov. Peči sta služili le kratek čas. Grobovi sodijo zvečine v 2. in 3. stoletje; fibula s čebulastimi glavicami pričča, da so posamezni grobovi tudi iz 4., celo poznega 4. stoletja.

Tudi tu je produkcija lončenine prostorsko pridružena grobišču. Grobišče mora biti prostorsko logično povezano z začetki niže pri Grajeni in na prostoru šolskega centra; širi se še dalje na sv., v podrobnosti nam pa povezave še niso jasne.

80 m sv. od Doma učencev in v. od pravkar opisanega dela grobišča smo po strojnem pripravljanju terena za gradnjo začeli z zavarovalnim izkopavanjem leta 1980. Odkopali smo šest povezanih temeljev zidov rimske stavbe. Temelji so bili

iz prodnikov ali iz zdrobljene opeke, počivali so včasih na peščeni posteljici. Med zidovi so ponekod plasti zdrobljene opeke. Sledovi so plitvo, kulturna plast je skromna. Med temelji smo našli tudi 4 skeletne grobove, ki so bili nesporno starejši kot temelji (ti so jih namreč poškodovali). Zunaj temeljev smo našli še dva poznorimska skeletna groba s pasno spono, s fibulo s čebulnimi glavami in z odlomki stekleničk. Znotraj stavbe, v njenem jz. delu, smo našli v kulturni plasti, blizu sledov ognjišča (žganina v plasti) dele značilnega panskkega lončenega svetilnika. Delo še ni končano.

Ze več let se v Ptujju investitorji in strokovnjaki dogovarjamo o tem, da bi arheološke starine predstavili tudi na terenu, kjer so tekla zavarovalna dela. V ZSV sodimo, da moramo ohraniti del arheološke dediščine v okviru novozgrajenih objektov. Tako je dostopna za širši krog ljudi, tako vzgaja, tako prikažemo cilje svojega dela. V avli stavbe srednjih šol smo naredili prvi korak. Zbirko smo postavili ob pomoči Izobraževalne sk.

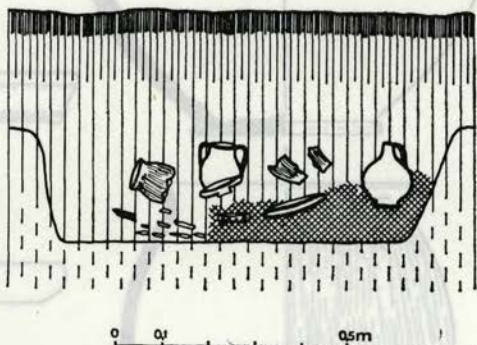
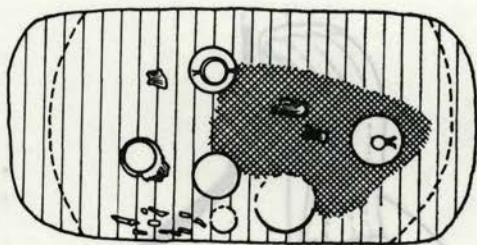
Ptuj: v vitrine smo namestili nekaj na gradbišču šole najdenega gradiva in dodali slike in legende. Pred stavbo bomo postavili del rimskega marmornega stebora, ki je bil najden v bližini. V zelenici pred Domom učencev bomo ohranili rimski sarkofag. Vsekakor take akcije zahtevajo več zavarovalnega dela. Gotovo vanje ne moremo postaviti vsakega predmeta in najdragocenejših originalov, gotovo je tudi, da morajo biti predmeti za tako predstavitev zelo dobro konservirani in tudi sicer že povsem obdelani (zrisani, analizirani), saj so nevarnostim bolj izpostavljeni, kot v muzejski zbirki.

Nadzor pri novogradnji na **Vičavi** na parc. št. 766 k. o. Ptuj, lastnik Korošec, je pokazal nadaljnje sledove antične poselitve. Izkopani sta bili dve sondi po 3 krat 1 m globine 120 cm. Prekopana plast je bila antična ruševinska, vendar razen fragmentov antične keramike ni bilo drugih posebnih najdb.

Nadzor pri gradnji novega stanovanjskega objekta ob **Mariborski cesti** na parc. št. 2235/3 k. o. Ptuj, lastnik Grušovnik, je tudi pokazal antično plast, v kateri je bilo precej fragmentov antičnih posod in večjih kosov marmorja; na enem so bili sledovi obdelave. V bližini je sicer antično grobišče, vendar ni dal izkop nobenih posebnih najdb in ugotovitev. — I. T.

STAJE, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Martin Križman, Staje 7, rojen 1914, je pred leti pri kopanju jame za svojo hišo, na s. vznožju osamelca **Boršt**, našel bazo rimske stele, iz podpeškega apnenca. Baza je skoraj pravokotna, grobo izdelana in močno izlizana; pravokotna odprtina na zg. površini ima zaobljene ogle in se njene stene proti dnu poševno spuščajo. Mere: dl. 77 cm, š. 70 cm, db. 18 cm; odprtina je dl. 33 cm, š. 16 cm in gl. 12 cm. — Kamen je dolga leta ležal v sadovnjaku ob cesti. Leta 1979 smo kamen grafično dokumentirali, nakar ga je novi lastnik premaknil na odročno lego za novo hišo (Staje 7). — D. V.

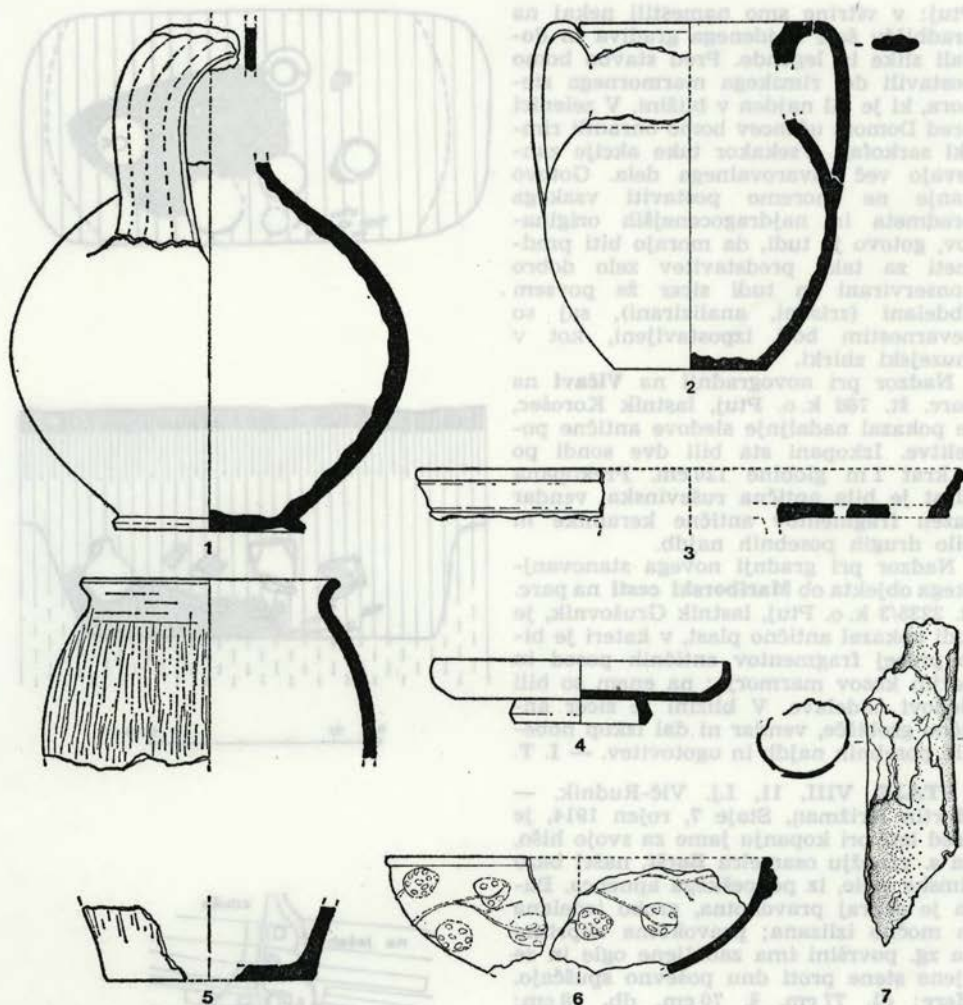
STANEŽIČE, VIII, 33, Lj. Šiška. — VS 23, s. 260 sporoča o najdbi dvojnega groba blizu Stanežič. Tu detaljnije podajamo njegov inventar ter pripominjamo, da smo pri čiščenju kosti skeleta, med njimi, zasledili tudi še del razpadlega kovinskega predmeta. Keramični predmeti, ki naj bi sodili k žganemu grobu, izražajo po tipološki strani zelo

Sl. 43 Stanežiče — tloris, presek in situacija rimskega dvojnega, žganega in skeletnega groba

Fig. 43 Stanežiče — the ground-plan, section, and situation of a double Roman grave, urn and skeleton at the same time

zgodnjo datacijo in sicer v 1. stoletje n. e. (nekateri celo v zgodnjo dobo tega stoletja). Medtem pa skeletnega groba ni mogoče ožje časovno opredeliti. Z ozirom na sulično ost (?), ki jo je mogoče povezati z njim, bi ga mogli datirati na iztek antičnega obdobja pri nas.

Sl. 44 Stanežiče — grobni pridatki
Fig. 44 Stanežiče — grave goods

Najdbe:

1. Fragmentiran enoročajni vrč iz svetlordeče žgane gline; pr. dna 5,4 cm, ohranjena vi. 21,4 cm (sl. 44, 1). 2. Fragmentiran dvoročajni vrč iz svetlordeče žgane gline; pr. ustja 12,8 cm, pr. dna 8,8 cm, vi. 20,2 cm (Sl. 44,2). 3. Fragmenti krožnika iz blede sivo-rumene žgane gline s sledovi rdečkastega premaza; pr. ustja 31,2 cm, ohranjena vi., brez noge 2,8 cm (Sl. 44,3). Poškodovan krožnik iz rdeče žga-

ne gline, imitacija terre sigillate; pr. ustja 17 cm, pr. prstanaste noge 7,6 cm, vi. 3,6 cm (sl. 44,4). 5. Fragmenti lonca iz črno-rjave žgane neprečiščene gline z metličastim ornamentom; pr. ustja 15 cm, pr. dna 12,2 cm (Sl. 44,5). 6. Dva fragmenta polkrožne skodelice iz svetlo rumeno rdeče žgane gline z rastlinskim ornamentom v barbotinski tehniki; pr. ustja 11 cm, ohranjena vi. 3,4 cm (sl. 44,6). 7. Fragment železnega tul-

ca sulice (?); ohranjena dl. 9,5 cm, pr. 2,7 cm (sl. 44,7). 8. Kostni skeleta ter sežgane kosti z žganino. — M. S.

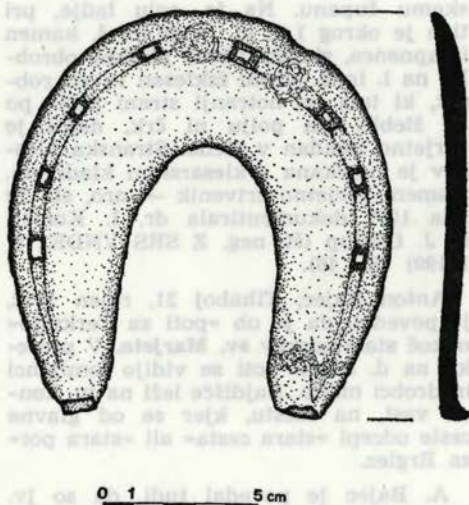
STRUNJAN, IV, 5, Piran. — Dec. 1979. leta sta bila med širjenjem ceste, ki je speljana ob sv. strani strunjanskih solin, na parc. št. 227/5 k. o. Piran najdena dva obdelana kamnita bloka; shranjena sta v PMSM Piran.

Kamnita plošča (180 x 124 x 30 cm) je bila, kot kažejo ohranjeni odtočni kanali in manjše vdolbine, sekundarno uporabljena kot del rimske oljarne oziroma oljnega mlina. Drugi kamen podolgovate oblike (150 x 46 x 36 cm) je bil, kot kaže, del preklade rimske nagrobne arhitekture 1. ali 2. stoletja. Na zg. polovici čelne strani je ohranjen relief z dvema živalskima lobanjama. Tretja je poškodovana. Od lobanje do lobanje je speljan venec iz poljskih pridelkov, ki je pripet na kratke rogove. Pod reliefom je ohranjen napis. Del kamna in del napisu manjkata. Obsežnejši podatki o najdbi so v pripravi za tisk. — E. B. T.

ŠENT JURIJ, IX, 7, Novo mesto. — Ob čiščenju vaške luže z domačim imenom **Rimska cesta** so vaščani našli kamnit tlak. Povedali so, da je plast kamenja, ki je bila lepo zložena na dnu luže, spominjala na tlakovano cesto.

Ob hiši Šent Jurij 12, kjer sedaj stoji silos, so ob kopanju vodnjaka 3 m gl. našli na človeške lobanje, emajlirano keramiko in nekakšen kanal. Zaradi najdb človeških kosti dela niso nadaljevali. — B. K.

SUTNA, VII, 19. Kranj. — Šutna (374 m nm. vi.) je rahlo strnjena vas, ki je bila včasih oddaljena ca. 500 m s. od Žabnice na Sorškem polju. Danes sta obe naselji skoraj združeni v eno. Rajko Jelovčan je leta 1971 pri urejanju kanalizacije pred svojo hišo (Šutna 74), na parc. št. 2961/3 k. o. Žabnica, našel v gl. 70 cm večje število š. železnih podkev različnih velikosti. Največje med njimi (Sl. 45) je obdržal, ostale pa zavrgel. Podkev (vi. = 13 cm, š. = 12,4 cm) bi lahko po analogijah uvrstili v rimsko dobo v širšem smislu, čeprav zaradi svoje velikosti od tega okvira nekoliko odstopa. Po pripovedovanju je bila okolica najdišča včasih precej zamočvirjena, kasneje so ta teren z drenažnimi jarki skoraj povsem izsušili. Najdišče podkev je

Sl. 45 Sutna — rimska železna podkev

Fig. 45 Sutna — a Roman iron horse-shoe

oddaljeno okrog 600 m od pokopališča v Žabnici (v virih se Žabnica omenja že v 10. stoletju kot obmejno naselje loške posesti), kjer so leta 1898 odkrili rimske zidove (domnevno najdišče vile rustike [še ni izkopana], cf. KLDB, 583). V Žabnici so našli tudi kamnito kladivo, najbrž eneolitske starosti (cf. ANSl, 174). — D. J.

TIHABOJ. — Sredi vasi, j. od glavne ceste Gabrovka—Mirna, stoji p. c. sv. **Marka**. Stavba ima pravokotno ladjo. Prizidani so pravokotni presbiterij, zakristija in zvonik. Cerkev ima usmerjenost JV—SZ. Okoli cerkve je ravna, le nekoliko valovita ploščad, ki se na j. strani končuje z ovalnim obzidjem, ohranjenim do vi. tal na notranji strani. Na s. strani se širi vse do ceste ravno zemljišče. Po izročilu je bil okoli cerkve star »britof«. Okrog leta 1955 je Anže Potrebuješ, Tihaboj 23, pri kopanju jame za vodni zbiralnik, pri svoji hiši na j. strani cerkvenega sveta, našel človeške kosti. Leta 1971 sta Anton Zupančič, Tihaboj 21, rojen 1903, in Franc Bevc iz Tihaboja našla pri kopanju vodovodnega jarka človeški okostji, in sicer 1,20 m od presbiterija proti JV. Okostji sta ležala vzporedno, z glavo proti V. Pri enem okostju je bilo ob kolku pet srebrnikov, ki jih je F. Bevc izročil tedanjemu litij-

skemu županu. Na jz. oglu ladje, pri tleh je okrog 1 m vi. in 60 cm š. kamen iz apnenca, rimski. Čelno ploskev obrobilja na l. in d. strani izklesan raven robnik, ki ima na notranji strani polja po en žlebič. Na polju ni črk, napis je verjetno zazidan v steno. Stranska ploskev je napikana s klesarskim kladivom. Kamen, verjetno žrtvenik — aro, sta že leta 1967 dokumentirala dr. I. Komelj in J. Gorjup (št. neg. Z SRS VNDK: N 17199) (Sl. 46).

Anton Bajec, Tihaboj 21, rojen 1912, je povedal, da je ob »poti za Cerkvijo« nekoč stala cerkev **sv. Marjete**. V preseku na d. strani poti se vidijo lomljenci in drobci malte. Najdišče leži na jv. koncu vasi, na mestu, kjer se od glavne ceste odcepi »stara cesta« ali »stara pot« za Brglez.

A. Bajec je povedal tudi, da so jv. od Tihaboja, na travniški ledini **Brdce** na ploskem hrbtu hriba, stale »štale (hlevi) tihabojskega gradu«. Mimo vodi »stara pot«, ki je lepo vidna kot vkop zlasti v gozdu malo naprej. Na mestu, kjer so na d. strani trase kopali pesek, je leta 1958 A. Bajec našel okroglo gladko

ploščico in črno žgano črepinjo; predmeta sta ležala precej gl. pod površjem.

Na d. strani »stare ceste« se dviga gozdnat, na vrhu ploščat hrib z imenom **Grmada**. Tu so po izročilu bivali Ajdje (povedal A. Bajec). Na površju je vidnih več jam, okrogle oblike, s pr. okrog 3 m in gl. do 1 m; nekatere jame so tudi manjše. Na s. robu hriba Grmada, približno 5 m d. od »stare poti«, je **Ajdovska jama**, t. j. kolobar s pr. 10 m in vi. 2 m. Pravijo, da je bila to prej gomila, ki so jo načeli v sredini. Hrib Grmada je last A. Bajca. Jv. od hriba, na razpotju »stare poti« in gozdnega kolovoza, je viden prostor starega kopanja, okrog 6 x 12 m. Domačini ne vedo več, kdaj so tu kopali. Hrib Grmada je zelo primeren za naselitev, saj bi se prebivalci zlahka oskrbeli s pitno vodo tako iz izvirov na z. strani hriba (skupaj šest) kot na v. strani (v globeli pod »staro potjo« teče voda). Tudi sicer je točka dobro branljiva, čeprav ni nikjer vidnih nasipov in okopov. Svet se v smeri Brgleza, t. j. proti JV, strmo spušča. Tudi trasa »stare ceste« vodi od Grmade dalje strmo navzdol. — D. V.

TOMIŠELJ, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik.

— Leta 1964 je Anton Kumaše p. d. pri Gostiševih, Tomišelj 20, izoral na neki svoji njivi pri Tomišlju »turško podkev«. Železna konjska podkev je rimska; najditelj jo je novembra 1974 podaril NMLj. — D. V.

TUPALIČE, VII, 9, Kranj. — Tupaliče (456 m nm. vi.) sestavljata dva zaselka: prvi okoli cerkve sv. Klemenca (cerkev se omenja že leta 1154, cf. Kraj. leks. Slov. 1 [1968] 171) je staro vaško jedro in drugi ob križišču na Možjanco, ki se imenuje Na gmajni. Tam so leta 1962 pri hiši učitelja K. Klanjška na ledini **Pod češnjo** (parc. št. 283/5 k. o. Breg) pri gradbenih delih odkrili nekaj žganih rimskodobnih grobov s prídutki (dve pečatni oljenki, keramični vrček z ročajem, železen nož). Gor. m. Kranj je na najdišču sondiral julija 1963 in odkril poleg večje množine žganine (ustrina?) še fragmente keramike z valovnico (cf. A. Valič, VS 9, 1962—1964 [1965] 187; idem, Kranjski zbornik 1970 [Kranj 1970] 185 s). France Stare (p. d. Brolih, Luže 33), ki je bil navzoč pri odkritju najdb leta 1962, je povedal, da je imela ena izmed oljenk lepo viden napis **LIVIA**.

Sl. 46 Tihaboj, Sv. Marko — rimska ara z zazidanim napisom

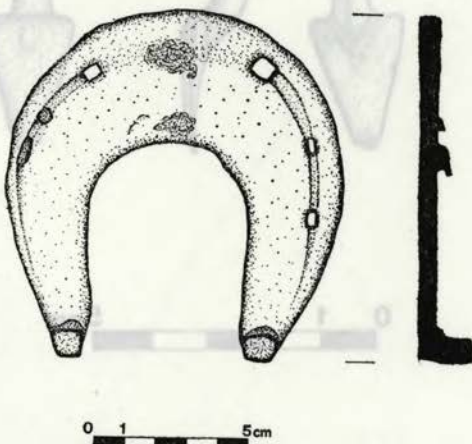
Fig. 46 Tihaboj, Sv. Marko — a Roman ara with a covered inscription

Po njegovem pripovedovanju (novembra 1981) so tedaj odkopali tudi nekaj v. orientiranih skeletnih grobov z »bronnastimi uhani« (obsenčni obročki?) in s »pisanimi jagodami na bakreni žici okoli vratu«. Najdbe se niso ohranile. Z veliko verjetnostjo lahko Tupaliče označimo tudi kot potencialno staroslovansko najdišče.

V. od Tupalič so v gozdu pod Možjanco odkrili okoli 50 domnevno prazgodovinskih gomil (iz starejše železne dobe?, cf. A. Valič, VS 23, 1981, 229). — D. J.

VELESOVO, VII, 2, Kranj. — Okoli leta 1970 je danes že pokojni Franc Gracar iz Trate našel v gl. 1,5 m pri kopanju za vodovod, nekje v Velesovem, še dobro ohranjeno železno podkev (vi. 10,5, š. 11, db. 0,6 cm; Sl. 47) in jo kot »turško podkev« podaril M. Aljančiču iz Kranja. Kljub ljudskemu poimenovanju (podobne, najbrž antične podkve so našli pri Pšenični polici, glej: Neopredeljeno) jo lahko datiramo v pozno antiko, 3-4. stoletje (B. Vikić — E. Walter, Starohrvatska prosvjeta 3 S 4, 1955, 53). Podobne podkve poznamo tudi z Barja, Sv. Lovrenc (D. Vuga, VS 23, 239). — D. J.

VNANJE GORICE, VIII, 3, Lj. Vič-Rudnik. — Spomladi 1980 je bila pri vasi najdena železna rimska podkev, sekundarno uporabljena v novejšem času. Predmet je pridobila Jadranka Trošt, učiteljica na osnovni šoli Brezovica, narkar ga je podarila NMLj. — D. V.

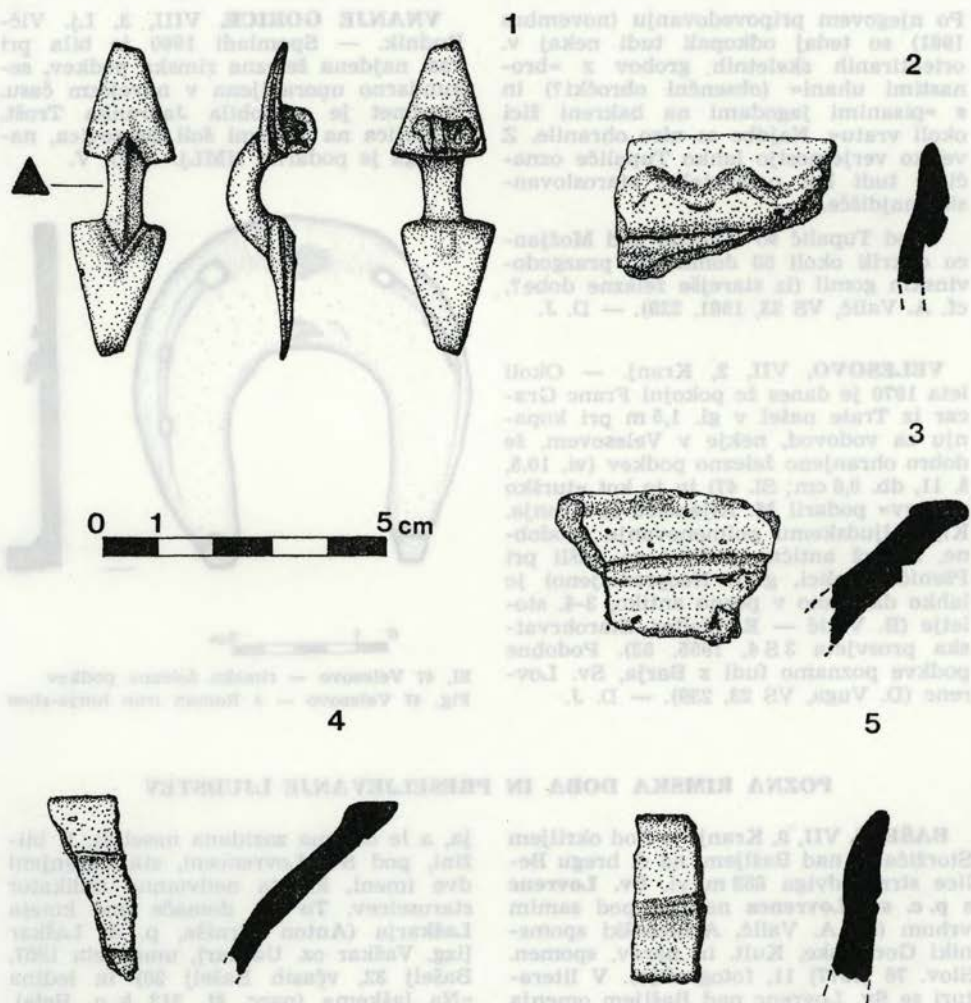
Sl. 47 Velesovo — rimska železna podkev
Fig. 47 Velesovo — a Roman iron horse-shoe

POZNA RIMSKA DOBA IN PRESELJEVANJE LJUDSTEV

BAŠELJ, VII, 9, Kranj. — Pod okriljem Storžiča se nad Bašljem, na d. bregu Belice strmo dviga 888 m vi. **Sv. Lovrenc** s p. c. sv. **Lovrenca** na jasi pod samim vrhom (cf. A. Valič, Arheološki spomeniki Gorenjske, Kult. in narav. spomen. Slov. 76 [1977] 11, fotografija). V literaturi se Sv. Lovrenc nad Bašljem omenja tudi kot Sv. Lovrenc pod Storžičem (A. Valič, VS 21, 1977, 188 s) in kot Gora sv. Lovrenca (Kraj. leks. Slov. 1 [1968] 155). V ANSI ni omenjen (ANSI, 172, obravnava le sosednje Gradišče nad Bašljem). Arheološko pomemben je postal šele leta 1973, ob sondiranjih Gor. m. Kranj. Takrat sta bili odkriti prazgodovinska in poznoantična naselitev (cf. A. Valič, VS 21, 1977, 188 s in Delo, let. 15, št. 229 [24. 8. 1973], ki omenja že pred sondiranjem najdene rimske novce). Po klasifikaciji poznoantičnih naselbin na kastele, utrjena naselja in refugije (cf. S. Ciglencek, AV 30. 1979, 459 ss) spada Sv. Lovrenc med tip 2 b (površinsko več-

ja, a le deloma zazidana naselja). V bližini, pod Sv. Lovrencem, sta ohranjeni dve imeni, ki sta nedvomno indikator staroselcev. To sta domače ime kmeta Laškarja (Anton Strniša, p. d. Laškar [izg. Vaškar oz. Uaškar], umrl leta 1967, Bašelj 32, včasih Bašelj 20) in ledina »Na laškem« (parc. št. 313 k. o. Bela). Domačini iz Bašlja pravijo zaselku (s hišami, njivami in travniki oz. pašniki vred) kar »Laško«.

Dne 31. 1. 1981 sem ob slučajnem ogledu najdišča našel na površini, pod ruševinskimi ostaki zidu, ob v. poti k p. c. sv. Lovrenca (parc. št. 237 k. o. Bela) deloma poškodovano, ulito bronasto fibulo s trikotno oblikovanima krakoma (Sl. 48 : 1), ohranjena dl. je 5,6 cm, vi. 1,5 cm. Lok je trikotnega preseka, igla je odlomljena, železna peresovina pa fragmentirana. Fibula je bila obdana s precej močno patino, tako da se eventualni ornament pred čiščenjem ne more videti. 7.5 m v. od najdišča fibule so

Sl. 48 Bašelj, Sv. Lovrenc — površinske najdbe
Fig. 48 Bašelj, Sv. Lovrenc — surface finds

be v poznorimskem naselju
in the Late-Roman settlement

pod zidom opazni ostanki pravokotne stavbe (morda temelji stolpa). Naslednjega dne smo (skupaj z M. Horvatom in J. Jocičom) nabrali po celotni negozdnati površini naselbine (okoli cerkve in na terasah pod njo) precejšnje število keramičnih fragmentov prazgodovinskih, poznoantičnih in visokosrednjeveških posod (4 fragmente z valovnico, Sl. 48 : 2-5) ter nekaj fragmentov motnega belega, rumenega in zelenega stekla. Največ gradiva smo našli v krtinah in pri klopi pod križem, ki stoji na manjši groblji

ob poti k cerkvi. Ko so postavljali klop, so j. del groblje odstranili in splanirali ter tako načeli arheološke plasti. Domnevamo, da je groblja ruševinski ostanek (poznoantične?) stavbe. Takih grobelj (= gomilic) je precej na terasah j. pod cerkvijo ter sv. in jz. od nje. Fibulo, štiri fragmente keramike z valovnico in steklene ostanke hrani Gor. m. Kranj (izročeno A. Valiču dne 22. 5. 1981).

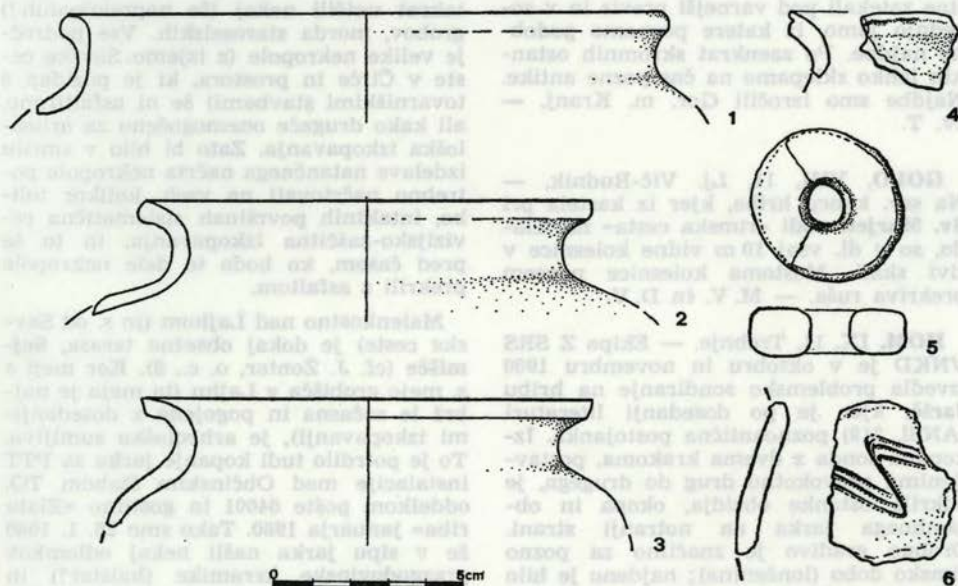
Najbolj zanimiva najdba je vsekakor fibula s trikotno oblikovanima krakoma, ki kaže tudi na zgodnesrednjeveško po-

selitev Sv. Lovrenca nad Bašljem. Tipologijo tovrstnih fibul v zahodni Evropi je napravil W. Hübener (Madriener Mitteilungen 13, 1972, 211 ss), ki jih v glavnem datira v 2. polovico 6. stol. in v 1. polovico 7. stol. Naša fibula spada v Hübenerjev tip 4 (ker je nekoliko poškodovana, bi jo morda lahko postavili tudi v njegov tip 3). Analogije za ta tip fibul poznamo npr. iz buzetskih grobišč (cf. B. Marušič, AV 6, 1955, 97 ss) in iz Furlanije—Julijske krajine (Aquileia, Voltago etc., cf. W. Hübener, o.c.). Fibula te skupine je bila izkopana tudi v grobu 253 grobišča V Lajhnu v Kranju (cf. V. Stare. Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev, Katalogi in monografije 18 [1980] T. 77 : 13). Po ostalih pridatkih se prav dobro uvršča v Hübenerjev časovni okvir in bi lahko spadala v njegov tip 9. V zadnjem času je fibule s kraki (imenuje jih dvoramne fibule, kar pa se nam zdi manj primerno) obravnavala I. Sivec-Rajterič (Izbor elementov staroselskega arheološkega horizonta v karantansko-ketlaški kulturi, magistrsko delo v tipkopisu [Ljubljana 1978]), ki ugotavlja, da bi morali poleg treh glavnih otokov staroselske kulture (kestelski, komanski, buzetski) upoštevati še četrti,

predalpskega. Predalpska staroselska regija naj bi segala od Piemonta preko Tirolske, južne Bavarske in Koroške do vključno naših alpskih dolin. Zanj bi bili med drugim značilni predvsem uhani s košarico, fibule s trikotno in trakasto oblikovanimi kraki ter fibule tipa Trentino. Domneva I. Sivec-Rajteričeve se z našo fibulo do neke mere potrjuje. V prihodnosti bomo morda na Sv. Lovrencu nad Bašljem ali na katerem od potencialnih najdišč v bližini našli še več takih dokazov. — D. J.

BEGUNJE NA GORENJSKEM, VI, 1, Radovljica. — Dne 20. 8. 1980 je IZA SAZU pod vodstvom dr. M. Brodarja izvedel manjše sondiranje pod brezimnim previsom na jv. pobočju Jamarskega vrha (1054 m po specialki 1 : 50.000) nad Begunjami. Previs, ki smo ga imenovali »PREVIS POD JAMARSKIM VRHOM« se nahaja poleg že arheološko znane »Zijalke pod Jamarskim vrhom« (glej Brodar, M.: Poročilo o sondiranju v Zijalki pod Jamarskim vrhom. AV 2. 1951. 204—206.).

Sonda 2 x 1,5 m in gl. 2 m je bila izkopana ob steni previsa z namenom, da se odkrije morebitne pleistocenske plasti.

Sl. 49 Begunje na Gorenjskem, »Previs pod Jamarskim vrhom« — poznorimske najdbe
Fig. 49 Begunje na Gorenjskem, »Previs pod Jamarskim vrhom« — Late-Roman finds

Zaradi izredno močne sedimentacije v holocenu, starejše plasti niso bile dosežene. Od površja do dna sonde si sledijo plasti bolj ali manj drobnege sipkega gruščja, pomešanega s humusom. Drobci živalskih kosti in keramike kažejo na človekovo prisotnost v vseh plasteh. Vendar lahko izločimo dva izrazitejša kulturna horizonta. Prvi je v zg. humusni plasti, ki sega od površine do gl. približno 30 cm pod površje. Tu je bilo najdenih nekaj črepij črno žgane keramike s 3-4 mm debelimi stenami ter deli ustij (Sl. 49, 1-3). Drugi je v sp. intenzivni humusni plasti, ki se prične približno 90 cm pod površjem in sega do gl. 130 cm pod površje. V njem smo našli fragment tegule (?), kos kamnitega brusa, kamnit kolešček in koščke keramike, med katerimi je tudi eden z valovnico (Sl. 49, 4-6). V tem kulturnem horizontu so bili v gl. 90 cm pod površjem tudi ostanki ognjišča. Prav tako je zanimiv košček kosti s sledovi vrezov nekega zelo ostrega predmeta, verjetno noža. Med živalskimi ostanki je zastopano domače govedo (*Bos taurus*) in drobnica (*Ovis s. Capra*), kar kaže poleg ostalih najdb (kamnito vretence!) in db. kulturne plasti na daljšo poselitve v nekem nemirnem obdobju, ko so se ljudje iz doline zatekali pod varnejši previs in vosednjo jamo, iz katere poznamo podobne najdbe. Po zaenkrat skromnih ostankih lahko sklepamo na čas pozne antike. Najdbe smo izročili Gor. m. Kranj. — Iv. T.

GOLO, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Na ssv. koncu hriba, kjer iz kastela pri **Sv. Marjeti** vodi »rimska cesta« na Kladu, so v dl. vsaj 10 m vidne kolesnice v živi skali. Mestoma kolesnice povsem prekriva ruša. — M. V. in D. V.

HOM, IX, 11, Trebnje. — Ekpa Z SRS VNKD je v oktobru in novembru 1980 izvedla problemsko sondiranje na hribu **Jaršč**, kjer je po dosedanji literaturi (ANSI, 219) poznoantična postojanka. Izkopana sonda z dvema krakoma, postavljenima pravokotno drug do drugega, je odkrila ostanke obzidja, okopa in obrambnega jarka na notranji strani. Drobno gradivo je značilno za pozno rimsko dobo (lončenina); najdeno je bilo tudi nekaj živalskih kosti in kosov železove žilindre. — D. V.

KRANJ, VII, 5. — J. Žontar poroča v svoji monografiji (Zgodovina mesta Kranja [1939] 431, op. 5), da so jeseni leta 1935 v **Lajhu** (k pravilnemu pisanju ledinskega imena velike nekropole iz časa preseljevanja ljudstev cf. D. Josipovič, Kronika 29, 1981, 51 s) našli »ročni mlin« in ga shranili v mestni hiši. Kje ročni mlin hranijo danes, ni znano. Prav tako ni znana njegova starost oziroma pripadnost prazgodovini, staroselcem ali germanskim ljudstvom. V kataloški obdelavi grobišča ni upoštevan (cf. V. Stare, Kranj. Nekropola iz časa preseljevanja ljudstev Katalogi in monografije 18, [1980]). Vsekakor vemo, da so se izkopavanja (ali naključne najdbe) nadaljevala tudi v trideseta leta. — Brata Ivan in Martin Močnik, zidarja pri SGP Gradbičec (Kranj), sta povedala, da so v začetku sedemdesetih let obnavljali staro tovarno Standard. Takrat so v gl. »več kot 1 m« našli v sami tovarni, pod temelji starih strojev in pred vhodom v tovarniško halo »precej dobro ohranjenih človeških kosti, tudi lobanje. Pod kostmi je bil droben pesek, rdečkasto rjave barve, odličen za zidavo.« Ker so z deli hiteli in ker pri kosteh niso našli »nič vrednega«, niso obvestili za najdbe pristojnih služb. Domnevamo lahko, da so takrat uničili nekaj (še neprekopanih?) grobov, morda staroselskih. Vse področje velike nekropole (z izjemo Savske ceste v Čirče in prostora, ki je pozidan s tovarniškimi stavbami) še ni asfaltirano, ali kako drugače onemogočeno za arheološka izkopavanja. Zato bi bilo v smislu izdelave natančnega načrta nekropole potrebno načrtovati na vseh, kolikor toliko, intaktnih površinah sistematična revizijsko-zaščitna izkopavanja, in to še pred časom, ko bodo te dele nekropole prekrili z asfaltom.

Malenkostno nad Lajhom (in s. od Savske ceste) je dokaj obsežna terasa, **Sejmišče** (cf. J. Žontar, o. c., 9). Ker meji s s. mejo grobišča v Lajhu (ta meja je najbrž le začasna in pogojena z dosedanjimi izkopavanji), je arheološko sumljiva. To je potrdilo tudi kopanje jarka za PTT instalacije med Občinskim štabom TO, oddelkom pošte 64001 in gostilno »Zlata riba« januarja 1980. Tako smo 26. 1. 1980 že v sipu jarka našli nekaj odlomkov prazgodovinske keramike (halštat?) in več razbitih človeških kosti (deli 1. humerusa, najmanj treh femurjev, nekaj kosov reber) s starimi prelomi ter še ne-

kaj fragmentiranih živalskih kosti in zob (prežvekovalci). Tudi Sejmišče še ni asfaltirano in bi zato zanj veljal podoben predlog kot za niže ležeči Lajh. — D. J.

LOKA, III, 1, Koper. — Po zaključenih raziskavah poznoantičnega in staroslovanskega grobišča v nekdanjem zaselku **Predloka** je začel PMSM Piran s sodelovanjem PM Koper leta 1980 raziskovati naselbinske ostanke na **parc. št. 978/2** k. o. Loka, na prostoru, ki leži 50—60 m v. od grobišča. Na skrajnem v. robu parcele in hkrati najvišjem delu terena smo raziskali 150 m². 20—30 cm pod površjem so prišli na dan temelji treh zidov — dveh prostorov. V istem nivoju je bila plast kamnitega nasutja z ostanke oglja, ožganega kamenja in fragmenti glinastega ometa. Zidovi so bili slabo ohranjeni in brez sledov malte; zato smo jih skušali arheološko opredeliti s pomočjo drobnih arheoloških predmetov iz nasutja.

Iz 1.—3. stol., časa, ki mu pripisujemo tudi starejšo gradbeno fazo 80 m oddaljene rimske vile, so le trije novci. Ležali so v majhnih vkopih — jamah za kole? — ob zidu. Te vkope je prekrivalo kamnito nasutje. V tej zg. plasti pa so ležali fragmenti poznoantične kuhinjske keramike in cevaste amfore iz 3. ali 4. stoletja. Tik ob zidnem temelju je bilo kuršče (60 × 60 cm), obloženo s tegulami. Tegula na dnu je bila ožgana, prav tako kamenje v bližini.

Iz poznoantičnega obdobja so dokaj dobro ohranjeni železni predmeti (žebliji, ključavnice, mikalnik in puščične konice piramidaste oblike. Na ruševinski plasti je bil najden novci iz 15. stol.

Po vseh teh podatkih za zdaj ni mogoče reči, kaj je stalo na raziskanem prostoru v zgodnjem rimskem času. Odkriti temelji pa so verjetno del poznoantične ali zgodnjeresrednjeveške stavbe. Tako datacijo nam narekuje poleg drobnih predmetov tudi najdeni glinasti omet in stratigrafija v sondah iz leta 1974 v bližini. Tam je ležal omet namreč strnjeno na plasti kamnitega nasutja; v tej plasti pa so ležali sami poznoantični predmeti. Z deli moramo še nadaljevati, toliko bolj, ker je videti, da smo našli stavbe, ki sodijo k raziskanemu grobišču. — E. B. T.

LOKA pri ŽUSMU, XVI, 40, Šentjur. — Leta 1980 in 1981 smo opravili na Tinju nad Loko pri Žusmu zaščitna in raz-

iskovalna arheološka izkopavanja. Na j. pobočju hriba s koto 461 m so na parc. št. 895/2 in 895/3 k. o. Loka pri Žusmu pri gradnji manjše ceste zadeli na kulturne sledove iz obdobja preseljevanja ljudstev in deloma tudi iz kasnejših obdobij. IZA SAZU je formiral ekipo in za ZSV Celje opravil najnujnejša zaščitna izkopavanja, poleg tega pa tudi s sondami določil velikost in intenziteto poselitve. Sredstva za izkopavanje so prispevali Kulturna skupnost Slovenije, Raziskovalna skupnost Slovenije in Občinska kulturna skupnost Šentjur pri Celju. — Izkopali smo sedem stavb (delno uničene), ki so bile zgrajene iz lesa, zemljanko z dvema jamama, manjši zidani objekt — najverjetneje kulturnega značaja — ter v sondah našli sledove še ene lesene stavbe in ostanke kulturne plasti na več različnih mestih poselitvenega areala. Kot vse kaže, je bila naselbina v poznoantičnem obdobju zavarovana z dvema vzporednima jarkoma na v. strani, na ostalih pa je že po naravi zaščitena z veliko strmino in skalami. Stavbe so bile grajene iz vodoravnih lesenih brun, pri nekaterih smo našli tudi ostanke z glino zamazanega prepleta. V teh objektih smo odkrili naslednje najdbe: veliko poznoantične in postantične keramike, bronasto fibulo z vložnim večbarvnim emajlom, bronasto zapetnico z razširjenimi konci, fragmente dveh koščenih glavnikov, več bronastih novcev, tremis cesarja Zenona, veliko različnega železnega orodja, depo železnih poljedelskih in kovaskih predmetov, steklo, veliko žrneljnih kamnov itd.

Sodeč po razporejenosti odkritih stavb ugotavljamo, da je bila naselbina izredno močno obljudena in predstavlja eno največjih (velikost okrog 300 × 200 m) na prostoru Vzhodnih Alp. — Izkopavanja na Tinju so začasno zaključena, saj teren ni več ogrožen; izkopano gradivo je v obdelavi. — S. C.

MOSTE, VI, 13, Jesenice. — Sodelavci Gor. m. Kranj smo v okviru naloge Staroslovanska najdišča Slovenije leta 1980 okoli p. c. sv. Martina izkopali 4 sonde. Merile so: dl. 6—10 m, š. 0,60 m in gl. ok. 0,80 m. Segle so do sterilne ilovnate plasti. Sonda št. 1, 2 in 4 so bile na s. strani cerkve in postavljene pravokotno na steno cerkvene ladje, sonda 3 pa na drugi strani, pravokotno na steno gotskega presbiterija. V sondi 1 smo v gl. 0,40 m

Sl. 51 Moste, Sv. Martin — zid iz rečnih oblic in skeletna grobova v sondi 1

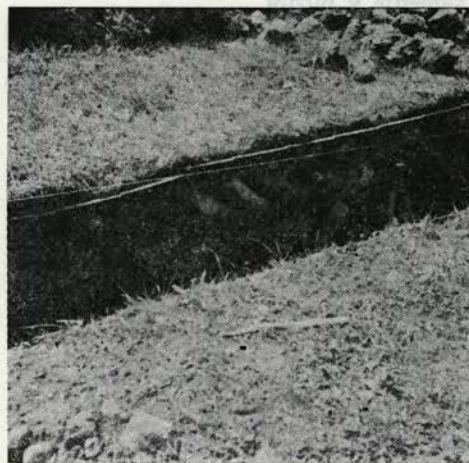
Fig. 51 Moste, Sv. Martin — the river grave wall and two skeleton graves in trench No 1

našli ob zidu, ki bi mogel biti po načinu zidave rimski, del otroškega groba (št. 1) — lobanjo (Sl. 51). Ležal je na hrbtu, roki je imel stegnjeni ob telesu. Pokopan je v jv. smer (smer cerkve) in brez pridakov. V isti sondi leže približno v vrsti in v enakomernih presledkih še štirje grobovi odraslih oseb (grob 2—5). Usmerjeni so kot grob 1 in enako leže na hrbtu; dno groba je 0,50—0,60 m. Raziskali smo le zg. del grobov, vendar je videti, da pridakov ni, le stene grobnih jam so omejene ponekod z okroglimi kamni. V humusno-illovnatem zasipu groba 3 smo ugotovili drobce oglja. Podobni so bili grobovi romanskih staroselcev v Kranju in na Bledu. V isti sondi smo pa izkopal črepinje rimskega vrčka s širokim ustjem in rebrastim ročajem; enake najdbe poznamo iz Emone in Rodin. Našli smo tudi odlomke sive rimske skodelice tenkih sten, okrašenih z zobatim kolescem. Najbliže so bile dosedaj najdene druge skodelice take vrste v Rodinah in v Bobovku (A. Valič-S. Petru, AV 15—16, 1964—1965, 326 s; A. Valič-P. Petru, AV 9—10, 1958—1959, 134; P. Petru, *ibid.*, 18; L. Plešničar-Gec, *Keramika emonskih nekropol*, Lj. 1977, 19, 52). V poznorimski čas datiramo zg. del najdenega temnosivega lonca z valovnico in vodoravnimi kane-

lurami na steni. Slične posode smo našli na Ajdnu. V sondi 2, blizu stika cerkvene ladje in presbiterija smo našli pod rušo v gl. 0,15 m temelj vogala in prečnega zidu stavbe ob cerkvi. Temelj je iz okroglih kamnov, vezanih z malto. Tako tehniko zidave poznamo iz vile v Rodinah (2. stol.). Podaljšani del zidu pa kaže poznoantični način poševnega zlaganja vrst prodnikov v malto (Sl. 52). V sondi 3 je bilo v gl. 0,50 m več grobov odraslih (grobovi 6—9). Tudi ti so usmerjeni proti JV in brez pridakov. V sondi pa smo našli tudi v drugotnem položaju staroslovanski nesklenjen bronast obsejni obroček z enojno odebelitvijo na koncih. Najdba je bila pridelek v prekopanih grobovih v bližini. S sondi 4 smo prerezali opazno izboklino na površju, a je bila brez posebnosti.

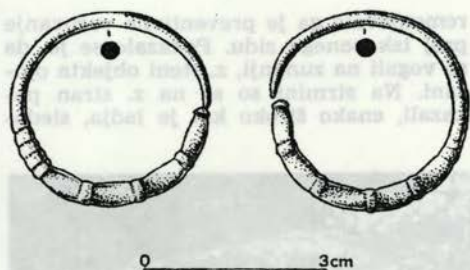
Ko so v notranjosti cerkve menjavali tlak (v z. vhodni lopi), so nestrokovno in proti vsem varstvenim normam kopali dalje in našli lobanjo odrasle ženske — del groba s pridatki (grob 10). Ob senecih glave sta ležala bronasta obročka — uhana z odebelitvami na obodu (Sl. 53). Pri tem kopanju je bilo uničenih še več skeletov.

Starejše najdbe iz Žirovnice (ANSI 168) in novi sledovi rimskih stavb in slovanskega grobišča v Mostah so pomembni za ves prostor med Kranjem in Bledom. Jasna je tudi povezava z bližnjo gorsko

Sl. 52 Moste, Sv. Martin — detajl poznorimskega zidu v sondi 2

Fig. 52 Moste, Sv. Martin — a detail of the Late-Roman wall in trench No 2

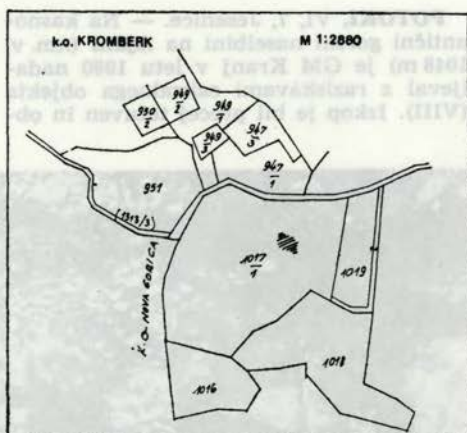

Sl. 53 Moste, Sv. Martin — pridatki staroslovanskega ženskega groba 10

Fig. 53 Moste, Sv. Martin — grave goods from the Old-Slavonic woman's grave No 10

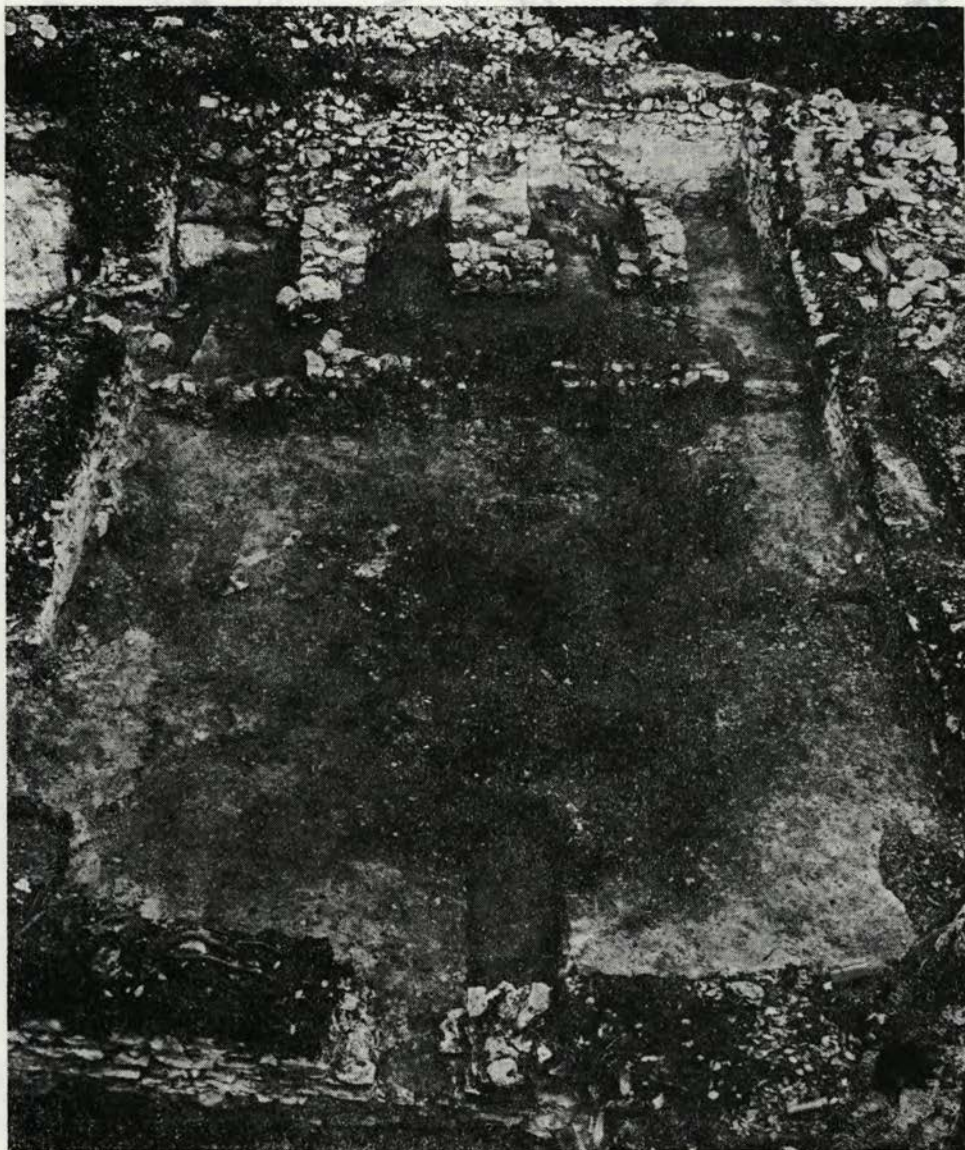
postojanko na Ajdni. Najdišče v Mostah skupno z najdišči v Žirovnici, Smokuču in Rodinah opozarja na pomen prehoda prek globeli Završnice proti gornjesavski dolini pa tudi proti Koroški. — A. V.

NOVA GORICA. — Apr. 1980 je Zofija Zavrtanik, Žabji krak 13 pri delu v vinogradu na **parc. št. 1017/1** k.o. Kromberk na ledini **Varta** našla bronasto ločno fibulo, sedaj GM Nova Gorica, inv. št. ZSV 3982 (Sl. 55). Fibula je precej poškodovana, ulita, dl. 7,7 cm. Okrašena je s punktiranjem, vrezanimi krožci in z iz-

POTOKI, VI, 7, Jesenice. — Na kasnoantični gorski naselbini na **Ajdni** (nm. v. 1048 m) je GM Kranj v letu 1980 nadaljeval z raziskavami sakralnega objekta (VIII). Izkop je bil precej težaven in ob-

remenjevalo ga je preventivno varovanje prej izkopanega zidu. Pokazalo se je, da so vogali na zunanji, z. steni objekta ojačani. Na strmini so se na z. stran pokazali, enako široko kot je ladja, sledo-

Sl. 56 Potoki, Ajdna — izkop leta 1979 v notranjosti ladje cerkve, s centralno pozicijo groba
 Fig 56 Potoki, Ajdna — the excavation site in the year 1979 inside the church aisle, with the central position of the grave

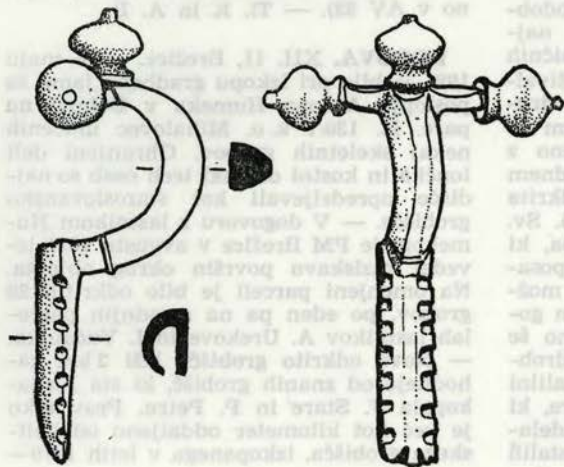
Sl. 57 Potoki, Ajdna — izjemno velik poznorimski lonec

Fig. 57 Potoki, Ajdna — an exceptionally big Late-Roman pot

vi (ruševine) vhodne lope — narteksa. Tu smo našli dva skeletna groba (št. 3, 4). Zdaj vidimo, da so prebivalci z Ajdne pokopavali v družinskih skupnostih, saj so bili vsi štirje dosedaj odkriti skeleti med seboj različni glede na starost in spol. Zdaj se tudi jasno vidi, da je bil ves objekt VIII trapezoiden po tlorisu, verjetno zaradi težavne priprave primerne terase. Toda os objekta kaže k vrhu

hriba. Na tak način je bila stavba najboljše zavarovana pred gorskimi viharji.

V letu 1981 smo našli znotraj objekta VIII še 5 grobov, tako da jih zdaj poznamo že 10. V ladji so bili grobovi vkopani v skalnat grušč, včasih so bili obloženi z vencem večjega kamena. Grob 7-8 je bil dvojni, moški 30 let in ženska 45 let sta bila hkrati pokopana (smer J—S). Grob je bil v zidani grobnici, ki je bila v stranskem prostoru (D) z »živo skalo«. V ta prostor je moč le iz presbiterija. Na ženskem okostju smo našli na zapestju močno korodirano železno zapestnico. Groba v z. lopi sta ležala tudi v smeri J—S. Eno okostje od teh dveh (grob 3) je bilo okostje moškega ok. 40 let, drugo pa otroka, starosti 4—5 let. Med grobovi je bil tudi grob 5—6-mesečnega otroka vkopan v skalno vdolbinico. Trije otroški grobovi so ležali na notranji strani sz. dela ladje. Smer pokopa je bila tu Z—V. Na enem zapestju smo našli tu (grob 9) železno zapestnico. Vsi skeleti so ležali na hrbtu z rokami, iztegnjenimi ob telesu, le otroški skelet (grob 4) je imel d. nogo skrčeno v kolenu navzven. Obe zidani grobnici (grob 1 in 7-8) morda opozarjata na višji družbeni položaj pokojnikov pa tudi na memorialno funkcijo stavbe. Podobno gradivo in pokope srečamo pri cerkvi sv. Martina v Mostah, na blejski Pristavi, okoli sv. Kancijana v Kranju, v Kranju na Lajhu in pri starem sv. Martinu, pod cestnim križiščem po tovarni Iskra. Slične so najdbe nad Globanico v Podjuni, v Vranju pri Sevnici itd.

Sl. 58 Stična, Samostan — poznorim
Fig. 58 Stična, the monastery — a L
fibula

Način zidave objekta VIII kaže dve gradbeni fazi.

Nekaj niže smo raziskovali dva stanovanjska objekta, XII in XIV. V tem objektu je bila cisterna, ki je še nismo odkopavali. Našli smo črepinje črnosive keramike, loncev okrašenih z vrezano valovnico in jelovo vejico. Našli smo tudi odlomek poznorimskega italskega krožnika in vrčka, pa tudi brus in železne okove različnih oblik. Na zunanji strani jv. vogala objekta XIV smo našli v grušču 0,4 m gl. bronasto zgodnjorimsko fibulo. Vse kaže, da zgodnja najdba ne bo ostala osamljena.

Legaj Ajdne in izredno zanimanje za najdbe narekujejo pripravo dobrega ureditvenega in prezentacijskega načrta.

Pri delih so sodelovali T. Ravnik-To-mazo, B. Ravnik, J. Meterc, M. Jeglič in Z. Kramar, F. Mele, D. Holinski in J. Horvat, financirali sta jih pa Kulturna skupnost Jesenice in RSS (prek ZI Filozofske fakultete). — A. V.

STIČNA, VIII, 32, Grosuplje. — **Samo-stan**. Pri izkopu ob v. krilu reflektorija je bila v časovno mlajših slojih najdena, v sekundarni legi, poznoantična težasta fibula s čebulastimi glavnicami, verjetno proizvod obrtnih delavnic v Iliriku in iz druge polovice IV. stol. (Sl. 58). — M. S.

ŠTEFANJA GORA glej: Neolitik in eneolitik.

ZGODNJI SREDNJI VEK

BLED, VI, 2, Radovljica. — V času od 23. 7. do 15. 8. 1981 je ekipa IZA SAZU in PZE za arheol. FF izkopavala staroslovansko naselbino na **Pristavi** na parc. št. 417/1 in 420 k. o. Bled. Izkopišče leži na travnatem sedlu pristavskega griča, s. od gradbenega podjetja in sv. od staroslovanskega grobišča na Pristavi. Prostor načrtnega izkopavanja je bil izbran zaradi bogatih staroslovanskih naselbinskih najdb, ki so bile odkrite v poizkusnem izkopu leta 1975 (T. Knific, Situla 20/21, 1980, 481 ss, z navedbo starejše literature). Letošnja izkopavanja so odkrila bogato staroslovansko plast in posamezne raztresene kose predmetov in lončenine iz prazgodovinskega ter antičnega obdobja. V staroslovanski plasti so bili najdeni poleg številnih drobnih premičnih ostankov (lončene črepinje, brusi, živalske kosti itd.) tudi deli stavb, med drugim ognjišče s podkvastim obodom iz skrbno zloženih kamnov, zapolnjeno z žganino. Ognjišče je bilo v dobro vidnem s. vogalu hiše, ki je bila delno odkrita že s poizkusnim izkopom leta 1975. Sv. od tu je bila odkrita še ena stavba, ki še ni izkopana v celoti. V. od te posamezne jame za stojke nakazujejo možnost še tretje stavbe. O časovnem in gospodarskem razmerju stavb trenutno še ni mogoče povedati nič trdnega. Od drobnih najdb je posebnega pomena talilni lonček z ostanki raztopljenega bakra, ki je prvi tvorni dokaz za domačo izdelavo nakita alpskih Slovanov. Od ostalih

najdb je zanimiv tudi pekač za kruh, sestavljen iz sp. in zg. dela; ta sta oklepala krušni hlebček in ga ščitila pred žerjavico, v katero je bil med peko zakopan. — Ti. K. in A. P.

BODEŠČE, VI, 2, Radovljica. — Ledi-na **Dlesc**. Ekipa PZE za arheol. FF in IZA SAZU je izkopavala od 18. do 31. 8. 1980 na prostoru, kjer je bilo že leta 1979 odkritih 14 staroslovanskih grobov. Najdeno je bilo še 33 grobov iz istega obdobja. Grobišče leži na parc. št. 1197, 1198, 1199 in 1358 k. o. Ribno. Vseh 47 grobov sestavlja skoraj celotno pokopališče majhne vasi (najdišče bo objavljeno v AV 32). — Ti. K. in A. P.

DOBOVA, XII, 11, Brežice. — V maju 1981 je bilo pri izkopu gradbene jame za poslopje Antona Humeka v Dobovi na parc. št. 130/1 k. o. Mihalovec uničenih nekaj skeletnih grobov. Ohranjeni deli lončka in kostni ostanki treh oseb so najdišče opredeljevali kot staroslovansko grobišče. — V dogovoru z lastnikom Humekom je PM Brežice v avgustu 1981 izvedel raziskavo površin okrog objekta. Na omenjeni parceli je bilo odkritih 28 grobov, po eden pa na sosednjih parcelah lastnikov A. Urekove in I. Vučanjka. — Novo odkrito grobišče leži 2 km zahodneje od znanih grobišč, ki sta jih izkopala F. Stare in P. Petru. Prav tako je več kot kilometer oddaljeno od keltskega grobišča, izkopanega v letih 1979—

Sl. 59 Dobova — staroslovanski grob
Fig. 59 — Dobova — an Old-Slavonic grave

1980, in znanega grobišča v Selah. — Odkriti so bili grobovi iz različnih obdobj: dva žgana iz obdobja kulture žarnih grobišč, dva žgana iz zgodnje antike, 19 skeletnih antičnih grobov in 10 staroslovanskih (Sl. 59). Majhno grobišče pri Humeku kaže podobno kontinui-

teto kot ostala grobišča v okolici Dobove, od naselitve nosilcev kulture žarnih grobišč, preko antične poselitve do staroslovanskega preseljevanja. — M. G.

HRVATINI. Glej: Rimska doba.

MOSTE. — V gotski p. c. sv. Martina so bila spomladi 1980 izvedena obsežna adaptacijska dela brez vednosti in soglasja ZSV Kranj. Pri tem je bila uničena freska na s. steni ladje, porušena stena med cerkveno lopo in ladjo (s tem odstranjena portal in okno iz 17. stol.), odstranjen lesen strop in zabetonirana plošča nad tako poenotenim cerkvenim prostorom. V lopi je bil odstranjen tudi tlak iz mačjih glav; poglabljena so bila tudi tla, na katera naj bi bil — na betonsko podlago — položen kamnit tlak, kakršen je v cerkvi. Pri poglabljanju so delavci naleteli na skelete. Ker je zunaj cerkve takrat Gor. m. Kranj opravljal topografsko sondiranje, je bila najdba v lopi takoj opažena in so bila dela ustavljena. Zaščitno izkopavanje je prevzel ZSV Kranj, ob sodelovanju arheologa Janeza Meterca. Najdbe in kostni material je prevzel Tehnični muzej Jesenice. — Na površini okrog 11 m², kolikor je velika cerkvena lopa, je bilo najdenih 15 staroslovanskih skeletov. Grobovi so bili vkopani 60—80 cm gl. (od s. cerkvene praga), bili so brez grobnih konstrukcij in brez ostankov desk ali krst. V enem primeru (grob 1) so bila v grobu posuta žitna zrna (pšenica); večkrat so bili v grobovih opazni drobcji oglja in keramike. Najdbe so iz zrele faze ketlaške kulture — 4 vlitih obsenčniki s profiliranimi konci, 2 luničasta elita uhana s tremi roglji z vloženim emajlom, 5 bronastih vlitih prstanov itd. Sestava grobov glede na spol in starost je bila naslednja:

	Infans	Juvenis	Adultus	Maturus	Senilis	Skupaj
moški			2	2		4
ženske			2	1		3
otroci	7					7
nedol.		1				1
Skupaj	7	1	4	3		15

Ne navadna je bila smer pokopavanja, načeloma sicer Z—V, vendar so skeleti odstopali v povprečju kar 44,8° z glavo proti S. Ker v to smer odstopa tudi cer-

kev za 40°, je očitno, da so se skeleti ravnali po smeri cerkve, na katere temeljih stoji sedanja gotška stavba. — Mi. S.

PTUJ. — Na Turnirskem prostoru na **Ptujskem gradu** je bil s kopanjem vodovodnega jarka ogrožen neprekopani del slovanskega grobišča; pri nestrokovnem izkopu so bili nekateri grobovi s pomembnimi pridatki uničeni. Dne 13. 10. 1978 so bile v izmetani zemlji ugotovljene slovanske najdbe, zato je bilo izvedeno zaščitno izkopavanje; vodila ga je komisija, sestavljena iz arheologov ZSV Maribor in PM Ptuj; pri delih sta sodelovala dr. Paola Korošec in arheolog Zarko Markovič. Na terenu je risala študentka arheologije Marija Lubšina-Tušek, pri delu na izkopišču je pomagal preparator Stanko Gojkovič. Zaščitno izkopavanje je trajalo od 30. 10. do 16. 11. 1978 (Sl. 62). Izkopali smo 12 skeletnih grobov, v gl. 40—120 cm pod rušo, kjer se pričinja plast rumene peščene ilovice in s tem prazgodovinska plast. Skeletni grobovi so bili prosto vkopani, dva sta imela grobno jamo obdano s kamenjem (grob 10 in 12) in sta bila pokrita z leseno desko. Od pridatkov so imeli vsi fragmente slovanske keramike (nekateri ornamentirani z valovnico); v enem grobu je bila železna pasna spona z ostanke tkanine (grob 10); v več grobovih smo našli ostanke jajčnih lupin. Najlepši so bili pridatki v grobovih 1 in 11 (Sl. 63), in sicer: posrebreni obsenčni obročki z esasto pentljo; posrebreni ornamentirani luničasti obeski; bronasto ornamentirani kraguljčki; bronasta torkveša; ogrlica iz steklenih jagod; bronast obsenčni obroček s konusi; železna puščična ost in železni žebli. — Ob grobovih smo do gl. okrog 80 cm našli tudi nekaj fragmentov antične keramike, fragment terre sigillate in rimski novc z napisom IVLIAE AVGVSTAE. — Zanimiv je tudi grob 3 v sondi II, ki je ležal na db. plasti žganine, v kateri je bilo ohranjeno jajce. — Z ozkim jarkom, ki smo ga izkopali v s. profil sonde I, smo dobili črto izkopavanja dr. J. Korošca v letih 1946—1947. — V sondi II, ki smo jo izkopali ob z. grajskem stolpu, nismo našli kakih izrazitih najdb. — Grobovi, ki smo jih odkrili v prvih dveh sondah, so pomembni za datacijo celotnega grobišča in stavbno zgodovino Turnirskega prostora (posrebreni ornamentirani luničasti obeski in jajčne lupine v grobovih). Grobni material je razstavljen v zbirki PM Ptuj in tudi objavljen (v AV 32). — I. T.

Sl. 62 Ptuj, Ptujski grad — zaščitno izkopavanje na staroslovanskem grobišču; s. 1

Fig. 62 Ptuj, Ptuj castle — protective excavations on the Old-Slavonic burying place, trench No 1

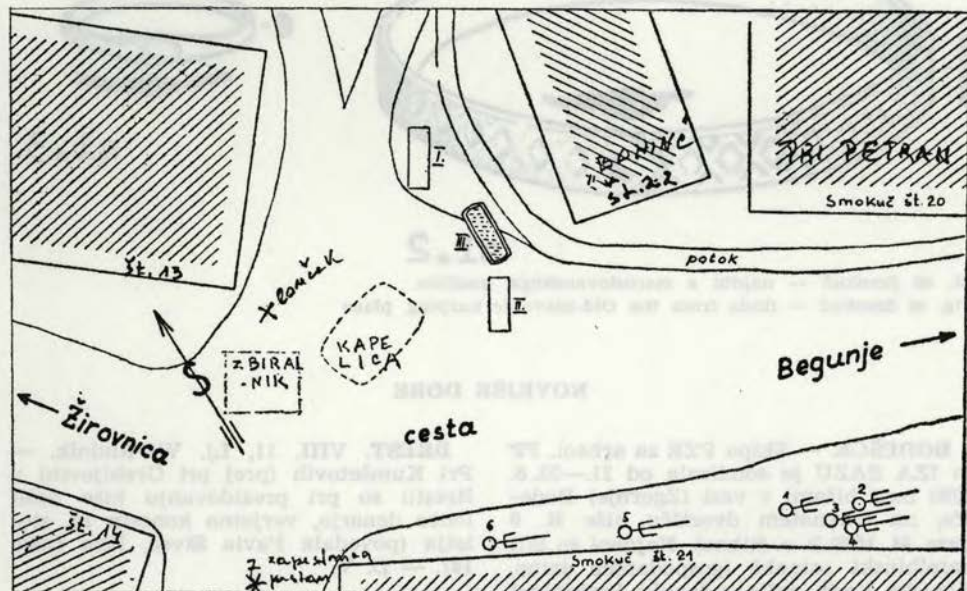

Sl. 63 Ptuj, Ptujski grad — grob 11 s pridatki
Fig. 63 Ptuj, Ptuj castle — grave No 11 with its grave goods

SERMIN, IV, 3, Koper. — Pred tremi leti so na jz. pobočju hriba (parc. št. 404 k. o. Lazaret) porušili nekaj stavb, med njimi tudi stanovanjsko poslopje, preurejeno iz Marijine cerkvice (nekaj privatne kapele družin Favento, še prej Ienzo). Po P. Kandlerju je še sredi prejšnjega stoletja na tem mestu stala sakralna arhitektura srednjega veka (7. stol.), pozneje omenjena tudi v dokumentu. — Teren je spomeniško zaščiten z odlokom o Urbanističnem redu za mesto Koper z režimom 2. stopnje (UO obč. Kp., 26. avg. 1974). — M. Ž.

SMOKUČ, VI, 13, Jesenice. — V avgustu 1979 so pri strojnem zemeljskem izkopu delavci Komunalnega podjetja iz Jesenic pri gradnji kanalizacijskih vodov in zbiralnika v vasi, na križpotju, odkrili in ob navzočnosti arheoloških sodelavcev rešili več grobnih najdb iz staroslovanskega obdobja. To je središčni vaški prostor, kjer smo na njegovem robu že leta 1962 ugotovili del večjega staroslovanskega grobišča brez sakralnega prostora (A. Valič, AV 13—14, 1962—1963, 365) — (Sl. 64). Ob sv. robu kanalizacijskega zbiralnika, v gl. okrog 1 m, se je iz navpično izkoptane stene jarka izrušil

keramičen lonček rjave barve, z navzven zavihanim ustjem in jajčastim trupom; ustje je odrezano poševno, dno je ravno; glina je močno pomešana z apnenčastim peskom; lonček je izdelan na lončarskem vretenu. Na največjem obodu lončka je oblikovana dvojna žlebljena valovnica; valovi so neneakomerno vi., poševni in ostro zaviti v vrhu. Vi. lončka znaša 10,3 cm, pr. dna 8,6 cm, pr. ustja 11,1 cm, pr. največjega oboda 12 cm, db. stene 0,7 cm (Sl. 65; Sl. 66, 1). — V zapestju mlajšega skeleta (iz uničenega groba št. 7), ki je ležal pod makadamsko poljsko potjo, med hišama št. 14 in 21, smo rešili sklenjeno bronasto zapestnico. Trikoten zunanji zaključek je spet s prikovano zakovico in je močno podoben stilizirani kačji glavi. Na zunanji površini je zapestnica s kovom okrašena v obliki narekovajev. Pr. zapestnice je 6,1 cm, š. traku 0,8 cm in db. 0,1 cm (Sl. 66, 2). Na prstu roke je bil najden bronast sklenjen prstan; zunanji zaključek je polkroglasto odebeljen in spet s prikovano zakovico. Močno je podoben stilizirani kačji glavi. Pr. prstana je 2,3 cm, š. 0,2 cm, db. 0,1 cm (Sl. 66, 3). — V istem jarku, v gl. nekaj metrov in v nekdanjem zasutju, so bili v sekundarnem položaju

Sl. 64 Smokuč — situacija staroslovanskega grobišča

Fig. 64 Smokuč — the situation of the Old-Slavonic burying place

Sl. 65 Smokuč — staroslovanski lonček
Fig. 65 Smokuč — a small Old-Slavonic pot

odkriti trije večji polkroglasti apnenčevi kamni (eden se je razbil pri strojnem kopanju) z izklesanimi vrtninami, ki so služile za postavitve »babce«, za klepanje kose. Po pripovedovanju starejših domačinov so bili kamni (menda več) postavljeni v krogu okoli lipe, sredi vasi, kjer so skupaj klepali kose. Stali naj bi podobno kot v bližnji, sosednji vasi Vrba. Kamne hrani Mirko Zupan, Smokuč 11; ostali arheološki predmeti so v Gor. m. Kranj. — A. V.

STAJE. — Martin Modic, Iška Loka 51, je leta 1959 pobral »turško podkev« na ledini **Bušenca**, nekje na parc. št. 2100—2106 k.o. Studenec-Ig. Najdišče leži na sss. strani ceste za Vrbljene, nasproti opuščene gramoznice in vsv. od stare poti Matena—Iška vas, oziroma sv. od nekdanjega poljskega kolovoza za Tomišelj. Od leta 1958 ima zemljišče v lasti KZ Brest; parcele so združene. — Gre za železno konjsko podkev, značilno za konec zgodnjega srednjega veka. Najdbo je M. Modic novembra 1974 podaril NMLj. — D. V.

sl.2

Sl. 66 Smokuč — najdbi s staroslovanskega grobišča
Fig. 66 Smokuč — finds from the Old-Slavonic burying place

sl.3

NOVEJŠE DOBE

BODEŠČE. — Ekipa PZE za arheol. FF in IZA SAZU je sondirala od 21.—23. 8. 1980 med hišami v vasi (Zgornje) Bodešče, na travnatem dvorišču hiše št. 9 parc. št. 1079 k.o. Ribno). Najdeni so bili naselbinski ostanki (gospodarske jame, živalske kosti, oglje, odlomki lončenine) iz visokega in poznega srednjega veka. — Ti. K. in A. P.

BREST, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Pri Kumšetovih (prej pri Grebljovih) v Brestu so pri prezidovanju hiše našli lonc denarja, verjetno koncem 19. stoletja (povedala Pavla Sivec, Iška Loka 14). — D. V.

BREZNICA, VII, 15, Škofja Loka. — Pri mehanskem planiranju z gozdom po-

raslega pobočja so na področju, imenovanem **Za seliščem**, prerezali ostanke temeljev manjše stavbe in pripadajoči smetiščni prostor (parc. št. 599 k.o. Sopotnica). Lastnik Ciril Krajnik, p.d. pri Potočniku, Breznica 5, je o najdbi črepij obvestil LM Škofja Loka. Pri ogledu terena 27. 3. 1980 smo ugotovili, da gre za lončenino mlajšega časa. Odbrali smo nekaj najbolj značilnih profilov ustij sivkasto žganih posod. Gradivo je shranjeno v LM Škofja Loka, inv. št. AS 107 — 11. — Z. Š.

HITENO, V, 1, Cerknica. — Od 23. 6. do 6. 7. 1980 je Kr. muz. zb. IZRK SAZU v Postojni izvedla arheološka sondiranja pri **Sv. Urhu** (Nadliškem hribu, nm. vi. 856 m). Izkopavanje je bilo vključeno v raziskovalno nalogo Staroslovanska najdišča v Sloveniji (podtéma Okolica Cerknice — specialna topografija). Delo je vodila M. Urleb, sodelovali so dr. M. Slabe, A. Možina, J. Hajna in delavci. Po programu so bila sondiranja usmerjena v neposredno okolico cerkve sv. Urha. Izkopanih je bilo 7 sond. — Sonda 1 je bila izkopana na j. strani cerkve v velikosti 7×1 m, na mestu, kjer se je nakazoval zid. V sondi je bilo malo keramike, drobci človeških kosti in ostanke temeljev uničenega zidu. — Sond 2a in 2b sta bili izkopani na sv. strani prezbiterja. Sonda 2a, velika 9×1 m, je presekala vogal še ohranjenega zidu

Sl. 67 Hiteno Sv. Urh — vrh s cerkvijo, v osredju nasip z jarkom

Fig. 67 Hiteno, Sv. Urh — the top of the hill with the church, the dam and the ditch in the front

Sl. 68 Hiteno, Sv. Urh — sonda 2b, »pokopališki« zid okoli cerkve

Fig. 68 Hiteno, Sv. Urh — trench No 2b, the »cemetery wall« around the church

in pokazala, da se zid nadaljuje naprej, vzporedno s cerkvijo, proti Z. Sond 2b, velika $5 \times 2,5$ m, je odkrila nadaljevanje zidu za prezbiterijem v smeri J; prav

Sl. 69 Hiteno, Sv. Urh — sonda 5, del odkritega obzidja in estriha

Fig. 69 Hiteno, Sv. Urh — trench No 5, a part of the uncovered walls and flooring

tako je pojasnila strukturo umetne gomile na tem mestu, saj zid poteka skozi njo. Gomilo sestavljajo le odmetane ruševine z nekega drugega objekta; nastala je ob izravnavi prostora okoli cerkve; obilica barvastega ometa, ki je bil najden vmes, to potrjuje. Pomembna je tudi najdba človeške lobanje, ki je bila vkopana na zidu blizu vogala, v sekundarnem stanju. — Sonda 3 je bila izkopana v velikosti 4×1 m v j. delu in ni dala posebnih rezultatov, z izjemo recentnih vkopov. — Sonda 4 v velikosti 4×1 m je pokazala, podobno kot sondi 2a in 2b, nadaljevanje zidu okoli cerkve. — Sonda 5 je bila izkopana na sv. strani cerkve v velikosti 11×1 m. Odkrila je zarastlo obzidje v š. 1 m, na notranji strani obzidja pa še dva tlaka različnih gradbenih faz, ki sta pripadala nekemu zaključnemu prostoru — sobi. — Sonda 6 je bila izkopana v velikosti 3×2 m ob s. strani cerkvene ladje. V s. polovici je bila že ruševinska past zidu, ki je potekal tudi na tej strani cerkve. Tik nad sterilno plastjo, v gl. 1 m, je ležal skelet v smeri Z—V, brez pridatkov. — Sonda 7 je bila izkopana v velikosti 4×1 m na z. strani cerkve, kjer je danes dohod na vrh. Takoj pod rušo je bilo odkrito obzidje, ki se po gl. temeljev razlikuje od tistega v sondi 5; zato je verjetno še starejše. — V literaturi se omenja Sv. Urh ali Nadliški hrib v zvezi z antičnim zapornim zidovjem, ki je bilo pri Selu nad Robom. Od tu naj bi potekalo tudi proti Sv. Urhu, vendar to ni potrjeno. Na vrhu pri cerkvi naj bi bilo prazgodovinsko gradišče, kjer je W. Schmid leta 1916 ugotavljal nasipe; iz njegovih zapiskov je razvidno, da je okoli cerkve tudi kopal. O prazgodovinskem gradišču poroča tudi S. Rutar, medtem ko J. Pečnik govori o obzidanem in utrjenem rimskem naselju ter rimskih grobovih. Kdaj sta bila tu postavljena grad in cerkev, ni znano. Že za Valvasorja je bil grad opuščen; v lasti so ga imeli Auerspergi, že od leta 1385; sredi gradu je bila cerkev. Danes je na vrhu ohranjena le še cerkev; obzidje, zidovi in nasipi z jarkom so že močno zarasli. — Rezultati raziskovanj v sondi 1, 2a, 2b in 4 so pokazali, da imamo opraviti z obzidjem znotraj gradu, ki je obkrožalo v ovalni obliki sakralni objekt. Struktura zidu kaže bolj na mejo sakralnega objekta in grobišča kot na obrambni ali drugi objekt. Pomembno je povedati, da

smo znotraj tega obzidja našli ostanke človeških kosti, ki izpričujejo pokopališče na tem prostoru. Odkriti barvasti ometi govore o rušenju starejšega objekta pred obstoječim, ki je bil omejen z obzidjem. V času starejšega objekta je bilo v rabi tudi pokopališče. Datacijo tega predhodnega objekta nam delno omogoča odkop edinega skeleta. Odkop plasti v profilu kaže jasno podobo gradbenih posegov na tem platoju in dokazuje, da so ruševinske plasti nametane čez plast nad skeletom, saj je ta ležal v intaktni plasti. Zanimiva je tudi lega skeleta, ki kaže staro kulturno tradicijo in ne odraža cerkvene navade; obrnjen je proti V. Na zgodnji srednji vek spominja tudi lega rok in polaganje desk ob strani, saj so bili ob skeletu ostanke lesa. — Zid v sondi 5, ki obkroža plato vsega vrha, je ostanek starejšega kaste-la, ki je bil porušen oziroma opuščen pred zidavo starejšega sakralnega objekta (ta pa je najmanj gotski). Gradnja zidov kaže povsem antično tradicijo in nima zveze z romansko gradnjo v vrstah, kot jo poznamo na Primorskem. Posebej zanimiva so bila tudi odkritja estrihov in keramičnih najdb pod njimi, ki jih lahko opredelimo vse do 12. stol., če ne še prej. — To najdišče, ki ga zaradi pozicije in arhitekture imamo za edinstvenega na Slovenskem, nam daje možnost predstavitev primarnega objekta kot neke zaostale tradicije poznoantičnih kastelelov. Verjetno je bil postavljen v zvezi s potjo, ki je bila v uporabi že v antiki, v prehodnem obdobju v zgodnjem in visokem srednjem veku; takrat točka ni služila več obrambi in je bila le še sakralni objekt, Deloma so izkopavanja potrdila predvidevanje starejših arheoloških piscev, čeprav v sondah nismo našli prazgodovinskih in rimskih predmetov. — M. U.

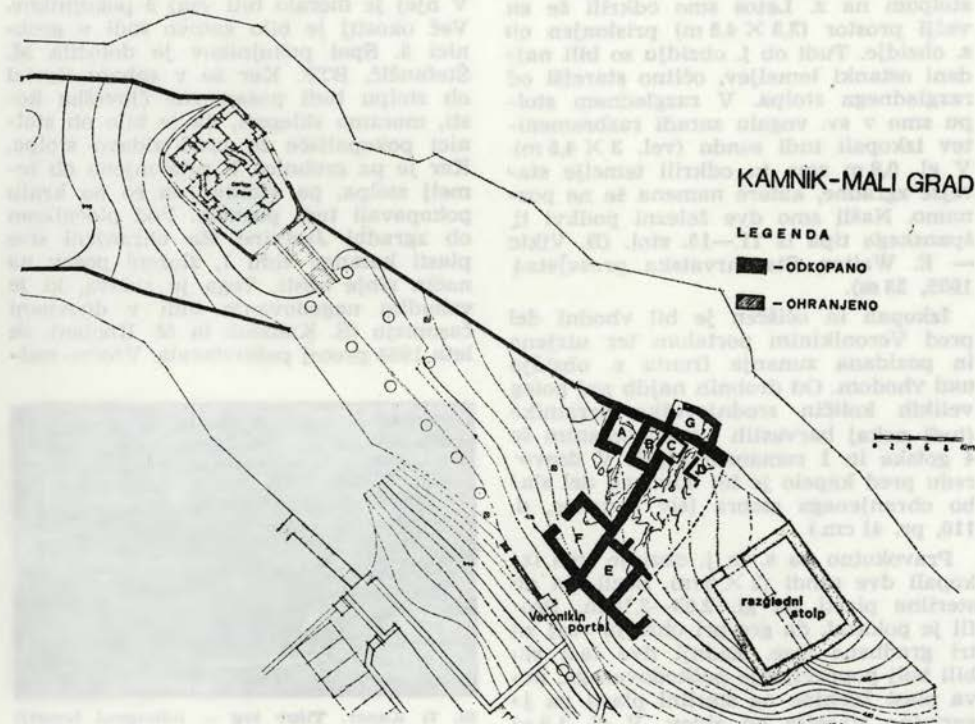
IŠKA LOKA. — Alojz Kumše, Iška Loka 21, rojen 1906, je povedal, da je v. od njegove kmetije prostor, ki mu pravijo **Črepinjek**; sem je cela vas odlagala črepinje. Zemljišče je last Ivana Kraljiča iz Iške Loke. — Pri ogledu smo novembra 1974 na njivi pobrali številne črepe novejšje lončenine; db. plast črepinj je vidna zlasti v j. robu preorane njive. — D. V.

KAMNIK, VIII, 12. — Od 10. 7. do 30. 8. 1980 je ZSV Kranj čistil in utrjeval

razvaline **Malega gradu** v Kamniku. Delo se je začelo pred leti z urejanjem kapele. Leta 1980 je sodelovala pri fizičnih delih tudi kamniška srednješolska mladina. Doslej so bile odkrite in utrjene ruševine na okrog 400 m². Ker malograjski hrib strmo pada od j. proti s., je globlji temeljev zelo različna, tako da je bilo treba kopati od 0,5 do 4 m gl. Zaradi izredno razgibane konfiguracije terena ni bilo moč vseskozi kopati po kvadrantih in plasteh. Material smo po lesenem mostovžu spuščali na trg ob Japljevi ul., odkoder so ga lahko odvažali tovornjaki. Ravno odstranjevanje materiala povzroča veliko težav in stroškov.

Izkopavali smo med Veronikinim portalom na s., j. robom vzpetine in razglednim stolpom na z. Prvo plast tvorijo ruševine, ki so jih sem navozili iz razglednega stolpa leta 1942, ko so tam utrjevali bunker. V teh ruševinah smo našli novce (ant., Klavdij II. leta 268—270 Siscia). Sledi plast humusa, nato ruševi-

ne gradu. Pod temi ruševinami je tu in tam zaznavna kulturna plast. Podlaga tvori živa skala, na kateri stojte temelji zidov. Le v prostorih E in F je bilo več poznosrednjeveške keramike. Zidovje, ki smo ga dosedaj odkrili, je razmeroma slabo ohranjeno, db. do 1,4 m, vi. do 3,5 m. Vezivo skoro povsem manjka, tako da je treba polniti in zapirati tudi fronte zidov. Opazili smo več načinov zidave, pač glede na obdobja, ko so nastajali posamezni deli gradu. V obzidju sledimo izrazito plastovitost večjih obdelanih kamnov. Na obzidje se organsko navezuje tudi Veronikin portal. Podobno je zidan tudi prečni zid med tem portalom in prostorom C. Pri tem načinu zidave sta skrbno zloženi obe fronti, vmes pa so nametani manjši lomljenci in zaliti z malto. Drug način zidave je v prostoru F — zidovi so enakomerno pč vsej debelini zidani iz manjših neobdelanih lomljencev, ki ne sledijo vrstam. Ta zid je tanjši (okrog 1 m). Najslabše

Sl. 70 Kamnik, Mali grad — situacija izkopa- ne arhitekture
Fig. 70 Kamnik, Mali grad — the situation of the excavated architecture

je zidan prostor C, kjer so zidovi tanki in kamenje neobdelano. Prostor pa je znotraj ometan, česar drugje ni videti. Prostor C je verjetno med najmlajšimi na gradu. Dasi so zidovi na živi skali, so, ker teren proti s. močno pada, tam zelo izpodjedeni, tako da je precej obzidja s. od razglednega stolpa že razpadlo. Da bi preprečili nadaljnjo škodo, smo morali v prostoru E podzidati temelje obzidja v d. 2 m.

Konservacija torej zaenkrat obsega le utrjevanje s tem, da smo poškodbe zapolnili. Krono zidu smo zaščitili z dozdavo nove plasti ob. okrog 30 cm. Na več mestih smo tudi pozidali temelje. Uporabljali smo kamenje, ki smo ga našli v ruševinah in podaljšano malto iz peska (separacija Stahovica) granulacija 0,5 cm, apna in cementa v razmerju 7 : 3 : 1.

Od 6. 7. do 2. 10. 1981 smo z deli nadaljevali. Raziskali smo z. del gradu, tako da zdaj poznamo ves grajski tloris med drevoredom na v. in razglednim stolpom na z. Letos smo odkrili še en večji prostor (3,5 × 4,5 m) prislonjen ob s. obzidje. Tudi ob j. obzidju so bili najdeni ostanki temeljev, očitno starejši od razglednega stolpa. V razglednem stolpu smo v sv. vogalu zaradi razbremenitev izkopali tudi sondo (vel. 3 × 4,5 m). V gl. 0,8 m smo tu odkrili temelje starejše zgradbe, katere namena še ne poznamo. Našli smo dve železni podkvi tipa španskega tipa iz 11.—13. stol. (B. Vikić — E. Walter, Starohrvatska prosvjeta 1955, 23 ss).

Izkopan in očiščen je bil vhodni del pred Veronikinim portalom ter utrjena in pozidana zunanja fronta s. obzidja nad vhomom. Od drobnih najdb naj poleg velikih količin srednjeveške keramike (tudi nekaj barvastih kosov) omenim še 4 gotske in 1 romanski ključ. V drevoredu pred kapelo je bil odkopan del slabo ohranjenega stebra (siv apnenec, d. 110, pr. 41 cm).

Pravokotno na s. in j. obzidje smo izkopali dve sondi (2 × 5 m). Segli sta do sterilne plasti na gl. 2,05—2,10 m. Profil je pokazal, da gre pri obzidju vsaj za tri gradbene faze. Zadnji dve fazi sta bili bolj popraviljanje poškodovanega, prva plast žganine na sterilni plasti pa je verjetno starejša od zidov. V gl. 1,5 m smo v s. sondi našli slabo ohranjen tla iz prodnikov.

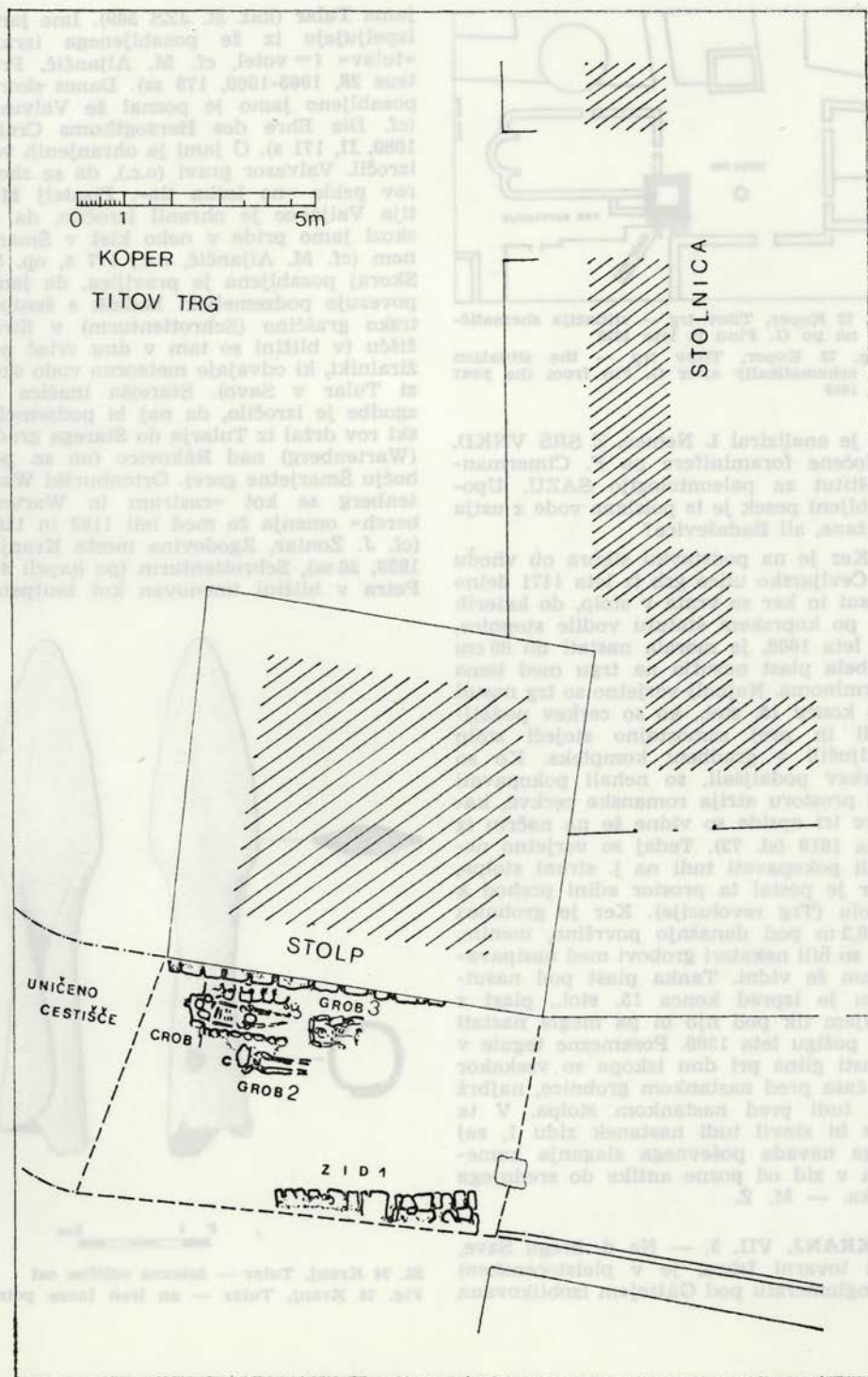
Dela sta financirali z enakim deležem Kult. skupnost Kamnik in Kult. skupnost Slovenije. — Mi. S.

KOPER, IV, 3. — V starem jedru Koperja so na cestišču **Titovega trga** kopali in uničili kulturne plasti, dasi je del mesta strogo zavarovan. Povsod smo sledili svetlo, tenko plast temelje z drobci malte in to 40—50 cm gl., pod tem pa naj bi bili, po pripovedi delavcev sodeč, tudi posamezni grobovi. Po sredi trga so presekali tudi zid, vezan z malto (zid 2): ZSV Piran je omogočil izkop površine j. od stolpa (8 × 4 m²). Temelji stolpa se v gl. ne širijo, počivajo 1,4 m pod sedanjo površino na svetlem, zdrobljenem laporju. Od petih vrst lepo obdelanih kamnov sp. dve nista vezani. Lepo se vidi tudi padec terena od Titovega trga proti Trgu revolucije (Sl. 71—72.) Sprana ilovica ob stolpu zadržuje v notranjosti stolpa večjo količino vode. Ob stolpu so bili grobovi brez pridakov, tri grobnice, od katerih je bila vsaj ena zidana (1). V njej je moralo biti vsaj 5 pokojnikov. Več okostij je bilo gotovo tudi v grobnici 3. Spol pokojnikov je določila M. Štefančič, BTF. Ker so v sphani ilovici ob stolpu tudi posamezne človeške kosti, moramo sklepati, da je bilo ob stolnici pokopališče že pred zidavo stolpa. Ker je pa grobnica 1. prislonjena ob temelj stolpa, pa vidimo, da so na kraju pokopavali tudi pozneje. Pod pločnikom ob zgradbi Jevštine sta ohranjeni dve plasti kamnov zidu 1, zloženi pošev na način ribje kosti. Tega je zidava, ki je vzbudila negotovanje tudi v dnevnem časopisju (Š. Kališnik in M. Kocjan), že leta 1964 precej poškodovala. Vzorce mal-

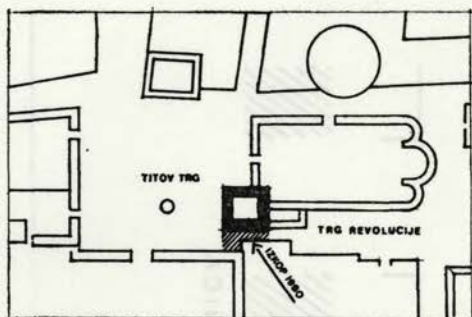
Sl. 71 Koper, Titov trg — odkopani temelji stolpa

Fig. 71 Koper, Titov trg — the excavated groundwork of the tower

Sl. 72 Koper, Titov trg — tloris sonde ob stolpu

Fig. 72 Koper, Titov trg — the ground-plan of the trench by the tower

Sl. 73 Koper, Titov trg — situacija shematično po G. Finu iz leta 1619

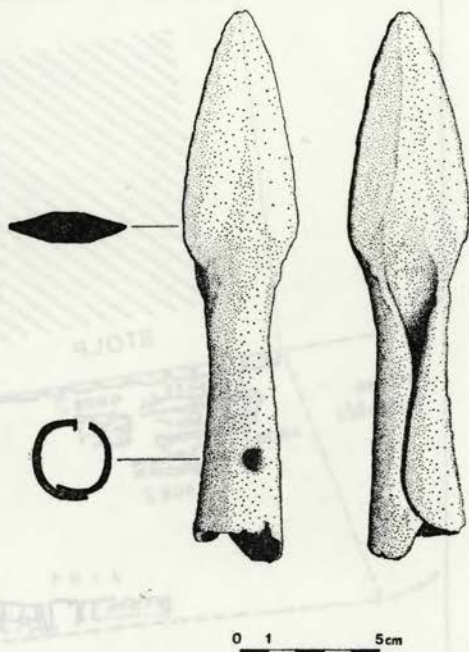
Fig. 73 Koper, Titov trg — the situation schematically after G. Fin from the year 1619

te je analiziral I. Nemeč, Z SRS VNKD, izločene foraminifere pa F. Cimerman-Inštitut za paleontologijo SAZU. Uporabljeni pesek je iz polslane vode z ustja Rižane, ali Badaševce?

Ker je na podstavku stebra ob vhodu v Čevljarsko ulico grb iz leta 1471 delno zasut in ker so vrata v stolp, do katerih so po koprskem statutu vodile stopnice, iz leta 1608, je morala nastati do 60 cm debela plast nasutja na trgu med tema terminoma. Najbolj verjetno so trg nasuli ob koncu 15. stol., ko so cerkev podaljšali in prej samostojno stoječi stolp vključili v gradbeni kompleks. Ko so cerkev podaljšali, so nehali pokopavati na prostoru atrija romanske cerkve, katere tri apside so vidne še na načrtu iz leta 1619 (sl. 73). Tedaj so verjetno nehali pokopavati tudi na j. strani stolpa, ker je postal ta prostor edini prehod k brolu (Trg revolucije). Ker je grobnica 1 0,2 m pod današnjo površino, menim, da so bili nekateri grobovi med nasipavanjem še vidni. Tanka plast pod nasutjem je izpred konca 15. stol., plast z ogljem tik pod njo bi pa mogla nastati ob požigu leta 1380. Posamezne tegule v plasti gline pri dnu izkopa so vsekakor iz časa pred nastankom grobnice, najbrž pa tudi pred nastankom stolpa. V ta čas bi stavljal tudi nastanek zidu 1, saj sega navada poševnega zlaganja kamena v zid od pozne antike do srednjega veka. — M. Ž.

KRANJ, VII, 5. — Na d. bregu Save, pri tovarni Iskra, je v pleistocenskem konglomeratu pod Gáštejem izoblikovana

jama **Tular** (kat. št. JZS 369). Ime jame izpeljujejo iz že pozabljenega izraza »tulav« (= votel, cf. M. Aljančič, Proteus 28, 1965-1966, 175 ss). Danes skoraj pozabljeno jamo je poznal že Valvasor (cf. Die Ehre des Herzogthums Crain, 1689, II, 171 s.). O jami je ohranjenih več izročil. Valvasor pravi (o.c.), da se skozi rov pride »na loška tla«. Pisatelj Matija Valjavec je ohranil izročilo, da se skozi jamo pride v neko klet v Šmartnem (cf. M. Aljančič, o.c., 177 s, op. 5). Skoraj pozabljena je pravljica, da jamo povezuje podzemljski hodnik s šentpetrsko graščino (Schrottenturm) v Stražišču (v bližini so tam v dnu vrtač požiralniki, ki odvajajo meteorno vodo skozi Tular v Savo). Starejša inačica te zgodbe je izročilo, da naj bi podzemljski rov držal iz Tularja do Starega gradu (Wartenberg) nad Rákovico (na sz. pobočju Šmarjetne gore). Ortenburški Wartenberch omenja že med leti 1192 in 1198 (cf. J. Žontar, Zgodovina mesta Kranja, 1939, 26 ss), Schrottenturm (po kapeli sv. Petra v bližini imenovan kot šentpetr-

Sl. 74 Kranj, Tular — železna sulična ost
Fig. 74 Kranj, Tular — an iron lance point

ski grad) nosi nad portalom letnico nastanka — 1574, vendar je najbrž še starejši (cf. P. Blaznik, Kronika 1, 1953, 99 ss). — Med zadnjo vojno so Nemci prvih 50 m jame preuredili v zaklonišče, od leta 1965 dalje pa je v jami biospeleološki laboratorij. Pri ureditvenih delih za laboratorij so leta 1964 v produ (v gl. okoli 30 cm), neposredno pred vhom v Tular, našli železno sulično ost (Sl. 74) precej grobe izdelave (ohranjena dl. 19,8 cm, š. lista 4,2 cm, db. 1,1 cm, pr. tulca 3 cm), ki je časovno in tipološko težko opredeljuje. Drugih najdb niso zasledili. — Zanimivo je, da je najdišče sulične osti (hrani jo M. Aljančič iz Kr.) oddaljeno samo okoli 150 m zračne razdalje od nekdanje cerkve sv. Martina, središča ogromne šmartinske prafare (segala je od Ovsiš pri Podnartu do Podreče na Sorškem polju, cf. J. Zontar, o.c., 53 s) in hkrati tretjega velikega zgodnj srednjeveškega grobišča na križišču pri Iskri v Kranju (cf. M. Sagadin, VS 22, 1979, 319 ss). — D. J.

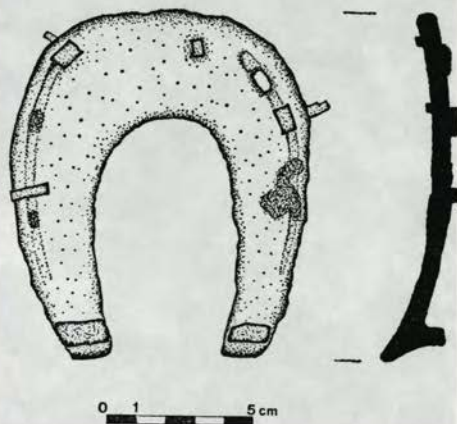
LOKA, III, 1, obč. Koper. — PM Koper je sondiral leta 1978 (skupaj s PM SM Piran, Elica Boltin Tome), leta 1979 (skupaj s PZE za arheol. FF) na ledini Miklav, 300 m jz. od ž. c. Sv. Janeza Krstnika v Predloki (parc. št. 900, k.o. LOKA, »Špic«; parc. št. 897/3-4, »Miklav«, »Britof«). Na slednji parceli je bilo v sondah 6, 7 in 8 najdeno veliko malte, koščki slikanega ometa in fragmenti opek. Sama arhitektura ni bila izločena. Izkop potrjuje, tako kot tudi ledinsko ime, obstoj cerkve Sv. Nikolaja, poznane iz virov, kot tudi lokalno tradicijo o cerkvi; kljub ledinskemu imenu »Britof« kosti nismo našli. — Najdbo železne puščice povezujemo lahko z dogodki ob požigu bližnje ž. c. v uskoški vojni. — M. Ž.

MATENA. — Franc Grmek p.d. pri Prunkovih, Matena 50, rojen 1911, je povedal, da so v z. steni gospodarskega poslopja pri h. št. Matena 10, ki gleda proti Grmekovim, vzdani nekateri obdelani kamni iz Matenskega Gradu. — Ko je pred leti F. Grmek podiral »špico« svoje hiše, je našel kvadre lehnjaka. Kamne bi lahko dal vzdati v tedanjo svojo hišo matenski mežnar, morda v času velike baročne obnove cerkve, leta 1692; takšna zidava v vasi je dokumenti-

rana le v cerkvi sv. Mohorja in Fortunata. — D. V.

MEDOŠI, IV, 2, Izola, Piran. — Z odločbo Medobčinskega ZSV Piran (št. C/II-466-80, 31. 7. 1980) je določen nadzor nad gradnjo vodovoda Dvori n. Izolo—Medoš—Sv. Nedelja. Po dogovoru z MDA Istra 80 in Rižanskim vodovodom na terenu razbremenilnik ni bil postavljen v ruševino romanske cerkve Sv. Nedelje (VS 13-14, 1970, 173), pač pa v neposredni bližini. — Trasa je pri zaselku Pašljun presekala opuščeno cesto, sicer ugotovljivo na starih kat. načrtih. — Glej: Rimska doba. — M. Ž.

MOŽJANCA, VII, 9, Kranj. — Ob poti z Možjance (678 m) proti Štefanji gori (746 m) je Dušan Vidic iz Kranja okoli leta 1972 pri urejanju okolice svojega vikenda našel železno podkev (vi. 12 cm, ši. 10 cm, db. 0,5—0,7 cm; Sl. 75), ki jo tudi hrani. Podkev je srednjeveška (po izročilu »turška«); gre najbrž za t.i. španski tip« (cf. B. Vikić-E. Walter, Starohrvatska prosvjeta 3. S 4, 1955, 57 s). Domačini z Možjance so baje že večkrat našli »turške podkve«. Zanimiva je lokacija podkve ob »stari cesti« na Štefanjo goro, ki poteka približno na trasi sedanje kolovozne poti po grebenu. Ohranjeno je tudi izročilo o »Divji jagi« pod Apniščem (740 m, v. od Možjance). Na Možjanci so baje pred leti izkopali »nekaj posod s pepelom« (najbrž žarni gro-

Sl. 75 Možjanca — železna srednjeveška podkev

Fig. 75 Možjance — an iron medieval horse-shoe

bovi; podatek A. Valiča, Gor. m. Kranj). V dolini pod Možjanco, v. od Tupalič in s. od Olševka, je v gozdu okoli 50 gomil (prazgodovinskih ?), ki vsebujejo oglje (žarni grobovi ?, cf. A. Valič, VS 23, 1981, 229, sl. 45). — D. J.

OTOČEC. — Stari grad. Ob sanaciji osrednjega in najstarejšega dela graj-

Sl. 76 Otočec, Stari grad — ostanki romanskega jedra

Fig. 76 Otočec, Stari grad — the remnants of the Romanesque nucleus

Sl. 77 Otočec, Stari grad — struktura zidu v romanskem jedru

Fig. 77 Otočec, Stari grad — the wall structure in the Old Romanesque nucleus

skega objekta je bilo pod kasnejšo pozidavo odkrito romansko stavbno jedro, ki smo ga, kolikor je bilo mogoče, tudi dokumentirali. — M. S.

PODBOČJE, XII, 16, Krško. — **Stari grad.** LRZSV je lastnika večkrat opozoril, da na vrhu ni dovoljeno širiti poti in opravljati kakršna koli večja zemeljska dela. Lastnik tega vendar ni upošteval, kopal je in pri tem odstranil precejšen del zidu iz lomljenca in apnene malte. Po načinu zidave sodeč gre za ostanke romanske arhitekture. V neposredni bližini ruševin in terenskega spomenika sta bili zgrajeni brez soglasja tudi dve počitniški hišici, ki močno kazita ambient. Da bi preprečili nadaljnje škode, je LRZSV zahteval, da pripravijo čimprej ustrezno dokumentacijo za ves kopec in načrt ustreznih arheoloških raziskav. Prav tako je treba narediti projekt ustreznih arheoloških raziskav. tako je treba narediti projekt ureditve kopca. Na vsem območju so prepovedane gradnje in večja zemeljska dela, zlasti na vizualno izpostavljenih točkah. — M. S.

PODPEČ, VIII, 25, Lj. Vič-Rudnik. — Dne 26. 5. 1980 je združena ekipa PZE za arheol. FF (Knific, Vičič, Jocif), NMLj (Logar), Z SRS VNKD (Vuga),

Sl. 78 Podbočje, Stari grad — ostanki romanskega zidu

Fig. 78 Podbočje, Stari grad — the remnants of the Romanesque wall

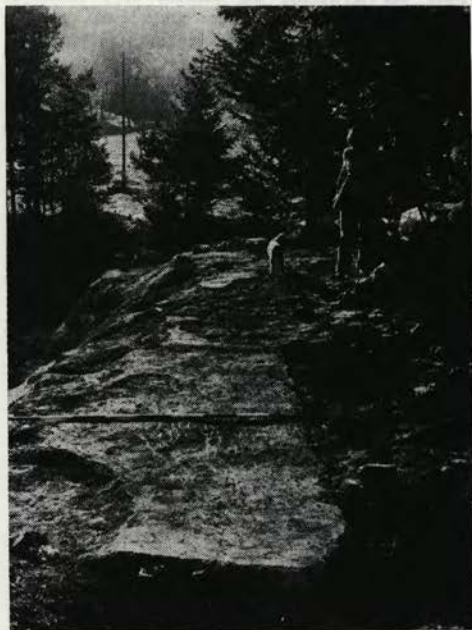
Sl. 79 Podbočje, Stari grad — struktura romanskega zidu

Fig. 79 Podbočje, Stari grad — the structure of the Romanesque wall

Društva za raziskovanje morja Lj. (Hartner, Bučar) in Društva za podvodne dejavnosti Piran (Fonda) izvedla podvodno akcijo v Ljubljani pri Podpeči. Pregledano je bilo okrog 200 m rečne struge z. od podpeškega mostu, parc. št. 2258 k.o. Preserje. Najdeno je bilo 59 predmetov (keramika, železna sekira, litoželezen lonc, puška itd.), predvsem iz novjših obdobij. Predmeti so v NMLj in niso inventarizirani; v terenskem dnevniku so vpisani pod št. 1/80—59/80. — N. L.

RADUŠE, XV, 10, Slovenj Gradec. — Zaščitno izkopavanje v Radušah pri »Smrčunu«, na parc. št. 2261 k.o. Podgorje, je trajalo od 26. 9.—17. 10. 1978, z namenom, da najprej s sondami ugotovimo, kaj predstavljajo v profilu peskokopa vidni zidani ostanki temeljev. Zaščitna dela je opravil ZSV Maribor, geodetski posnetek terena pa ing. Branko Stres. Peskokop je v hribu na sredini kotline; vhod v peskokop je iz j. strani z gozdne ceste, ki vodi proti domačiji Marije Penšek. Lastnica Marija Penšek je peskokop izkoriščala in s tem ogrožala kulturni spomenik, ki je bil z odločbo zaščiteno. — Vznožje hriba je na nm. vi. 504,14 m in ima do vrha višinsko razliko 7,96 m. Ob j. in s. strani tečeta ob hribu potoka, ki se na izhodu iz kotline zdru-

žita v potok Radušnico. Zemljišče okoli hriba je močvirnato, razen na z. strani, kjer se teren polagoma dviguje. — Hrib s peskokopom je obdan z obrambnim nasipom in jarkom, ki je zaradi vhoda v peskokop uničen le z j. strani. S sondami smo odkrili dva temelja zidov dobro ohranjen temelj zidu je potekal v smeri V—Z, slabo ohranjen pa v smeri S—J. Ker smo ugotovili, da gre za temelje zidov obrambnega objekta, smo pričeli z zaščitnim izkopavanjem. — Pričeli smo s čiščenjem prostora v velikosti 20 × 14 m in takoj pod rušno plastjo naleteli na temelje zidov obrambnega objekta—stolpa, njegove štiri vogale in na vrhu hriba pod 3—50 cm db. ruševinsko plastjo hodno površino z do 10 cm db. estrihom. Estrih so napravili na živo skalo, katere površino so prej zravnali z apnenčastim drobirjem in oblicami. Po površini je bil estrih lepo glajen, sestavljen iz apnene malte, mešane z drobnim peskom ter je bil ob izdelavi uokvirjen z lesenim opažem, ki

Sl. 80 Raduše — zaščitno izkopavanje srednjeveškega obrambnega stolpa; vidna je hodna površina (estrih)

Fig. 80 Raduše — preservative excavations of the medieval defence tower; flooring is visible

so ga kasneje odstranili (Sl. 80). Od temeljev zidov sta bila najboljše ohranjena j. in v. temelj. S. je bil do temeljev poškodovan, z. pa smo našli lepo ohranjena le v sz. vogalu obrambnega objekta. Zidovi so bili masivni, saj se na j. temelju vidi, da je na njem stal zid š. do 1,20 m. Temelji zidov so bili zgrajeni na živi skali in sestavljeni iz neobdelanih kamnov povezanih z malto. V do 50 cm db. ruševinski plasti nad estrihom smo našli fragmente srednjeveške keramike, živalskih kosti, žganine, ometa (1—1,5 cm db.), kose estriha, železno štirirobno pušično ost, železno pasno spono, okovje vrat, prepelele manjše ostanke lesa ter zoglenel tram v sv. delu obrambnega objekta, skupaj z okovjem vrat. Po odkritih sledovih temeljev zidov

je imel obrambni objekt pravokotno obliko in velikost: 9,70 × 7,70 m. — Objekt je po vsej verjetnosti uničil ogenj (žganina in sledovi ognja na ometu in estrihu), kamne iz zidov pa so po uničenju objekta raznesli domačini in ga uporabili kot gradbeni material. Spomenik spada v vrsto srenjeveških obrambnih stolpov-šanc, zgrajenih od Raven proti Kotljam v 15. stoletju za obrambo pred turškimi vpadi. To dokazuje tudi omet in estrih, ki po vsej verjetnosti sodita v obdobje pozne gotike pri nas. — Material je v obdelavi na ZSV Maribor. — I. T.

ŠTEFANJA GORA — glej Neolitik in eneolitik

NEOPREDELJENO

AMBROŽ, VII, 2, Kranj. — Pod Kravcem leži na nm. vi. 1084 m manjša vas Ambrož (imenovana tudi Sv. Ambrož pod Kravcem), že znana kot antično najdišče (žgan rimski grob, cf. ANSl, 169). Leta 1960 so pri kopanju temeljev za korito našli železno sulično konico. O njej in o »turških podkvah«, najdenih v prejšnjem stoletju, na kratko poroča Andrej Grilc (Odmevi izpod Kravca [glasilo Osnovne šole »Davorin Jenko«, Cerklje na Gorenjskem], leto 5, št. 7, april 1961, 191): »Že v prejšnjem stoletju so našli turške podkve. Ko pa smo pred letom dni kopali lužo za napajanje živine na Ambrožu, smo našli v zemlji tudi turško sulico. Od njene konice, približno en meter in pol, se je vlekla črna črta v zemlji. To je bila sled strohnjenega droga, na katerega je bila sulica nasajena. Zaradi dolgega ležanja v zemlji je bila konica že močno zarjavela. Zelo natančno sem si ogledal konico. Zapazil sem na njej nekakšen znak v obliki krata. Zdi se mi, da je to pomenilo prekrizane kosti«. Te sulične konice, kasneje izgubljene, ne moremo komentirati, ker je poročilo priložena risba nenatančna (Grilc je bil takrat star 10 let!). Najbrž je srednjeveška, prav lahko pa je starejša. Podobno lahko označimo tudi podkve. — D. J.

BREST. — Na ledini **V Dulah**, med Vrbljenim in Brestom, na njivi blizu poti večkrat izorjejo kamenje. Nekoč naj

bi tu stale hiše (povedal Franc Škerjanec, Matena 53).

Tone Kumše, Brest 8, je povedal, da je pred leti na svojem dvorišču izkopal 1 m gl. zid iz kamenja, vezan z malto; to naj bi bil temelj stare hiše. — D. V.

BUKOVO, I, 3, Idrija. — Trasa Rimske ceste iz Baške doline v Cerklje se vzpne na j. pobočja Kojce pod cerkvijo sv. Lenarta v Bukovem. Nato poteka najverjetneje pod današnjo cesto proti Orehku vse do križišča pred vasjo Jesenica, kjer se navzdol odcepi kolovoz proti Orehku. Trasa stare ceste se nadaljuje po dolini za orehovsko cerkvijo. V. od vasi Bukovo se odpira položnejše pobočje, z nekaj terasami tik nad cesto. Širše ledinsko ime za zemljišče je **Na gomilici**. Po ljudskem izročilu je bilo na sp. terasi, tik nad cesto, staro pokopališče. Najdbe niso znane (povezava z rimsko cesto in istočasnim seliščem nekje v sedanji vasi, ob cerkvi [?]).

Na položnem prisojnem pobočju, tik nad zaselkom **Kojca** in na odcepu poti v dolino Idrijce (v Reko), leži nizek hrib osamelec. V njegovo s. vznožje se močno zajeda večji peskokop, ki je načel že sam vrh hriba. V ljudskem izročilu živi pripoved o **Stari cerkvi**, ki so jo na vrhu postavili rudarji, prvi naseljenci zaselka Na Nemcih (ob poti iz Bukovega na Orehek, patrocinj domnevno sv. Ožbolt). Ostaline stavbnega objekta na vrhnjem platoju so skromne. Na položnejšem s.

že prej omenjenih Sodnikovih, na ježi pleistocenske terase. Morda sta skeleta del zgodnjerednjeveškega (staroslovanskega?) grobišča. — Omeniti moramo še sosednjo hišo, Hotemaže 35, ki ima v sv. vogalu vzdanega znamenitega »hotemaškega dedca«. Lokalni poznavalci pravijo, da je to »kip iz slovanskih časov«. Dobili naj bi ga pri gradnji temeljev stare hiše okoli 0,5 m gl., kot je povedal Rok Hudobivnik (p. d. Novak, Hotemaže 35). Omenjeni je povedal tudi izročilo, da je imel nekoč v vasi slovanski knez Hotimir svojo utrdbo, ki naj bi varovala prehod čez Kokro. Po knezu naj bi se kasneje vas poimenovala Hotemaže. — D. J.

IG. — Miha Golob p. d. pri Majerju, Ig 185, je na svoji njivi na ledini **Keplje** večkrat našel »turške podkve«. — Na isti njivi, na 1. bregu Barjejskega grabna, so vidni prodniki, iz katerih je bilo nasuto rahlo izbočeno cestišče »stare ceste«, verjetno rimske. Po Golobovem pripovedovanju je »stara cesta« vodila z Iga čez barje na Grmez. V Ižici je na njeni trasi vse polno kamenja in tu naj bi bil po izročilu »most«. — D. V.

IŠKA LOKA. — Jože Zgonc p. d. pri Krajcarju, Iška Loka 11, je povedal, da je leta 1972 našel na ledini **Krtine** »turške podkve«. Najdbe so izgubljene.

Franc Tancek, Iška Loka 12, je povedal, da je na njivi **Podlaz** pri Zidani Gorici, med Matenskim potom in osamelcem, našel »turško podkev«, bolj »ozko«; ima jo doma založeno. — V prejšnjem stoletju so Tanckovi na ledini Pod Lazom (pri osamelcu Zidana Gorica j. od vasi) našli zlatnik (povedala Pavla Sivec p. d. pri Janezovih, Iška Loka 14, rojena 1935). Novec je pridobil praded Sivčeve, Janez Gams (1842—1911?), ki se je šolal na realki: po njem naj bi bil novec rimski, »iz leta 50 po Kr.« (Klavdij?). Sivčevi so zlatnik med zadnjo vojno prodali. — D. V.

IŠKA VAS. VII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Kmet Rupert, Iška vas 13, je povedal, da je na hribu **Griža**, približno nad njihovo hišo, »grad« (verjetno gre za ostanke kvadratnega stolpa, ki ga omenja Müller, Emona [1879] 90). — D. V.

JEZERO. — Milan Rogelj, Jezero 53, hrani »turško podkev« (povedal Rogelj, Jezero 102). — D. V.

KOSTEL, X, 3, Kočevje. — V letu 1980 je PM Kočevje opravil sondiranja v gozdu z ledinskim imenom **Rtiček** pri trgu Kostel. Po ANSI je že Pečnik domneval v Kostelu prazgodovinsko naselbino z gomilami. Leta 1979 smo pri topografskem obhodu na terasah j. pobočja pod grajskim obzidjem našli na vrtilčku in vkopih veliko fragmentov prazgodovinske keramike. — Gomile smo našli v bližnjem gozdu na parc. št. 2543/15 k. o. Suhor. Lepo vidne so tri gomile, s pr. okrog 5—6 m in vi. 1—1,50 m (Sl. 81). — Od-

Sl. 81 Kostel, Rtiček — gomile
Fig. 81 Kostel, Rtiček — barrows

Sl. 82 Kostel, Rtiček — profil gomile 1
Fig. 82 Kostel, Rtiček — the profile of barrow No 1

pri smo eno gomilo, jo prekopali približno na njeni polovici do gl. 1,52 m; najdb ni bilo. Opis profila izkopa: pri dnu je najprej 40–70 cm db. močno ilovnata plast, ki je v z. polovici profila rahlo pomešana z rdečkasto rjavo zemljo; nad to plastjo je skoraj enovita rdečkasto rjava prhka zemlja, db. plasti je okrog 90 cm; bolj v z. delu profila je nekako v vi. 50–80 cm od dna plast rdečkasto rjave zemlje, močno pomešane s kamnitim drobirjem; dl. je okrog 1,65 centimetra; v v. polovici profila je v vi. okrog 78–100 cm od dna plast rdečkasto rjave zemlje močnejše pomešana s sivkasto glino; dl. je okrog 95 cm; v vi. 1,44 m od dna je humusna plast z rušo, db. 7–8 centimetrov (Sl. 82). — Zahvaljujem se kustosu Mitji Guštinu, ki je opravil meritve na terenu. — M. H. M.

LEDINE, I, 5, Idrija. — Iz doline gledano je **Gradišče** nad Spodnjo Idrijo š. kopast hrib, ki zapira visoko ledinsko planoto na Z. V resnici je zelo ozek skalni greben, z večkratnimi zalomi in zaradi svojih strmin povsem neprimeren za seliščno postojanko. V izročilu je na Ledinah ohranjena pripoved o »gradu« na vrhu hriba nad Ledinami, odkoder so vodile stopnice (dve varianti: ali v Spodnjo Idrijo, to je v samo dolino; ali v vznožje na planoto, k t. i. »starim Ledinam«, kjer naj bi sz. od sedanje stala stara vas). Na samem vrhu Gradišča so menda nekoč poskušali kopati rudarji, ker pripoved govori o »zakopanjem zlategem teletu«; ni znano, če so kaj našli. — Za večjo poselitev je vrh neprimeren, za utrjeno postojanko bi bilo možno izbrati skrajni j. vrh, obenem tudi najvišji na grebenu; od tu je pregled nad starimi potmi iz doline Idrijce v žirovsko kotlino. J. pobočje tik pod vrhom ima obliko ozke, neravne terase, ki je morda umetnega izvora; na samem vrhu in stopničastem podaljšku grebena proti Z ni opaziti ničesar. — Leta 1980 so na samem vrhu zgradili televizijski pretvornik in pri tem vrh znižali za 2–3 m; precejšnji izkopi so bili napravljeni tudi proti V in SV. Po končanih delih pri ogledu ni bilo opaziti sledov kulturne plasti. — N. O.

LESNO BRDO, VIII, 10, Vrhnika. — V nekdanjem zaselku Kurja vas so pri kopanju temeljev za h. št. Lesno brdo 41 našli »turške podkve«. — Najdišče leži

tik na l. strani Stare ceste, ki vodi skozi vas proti Mali Ligojni. — D. V.

MATENA. — Mihael Župec p. d. pri Jernejevih, Matena 47, rojen 1903, je pri kopanju jarka na svojem svetu na ledini **Kraji** (na travnikih z. od ledine Lanišče, najdišča naselja iz obdobja kulture žarnih grobišč) našel štiri železne »turške podkve« in debele kosti. Najdbe so bile 1,25 m gl. med šoto. Presek plasti na najdišču je naslednji: rjava ilovnata zemlja, db. 60 cm; prod, šota in »zelena ilovica« (pripomniti moramo, da po Župcu polzarice ni pri Mateni in da sega »zelena ilovica« proti S do sredine barja, skoraj do Črne vasi).

Na ledini **Cerkvenke**, na barskem obrobju, je spomladi leta 1975 T. Černič izoral »turški podkvi«; eno ima shranjeno doma. Zemljišče je bilo cerkveno, zdaj je družbena last (povedal Tone Černič, Matena 8).

Franc Grmek, Matena 50, je pred leti na barskem obrobju, pred ledino **Pri brodu**, našel na gl. 1,20 m smrekovo vejo, odsekano s sekiro. — D. V.

OSP, 1/IV, Koper. — Na pobočju med vasjo in Jamo v Gradu je bil najden v kamnolomu okoli leta 1930 skelet »s sabljo, ključi in verigo«. Kosti so bile več kot 1 m gl. v skalni razpoki in polite z apnom. — Najdbo omenja v zapiskih tudi pokojna etnologinja H. Senčar (zvezek PM Koper, št. 25). — M. Z.

PIJAVA GORICA, VIII, 35, Lj. Vič-Rudnik. — Nad cesto Drenik–Pijava gorica je ledina **Ledisnik** (parc. št. 1380 k. o. Pijava gorica) so že večkrat izorali kamenje. Domnevno naj bi tu nekoč stala hiša. Kmalu po zadnji vojni so tu našli srebrn novc. — Janez Perme, Pijava gorica 3, je malo pred letom 1941 izoral na ledini **Gmajna** »turške podkve«. Najdišče leži v barju z. od Pijavškega hriba, na d. strani barskega kolovoza. Najdbe so propadle. — D. V.

PODPEČ. — Na l. bregu Ljubljaniče so v nekakšnem podolžnem pasu na gosto navpično zabiti koli, in sicer med Grebenčevo hišo ob podpeškem mostu in železniško progo Ljubljana–Trst. Pred 40 leti so koli še nekoliko moleli iz tal (povedal Rogelj, Jezero 102). — D. V.

PODTABOR PRI GROSUPLJEM, VIII, 26, Grosuplje. — Gradišnica. V zvezi s spremembo namembnosti zemljišča je LRZSV izdal primarne smernice za delno zaščito terenskega spomenika. Tu gre namreč za večjo naselbinsko postojanko z dobro opaznim obrambnim nasipom, ovalne oblike. Sicer je zemljišče v glavnem izjemno revno s sloji, le na S je nekoliko več zemlje. Spomeniška zaščita naj bi dosegla: sondažne izkope na posameznih izstopajočih predelih, geodetski posnetek, čim večjo intaktnost vidnega obrambnega prstana, izvedbo ustrezne dokumentacije, zaščito drobnih najdb pri izkopih in kritje stroškov za navedena dela. — M. S.

PREVALJE POD KRIMOM. — V starem Šivčevem (ali Moharjevem) potoku, vzporedno s parc. št. 359 k.o. Kamnik, leži čoln izdolbenec (povedala M. Šuštaršič, Prevalje 22). Najdišče je tik na robu barja, na z. strani Šivčevega hriba. Na z. strani potoka je manjše »okno«, kraški izvir. Čoln leži menda poševno na potok. — Po tradiciji leži v bližini Šivcove kmetije, nekje ob bregu še en »čoln«. — D. V.

PŠENIČNA POLICA, VII, 2, Kranj. — Marija Petrič poroča (Odmevi izpod Krvavca [glasilo Osnovne šole »Davorin Jenko«, Cerklje na Gorenjskem], leto 5, št. 7, april 1961, 191—192) o turških podkvah:

»Okoli Pšenične police se raztezajo močvirnati travniki, zato so ljudje kopal jarke, da bi zemljo osušili. Tako so tudi kopali na travniku. Približno pol metra globoko so zagledali tri podkve. Bile so drugačne kakor naše. Manjše so bile in zgoraj širše, spodaj pa približno 2 cm široke. Dolžina je bila 13 cm. Prav zato smo takoj vedeli, da so to podkve malih turških konj, saj so čisto drugačne od naših. Na sredini so nazobčane in tudi žeblje imajo drugačne. Imajo namreč podolgovato glavico, ki je dolga 2 cm. Domnevamo, da je eden izmed turških konj ostal v močvirju in tako so se njegove podkve ohranile do danes«.

Pripomniti moramo, da nobeden »konj ni ostal v močvirju« (našli niso niti ene kosti konjskega skeleta), konju so se zaradi močvirnatga terena najbrž podkve same snele s kopit (podobne najdbe poznamo tudi drugod, npr. na Ljubljanskem barju, cf. D. Vuga, Ljubljansko

barje — Pionirjev arheološki vodnik, priloga Pionirja št. 2 (1977—1978, [Ljubljana 1977] 6). Podkve so res lahko turške, morda pa so tudi starejše (rimske?). Danes so vse tri izgubljene. — D. J.

RUDNIK, VIII, 18. — Okrog leta 1928 je pokojni Dimić našel pri svoji kmetiji v barju pod Debelim hribom dvoročajni vrč, verjetno prazgodovinski. Najdbo hrani akad. slikar Samo Kovač iz Ljubljane (glej tudi poročilo o čolnih izdolbenicah pri isti kmetiji s v. Prazgodovina — podrobneje neopredelljivo). — D. V.

SINJA GORICA, VIII, 43, Vrhnika. — V »cegunci« (opekarni) za Sinjo gorico so našli »kamnito orodje«. Najdbe so neznanu kje (povedal Alojz Rupnik, Drenov grič 58). — D. V.

SMRJENE, VIII, 35, Lj. Vič-Rudnik. — Na vrhu gozdnate kote 433 m je sploščena, gomili podobna izboklina, vi. okrog 50 cm, s pr. 6 m, nepravilne okrogle oblike. — Z. pod hribom vodi po grapi stara pot za Drenik.

Jz. od Smrjenega, na s. strani ceste, ki pelje iz vasi proti kočevski cesti, sta dve gomilicam podobni izboklini, vi. 60—80 centimetrov, s pr. do 3 m. Poraščeni sta s travo. — D. V.

STAJE. — Po ljudskem izročilu je bil v **Borštu** »turški britof«, in sicer nad »gradičem« (nekdanjim Pernsteinom). — D. V.

SUHA, VII, 10, Kranj. — Suha (431 m n. v.) je osamljena vas na d. bregu Koke, oddaljena 1 km sz. od Predoselj. V virih se prvič omenja leta 1288 (cf. Kraj. leks. Slov. 1 [1968] 170). Pri vasi je bilo na začetku stoletja na ledini V Dolu (parc. št. 375 k.o. Suha) v produ odkritih pet v. orientiranih skeletov. Eden od njih je imel kot pridatek keramičen lonček. Kot poroča J. Szombathy (cf. ANSl, 172), so skeleti najbrž staroslovanski.

France Stare (p. d. Brolih, Luže 33) je povedal, da je Jože Urmnik (p. d. Rožen s Suhe) neposredno pred 2. svetovno vojno pri oranju ledine, okrog 200 m v. od Valjavčevega mlina proti Kokri, naletel na manjšo kamnito grobljo. Kamenje iz groblje je navozil na vaško dovozno pot. Ko je potem oral dalje, je s plugom zadel ob rob precej velikega ploščatega kamna (približno 25 cm pod površino).

Skupaj z nekaterimi sovaščani so to ploščo hoteli razbiti, vendar je počila in se udrila. V luknji so našli slabo ohranjene človeške kosti (morda je bil to sarkofag?). Razbite dele »sarkofaga« naj bi kasneje vzdali v neki hlev na Suih. Nedaleč od »sarkofaga« je potem J. Umnik pri oranju naknadno odkril (pomagal naj bi mu J. Kalan, p. d. Birtov s Suhe) veliko precej dobro ohranjenih človeških kosti in »ostanke keramičnih lončkov, bronaste uhane, železne nože, koralde in steklene črepe na žici«. Najdbe, ki naj bi jih nekaj časa hranil najditelj, so se potem porazgubile med vojno, človeške kosti pa so takoj po odkritju pokopali za zidom pri cerkvi na Suih. — Staretovo pripovedovanje je potrdila (in ga dopolnila) Minka Erzar (rojena Umnik leta 1914), ki živi v Kranju (Reševa 8); je hči najditelja Jožeta Umnika p. d. Rožena (1882—1963). Njihova hiša na Suih je imela včasih h. št. 19 (danes Suha pri Predosljah 39). Erzarjeva se prav dobro spominja proti v. usmerjenih skeletov (po njenem mnenju so odkopali več kot štiri skelete, F. Stare pa je zvedel celo za 17 okostnjakov) in meni, da so jih našli okoli leta 1923 na ledini **Labornica** (izg. Vabornc). Od predmetov ji je najbolj ostal v spominu srebrni prstan, ki naj bi bil »devetkrat zavit«. Tega je njen oče najdlje hranil v posebni škatli; kje je prstan danes, ne ve. Labornica se tudi ujema z lego ledine, ki jo je povedal F. Stare. Vso zemljo Umnikovih so pred leti prodali. Labornico je kupil sosed Štefan Basaj (p. d. Valjavec, Suha pri Predosljah 40), ki isto ledino imenuje Pod rebrom; je na robu pleistocenske terase in že od daleč vidna, tam rastejo trije orehi. Okoli Labornice (= Pod rebrom) so sami pašniki (in deloma travniki). Dne 9. 12. 1981 sem v krtinah okoli Labornice pobral nekaj atipičnih fragmentov slabe, s kremenovim peskom mešane keramike rdeče rjave barve in fragment zelo dobre tanke keramike rdeče barve, ki še najbolj spominja na keramiko tankih sten. Glede na izročilo in obsežne podatke lahko na Labornici (= Pod rebrom) domnevamo poznoantično (sarkofag?) in morda tudi zgodnje srednjeveško nekropolo. — D. J.

ŠEBRELJE, I, 3, Idrija. — Ledina **Na Krogu** (Na Brehah). Pred 120 leti je Miha Mlakar na robu skalne zajede, na v. koncu Šebreljske planote (na isti strani,

kot stoji cerkev sv. Ivana), našel »zemljen pisker«. Črepinje je vrgel za podporni zid ob njivi, ki je zdaj ni več. Verjetno gre za žarno grobišče, ki so ga večinoma uničili ob širjenju njive od skalnega roba. Neprekopanega zemljišča je le še nekaj kvadratnih metrov.

Jz. od sv. Ivana, kjer se pot z osrednje planote spusti v Dolenjo vas in k cerkvi, stoji kmetija Na Miriščih. Manjšo njivo, tik pod cesto, še pred desetletjem obdano s kamnitim zidom, imenujejo **Mirišče**. Na parceli, še do leta 1978 v cerkveni lasti, naj bi bilo »staro pokopališče«. Pri obdelovanju niso našli ničesar, na površini ni kulturnih ostalin.

Sv. Ivan. Cerkev je postavljena na skrajno s. ležeči pomol planote; je daleč vidna od vseh strani iz doline Idrijce in sosednjih planot, zato je točka nedvomno že od nekad služila strateškemu namenom. V ljudskem izročilu je zaslediti le pripoved o »poganskem svetišču« na mestu cerkve in da je bila to sploh prva cerkev v okolici; semkaj naj bi nosili pokopavat s Šentviške gore; druga varianta pozna na tem mestu »Grad«. Najdb ne pomnijo. — Večja, izravnana površina pomola s cerkvijo je zelo dobro naravno zavarovana in je lahko služila utrjeni obrambni postojanki brez večjega obrambnega sistema, o katerem ni sledu. Površinskih najdb ni, večji izravnani plato j. od cerkve je nastal z vkopi v času 1. svetovne vojne. Patrocinj in lega dopuščata domnevo o potencialnem arheološkem najdišču (zgodnjerednjeveškem?). — N. O.

ŠKRILJE, VIII, 11, Lj. Vič-Rudnik. — Po ljudskem izročilu je bil na ledini **Pri Lescu** v bližini vasi, ob poti iz Dobravnice v Škrilje, »turški britof« (povedal Janez Mrkun iz Matene). — D. V.

ŠMIHEL, IX, 22, Novo mesto. — Med vasjo in Krko se 550 m sv. od cerkve sv. Mihaela dviga s smrekami porasel griček **Gadna** ali Gadovna, last posestnika Jurka iz Šmihela. Skalnat grič se na vrhu zaključuje z večjo gomilno tvorbo. S tega najdišča so do sedaj znane le rimskodobne najdbe. Gomilo bi lahko pripadla antiki, vendar ni izključeno, da bi lahko bila tudi prazgodovinska. — Nekaj metrov jv. od gomile je viden večji vkop, ki je nastal z odvzemanjem zemlje; ta je bila nato uporabljena za nasutje gomile. — B. K.

Sl. 83 Smihel, Gadna — gomila
Fig. 83 Smihel, Gadna — a barrow

TIHABOJ. Glej: Rimska doba

TOMIŠELJ. — Pred zadnjo vojno so na ledini **Mali gozdi**, nad nekdanjim zaselkom Podkraj, pri sekanju leščevja odkrili vhod v jamo. Za odkritje je izvedel Ivan Škerjanec (oče pripovedovalca Franca Škerjanca, Matena 53) in na koncu rahlo poševne jame našel na površju lončene črepe in oglje. — D. V.

VINO, VIII, 26, Grosuplje. — Po pripovedovanju Jožeta Podlogarja p. d. pri Jeraju, Vino 14, roj. 1914, je bil okoli **p. c. sv. Štefana** star »britof«. — D. V.

VRANSKO, XVI, 37, Žalec. — Leta 1979 je pri kopanju na parc. št. 69/2 k. o. Vransko našel Petja Grom (Žalec, Ulica

Savinjske čete 16) v gl. okrog 60 cm gumb iz bronaste pločevine: db. 0,8 mm, pr. 23 mm; pripenjal se je z rožičkoma v obliki neskljenjene zanke, prispajkanima na hrbtno stran. Okras: na gumbu je vrezana upodobitev dirjajočega konja. Predmet hrani najditelj. — M. M.

Sl. 84 Vransko — bronast gumb
Fig. 84 Vransko — a bronze button

ZAKRIŽ, I, 3, Idrija. — Rimska cesta se od Orehka proti prelazu vrh Zakriža položno vzpenja, pod vasjo Jesenica, in doseže ledino **V Križu**. Pobočje je zelo plazovito. Domačini pripovedujejo, da so tu usadi in hitri premiki tal nekaj vsakdanjega. Prav v usadih so že večkrat našli na »zidovje hiš in lončenino«. Peter Močnik, Ravne nad Cerknim 1, pomni pripoved, da so ob potoku v Grivah, v dolini, našli »mesingaste uhe od loncev« (medeninaste ročaje posod). Najdbe niso ohranjene. Starejši domačini pravijo, da je bilo v »Križu nekdanje naselje Staro Cerkno«, ki so ga prebivalci morali zapustiti zaradi pogostih plazov. Preverjanje na terenu ni odkrilo arheoloških sledov, kljub bližini rimske poti, ki se od Zakriža spušča na Cerkno. — N. O.

RAZNO

KRANJ. — Sestri Barbara Volonec — Novaček (roj. 1893) in Dagmar Novaček (roj. 1896) iz Kranja, Kokrškega odreda 7, hranita v svoji zbirki naslednje arheološke predmete:

— posodo iz sivo rjavo žgane gline, izdelano prostoročno; vi. 10 cm, z največjo š. 9 cm, pr. ustja 7,2 cm; z dvema trakastima ročajema, štirimi okroglimi barbotinskimi bradavicami na največjem obođu trebuha in vrezanim ornamentom na vratu med ročajema ter na trupu; dubovaška ali belegiška kultura, srednja in pozna bronasta doba (Sl. 85).

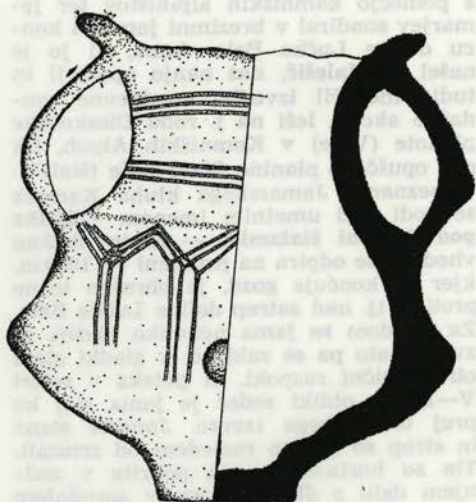
— srebrno križno fibulo; čebulice manjkajo, železna peresovina je odlom-

ljena z iglo vred; na nogi in loku je ornament vrezanih, nasprotno si sledečih trikotnikov; dl. 4,4 cm, š. 3,4 cm, vi. 2,5 centimetra; pozna antika (Sl. 86: 1).

— bronast stilus, dl. 10,8 cm; antika — pozna antika (Sl. 86: 2).

— okroglo srebrno zapestnico; en konec srebrne žice je izoblikovan v kaveljček, drugi je narebren in izoblikovan v kvačico omega oblike; pr. 5,2 cm; pozna antika ali preseljevanje ljudstev (?) (Sl. 86: 3). Navedene predmete so izkopali delavci spomladi 1911 v Vrbasu (Bačka), pri kopanju temeljev za novo tovarno sladkorja. Sestri se spominjata, da so bili kovinski premeti najdeni v skeletnih

grobvih, medtem ko za keramično posodo okoliščine že takrat niso bile znane. Predmetov iz grobov je bilo še več, vendar so se porazgubili, ko so se Novačkovi leta 1934 preselili v Kranj. — D. J.

Sl. 85 Kranj — bronastodobna posoda iz zasebne zbirke (najdišče: Bačka)

Fig. 85 — Kranj — a Bronze Age dish from a private collection (the site: Bačka)

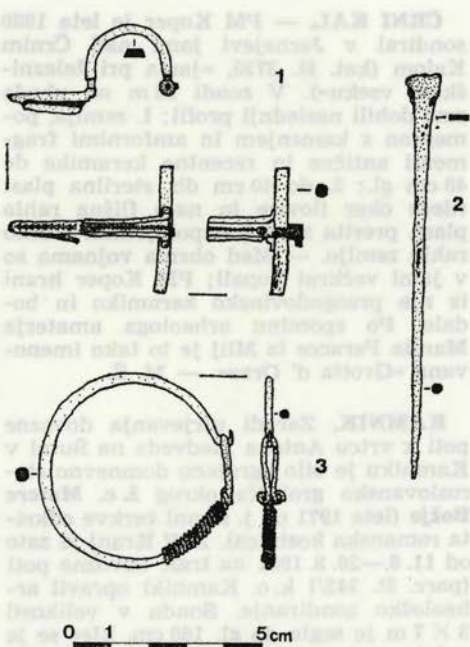
LJUBLJANA. — Pisca sta 26. 2. 1974 podarila NMLj manjšo zbirko egiptovskih starin, ki jih je zbral D. Vuga med svojim potovanjem po Egiptu leta 1966. V zbirki so naslednji predmeti:

1. kipec, odlomljen, sp. del. Ušepti. Poslikana glina, z napisom. — Luksor (kupljeno v starinarni).

2. kipec. Ušepti. Zelena fajansa. — Luksor (kupljeno v starinarni).

3. kipec. Osiris. Bron. — Luksor (kupljeno v starinarni).

4. posodica, na nogi. Glina. — Tebe, Dolina kraljic (najdeno na skalnem grebenu, l. od vhoda v dolino).

Sl. 86 Kranj — poznorimski predmeti iz zasebne zbirke (najdišče: Vrbas, Bačka)

Fig. 86 Kranj — Late-Roman objects from a private collection (the site: Vrbas, Bačka)

5. artefakt. Kremen. — Tebe, Dolina kraljic (isto kot pri št. 4).

6. artefakt. Kremen. — Tebe, Deir el Bahari (najdeno na skalni ploščadi nad Hatšepsutinim templjem).

7. artefakt (rezilo). Kremen. — Tebe, Deir el Bahari (isto kot pri št. 6).

8. artefakt. Kremen. — Tebe, Deir el Bahari (isto kot pri št. 6).

9. novc. Constantius II. Bron. — Luksor (podarjeno v starinarni).

10. novc. Constantius II. Bron. — Luksor (isto kot pri št. 9). — M. V. in D. V.

NEGATIVNO

BODEŠČE. — Ledina **Križna gorica.** Ekpa PZE za arheol. FF in IZA SAZU je sondirala 20.—21. 8. 1980 na v. vznožju ledeniške gomile (parc. št. 1208 k. o. Rib-

no). Ta leži s. ob poljski poti med bodeškimi njivami. Poizkusni izkop je bil negativen. — Ti. K. in A. P.

ČRNI KAL. — PM Koper je leta 1980 sondiral v Jernejevi jami nad Črnim Kalom (kat. št. 3735, »jama pri železniškem vseku«). V sondi 22 m od vhoda smo dobili naslednji profil: 1. zemlja, pomešana s kamenjem in amfornimi fragmenti antične in recentne keramike do 40 cm gl.; 2. do 40 cm db. sterilna plast rdeče oker ilovice in nato flišna rahla plast, prerita z rovi, napolnjenimi s črno rahlo zemljo. — Med obema vojnama so v jami večkrat kopali; PM Koper hrani iz nje prazgodovinsko keramiko in bodalo. Po spominu arheologa amaterja Manlia Peracce iz Milj je to tako imenovana »Grotta d' Orso«. — M. Ž.

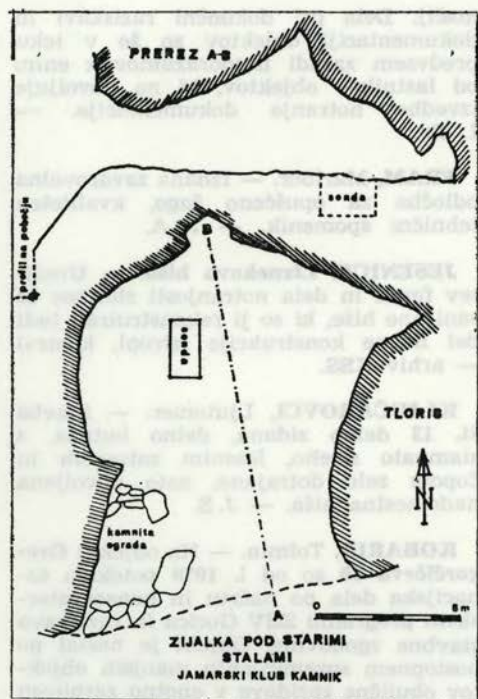
KAMNIK. Zaradi utrjevanja dovozne poti k vrtcu Antona Medveda na Sutni v Kamniku je bilo ogroženo domnevno staroslovansko grobišče okrog **ž. c. Matere Božje** (leta 1971 ob j. strani cerkve odkrita romanska kostnica). ZSV Kranj je zato od 11. 8.—20. 8. 1981 na trasi dovozne poti (parc. št. 242/1 k. o. Kamnik) opravil arheološko sondiranje. Sonda v velikosti 3 × 7 m je segla do gl. 160 cm, kjer se je začela mrtva zemlja. Do gl. 1 m so bile vkopavane različne inštalacije (toplovod župnišče-cerkev, kanalizacija, vodovod, 2 PTT kabla), zato so bili najdeni le tu in tam fragmenti prekopanih kosti. V gl. 120—150 cm smo našli ostanke 8 skeletov odraslih oseb, ki so ležali v smeri Z—V; žal niti eden ni bil v celoti ohranjen. Sledovi rok so kazali, da so bile sklenjene, poleg tega je bila pri enem najdena svetinjska. Sklepamo, da gre za pozno-srednjeveške pokope. Razen več železnih žebeljev drugih najdb ni bilo. — Mi. S.

MARKOVCI. — ZSV Maribor je opravil nadzor pri izkopu gradbene jame za novo osnovno šolo v Markovcih. Izkop ni dal pozitivnih arheoloških rezultatov. Izkop in profili so pokazali, da je pod humusno plastjo, db. 20—30 cm, le pesek različnih db. in rečne oblice, različni dravski peščeni nanosi. — I. T.

ORMOŽ. — Opravili smo nadzore pri izkopu gradbenih jam za stanovanjske objekte na terenu **Dolga Iesa**, parc. št. 1032 k. o. Ormož, in terenu za izgradnjo nove tovarne sladkorja v Ormožu. Na nobenem terenu ni bilo pozitivnih arheoloških rezultatov. Na terenu Dolge Iese so bile pod humusno plastjo le sterilne ilovice rumene do sive barve, na terenu

izgradnje nove tovarne sladkorja v Ormožu pa so bili pod humusno plastjo peščeni dravski nanosi. — I. T.

PODVOLOVLJEK. — Dne 27. 8. 1980 je IZA SAZU pod vodstvom I. Turka in s pomočjo kamniških alpinistov ter jamarjev sondiral v brezimni jami na koncu doline Lučke Bele. Jama, ki jo je našel F. Malešič, nas nanjo opozoril in tudi omogočil izvedbo enodnevnih sondažnih akcij, leži na j. robu Dleskovške planote (Veže) v Kamniških Alpah, tik pod opuščeno planino Stare stale (štale?). V seznamu Jamarskega kluba Kamnik se vodi pod umetnim imenom »Zijalka pod Starimi štalami«. — S. in obokan vhod, ki se odpira na približni vi. 1550 m, kjer se končuje gozd, je obrnjen točno proti J, tj. nad zatrep doline Lučke Bele. Za vhomom se jama nekoliko razširi in zviša, nato pa se zaključuje v gladki steni ob navpični razpoki, ki poteka v smeri V—Z. Po obliki sodeč je jama slej ko prej tektonskega izvora. Jamske stene in strop so močno razjedeni od zrmzali. Tla so horizontalna in pokrita v zadnjem delu z db. gruščem, v sprednjem pa z gruščem, pomešanim s humusom. Po tleh so razmetane redke skale, ki so pri vhomu ob l. steni zložene v nekakšno ogrado. V tej ogradi in v njeni bližini ob steni, kjer je bilo na površini precej oglja (ostanki večjega ognjišča), smo našli v tanki plasti humusa veliko recentne »pastirske« keramike. — V jami in na pobočju pred njo smo izkopali po eno sondo (Sl. 87) z namenom, da ugotovimo morebitne pleistocenske sedimente in njim ustrezne paleolitske ostaline. Vendar sta bili obe sondi v vseh ozirih popolnoma negativni. — Na zložnem travnatem pobočju pod jamo je bil izkopan 1,3 m vi. profil, ki se je končal na prepereli skalni podlagi. Stratigrafija je bila naslednja: 1. ruša (10 cm); 2. grušč s humusom (20 cm); 3. db. grušč z rjavo ilovnato zemljo (30 cm); 4. db. grušč z belo mivkasto preperelino (70 cm); 5. preperela skalna podlaga ali skalni blok. Najdb, razen koščka kremenca v ruši, ni bilo. — Sonda v jami je bila velika 2 × 1 m in je segala do gl. 1,2 m, merjeno od najnižje točke površja. Stratigrafija je bila naslednja: 1. db. grušč z malo humusa (10—15 cm); 2. db., skoraj čist grušč z manjšimi skalami (90 cm); 3. db. grušč z rjavo ilovico in posameznimi skalami (20 cm). Skalno dno ni bilo do-

Sl. 87 Podvolovljek, »Zijalka pod Starimi Stalami« — prerez in tloris jame

Fig. 87 Podvolovljek, »Zijalka pod Starimi Stalami« — the section and ground-plan of the pit

seženo. Vse plasti, razen površinskega grušča, v katerem smo našli redke črepinje »pastirske« keramike, so bile popolnoma sterilne. Ker v jami še danes močno deluje zmrzal, so se vse odkopane plasti zelo verjetno odložile že v holocenu. Tudi neodkopani sedimenti ne morejo biti db., zato je malo verjetno, da bi s poglobljanjem izkopa prišli do morebitnih pleistocenskih plasti in najdb. Čeprav kaže, da jama ni bila poseljena v davni preteklosti, so v njej dokazi o bivanju pastirjev v polpreteklem obdobju. Kamnita ograda pri vходу, ki je služila morda za ležišče, večje količine oglja ob 1. jamski steni, številni ostanki črepinj, najdeni tik pod površjem, kresilnik s pobočja pred jamo, vse to dokazuje daljše bivanje pastirjev v tej sicer priljudni jami. — Vse keramične najdbe iz humusa smo izročili dr. A. Cevcu, Inštitut za slovensko narodopisje SAZU. — Iv. T.

ROB. — Izdano je bilo dovoljenje za elektrovod na območju, imenovanem **Gradišče** nad Robom. Pri izkopih ni bilo zaslediti arheoloških slojev oziroma najdb. — M. S.

Etnološki in tehnični spomeniki

Avtorji

- A. V. — Andreja Volavšek, ZSV Maribor
 E. S. — Emil Smole, ZSV Nova Gorica
 I. Br. — Inga Brezigar, ZSV Nova Gorica
 J. S. — Jelka Skalicky, ZSV Maribor
 N. Š. Š. — Nataša Štupar Šumi, ZSRS VNKD
 P. M. — Pavel Medvešček, ZSV Nova Gorica
 V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje

AJDOVŠČINA. — Na zahtevo Oddelka za gospodarstvo pri Skupščini občine Ajdovščina je ZSV Gorica izdelal seznam neustreznih adaptacij in novogradenj, ki spreminjajo karakteristiko naselja. Seznam je bil zaradi pomanj-

kanja sredstev izdelan le za prostor med Ajdovščino in Vipavo. — I. Br.

BELCA, Klavže, Idrija. Sanacija dela prej injektiranih klavž. — arhiv KSS.

BREGINJ, Tolmin. — **Hiše Breginj št. 123, 124, 125, 126.** Po potresu l. 1975 so ohranili skupino stanovanjskih in gospodarskih poslopij (zgoraj navedene hišne številke veljajo za predpotresni Breginj), razporejenih v za stari Breginj značilnem sklenjenem nizu. Do l. 1980 je bila izvedena dokončna sanacija objektov v skladu z načrti, ki jih je izdelal ZSV Gorica. Kljub temu pa ostaja nerešeno vprašanje dokončne prezentacije oz. revitalizacije objektov, čeprav je ZSV Gorica že izdelal nekaj variantnih idejnih projektov namembnosti ob-

jektov. Pri določevanju funkcije le-teh obstajajo torej naslednje variante:

1. objekti naj bi obdržali predpotresno funkcijo (stanovanjski in gospodarski objekti) ob točni rekonstrukciji stanja pred potresom,

2. prezentacija notranjih prostorov bi se podredila bodočim funkcijam: objekti bi služili za kulturne potrebe npr. za ureditev zbirke dokumentacije potresa na Tolminskem, krajevno zbirko etnografije umetnostne zgodovine in NOB, za prostore za mladino, delno tudi za gostinsko-turistične potrebe območja,

3. objekti bi predstavljali center, namenjen sodelovanju in navezovanju stikov z beneškimi Slovenci.

Za dokončno določitev funkcije objektov pa je nujno potrebno sodelovanje Kulturne skupnosti Tolmin in Krajevne skupnosti Breginj, saj je ZSV Gorica zadolžen le za strokovni nadzor nad sanacijskimi deli in prezentacijo, nikakor pa ne more sam odločati o funkciji teh objektov. — I. Br.

DOBLAR, Nova Gorica. — **Hiša Doblar št. 25.** Za obnovo črne kuhinje in ognjišča je bil izdelan detajlni projekt sanacije in prezentacije. V fazi priprav za začetek akcije pa je lastnik s pismeno izjavo preprečil dela, ker se s posegi na objektu ne strinja več. To odločitev utemeljuje s tem, da nameravajo njegovi otroci hišo preurediti tako, da jo bodo lahko občasno uporabljali. Taki posegi pa s v nasprotju z varstvenim režimom za ta objekt, ki je spomenik I. kategorije. Zaradi navedenih razlogov je bila akcija obnove na objektu preložena. — P. M.

DOLGA BRDA, Ravne. — »Povhov mlin« št. 18. Sanacija temeljev mlina in stop. — J. S.

JEROVICA, Tolmin. — Domačiji Gorski vrh 3 in 4 v zaselku Jerovica na Šentviški planoti predstavljata značilno naselitev mlajše kolonizacije srednjega veka s posestvom v celku. Zaradi razmeroma dobro ugotovljivega (ohranjenega) avtentičnega stanja domačij iz časa 18. stol. z le redkimi spremembami skozi čas do današnje dobe je ZSV Gorica opravil raziskavo zgodovinskega razvoja domačij in objektov po informacijah domačinov ter delno tehnično in fotografsko dokumentacijo zaščitelih do-

mačij. Dela pri dokončni raziskavi in dokumentaciji objektov so še v teku predvsem zaradi nesporazumov z enim od lastnikov objektov, ki ne dovoljuje izvedbe notranje dokumentacije. — I. Br.

FRAM, Maribor. — Izdana zavarovalna odločba za opuščeno žago, kvaliteten tehnični spomenik. — A. A.

JESENICE, **Liznekova hiša.** — Ureditve fasad in dela notranjosti statično že sanirane hiše, ki so ji rekonstruirali tudi del lesene konstrukcije (stropi, kamra) — arhiv KSS.

KLJUČAROVCI, Ljutomer. — Stavba št. 13 delno zidana, delno butana, s slamnato streho, lesenim zatrepom in čopom zelo dotrajana, zato dovoljena nadomestna hiša. — J. S.

KOBARID, Tolmin. — Na objektu **Gregorčičeva 10** so od 1. 1979 potekala sanacijska dela po načrtu in konservatorskem programu ZSV Gorica in raziskava stavbne zgodovine. Objekt je nastal po postopnem spreminjanju manjših objektov obulične zazidave v enotno zasnovan dvor furlanskega tipa z baročnim konceptom. Gradbeno je prezentirana podoba objekta v njegovi stilno zreli podobi.

Zaradi zapletov ob nerešenih lastniških odnosih ter zaradi drugih težav pri poteku obnove (v stavbi je ves čas obnove delovala mesnica) je le-ta potekala z dokajšnjimi zakasnitvami. Sama sanacijska dela pa so bila v skladu z načrti ter konservatorskim programom:

— pozidava armiranobetonske plošče nad pritličjem in nadstropjem ter armiranobetonskega venca,

— zazidava za prezentacijo stavbe nepomembnih odprtih,

— izvedba nove strehe z rekonstrukcijo napušča,

— injektiranje oboka nad kuhinjo in nosilnih zidov,

— ometanje zunanjih delov nosilnih zidov,

— izvedba odkapnih žlebov in pozidava dimnikov kaminov.

Dokončno prezentacijo objekta, ki je pogojuje natančnejša opredelitev funkcije z izdelavo vseh načrtov (revitalizacijski načrt ter načrt instalacij) pa zavirajo nerešeni lastniški problemi, za katere je potrebno sodelovanje Krajevne

skupnosti Kobarid ter lastnikov okoliških objektov. Po sklepu KS Kobarid so v stavbi spominski prostori mesta Kobarid, knjižnica, prostor za amaterske dejavnosti, likovna galerija, Mašerova soba in poročna soba, vendar je zaključna faza prezentacije objekta odvisna od rešitve lastništva. — P. M.

KOČNO, Sl. Bistrica. — Zahtevali popravek prenovitvenih del na kmetiji 14, ki se ukvarja s kmečkim turizmom. — A. V.

RAVEN GORELI 36, Piran. — Notranja rekonstrukcija kmečke hiše z ureditvijo okolice. — arhiv KSS.

RIMSKÉ TOPLICE. — ZSV Celje je v decembru 1981 izdal soglasje k sanaciji betonskega mostu čez Savinjo v Rimskih Toplicah. Zaradi gostega in enosmernega prometa je bila nujna sanacija parapetnih zidov in ureditev pohodnih hodnikov za pešce. Most čez Savinjo sodi med najstarejše armiranobetonske mostove na Slovenskem (nastal je okoli leta 1890) in je zato zanimiv tehnični spomenik. Z ureditvenimi posegi most ni izgubil svojih bistvenih spomeniških lastnosti. — V. H.

SENOŽETE NAD RIMSKIMI TOPLICAMI. — ZSV Celje od leta 1980 sodeluje v pripravah za obnovo domačije pesnika Antona Aškercarja. Akcijo organizacijsko vodi Odbor za obnovo in izgradnjo Aškercarjevine, ZSV Celje pa opravlja strokovne naloge v zvezi s prezentacijo domačije. Želimo ohraniti tudi etnološko pomembne sestavine domačije. Poslopja nameravamo prezentirati kot »živi muzej na prostem«, saj nas k temu vodi predvsem dejstvo, da na domačiji še žive in kmetujejo pesnikovi potomci (nečak). Obstoječo stanovanjsko hišo bomo v celoti preuredili v muzej, lastniki pa bi se pred tem preselili v novo stanovanjsko hišo, ki bo stala v okviru domačije.

ZSV Celje je v zvezi s tem pripravil elaborat Obnova Aškercarjevine domačije na Senožetih št. 1, ki je bil osnova za nadaljnje akcije. Za lokacijo nadomestne stanovanjske hiše smo pripravili študijo prostora in organizacije domačijskih objektov. S fotomontažo smo postavili idejni projekt nadomestne hiše v prostor in tako določili najustreznejši višinski ga-

barit nove hiše in obstoječih poslopij. Na osnovi teh analiz in smernic so na Razvojnem centru Celje izdelali glavni projekt nadomestne stanovanjske hiše — V. H.

SLOVENSKE KONJICE. — V prvi polovici leta 1980 je ZSV Celje pripravil Spomeniškovarstvena izhodišča za izdelavo prostorskega plana Slovenskih Konjic. V elaboratu so zbrani osnovni podatki o kulturnih spomenikih v občini Slovenske Konjice. Podrobneje so obravnavani urbanistični spomeniki, ki so po vsebini razdeljeni na ruralna naselja, ruralno-urbana naselja in urbana naselja. V okviru te naloge pa so zbrani tudi podatki o etnoloških tehničnih spomenikih, ki doslej še niso bili evidentirani. Poleg tekstovnega dela so sestavni deli elaborata še slikovno gradivo in topografske karte z vrisanimi spomeniki in ščitnimi območji. — V. H.

SOLČAVA. — V začetku leta 1981 je ZSV Celje pripravil smernice za projektiranje enodružinskih stanovanjskih hiš, ki bi jih naj zgradili v novem stanovanjskem naselju Medica pri Solčavi. Naročnik naloge je bila SOB Mozirje, urbanistične in projektantske naloge pa je v sodelovanju z ZSV Celje izdelal Razvojni center Celje. Nastala sta dva dokaj podobna projekta (Medica I in Medica II), ki združujeta arhitekturne značilnosti zgornjesavinjske stanovanjske hiše in kašče. Pri delu na tej nalogi pa ZSV Celje ni uspelo vzpostaviti trajnejšega sodelovanja s projektantsko organizacijo, kar bi pripomoglo k poglobljeni analizi prostora in tradicionalne arhitekture, predvsem pa omogočilo kritičnejši odnos do izdelanega in projektiranje večjega števila stanovanjskih hiš. Zaradi »pomanjkanja časa in denarja« bodo investitorji gradili na enainvajsetih stavbnih parcelah le dva tipa stanovanjskih hiš, kar pa bo nedvomno vodilo k uniformiranosti naselja. — V. H.

STREHOVCI, Lendava, **Trajbarjeva zidanica**. — Popravlilo slamne kritine — arhiv KSS.

ŠMARTNO, Nova Gorica. — **Šmartno št. 48** (»gotska hiša«): Sanacijska dela so potekala skladno z načrti, ki so bili izdelani v ZSV Gorica, in po konservatorskih navodilih med procesom prenove.

Med obnovo je bilo ugotovljeno, da je posebno hudo poškodovan zadnji nosilni zid objekta zaradi zemeljskega pritiska (pot) na kletni zid, kot tudi zaradi slabe in necentrične zidave v zidu v prvem nadstropju. Zaradi tega je bilo potrebno pozidati betonski podporni zid, na notranji strani v kleti ter pritličju. Da bi se dosegla zadovoljiva prečna statična povezava objekta pa je bil v pritličju izveden 20 cm zid, v nadstropju pa betonski lok.

V objektu so bile izvedene armirano-betonske plošče nad kletjo in pritličjem, prav tako pa tudi armiranobetonski pozidni venec. Objekt je bil poknit z novo streho, izvedeni so bili grobi ometi, fasadni ometi, kot tudi fini ometi notranjščine v pritličju, nadstropju in zahodni fasadi. Obnovljeno je bilo ognjišče, restavriran je bil kamniti tlak v kleti. Vzhodna fasada je bila obnovljena v okviru rezultatov raziskav (rekonstrukcija prvotnih oken in lesenega ganka). Celotni objekt je bil injektiran, hidroizoliran, drenaža je bila napravljena ob kletnem severovzhodnem zidu. Izvedene so bile lesene talne obloge v pritličju in nadstropju. Lesene stopnice povezujejo pritličje z nadstropjem. Na novo so bili napravljeni vsi leseni deli za okna in vrata.

S sredstvi Krajevne skupnosti Kojsko je bila izvedena električna instalacija ter opremljeno nadstropje (mize, stoli), pritličje pa je bilo urejeno kot etnografska zbirka. Po sklepu krajevnih skupnosti Brd služi objekt kot sedež KUD Brda ter za potrebe KS Kojsko—Šmartno. Dela na objektu so zaključena. Glej tudi umetnostni in urbanistični spomeniki. — E. S.

Na št. 20 so bila ob koncu l. 1980 izvršena vsa pripravljajalna in očiščevalna dela. Izdelani so bili načrti na osnovi konservatorskega programa, pripravljenega po tem, ko je bil objekt očiščen in povnovno konservatorsko dokumentiran. Ugotovljeno je bilo tudi, da je objekt potresno dosti bolj prizadet, kot se je prvotno predvidevalo; med deli se je porušila vmesna stena. Prav tako je bilo potrebno sanirati steno, ki je naslonjena na sosednji objekt.

Narejene so bile povezovalne armiranobetonske plošče, ter vgrajene potresne vezi. Pod železobetonskimi ploščami so bili narejeni leseni stropovi z lesenimi trami. Celotna stavba je bila grobo in fino ometana ter injektirana. Prav tako je bila narejena strešna konstrukcija, streha pa je bila pokrita s korci na poslikanih planetah z vmesno toplotno izolacijo. Narejeni so bili bakreni odtočni žlebovi. Prav tako so bile vzdane delno nove okenske kamnite girte ter vratni okvirji. — N. Š. Š.

TLAKE PRI ROGATCU. — Ob koncu leta 1980 je stekla akcija za prestavitev in prezentacijo doma (stanovanjske hiše) pesnika Jožeta Šmita v Tlakah 58 na novo lokacijo v bližini Osnovne šole Rogatec. Organizator akcije je Društvo za ureditev spominskega muzeja v Rogatcu, ZSV Celje pa sodeluje kot strokovni nosilec prestavitve in prezentacije etnološkega spomenika. V elaboratu, ki smo ga izdelali v oktobru 1981, smo podali smernice za prestavitev in analizo poteka del, tehnično poročilo in opis del s predizmerami ter tehnični posnetek stanovanjske hiše. ZSV Celje je predlagal, da se za postavitev etnološkega muzeja na prostem izbere takšno zemljišče, ki bo dovolj veliko, da bo lahko ob stanovanjski hiši sprejelo še nekaj gospodarskih poslopij. Tako bi se postopoma izgrajeval tip vzhodnoslovenske domačije, ki prevladuje na območju Tlak, Rogatca in Donačke gore. — V. H.

TRŽIČ, Primožkova kašča. — Rekonstrukcija obokov, obnova fasad. Objekt ogroža bližina ceste — arhiv KSS.

ZAKOJCA, Idrija. — Na pobudo KS Idrija, ki namerava odkupiti in prenoviti **Bevkovo domačijo** v Zakojci je ZSV Gorica izdelal tehnično dokumentacijo obstoječega stanja in predračun za sanacijo objekta. — P. M.

ZGORNJA JAMNICA, Ravne. — Dokumentirana hiša št. 6 — pri Kajzerju. — J. S.

Umetnostni in urbanistični spomeniki

Avtorji

- A. A. — Aleš Arih, ZSV Maribor
 A. Aš. — Anka Aškerc, ZSV Celje
 A. V. — Andreja Volavšek, ZSV Maribor
 B. B. — Bogdan Badovinac, ZSV Celje
 B. K. — Bine Kovačič, ZSV Maribor
 B. P. — Branka Primc, ZSV Celje
 E. S. — Emil Smole, ZSV Nova Gorica
 J. M. — Janez Mikuž, ZSV Maribor
 I. S. — dr. Ivan Stopar, ZSV Celje
 M. T. — Marjan Teržan, ZSV Maribor
 M. H. P. — Milena Hazler Papič, ZSV Celje
 M. L. — Marinka Lazarevič, ZSV Maribor
 N. Š. Š. — Nataša Štupar Šumi, Z SRS VNKD
 P. M. — Pavel Medvešček, ZSV Nova Gorica
 V. G. — Viktor Gojkovič, ZSV Maribor

AHAC, Ljubljana Vič-Rudnik. — Popravlilo cerkvenega ostrešja. — arhiv KSS.

AJDOVŠČINA. — ZSV Gorica je sodeloval pri izdelavi delnega zazidalnega načrta za mesto Ajdovščina (za vzhodni del z obzidjem). Ker je območje zavarovano arheološko in etnološko s prvo kategorijo se v predlogu zavarovanih območij poskuša spomeniške vrednote tega dela mesta ohraniti v čimbolj avtentični podobi ter jih funkcionalno vključiti v mestno tkivo. — P. M.

ARNAČE. — Pri zaščitnih delih v letu 1980, smo pri podbetoniranju temeljev ž. c. sv. Ilna odprli tri gotska okna na zunanji steni prezbiterja. V zvonici in na južni steni ladje so vidni sledovi gotske dekorativne in figuralne poslikave. Aprila leta 1981 je ZSV Celje izdelal spomeniškovarstvene smernice za prezentacijo celotnega objekta. — B. B.

BELTINCI, Murska Sobota. — Grad, ki je ostal brez gospodarja, močno propada. S predlogom, da bi ga uporabili za krajevno skupnost, nismo uspeli. — J. M.

BENEDIKT, Lenart. — Priprave za obnovo notranjščine ž. c. sv. Benedikta, zidarsko popravljene ometi in prebeljene stene v p. c. sv. Treh kraljev. — A. V.

BOGENŠPERK, Litija. — Nadaljevanje notranjih ureditvenih del v gradu, kjer je bil prej statično, v temeljih, obokih, saniran jv. trakt, urejeno ostrešje in električna napeljava, ter prezentacija dveh zunanjih fasad in opravljena rekonstrukcija arhitektonskih detajlov. — arhiv KSS.

BREG pri Preddvoru, Kranj. — Popotresna sanacija cerkve z utrjevanjem temeljev. — arhiv KSS.

BRESTANICA, grad, Krško. — Razi-skave, statična sanacija, restavriranje fresk in lesenih stropov. — arhiv KSS.

BRESTERNICA, Maribor. — Soglašamo z namestitvijo balkona na baročni nekdanji šentpavelski **pristavi**, Bresterniška 29, dasi je že močno degradirana zaradi samovoljnih adaptacij. — A. V.

CELJE, grad. — Obnovitvena dela se nadaljujejo. L. 1980 je bilo statično sanirano obzidje južno od grajskega jedra. Zid je bil injiciran, z notranje strani pa s sidri pripet na skalno osnovo. Vrhnji del zidu še ni urejen, ker še ni do kraja rešeno vprašanje njegove prezentacije. V zahodni renesančni bastiji so bile v strelnih nišah nameščene rekonstruirane strelnice, narejene po vzoru ohranjenih, a močno poškodovanih strelnic v osrednji bastiji južno od Andrejevega stolpa, ki so ohranjene in situ. L. 1981 so bile na južni steni h grajskemu jedru prislonjene kamnite stopnice po načrtih ing. arh. Nataše Šumi. Stopnice premoščajo višinsko razliko med odkopanim nivojem medzidja in notranjim dvoriščem. Vsa zidarsko stavbarska dela je opravil mojster Pelko z Bleda.

Narodni dom. — Stavbo, ki so jo pozidali leta 1897 po načrtih arhitekta Vladimira Hraskega, so Nemci med zadnjo vojno demolirali, da bi tako zavestno zabilisali njen simbolni značaj. Želja, da bi domu vrnili kolikor mogoče prvotno podobo, je zato v Celju že dolgo živa. Pri tem so na srečo ohranjeni tudi prvotni načrti, ki jih hrani Pokrajinski arhiv v Celju. Pred nekaj leti, ko so adaptirali pritlične prostore vzhodnega trakta, je bil del te zamisli realiziran. Ing. arh. Janko Hartman, ki je dela projektiral,

je v pritličju trakta poustvaril prvotno razmerje med nosilnimi zidnimi slopi in svetlimi steklenimi odprtini, obenem pa je po starih načrtih, a v sodobnem materialu (beton) rekonstruiral prvotni balkonski vhodni motiv.

Tomšičev trg 8. — Pri obnavljanju fasade je ZSV Celje ugotovil, da je pod opečno oblogo iz 19. stol. ohranjen v nadstropju še stari gotski omet. Tik levega okna je bila ohranjena freska nekega svetega škofa v naravni velikosti, s škofovo palico in knjigo v rokah. Figura stoji v okviru iz akantove vitice in je izredno dobro ohranjena, čeprav sta bila njen levi del (roka s palico) in draperija ob nogah skoraj v celoti uničena, tako da je freska v tem delu rezultat restavracije. Zato je ta hip tudi mogoča le okvirna datacija freske v 2. pol. 15. stoletja. V nadstropju, kjer je svetnik, so fasado poslikali tudi v obdobju renesanse. Poslikava obsega dekorativne okvire v rdeči in modrosivi barvi. Odkritje je pomembno, saj gre za prvo tovrstno najdbo v Celju. Restavratorska dela je opravil Viktor Povše.

Trg V. kongresa 10. — Januarja 1979 je v prostorih Ljubljanske banke, nekdanje kresije, prišlo do eksplozije plina. Pri tem je bila stavba, ki je predstavljala poleg starega magistrata najlepši primer klasicistične arhitekture v Celju, močno poškodovana. ZSV Celje (statik ing. Stojan Ribnikar) je priskrbel načrte za statično sanacijo objekta, poiskal potencialnega izvajalca del in poskrbel za ustrezne predračune. Vendar so se dogovori zavlekli, hudo poškodovana stavba pa je medtem čedalje bolj propadala, tako da so jeseni istega leta organi skupščine občine Celje sprejeli sklep o njenem rušenju. Pri tem so bile uničeni tudi dragoceni kamniti arhitekturni detajli, za katere je Zavod zahteval, da se ohranijo in pozneje eventualno uporabijo pri rekonstrukciji objekta ali pa prezentirajo kje drugje. Tako je prostor, kjer je stala kresija, zdaj splaniran, le župnijski urad v Celju je poskrbel za sanacijo prav tako poškodovane stene, ki je delila stavbo od Marijine cerkve — stavba je bila namreč pozidana na mestu prejšnjega gotskega prezbiterja Marijine cerkve. — I. S.

Opatijska cerkev sv. Danijela. — V letu 1978/79 smo izdelali študije, modu-

laro analizo, idejni in glavni ter izvedbeni načrt za rekonstrukcijo slavoloka. Dela so se pričela v letu 1980.

Slomškov trg 10. — ZSV Celje izdelal smernice za dozidavo objekta — glasbena šola, upošteva je srednjeveško parcelacijo. Specifična lokacija družni mestni trg, obzidno ulico in dvoriščni prostor.

Za kare **Prešernova—Stanetova—Linhartova in Savinova ul.** smo naredili modularno analizo po srednjeveškem merskem sistemu. Na osnovi tega modula smo oblikovali tudi smernice za sodobno zazidavo. — M. H. P.

Marijina cerkev. — Ponovna namestitev Schifferjeve freske. — arhiv KSS.

Prenova starega mestnega jedra Celja. — V letih 1980—81 smo za naročnika Razvojni center Celje izdelali študijo Spomeniškovarstvena izhodišča za prenovo starega mestnega jedra.

Analizirali smo stavbno tkivo, podrobneje tiste objekte ki so tehnično dokumentirani. Posamezne objekte smo stilno opredelili, evidentirali kvalitetne arhitekturne elemente ter opredelili varstvene režime. Opredelili in valorizirali smo prostorske kvalitete mesta, posamezne ambience ter fasadne nize. Historični razvoj mesta smo opredelili v njegovih najznačilnejših obdobjih in sicer glede na pozidane dele proste površine ter lokacijo najpomembnejših javnih stavb. Pri tem smo poleg virov upoštevali tudi analizo obstoječega stavbnega tkiva, kar je dalo glede razvoja mesta nekatere nove rezultate. Pripravili smo študije plastike mestnega telesa ter opredelili njegovo vrednost v širšem prostoru. V zaključku smo opredelili spomeniškovarstvene cilje in varstvene režime za mesto kot celoto in njegove posamezne predele izhajajoč iz opredeljenih spomeniškovarstvenih kvalitet.

Kot preizkusni kamen prenove v starem mestnem jedru je bil izbran v letu 1981 stavbni kompleks na Zidanškovi ul., kjer je poleg dosedanje pretežno stanovanjske namembnosti predviden obrtno — poslovni center. Območje zajema stavbi Zidanškova ul. 1 in 3 s pripadajočimi veznimi in dvorišnimi trakti, ki mejijo na Okope. ZSV je v letu 1981 izdelal spomeniškovarstvena elaborata za

obe stavbni enoti. Elaborat za stavbo Zidanškova 3, ki sodi med najkvalitetnejše mestne arhitekture je poleg opisa, valorizacije in kategorizacije ter stavbnih faz zajemal izhodišča ter smernice za obravnavo objekta. Pri adaptacijskih posegih na objektu, ki so se vršili za preureditev trgovskega lokala v pritličju uličnega trakta, so bili odkriti trije leseni stropovi. Eden v pritličju ter dva v nadstropju. Pritlični strop ter strop nad njim v nadstropju sta sočasna, zgornji ima bogato profilirane stropnike. Ti so podobno oblikovani kot pri poznogotskem stropu v Šivčevi hiši v Radovljici. ZSV je predlagal spremembo namembnosti v takšno, ki bi omogočila prezentacijo prostorov in dostop širši javnosti. — A. Aš., B. P.

ZSV je v letu 1981 za stavbe znotraj starega mestnega jedra, kjer bo Samoupravna stanovanjska skupnost Celje vršila večja prenovitvena dela za posodobitev bivalnega standarda (ureditev sanitarnih vozlov, preureditev sedanjih stanovanjskih enot ipd.), izdelal spomeniškovarstvene elaborate. Ti zajemajo stavbni opis, valorizacije stavbe s prikazom gradbenih in stilnih faz, kategorizacijo ter okvirna spomeniškovarstvena izhodišča ter smernice za obnovo objekta.

Elaborati so bili izdelani za objekte Slomškov trg 10, Slomškov trg 7, Slomškov trg 3, Tomšičev trg 18, Tomšičev trg 8, Zidanškova ul. 1 in Zidanškova ulica 3.

ZSV je v letih 1980 in 1981 sodeloval tudi pri številnih posegih v starem mestnem jedru z lokacijskimi ogledi ter izdelavo spomeniškovarstvenih smernic. Največ posegov se je vršilo v pritličjih pri preureditvah trgovsko-poslovnih lokalov. Obširnejše adaptacije, kjer je bilo potrebno, poleg izdelave spomeniškovarstvenih izhodišč, večkratno usklajevanje ter nadzor, so se vršile na objektih: Savinova 9, Gubčeva 8, Vodnikova 7, Hotel Evropa, Stanetova 8, Zidanškova 9, Ozka ulica 1, Linhartova 2, Lilekova 2. — B. P.

ČRNCI, G. Radgona. — V **grajskem parku** hoteli graditi strojno postajo; ker je to poleg dornavskega še edini baročni parkovni kompleks gradnje nismo odobrili in smo se dogovorili za prenovitveni načrt.

V prometni nezgodi poškodovano že drugo od treh renesančnih kamnitih **znamenj** proti Apačam. — A. V.

ČRNEČE, Dravograd. — **Ž. c. sv. Andreja:** Na ladji, zakristiji in tristrano zaključenem presbiteriju je bil grobi omet in gladke lizene — vse iz leta 1810. Pod tem ometom so sonde na južni strani pokazale gladek omet in v tem ometu pri presbiteriju šilasto zazidano okenko odprtino in drugo na z. strani, zelo nizko in polkrožno zaključeno. Na v. strani j. stene je še eno polkrožno zaključeno zazidano okno, ki ga je bilo poškodovano že šilasto okno. Našli smo tudi ostanke romanskega ometa z značilnimi fugami — plastenjem. Ohranjena je tik nad zazidanim in delno uničenim romanskim oknom lesena lega in dilatacija pri presbiteriju, kjer sega omet v sedanji zid (priča o dimenzijah romanske cerkve). Na s. strani cerkve ni bilo nobenih starejših sledov. Oporniki na presbiteriju so bili profilirani, iz zelo poroznega kamna, in ometani s cementno malto.

Odločili smo se, da na j. steni starejše faze prezentiramo, ker to ne moti cerkvenega izgleda. Zaradi izvajalcev obnova ni najbolje uspela. Po vseh delih se vidi, da je bila romanska cerkev manjša in nižja, da sta mogoči dve gotski fazi. L. 1700 so sezidali zvonik, l. 1810 pa j. steno ladje in zakristijo, cerkev enotno ometali in verjetno tudi obokali. — J. M.

DOBRNICA pri Dobrni. — Po navodilih ZSV Celje so bile na dvorcu, ki izvira iz 17. stoletja, obnovljene fasade v tehniki zglajenega apnenega ometa. — I. S.

DOL pri Ljubljani. — Prizadevanja za odkup paviljonov, obnova obokov na enem in sanacija fasade. — arhiv KSS.

DOLENJA VAS, Sežana. — Sanacija stolpa je zahtevala sledeče posege:

— utrditev zidov stolpa in kupole, horizontalno povezavo zidov, vzdavo manjkajočih kamnoseških detajlov in prekrivanje škrlaste strehe.

Med deli pa se je pokazalo, da je statično stanje stolpa slabo, zato je bilo treba na novo pripraviti stolp za injektiranje, po ponovni statični presoji pa tudi samo injektiranje. Med delom se je zrušil tudi del kamnite kupole, kar je

zahtevalo dodaten poseg, povezavo zunanjih zidov. Stolp je danes v celoti saniran razen medetažnih konstrukcij. — E. S.

DOLIČ, Sl. Gradec. — Dovolili smo rušenje lesene mežnarije **Zg. Dolič 2**, ki je docela dotrajana. Nadomestna gradnja mora imeti enake gabarite in strešni naklon. — J. M.

DORNAVA, Ptuj. — Odklonili vlogo za gradnjo v bližini gradu in za montažne paviljone pred fasado. — J. M.

DRAVOGRAD. — Trg 4. julija, med 32 stavbami, predvidenimi v starem jedru hkrati urejena okolica cerkve sv. Vida, št. 1 in 14. Na trgu postavljen spomenik borcem za severno mejo, tako da je hkrati urejena okolica cerkve sv. Vida ki bo postala avditorij. — M. L.

Restavrirana o. pl. **baročna slika** sv. Petra (utrjevanje barvnih plasti, snemanje starega laka in preslikav, rentoilaza, plombiranje, šelakiranje in retuširanje). — B. K.

FALA, Manjbor. — V gradu obnovljena čebulasta streha, ostrežje in fasade kapele, ki je najbolj ogrožena. Pripravljen predlog izrabe posameznih prostorov. — A. V.

FRANKOLOVO. — Na graščini, ki je v jedru še renesančna, so bile po navodilih ZSV Celje obnovljene fasade. Posebna skrb je pri tem veljala poškodovanim kamnitim členom. — I. S.

GORNJA RODGONA. — **Partizanska 1**, obnovljena zunanjščina. — A. V.

GORNJI GRAD. — Pri konservatorskem ogledu ž. c. sv. **Jurija** leta 1980 smo ugotovili, da obnovitvena dela potekajo v skladu z dogovorjenimi stališči. Zvonikova kapa je pokrita z bakreno pločevino, velika kupola pa z impregniranimi mecesnovimi deščicami. Spodnji rob kupole in rob tamburja vrh nje pa je prekrit z bakreno pločevino. — B. B.

GOTOVLJE. — Leta 1980 je ZSV Celje izdal dovoljenje za zamenjavo skrila na kapi zvonika p. c. sv. **Jedrta** z bakreno pločevino. Naslednje leto smo podali okvirne spomeniškovarstvene smernice za izvedbo vzdrževalnih oz. zaščitnih

del na cerkveni zunanjščini. Večja in zahtevnejša obnovitvena dela na celotnem objektu bi terjala poseben konservatorski program. — B. B.

GRADIŠČE, Lenart. — Obnova historične fasade št. **41**. Ohranitev členitve fasade, nove izložbene odprtine pa naj bi bile v okenskih oseh prvega nadstropja. — A. V.

HAJNSKO pri Podčetrtku. — V vasi je bila v zasebni lasti evidentirana gotška Madona z Detetom, ki jo je gospodar kupil v okolici Loč pri Poljčanah. Kip je lesen, visok 75 cm, zadaj plosko obtesan. Marija stoji na polmeseču, ki ima na obeh straneh odbite rogle. V naročju drži golo Dete z žezlom in granatnim jabolkom v rokah. Lase ima razpuščene, tako da se ji v valovitih gubah vsipajo raz ramena, na glavi ima preprosto gotško krono. Na draperiji se kažejo značilne hrustančaste gube z zavihki ob tleh in v naročju; te opredeljujejo čas njenega nastanka v 70. leta 15. stoletja. Kip, ki je sorazmerno kvaliteten, je bil pred kratkim »obnovljen« z oljnato barvo. Po prizadevanju ZSV Celje je prišel v posest Pokrajinskega muzeja v Celju, kjer bo našel mesto v stalni zbirki. — I. S.

HMELJNIK. Novo mesto. — Na grajski razvalini, kjer je saniran že j. trakt in je gotski stolp pokrit, sanirali na s. traktu vratne in okenske odprtine in opravili nujna vzdrževalna dela (strelovod). — arhiv KSS.

HRASTOVLJE, Koper. — Sanacijska dela na p. c. sv. Trojice: odkrita streha, sanacija in čiščenje zidu in obokov, vgraditev zračnih kanalov, injektiranje stropov. — arhiv KSS.

IMENSKA GORCA. — ZSV Celje je v letu 1981 sodeloval pri obnovitvenih delih na zunanjščini p. c. sv. **Križa**. Pri sondiranju ometov na prezbiteriju smo odprli dva kamnita, renesančna, polkrožno sklenjena okna, s plitkim, dvojno žlebljenim profilom. V prezbiteriju je žleb v celoti poslikan s stilizirano rastlinsko ornamentiko. Na stenah so vidni še letnica 1535 in posvetilni križi, na rebrih pa dekorativna poslikava. Pri odstranjevanju ometov na zunanjščini ladje in zvonika, smo na vogalih odkrili

sledove slikanega šivanega roba. Na zunanji steni južne ladje smo ob pokončnih pravokotnih oknih odkrili fragmente kamnitih, polkrožno sklenjenih oken, ki so podobni onim na prezbitერიju. Sondiranja pod poslikavo 19. stol. v cerkveni ladji niso dala nobenih rezultatov.

Za prezentacijo cerkvene zunanjščine smo podali naslednja konservatorska izhodišča: vogali zvonika in ladje se na gladek apnen omet poslikajo z baročnim šivanim robom sivomodre barve v tehniški fresco secco. Stene gotskega prezbitერიja z novo odkritimi okni, se izvedejo v tehniki zglaženega ometa. Stene zakristije se omečejo z bolj grobozrnim ometom. — B. B.

IZOLA palača Besenghi. — Restavriranje glavne dvorane, freske. — arhiv KSS.

JAVORNIK, Ravne. — Izdali navodila za vzdrževalna dela na graščini, št. 11 in 12. — J. M.

JUROVSKI DOL, Lenart. — Ž. c. sv. **Jurija**, poznogotska: sonde pred obnovo notranjščine so pokazale, da so bile stene bele, rebra pa rjavo-rdeča. — A. V.

JURŠINCI, Ptuj. — Zunanjščina ž. c. sv. Lovrenca je bila pred 20 leti neustrezno obnovljena. Zahtevali smo odstranitev vsega cementnega ometa in čiščenje okenskih obrob do kamna. Predpisali smo enoplasten zaglažen apneni omet s kremenčevim peskom in barvanje z apnenim beležem. Izvedba je opozorila, da zidarji, ki ne poznajo več starih tehnik, nanašajo omet preveč na debelo in ta zato poka. — J. M.

KAMEN, Radovljica. — Nadaljevanje čiščenja in utrjevanja zidov. — arhiv KSS.

KAMEN, Radovljica. — Nadaljevanje čiščenja in utrjevanja zidov. — arhiv KSS.

KAMNIK, Trg svobode 1. — Prezentacija renesančnih oken in portala. — arhiv KSS.

Mali grad, glej arheološka poročila.

KLADJE, Tolmin — p. c. Marije Snežne. Popotresna sanacija celotnega objek-

ta, izdelano je bilo novo ostrešje ter dokončana restavratorska dela na freskah. — E. S.

KOMENDA, c. sv. Petra, Kamnik. — Restavracija kipov in oltarne opreme. — Arhiv KSS.

KOPER, Gramscijev trg 4, 5. — Saniranje konstrukcije, ostrejša in stropov. — Arhiv KSS.

KORITNO, Sl. Bistrica. — Restavrira ni dve gotski tabli s prižnice v p. c. sv. Miklavža. — A. V.

KOSTANJEVICA, Novo mesto. — V gradu, v cerkvi sanirani nastreški. — Arhiv KSS.

KOSTEL, Kočevje. — Konsolidacijska dela, pri katerih so sodelovale tudi mladinske delovne brigade, so prinesla nove ugotovitve glede vhodnega trakta. — Arhiv KSS.

KRANJ, Pavšlarjeva hiša. — Sondiranje arhitekture, odstranjevanje prezidav. — Arhiv KSS.

KRMBERK, Domžale. — Obnova ostrešja. — Arhiv KSS.

KUREN, p. c. sv. Nikolaja, oltarji — konservacija — Arhiv KSS.

LEMBERG 15, Rotovž, Šmarje p. Jelšah. — Sanacija objekta, rušenje dodatkov, prekrivanje, sanacija konstrukcije — Arhiv KSS.

LENDAVA. — Pripravljena izhodišča za prenovo 8 stavb na **Partizanski c.** — J. M.

LJUBLJANA, Lj. Center, Gruberjeva palača. — Restavracija fresk in štukature (prostor ob kapeli). — Arhiv KSS.

Dela na strehi in fasadi **križevniške cerkve.** — Arhiv KSS.

LJUBNO ob Savinji, ž. c. sv. Elizabete. — ZSV Celje je izdal navodila za obnovo njene zunanjščine. Pri odstranitvi provizorične zidane shrambe med dvema opornikoma na severni zunanjščini ladje so bili ugotovljeni ostanki fresk iz 2. pol. 15. stoletja. V zgornjem pasu gre za vrhni del prizora s svetniki in Kristusom

na prestolu, v spodnjem pasu — tu je freska delno še pod beležem — pa za pomor betlehemskega otroka. Od zgornjega pasu sta ohranjeni glavi svetnika s škofovsko mitro in nekega svetnika — viteza z baretko, desno pa Kristusova glava. Zavod je predlagal, naj se freska sname in shrani oziroma deponira na varnejšem mestu. Kolikor bi ostala na sedanjem mestu, jo je po restavraciji treba zavarovati z ustrežno strešico, kakršna je nekoč že obstajala (sledovi tramovnic v steni). V na novo odprtih gotskih oknih v sklepu prezbiterija niso našli krogovičja. Zavod je predlagal, da se stranski okni do sredine odpreta in prezentirata kot niši, medtem ko naj se srednje, ki ga zaradi povezanosti z notranjščino prezbiterija ni mogoče odpreti, nakaže le s črto v ometu. — I. S.

LJUTOMER. — Obnovljena fasada bivše mestne hiše in sosednjih kvalitetnih fasad iz 19. stol. na **Glavnem trgu 1, 2.** Barve določene na osnovi sondiranja. Enako stavba **Prešernova 7**, ki je iz 2. pol. 19. stol. Tu je členitev obarvana belo, stena pa svetli oker. V **ž. c. Janeza Krstnika** urejen na novo presbiterij po načrtih J. Valentinčiča. Postavljen **spomenik 14** padlim borcem V. Prekomorske brigade. V **kapeli Rožovenske Marije** iz srede 19. stol. narejena drenaža, barvanje z apnenimi barvami in napisne plošče očiščene oljnega opleska. — J. M., A. A.

LOČE PRI POLJČANAH. — V letu 1979 je bila **ž. c. sv. Duha** na novo krita. Bakrena pločevina je nadomestila skril. V letu 1980 je ZSV Celje na osnovi sondiranja izdal pogoje za obnovo cerkvene zunanjščine. Na gladek apneni omet je bila na vogalih prezbiterija, obeh stranskih kapel, ter pomotoma tudi na zakristiji, rekonstruirana poslikava šivanega roba v sivomodri barvi.

V letu 1981 smo sodelovali tudi pri obnovi zunanjščine zvonika. Na osnovi sond smo rekonstruirali dekorativno poslikavo vogalov, bifor, slepih oken in obrob okoli lin. Barvni ton je podoben arhitekturni poslikavi ostale cerkvene zunanjščine. Tudi zvonik je bil na gladek omet barvan s sintetičnimi disperzijskimi premazi. — B. B.

LOKA pri Zidanem mostu, **ž. c. sv. Helene.** — V cerkvi, ki je v jedru še ro-

manskega izvira, so bile v severni ladji oziroma kapeli tik oltarja odkrite freske, ki po prvi oceni izvirajo iz 2. pol. 15. stoletja. Natančnejša datacija bo mogoča, ko bo freskirana plast do kraja očiščena beleža. Odkrita so poprsja treh svetniških likov, vendar kaže, da je pod beleži ohranjena slikarija v večjem obsegu, kar bi bilo potrebno ugotoviti s sondami. Zaenkrat je zaradi pomanjkanja sredstev predvidena samo restavracija odkritega dela, ki obsega okoli 1 m² stenske površine. Ker gre za sorazmerno kvalitetno delo, bo kompleksno restavriranje fresk prišlo na vrsto takoj, ko bodo ustvarjene potrebne možnosti. — I. S.

MAČE pri Predvoru, Kranj. — Popotresna sanacija cerkve z utrjevanjem temelja in odkrivanjem poslikav. — Arhiv KSS.

MARIJAGRADEC. — Zaradi dotrajnosti strešin, ki jih vsako leto ogroža sneg s cerkvenega stolpa p. c. **Matere Božje**, je ZSV Celje leta 1981 privolil v zamenjavo strešne konstrukcije in kritin pultne strešice nad zahodnim portalom, vogalnih strešic na zvoniku in del strehe ob stiku ladje z zvonikom. Prejšnje kritje z bobrovcem je zamenjala aluminijeva pločevina, ki se bo vzporedno s kapo zvonika zaščitila z antikoroziivnimi premazi v opečni barvi. — B. B.

MARIJA na Pesku, Šmarje p. J. — Na cerkvi saniran presbiterij in sploh cerkev po potresu statično sanirana, restavrirane freske. — Arhiv KSS.

MARIBOR. — Adaptirana stavba čolnarne na južnem bregu ribnika pri **Treh ribnikih**, ohranjeni le stari stebri. Ob dograditvi trgovske hiše Merkurja v ulici **Ob jarku** zahtevali prezentacijo ohranjenega mestnega obzidja.

Preizkus prenove **Železničarske kolonije**. Nastala je po letu 1863 in po izgradnji koroške železnice. Obsega stanovanjske hiše uradnikov, delavcev, šolo, otroški vrtec in konsum. Tudi poslej naj bi bila stanovanja v stanovanjskih hišah, »konsum« naj ostane trgovina, v šolo pa naj se naseli krajevna skupnost.

Zahtevali spremembo projekta novega šolskega poslopja v **Mladinski ulici** med št. 12 in 14 in sicer pokončna okna, opečno streho z naklonom kot pri sosednih

stavbah in obdelavo fasad s klasičnimi materiali.

Spremljali dela na **Glavnem trgu**. Žal so smernice le delno upoštevane (masa, kritina, strešine), na detajle pa ni bilo mogoče vplivati.

Pripravljena **prenova starega mestnega jedra** med Slovensko-Tyrševo-Gregorčičevo-Trubarjevo. Del mesta naj bi služil za stanovanje, trgovino, obrt, gostinstvo. Intenzivno obravnavali 9 stavb. Varovati je treba tlorisno mrežo ulic, zazidalne črte, historično obliko stavb in detajle, značilne poglede, gabarit, naklon streh in kritino. Dela je treba opravljati pod stalnim nadzorom spomeniške službe, mlajše prizide je moč rušiti. — J. M., M. L.

V **Betnavskem dvorcu** dalje obnavljali v požaru poškodovano baročno stopniščno ograjo. Sicer je stanje v dvorcu zelo slabo. Zaradi skrajno nemarnega odnosa uporabnika (Agrokombinat Maribor) sklicali sestanek, ki naj bi dal smernice za izboljšanje. Izselitev stranke iz prvega nadstropja in določitev zaporedja najnujnejših vzdrževalnih in obnovitvenih del.

Za **Radvanjski grad**, Lackova 43 zahtevali korekturo adaptiranega gospodarskega poslopja.

Več **podstrešij**, Miklošičeva 6, Poštna 1, Bavarska 8, Maistrova 1, Slovenska 22, Gosposka 11, Heroja Tomšiča 11, Tkalski prehod, so adaptirali. Dvoriščno stavbo **Prešernova 24** so odstranili, Osnovni šoli bratov Polančičev, **Aškerčeva 6**, ki je iz leta 1907, pa prizidali prizidek. V mestu obnovljenih več **fasad**, Poštna 6 — rožnata in bela, Šentiljska 40 in 25 — historična členitev, Gosposka 9 — modra in bela, Partizanska 6 — oker in bela, Rotovž — siva. Zahtevali korekturo **oken** — ritem osi v Gosposki 9, Partizanska 6, Rotovž, Kneza Koclja 2. Pripravljene celostni predlogi za ureditev hiš Kneza Koclja 6, Vinarska 14, Žički prehod 5, Židovski stolp, Ruška 101, Poštna 2, Partizanska 17. Zahtevali izboljšanje stanja Titova 21 (odstranitev drvarnic v parku) in Grajski trg 2. Sodelovali pri oblikovanju izveskov.

Nadaljevali s prezentacijo **mestnega obzidja**. Ob tržnici smo ometali rekon-

struirani del, kamnito obzidje stičili in v vsej dolžini pokrili z opečno strešico.

V p. c. na **Pekrski gorci** so vlomili in popolnoma demolirali notranjost. — A. V.

Obnovili **spomenik talcev**, Kidričev spomenik pri osnovni šoli M. Konšak, spomenik pred Osnovno šolo J. Zagernik in sodelovali pri postavitvi spomenika Maksu Durjavi pred šolo istega imena. Na spomeniku ljudske revolucije opravljena redna vzdrževalna dela. Sodelovali pri **popisu grobov** in grobišč borcev NOB in pri predlogu za ureditev ruskega pokopališča ob gradnji hitre ceste skozi Maribor. — A. A.

MARTJANCI, Murska Sobota. — Predlog župnije, da bi v presbiteriju s freskami Janeza Aquila vgradili barvasta okna, smo zavrnil. Načrt za okna iz pihanega stekla v svinčenem okviru. — J. M.

MOZIRJE. — V juniju 1979 je ZSV Celje izdelal spomeniškovarstvena izhodišča za UN naselja Mozirje. Na osnovi valorizacije naselja so bili opredeljeni varstveni režimi z dodatnimi pogoji za staro trško jedro ter širše območje trga. Zaradi neracionalne in stihijske individualne gradnje v neposrednem trškem zaledju, so možnosti za načrtno novogradnjo v sklopu naselja minimalne. — B. P.

MUTA, Radlje. — Splošna navodila za obnovo prvotne gotske ž. c. sv. Marjete. Restavrirani dve baročni sliki (sv. Janez in Marija z apostoli — utrjena barvna plast, rentoilaza, tudi snemanje preslikav plonbiranje). — A. V., B. K.

NAZARJE. — Grad Vrbovec ima delno še ohranjene obodne stene prvotne romanske zasnove iz 12. stoletja. Te so se v preteklem letu (1981) pričele rušiti in vse kaže, da se bo proces sesipanja nadaljeval, saj je vezivo (malta) že močno izprano in je zato popustilo. Obnova bi bila nujna, vendar smiselna edinole, če se zid obnovi v prvotni tehniki v ravne lege položenih rečnih oblic, ki ustvarjajo značilno strukturo zidnega lica. Sanacija se predvsem zaradi tehnične zahtevnosti in pomanjkanja sredstev odmi-ka. — I. S.

NEGOVA, Gornja Radgona. — V gradu ob pomoči mladinske akcije in s sredstvi KSS na novo prekrili dvoriščni obzidni trakt, posekali drevje, ki je raslo nad kletjo in odstranili korenine, ki so poganjale v obok ter uredili kanalizacijo v gradu. — A. V.

ORMOŽ. — V gradu prenovili stopnišče in hodnike v 1. nadstropju. Namesto stopnic iz sivega peščenca so dali trpežnejše iz granita in namesto tal iz svetlega apnenca svetle talne obloge. Delo je ustrezno, le robovi stopnic bi morali biti zaobljeni, saj oster rob v prostoru trdo deluje.

Med stavbami **Kerenčičev trg 1 in 2** je zid z dvoriščnim portalom. Dovolili prizidek, zahtevali, da ostane portal v funkciji. — J. M.

PERNICA, Maribor. — Popravili stene in skrilasto streho zvonika ž. c. sv. **Martina**. Pri tem povečali line do prvotne velikosti. Polknic pa niso umaknili na notranjo stran. — A. V.

PETANJCI, Murska Sobota. — Krajanji so z lastnimi sredstvi uredili neogotško kapelo-grobnico. — J. M.

PIRAN. — Obnova križnega hodnika v **franciškanskem samostanu** s tem, da so spet odprte stare okenske odprtine, očiščeni kamniti elementi in da so povsem rekonstruirana vrata. — Arhiv KSS.

PLANINA PRI RAKEKU, Postojna, **grad Haasberg**. — Očiščeni in statično utrjeni so bili pritlični prostori ohranjenega desnega dela graščine. Zaradi gradbeno izredno slabega stanja objekta, ki bi ogrožalo varnost izvajalcev in zaradi tehnično nezadostne opreme izvajalca za tako zahtevna dela, so bila dela prekinjena. — N. Š. Š.

PLETERJE, Novo mesto. — Sanacija severne stene gotske, stare cerkve samostana: pozidani oporniki. — Arhiv KSS.

PODČETRTEK. — Na gradu se je pred leti sesul del vzhodne fasade v tistem delu, ki je bil prizidan k staremu grajskemu jedru. L. 1981 je krajevna skupnost Podčetrtek organizirala obnovo stene, ki so jo znova pozidali z opeko in

armiranobetonskimi venci. Pri okenskih odprtinah niso bili rekonstruirani prvotni kamniti okvirji. — I. S.

PODLEHNIK, Ptuj. — Izdelali navodila za prenovo ž. c. sv. **Trojice**. Od predvidenih del je ž. u. dal ometati spodnji del stene v notranjščini in betonirati podlogo za tlak v presbiteriju. Pripravljeni kamen je ustrezen. Baročne prižnice iz p. c. še niso prenesli, kot je bilo dogovorjeno. — J. M.

PONIKVA, ž. c. sv. **Martina**. — Župnijski urad je v soglasju z ZSV Celje obnovil cerkveno notranjščino. Brollove freske je restavriral Tomaž Kvas, ki je posamične manjše ploskve, kjer je omet odpadel, naslikal na novo. Pri tem je šlo predvsem za dekorativne motive, razen na oboku pod pevsko omporo, kjer je restavrator na novo naslikal gornji del figure sv. Petra. Na zahtevo zavoda je bila rekonstruirana poslikava sten (mojster Cerovšek), tako da je cerkvena notranjščina ostala stilno enotno uglašena. — I. S.

POLENSAK, Ptuj. — Pri urejanju notranjščine ž. c. sv. Marije smo ugotovili, da je od poslikave iz 19. stol. mogoče ohraniti le del figurálnih kompozicij, medtem ko je dekorativna motivika zelo razpadla. Slike smo očistili in utrdili. Pod sedanjo poslikavo je vidna risba starejša, iz 18. stol. — J. M.

PREBOLD. — V letu 1981 je ZSV Celje podal navodila za obnovo dotrajane vogalne kupole, historicistično oblikovane fasade meščanske hiše Prebold št. 26. Izvajalec zidarskih del ni upošteval navodil pri oblikovanju volutastega čela kupole. Zato je zavod zahteval, da usposobljeni izvajalec na osnovi shranjenih prvobitnih delov okrasja, popravi neustrezno oblikovano izvedbo. — B. B.

PREDENCA. — Na zvoniku podružne cerkve sv. **Roka** je bila s soglasjem ZSV Celje leta 1980, zamenjana kritina iz skrnla z bakreno pločevino. Skril na strehi ladje in prezbiterija je bil na več mestih dopolnjen.

Na vzhodni steni Svetih stopnic Kalvarije pri cerkvi sv. Roka, smo leta 1980 odkrili ostanke prvotne arhitekturne poslikave. Na zlato oker obarvani površini stene so dvojice stebrov s kapiteli, obli-

kovane v sivi in beli barvi. Fragmenti poslikave, ki jih je snel in utrdil akademski slikar in restavrator Viktor Povše, so shranjeni na zavodu. Baze stebrov so bile uničene pri prejšnjih obnovitvenih delih. Na zunanjih stenah Božjega groba nismo našli sledov starejših ometov. Stene kapelice so bile na novo ometane in injicirane. Zidarska dela v letu 1981 so obsegala delno gradbeno sanacijo 11., 12. in 13. kapele. Na pilastrih zadnje stene 12. kapele smo odkrili barvno poslikavo, ki jo je akademski slikar in restavrator Viktor Povše snel in utrdil. Lesene kipe 13. kapele smo shranili. — B. B.

PREM, Ilirska Bistrica. — Sanacija zidu ob vhodnem stolpu **gradu**, ki je bil v zelo slabem stanju. Zaradi nevarnosti je bilo potrebno odstraniti obstoječi zid, izkopati in betonirati temelje ter pozidati nov zid z vgrajenimi železnimi sidri. Zid je izdelan v dolžini 15 m, višini 5 m in debelini 1,20 m pod zemljo in 0,90 m nad zemljo. — E. S.

PREVALJE, Ravne. — Hiša Center 32 (**Ahacova gostilna**) je dobro ohranjena klasicistična stavba. Za ureditev lokala in stanovanja v d. traktu smo zahtevali ohranitev strešin, oken in obokov in obnovo fasad v prvotni obliki. Začeli so z obnavljanjem neoromanske c. sv. **Marije**. Pri odbijanju ometa se je pokazalo, da je spodnji del glavne fasade skoraj v celoti ohranjena j. stena stare romanske cerkve z v. zvonikom (ohranjen). Dokumentirali smo značilno romansko plastenje s fugami, izvlečenimi z okroglim železom. — J. M.

PRIHOVA, Sl. Bistrica. — Lastnik obnovil ž. c. MB (romansko-gotska): ostrešje stolpa prekrili s skrilom, obnovili vse fasade. Odpri so poznogotske line v zvonikovih stenah, rekonstruirana poznogotska poslikava na zvoniku in baročna na ladji in presbiteriju (šivani robovi). — A. V.

PTUJ. — PM Ptuj dali soglasje za rušenje stopnišča ob osrednjem stolpu turnirskega prostora **Na gradu 6** in zahtevali gladke omete na fasadi, spoštovati členitev fasade in prezentacijo zazidanih polkrožnih bifor. Izvajalec se navodil ni v celoti držal. Za SO Ptuj pripravili predlog uporabe graščinskega kompleksa

Turnišče, a to ni stanje gradu brez gospodarja nič spremenilo. Nevarnost je, da se vdre streha.

Za secesijsko fasado, **Titov trg 11**, smo zahtevali originalne barvne tone, ki so ohranjeni. Pri hiši **Miklošičeva 3** smo zahtevali popravek — zmanjšanje oken na j. strani. V **Jadranski 3** smo dovolili povečanje oken v pritličju, zahtevali pa smo, da ostane portal iz 17. stol. nespremenjen. Z navodili smo spremljali še dela na hišah **Zadružni trg 1**, **Murkova 1**, **Miklošičeva 2** in pripravili načrte za hiši **Prešernova 4** in **37**. — J. M.

V letih 1979 in 1980 je hišna goba ogrozila les v grajski **žitnici** in okroglem stolpu, tudi muzealije. Prostori za zbirko so bili slabo pripravljene in tako vzdrževani, da je nastala škoda. Prvo premazovanje predmetov z živosrebrnim sublimatom ni koristilo, pozneje les v prostoru saniran z wolmanitom, Bradophenom 100 S in Bellesom 13. 63. Muzealije nameščene začasno v provizorij zunaj stavbe. — Arhiv Z SRS VNKD.

V **proštiji cerkvi** smo nadaljevali z restavriranjem. Sondirali smo stene v celi cerkvi, restavrirali razpelo v Križevi kapeli, sliko o. pl. Križani, sliko sv. Frančiška, gotsko sliko sv. Ane Samotretje, zgodnjebaročno posvetilno tablo, baročno sliko sv. Barbare. V Križevi kapeli smo restavrirali freske iz leta 1920 na celotnem stropu kapele. Barva je dobro ohranjena, le v s. delu oboka ne. Slikarija je bila tudi že enkrat restavrirana. Retuše smo mehansko odstranili. Slikarija je bila naslikana na suh omet, slikar jo je večkrat spreminjal, dokaz, kako je obvladal prostor. Slikarijo smo, razen na bolnih mestih, moko čistili in utrdili z 2% calatanom. Plombe so narejene s kazeinsko malto. Preslikave na štukaturi smo mehansko odstranili. Pri sondiranju sten smo videli, da je bil peščenec na stebrih v z. empori toniran z vrtim okrom. Na to so sledile poznejše preslikave. Komisija I. Komelj, J. Mikuš, A. Volavšek je določila, da stebre čistimo do prvotnega tona. Na stenah pod z. emporo smo odkrili romanski omet, ki bo prezentiran. Kasnejše pre-maze smo mehansko očistili. V s. ladji pa smo sanirali razpoke. — V. G.

V **Vodnikovih ulici** smo dovolili rušenje opuščenega gasilskega doma, gospodar-

skih poslopij in prizidka k minoritskem samostanu, zahtevali pa prezentacijo morebitnih ostankov mestnega obzidja tudi na začasnem parkirišču. — J. M.

Pripravili izhodišča za parkovno ureditev opuščenega mestnega pokopališča. — A. A.

RADENCI, G. Radgona. — V parku obnovljena **kapelica**, tako tudi kapelica ob cesti v Ljutomer (s historično členitvijo fasade). — A. V.

RADLJE. — Gospodarsko poslopje št. 78 je eden od redkih poznogotskih profanih objektov. Lastnik je zaprosil za soglasje za porušitev, češ, da je več ne potrebuje. Opozorili Kulturno skupnost, ki se je zavzela za ohranitev in primerno namembnost. Priporočamo razstavno dejavnost. Sicer v naselju vrsta neprimer- nih adaptacij, pred katerimi svarimo brez uspeha. — A. V.

RADOVLJICA, Linhartov trg. — Konservacija fresk na fasadah. — Arhiv KSS.

RODNI VRH, Ptuj. — Ž. u. ustrezno obnovil čebulasto streho zvonika na p. v. sv. Duha. Ker ni bilo mogoče dobiti skri- la, smo dovolili uporabo bakrene pločevine. — J. M.

ROGATEC, p. c. sv. **Hiacinte**. — Na cerkvi so bile po navodilih ZSV Celje obnovljene fasade. Ker je sondiranje ostalo brez rezultatov, so bile izbrane barve (rožnata osnova), ki ustrezajo poz- nobaročnemu značaju stavbe. — I. S.

ROK pri Šmarju pri Jelšah. — Sana- cija 13. kapele, tudi fresk. — Arhiv KSS. — glej tudi Predenca!

RUŠE, Maribor. — Dimnikarsko pod- jetje obnovilo pritlično baročno stavbo **Mariborska 12**. Nadaljevali z deli na stropu ž. c. **MB**. Vzrok poškodb je bilo posedanje cerkve. Po mehanskem čišče- nju smo izpirali z deionizirano vodo po- vršino fresk. Pokazali so se fragmenti kvalitetnejših rešitev in mojstrske roke. Razpoke smo zaprli in tonirali. Tako smo sanirali 9 fresk. Sneli smo plasti preslikav z ometa in štukature. Ohranje- nih je približno 70 % modelacije. Za do- datke uporabljamo mešanico mivke, mavca in apnenega mleka.

Sodelovali pri postavitvi spominskih plošč, posvečenih partizanskim postojan- kam pri zavednih kmetijah na Ruškem Pohorju. — A. V., M. T., A. A.

SEDLO, Tolmin. — p. c. sv. **Križa**: Iz- vedena je bila popotresna sanacija, izde- lano novo ostrešje ter nameščena nova kritina. — E. S.

SELNICA ob Dravi, Maribor. — Pre- povedali rušenje bidermajerske pritlične hiše v trgu, št. 23 in jo predlagali pre- urediti za samopostrežno trgovino.

Ojačeno cerkveno **ostrešje**. Nadome- ščene lipe pri **šoli**. — A. V., A. A.

SELO, Murska Sobota. — V **rotundi** sta dve plasti fresk. Prvotna je na tan- kem ometu in beležu. Freske niso signi- rane, so pa posredno omenjene v l. 1356 do 1366. Struktura opečne gradnje je pre- sevala skozi belež in dajala freskam ži- vahnost. Slikarije so le delno ohranjene, predvsem na s. strani nasproti kora. Gre za motiv Poklona treh kraljev. Prizori- šče je brezprostorsko, ozadje belo. Figu- re so naslikane zelo risarsko, kompozici- cija pa deluje monumentalno. Kmalu so cerkev poslikali na novo. Te freske po- krivajo skoro nepoškodovane vso kupo- lo, ostanki so na vseh stenah in v nišah. Posegi v letih 1845-46 (namesto apsida pravokotna vhodna veža, zazidan j. por- tal in 2 romanski okni, zapolnjene zidne niše) so vzeli stavbi prvotni izraz. Ob koncu 19. stol. so Madžari sicer del sli- karije odknili, a prostor je ostal neeno- ten.

Prvi restavratorski posegi so vzpostavi- lili predvsem prvotna prostorska raz- merja. Potem smo odstranili vežo in zvonik in dozidali člen, ki zbuja vtis apsida. L. 1956 so bile freske prvič re- stavrirane, a zdaj zelo ogrožene, ker je bil prostor vlažen. Zato smo jih utrjevali z apnenim cvetom. Odstranili smo v vi- šini romanskih oken plombe in popra- vili sledi neustrezne horizontalne izola- cije proti vlagi. Tudi sicer smo restav- rirali freske v viš. romanskih niš. Oken- ca smo odprli in vanje zaradi vlage vgradili kovnisko mrežico. — J. M.

SLADKA GORA. — Rezultati sondi- ranj ZSV Celje leta 1979 na vzhodni fa- sadi in levem zvoniku, so baročni ž. c. **Matere Božje** vrnili prvotno barvno po- dobo. Pilastrji na severni fasadi so ra-

zen kapitelov, barvani v sivo modrem tonu. Lizene, kapiteli in vsi izstopajoči profilirani zidci so barvani belo. Svetlo oker barvane površine med pilastri in lizenami, okvirjajo ok. 50 cm široki pasovi sivo modre barve. Barvna podoba oken je sledeča: podboji, ločni zaključki in okenske police so barvani v opečni barvi. Sklepniki, začetni kamni loka ter podokenski okvirji so barvani v oranžno rumenem. — B. B.

SLAKE. — V letu 1981 so se dovršila osnovna obnovitvena dela v potresu leta 1974 močno poškodovane p. c. **Devica Marije na Pesku.** Statično zavarovanje objekta je poleg podbetoniranja temeljev, vstavitve vezi, obsegalo tudi inžiriranje celotne cerkve. Rekonstruirana baročna arhitekturna poslikava celotne cerkvene zunanjščine je izvedena v tehniko fresco secco. Apneni ometi in poslikava karminske barve so bili nato zaščiteni s silikonskimi premazi. — B. B.

SLIVNICA, Maribor. — Enonadstropna baročna stavba št. 14 je last dveh lastnikov. Vsak od njiju ima pol stavbe. Lastnik je že pred leti spremenil j. polovico — nekdanj strmo opečno streho na čop v plitvo dvokapnico s salonitom. Letos je isto storil lastnik druge polovice, kljub ponujeni pomoči (projekt, nadzor). Tudi namesto dvokrilih oken, deljenih na 6 polj, je vgradil enokrilna okna.

Obnovili **znamenje** z nišami pri letališču. — A. V.

SLOVENJ GRADEC. — Končali s konsolidacijo ostankov mestnega **obzidja** v Sejmiški ulici. Dodano vezivo, delno zravnan zgor. rob in narejena cementna kapa. Delno fugiranje. Pripravili izhodišča za preureditev meščanske hiše **Glavni trg 28.** Obnovljena strešina na zvoniku ž. c. sv. **Elizabete.** Žal iz finančnih razlogov ni bilo mogoče obnoviti novogotske strehe, zgrajene po požaru l. 1903 tako, da bi bila bliže stari, prvotni. Za kritino služi bakrena pločevina. V cerkvi smo restavrirali baročno prižnico (delo J. J. Mersija) in oltarno baročno sliko o. pl. J. Evangelista in Krstnika (utrjevanje barvne plasti, snemanje laka in preslikav, rentoilaza, plombiranje, šelakiranje, lakiranje in retuširanje). — J. M., B. K.

SLOVENSKA BISTRICA. — Narejen idejni projekt ureditve okolja **gradu** (F.

Vardjan). V letu 1980 se je iz grajskih prostorov izselilo še nekaj stanovalcev. Tako so v 1. nadstr. pričeli urejati prostore za etnološko muzejsko zbirko, v 2. nadstr. pa si je Impolska godba uredila prostor za vaje. Zamenjali so dotrajana okna in dodali vrata. Pred sanitarije dali betonski tlak. Izpraznjen je SV stolp in prostor pod njim. 2. nadstr. s. trakta bo zasedala Glasbena šola. Nekdanje skladiščne prostore v gospodarskem delu gradu je Certus adaptiral za gostinsko dvorano. Pri tem so bile le odstranjene predelne stene (mlajše). Lastnik hiše Partizanska 48 je zaprosil za soglasje za adaptacijo podstrešja. Stavba je j. par strelske lope v grajskem parku. Na Višcherjevi sliki je to še vidno, pozneje je bila kovačija in nato stanovanjska hiša. Ob delih so naleteli zdaj na toskanski steber, enak je tudi v enem od vogalov strelske lope. Stavbo bi kazalo ob rekonstrukciji grajskega parka vrniti v prvotno stanje.

Pri hiši **Trg A. Šarha 12** niso fasade obnovili povsem po navodilih. Soglašali smo z nadzidavo pritlične hiše **Gradišče 8**, pogoj je le nadzidava za 2,40 m in da bo streha enako strma in na čop. **Trg svobode 1** — zahtevali pri zamenjavi enaka okna. **Titova 3** — kritina mora ostati opečna. Priporočali uporabo bidermajerske stavbe **Ljubljana 3** za pošto. Sodelovali pri projektu obnove fasade **Trg svobode 7.** — Prenova spomenika talcev v **Gaju.** — A. V., A. A.

SOTESKA, Novo mesto. — Na grajski razvalini je delno utrjen vhodni trakt, zdaj očiščevalna dela in sanacija na stolpu. — Arhiv KSS.

SPODNJA POLSKAVA, Sl. Bistrica. — Obnovljena kapela v vasi. — A. V.

STRUNJAN, ž. c. Marijinega prikazovanja, Piran. — Konservacija cikla tabelnih slik iz 17. stoletja. — Arhiv KSS.

SVEČINA, Maribor. — Notranjščina ž. c. sv. Andreja, z bogato pilastersko in venčno arhitekturo 17. stoletja je bila med vojnama neustrezno poslikana: medaljoni s svetniki in rastlinska ornamentika, na stenah pravokotna polja in imitacija marmora. S sondiranjem smo ugotovili, da je bila notranjščina prvotno bela in smo tako barvo predpisali tudi

zdaj. Vendar je izvajalec na zahtevo cerkvenega odbora obnovil dobršen del poslikave. — A. V.

SVETINA, Celje. — Rekonstrukcija zvonika (kapa) in statična sanacija na p. c. — Arhiv KSS.

SV. ANTON na Pohorju, Radlje. — Obnova kritine p. c. — A. V.

SV. DUH na Čelovniku, Sevnica. — V zgodnjegotski p. c., ki je v celoti poslikana s poznogotskimi freskami »čelovniškega mojstra« so v ladji samirane zelo ogrožene freske. — Arhiv KSS.

SVIBNO, ž. c. sv. Križa. — Na cerkvi so se nadaljevala že pred leti zastavljena obnovitvena in prezentacijska dela. Pri odstranitvi ometov v ladji je pri tem na njeni zunanjsčini in notranjsčini prišlo do pomembnih novih odkritij in spoznanj, ki postavljajo stavbno zgodovino cerkve v povsem novo luč. V jugovzhodnem vogalu ladje je bila odkrita apsida oz. njeni temelji, ki je sklepala prvotno cerkev — ta je imela nekoliko krajšo ladjo od sedanje. Značilni pravokotni, križnorebrasti prezbitenij cerkve je torej sekundaren in ga lahko datiramo na temelju ohranjenih, že prezentiranih zgodnjegotskih oken v njegovi južni steni. Za stavbno zgodovino cerkve je bila pomembna ugotovitev dveh delno fragmentarno ohranjenih šilastoločnih oken in dveh gotških lin z ravnima lesenima prekladama, iz romanske dobe pa sta se tik pod vrhom romanske in šele pozneje v gotški dobi povišane stene ohranili tudi dve ozki, polkrožno sklenjeni romanski okenci. Na zahodni steni se je pokazalo, da so zazidana tri okna mlajšega izvira, čeprav smo prvotno, dokler so bila še prekrita z ometom, domnevali, da so gotška. Zato pa smo v osi velikega portala naleteli na originalno, a le zidano okrog, lo gotško lino.

V notranjsčini je posebno presenečenje pomenilo sondiranje predelne arkadne stene med osrednjo in severno ladjo. Slopi, ki so nosili obok, so bili močno čokati in neizržiti — vse je kazalo, da so nastali s predrtjem prvotne romanske stene. Pri preiskavah se je pokazalo, da so staro romansko steno, ki je prvotno na severu oklepala romansko ladjo, v gotški dobi, ko so k stari zasnovi prizi-

dali severno ladjo, do tal podrli in na njenem mestu pozidali novo arkadno steno. Nosilna stebra, ki sta bila doslej skrita za debelo oblogo kamnite zidave slopov, sta izdelana iz rezanega lehnjaka in opirata polkrožne loke; ti so imeli prvotno triosminsko prirezan profil, vendar so le-tega ob modernizaciji in obokanju cerkve ob koncu 19. stoletja odklesali.

Pri obnovi cerkvene ladje smo uveljavili načela, ki jih je sprejela strokovna komisija v sestavi: dr. Emilijan Cevc, dr. Ivan Komelj, ravnateljica zavoda Anka Aškerc, dr. Ivan Stopar in restavrator Viktor Povše. Izhodišče za prezentacijo je bila gotška faza stavbnega razvoja cerkve, ki je v ohranjeni zasnovi še vedno prevladujoča in odločilna. V skladu s tem stališčem so bile z glajenim apcnim ometom obravnavane zunanje in notranje stene cerkvene ladje, njen stavbni razvoj pa je bil dokumentiran s cezurami v ometu, ki ponazarjajo odnos med prvotno romansko in sedanjo gotško ladjo, dalje z ohranitvijo obeh romanskih okenc (eno je vidno le z notranje strani, ker ga na zunanjsčini zakriva še neodkrita freska sv. Krištofa iz gotške dobe) in ozkim vertikalnim pasom na južni zunanjsčini, kjer ni bil izveden novi omet, da se tako prezentira struktura prvotnega ometa z vrisanimi fugami na stari romanski ladji. Že pred temi deli je dal župnijski urad v načelnem soglasju z zavodom odstraniti oboka v osrednji in severni ladji cerkve iz poznega 19. stoletja, ki ju je nadomestil z lesenima stropoma — žal le nekoliko prenizko — ki naj bi se pozneje na gotški način polihromirala. Obenem je bila že pred izvedbo ometov celotna cerkev statično utrjena z vezmi in injektiranjem. Profil gotških arkad v cerkvi je bil rekonstruiran v zidarski tehniki, ker se je njegova obnova v avtentičnem materialu — lehnjaku — pokazala za tehnično prezahtevno in skoraj neizvedljivo. Prezentacijska dela v cerkvi se bodo v naslednjih letih nadaljevala. — I. S.

ŠENTANEL, Ravne. — Pri obnovi notranjsčine ž. c. sv. Danijela (iz konca 18. stol.) zahtevali odstranitev cementnega tlaka, horizontalno izolacijo obodnih zidov, ohranitev sočasne dekorativne poslikave, restavriranje Marijinega oltarja iz 17. stol. — J. M.

SENTJANŽ nad Dravčami, Radlje. — Restavriranje notranjščine in fresk v gotski **p. c. sv. Janeza**. Dokumentirana samotna domačija št. 14 »pri Levovniku«. — A. V., J. S.

SENTJUR pri Celju. — Na območju občine je bil evidentiran kip Marije z Detetom, shranjen v nezavarovani kapelici v zasebni lasti. Kip je lesen, z novejšo polihromacijo, precej črvojedan, a sicer nepoškodovan, visok — brez sekundarne baročne krone — 98 cm. Marija je komponirana v lahki S črti, je visoko prepasana, z globokim izrezom nad drobnimi prsmi. Gre za tipično gotsko-renesansno plastiko, ki jo nakazujoči se slog širokih paralelnih gub na draperiji, značilni dekolte itd. postavljajo v trideseta leta 16. stoletja. O najdbi je bil obveščen celjski Pokrajinski muzej. — I. S.

V letu 1979 je ZSV Celje pripravil elaborat s spomeniškovarstvenimi izhodišči za izdelavo urbanističnega načrta naselja Šentjur pri Celju. Inventarizirani ter valorizirani so bili vsi kulturni spomeniki po zvrsteh, kakor tudi samo naselje. Opredeljeni so bili varstveni režimi za arhitekturne spomenike. Pri naselju sta bila določena dva varstvena režima z dodatnimi spomeniškovarstvenimi pogoji, in sicer za steno trško jedro ter njegovo širše območje. — B. P.

V letu 1980 pa smo pripravili izhodišča za prostorski plan občine. Območje **Reševne** je bilo le okvirno omejeno, dokončno ga bomo obravnavali skupaj z naravovarstveno valorizacijo. — B. P.

ŠIKOLE, Sl. Bistrica. — Obnovljena kapelica v vasi. — A. V.

ŠMARJE PRI JELŠAH. — Ob konservatorskem ogledu obnovitvenih del notranjščine župne cerkve Device Marije avgusta leta 1980, smo na oboku ladje opazili sledove starejše figuralne poslikave.

Pri nameščanju razsvetljave v zvonici je kaplan odkril kvalitetne freske s podobami sv. Ambroža, sv. Gregorija Velikega in sv. Barbare. Sledovi starejše figuralne poslikave so vidni tudi na oboku prezbitenija.

Ob obnovitvenih delih leta 1981, je ZSV Celje pri navodilih za obnovo cerkvene zunanjščine poudaril, da je za odkrivanje in restavriranje baročnih fresk nad južnim vhodom v zvonico pristojen

le restavrator. Ta pogoj ni bil opuštěvan. Zidarji so do zidu oklesali omet s še neokritimi freskami. — B. B.

ŠMARNÁ GORA, Ljubljana, Šiška. — Obnova ostrejša na vhodnem stolpu turškega tabora. — Arhiv KSS.

ŠMARTNO OB PAKL. — Novembra leta 1981 je ZSV Celje na osnovi sondiranj določil barvne tone in način poslikave notranjosti župne cerkve sv. Martina, ter podal napotke za obnovo štirih pokopaliških kapelic. — B. B.

ŠMARTNO, Nova Gorica. — Med gradbenimi posegi na **jugovzhodnem stolpu** so bila opravljena raziskovalna dela, ki so dala osnovo za prenovo in delno rekonstrukcijo objekta. Ugotovljeno je bilo, da prvotno ni bilo prehoda ob stolpu, kot tudi to, da prvotno obzidje v smeri proti jugozahodnem stolpu ni potekalo v smeri današnjega obzidja, oziroma, da se je jugozahodni del naselja oblikoval v »cvinger«. Prav tako je bilo ugotovljeno, da se zidava pritličja stolpa bistveno razlikuje od zidave ostalih stolpov, kot tudi to, da je bil stolp v preteklem stoletju delno zrušen, na notranji strani do pritličja obnovljen, po višini pa znižan. V zidu pritličja se je tudi našel rimski novc iz začetka 4. stol. n. š.

Stolp je bil obnovljen v odnosu na najdbe in v okviru analogij s sosednjimi stolpi. Pozidan je bil do nekdanje višine, rekonstruirane so bile vratne odprtine na notranji strani in obzidje med stolpom in sosednjim obzidnim objektom.

V procesu sanacije se je izkazalo, da je zid nad pritličjem skoraj v celoti nesoliden, del zidu pa se je ob odkrivanju strehe zrušil, kar je zahtevalo večje posege, kot so bili predvideni.

Poleg navedenih del je bila v celoti izdelana nova streha, izdelani so bili pozidni venci pod streho ter obroči (AB) v vsakem nadstropju. Izdelana sta bila tlak v pritličju in stropna konstrukcija v prvem nadstropju. Na notranji strani je bil restavriran del originalnega obzidja z mostovžem, ter izdelane kamnite stopnice. Na zunanji strani je bil objekt fino ometan ter zaščiten proti vlagi.

Celotni stolp je bil injektiran zaradi statične utrditve. V notranjščini so bili izdelani in montirani leseni stropovi, izdelano je tudi leseno stopnišče iz pritličja v nadstropje.

S sredstvi Krajevne skupnosti Kojško je bila v objektu izvedena električna napeljava.

Po sklepu krajevnih skupnosti Brd ter KUD Brda se bo v stolpu uredila manjša zbirka NOB iz tega področja.

V končni fazi del pa je bila urejena tudi južna fasada objekta — obzidje severno od stolpa. Dela na tem objektu so tako končana.

Po obnovitvi **severovzhodnega stolpa** (ob hiši Šmartno št. 13) pred potresom, je potres leta 1976 močno prizadel ne samo objekt št. 13 ob tem stolpu, pač pa tudi severni del obzidja ob stolpu. Ruševino, ki je ob tem nastala je bilo treba delno odstraniti (desni del ob stolpu), delno pa obnoviti (levi del — dvorana št. 13) do tretje faze.

Dela so zajela severni del zidu obrambnega venca. Obrambni zid je bil očiščen, injektiran, fugiran in ometan. V vrhnjem delu so vzdolž vse dolžine rekonstruirane cine in lesen obhodni obrambni hodnik, ki se je povezoval z etažnim vhodom severovzhodnega stolpa ter preko podesta in stopnišča na vzhodni obhodni obrambni hodnik dela vzhodnega krila obrambnega obzidja. Tudi nad tem delom so bile rekonstruirane cine, v centru pa segmentni vhod (portal) v naselje. Tudi ta del je bil ometan.

Sanacijska in konservatorska dela na jugozahodnem stolpu in objektu, ki je naslonjen na stolp so bila v letu 1980 skoraj v celoti opravljena: pripravljalna in očiščevalna dela (odstranjevanje ometov, porušenje predelnih sten) so služila tudi za raziskavo objekta in za izdelavo sanacijskega načrta. Sanacija stolpa je bila zelo zahtevna, ker je bilo potrebno porušiti del statično labilnega obodnega zidu in ga ponovno pozidati, ostali del zidu pa je bil utrjen z injektiranjem. V nadstropju je bila narejena armiranobetonska plošča, zazidane so bile neustrezne novejšje odprtine, prezentirane pa strelne odprtine in urejene okenske odprtine. Popolnoma nova je strešna konstrukcija s kritino, narejeni so notranji in zunanji ometi. Obnovljen je obrambni hodnik s cinami na objektu, ki je prislonek na stolp, urejen in prezentiran je vhod med obema stolpoma. Enaka gradbena dela kot na stolpu so bila opravljena tudi na objektu prislonekem ob stolp, obenem pa so v njem rekonstruirani etnografski elementi: peč, ognjišče, sedišče, vzdana omara, stopni-

šče. Stavba je opremljena z električno napeljavo. V izdelavi so še posamezni leseni deli stavbe (okna, vrata, stropovi). — E. S.

ŠMARTNO na Pohorju, Sl. Bistrica. — Zahtevali, naj bo nova šola nizka, s strmo dvokapnico na čop. — A. V.

ŠMARTNO pri Sl. Gradcu. — Kapelica v novem delu naselja je iz 18. stol. in bila delno prezidana. Ob obnovi so jo vrnili v prvotno stanje. — J. M.

ŠOSTANJ, p. c. sv. Mohorja in Fortunata. — Na cerkvenem zvoniku iz zgodnje gotske dobe je bila obnovljena zunanjščina. Pri sondiranju so bile ugotovljene ornamentalne obrobe oken, šivanih vogalov, čel na zvoniku in horizontalnega pasu v višini nadstropja. ZSV Celje je pripravil načrte za rekonstrukcijo poslikave v naravnem merilu, s pomočjo katerih so domači izvajalci poslikavo rekonstruirali. Nad vzorcem iz trikotnih rdeče belih polj, ki je obrobil zgodnjegotsko okno v vzhodni steni stolpovega pritličja, je bila odkrita in rekonstruirana letnica 1535, ki datira celotno poslikavo zvonika. Dela je financiral župnijski urad v Šoštanju. — I. S.

ŠRATOVCI, G. Radgona. — Obnova zunanjščine kapelice zaprtega tipa — bledo prepleškana, ohranjena členitev fasade. — A. V.

ŠTANJEL, Sežana. — Pničela se je obnova levega dela baročnega palacija iz 16. in 17. stol. Ta del **gradu** je bil v zelo slabem stanju, saj je bil del stavbe do tal porušen, ostali del pa je bil že trideset let izpostavljen vremenskim razmeram, ker je streha na tem delu med drugo sv. vojno pogorela.

V letu 1980 je bil objekt očiščen ruševinskega materiala, nakar se je pričelo izvajati sanacijo temeljev in zidov. V zunanje nosilne zidove so bile vgrajene armiranobetonske plošče. V prostorih nekdanje grajske dvorane je bila obnova nekdanjih košarastih obokov izvedena v prvotni obliki, vendar z dodatnimi armiranobetonskimi vezmi. Dotrajani deli zidu so bili porušeni in na novo pozidani, stare ločne konstruktivne elemente pa je bilo potrebno obnoviti v prvotni obliki in historičnem materialu. — N. Š. Š.

STATENBERG, Slov. Bistrica. — Na gradu sanirali streho in podporne stebre — arhiv KSS.

TITOVO VELENJE. — Na gradu so se nadaljevala sanacijska dela, ki kontinuirano potekajo že nekaj let. V letu 1980 je bil z injiciranjem statično utrjen najbolj ogroženi del obodnega poznosrednjeveškega obrambnega obzidja, v letu 1981 pa je prišla na vrsto sanacija kapele v SZ grajskem stolpu in renesančna rondela v JV vogalu iz srede 16. stoletja. Pri kapeli je bila urejena pohodna plošča s stopnicami v klet, njena zasnova pa je ostala neizpremenjena. Večji posegi so bili v renesančni rondeli. Zaradi statične trdnosti so na mestu nekdanjega lesenega stropa, ki je delil pritličje od nadstropja, naredili železobetonsko ploščo, sidrano v steno, ki je povezala zidovje. Nanjo so obesili dosedanjni leseni strop, tako da se videz ni v ničemer spremenil, le prvotni strop je zdaj nekoliko nižji. Vrhnji del rondela s strelnicami in maškuli je bil na novo elektrificiran, obenem pa je bil na stenah obnovljen gladki apneni omet. Odprtine strelnih lin in maškul so po navodilih konservatorja zasteklili. Pritličje rondela so povezali z nadstropjem z lesenim stopniščem, prislonjenim in uvitim ob steno, za katerega je pripravil načrte arhitekt Pavle Sifrer. V pritličju so bila na novo ustrezneje zasteklena okna, v nadstropju pa so namesto nekdanjega estriha položili nov tlak iz opečnih tlakovcev. Rondela je dobila tudi novo konstrukcijo strešnega stola, kot kritino pa so uporabili skodle. — I. S.

TRBOVLJE. — ZSV Celje je v letu 1981 izdelal spomeniškovarstvene smernice za prostorski plan občine Trbovlje. Evidentirani so bili zgodovinski, arheološki, umetnostni in etnološki spomeniki.

Posebna pozornost je bila posvečena ovrednotenju spomenika v prostoru. Za prostor so bili uporabljeni varstveni režimi kontinuiteta, nezazidljivo in pogojni. Isti varovalni režimi so bili uporabljeni tudi pri valorizaciji naselij, ruralnih in urbanega — Trbovelj.

Vrsta in množina etnoloških spomenikov je bila predstavljena na posebni karti, kar predstavlja osnovo za nadaljnjo obdelavo tega prostora z vidika avtohtone arhitekture. — M. H. P.

TRIJE KRALJI na Pohorju, Sl. Bistrica. — SZDL ustanovila odbor za popravilo stolpa pri p. c. Zbrali sredstva in material. Stolp bo obnovljen v prvotni višini. — A. V.

TURJAK, Ljubljana, Vič-Rudnik. — Popravilo kritine in sanacija obokov v severnem traktu. — Arhiv KSS.

VISOKO, p. c. sv. Nikolaja, Ljubljana Vič-Rudnik. — Restavracija glavnega oltarja. — Arhiv KSS.

VOGRSKO, Nova Gorica, **Bozicijeva graščina**. — Obnovitvena dela so se nadaljevala na centralnem grajskem objektu, kjer smo izvedli protipotresno vgrajevanje nosilnih stropnih konstrukcij. Tako smo izvedli armiranobetonske stropove nad pritličnimi prostori palacija, obenem z obnovo križnih obokov in obočnih konstrukcij povsod tam, kjer so bile le-te izpričane. Nad obočnimi konstrukcijami so bile še dodatno izvedene armiranobetonske povezovalne plošče. Istočasno je bila obnovljena celotna nosilna konstrukcija v prostoru grajskega stopnišča. Z armiranobetonskimi ploščami so bili nato povezani vsi prostori in vseh etažah centralnega grajskega objekta. Obnovljeni so bili tudi arhitektonski detajli na fasadah po izpričani dokumentaciji, čeprav ponekod niso bili več ohranjeni. — N. Š. S.

VRBOVEC, gl. Nazarje!

VRHOVO pri Radečah, p. c. sv. **Martina**. — Obnovljena je bila celotna cerkvena zunanjščina. Pri delih se je pokazalo, da izvira cerkvena ladja še iz romanske dobe. Ladja je brez talnega zidca, vogali so šivani, iz lehnjaka, lege kamenja so približno izravnane, v ohranjenem romanskem ometu pa nastopajo značilne vrezane fuge. Romanski je tudi polkrožni ladijski portal v zvonici, obenem pa je bilo na južni strani cerkve visoko pod napuščem odkritih dvoje polkrožno sklenjenih romanskih okenc z ostenji iz rezanega lehnjaka. Istočasno je bil v zahodnem delu južne stene odkrit tudi del polkrožno sklenjenega romanskega portala, izdelanega prav tako iz lehnjaka, ki je nekdanj z zunanje strani držal na pevsko emporo. Ker zaradi recentnega oboka v notranjosti ladje odkritih romanskih okenc in portala ni bi-

lo mogoče docela odpreti, so bile odprti-ne prezentirane tako, da smo jih odprli le z zunanje strani, medtem ko smo na vsej ladji ohranili značilno romansko fugiranje. Ometali smo le vrhnji, sekundarni pas zidu, ki je betonski in so ga napravili šele po zadnji vojni, ko so na cerkvi narejali novo streho. Tako ostajajo stene romanske ladje razvidne v vseh svojih prvotnih razsežnostih, ne da bi bila s tem prizadeta estetska sklenjenost celote. Na tristrano sklenjenem prezbiteriju iz 16. ali 17. stol. je bila na delno novem ometu in novem beležu rekonstruirana prvotna arhitekturna poslikava, ki pa se zaradi nevesčjega izvajalca ni najbolje posrečila. Prvotna poslikava je pod beleži na srečo še ohranjena in jo bo kdaj pozneje mogoče znova odkriti in bolje prezentirati. — I. S.

ZALOŠKA GORICA. — Graščina **Zalog** v Zaloški Gorici pri Celju št. 16, ki je znana od 17. stol. dalje in je bila med leti 1823—1828 prezidana v klasicističnem duhu, že nekaj let rapidno razpada. Nekdanji prebivalci so se izselili, s sten ne le odpada omet, ampak se kažejo že tudi močne razpoke in nabrekline, delno pa se stene celo že sesipajo. V notranjosti se podirajo tudi oboki. Domačini so graščino v zadnjem času oropali še zadnjih uporabnih delov, tako lesenih podov in oknic, tlakov itd. Kljub lokalnim željam, naj se graščina podre, je ZSV Celje vztrajal pri njeni ohranitvi, saj bi lahko soglasje za rušenje sprožilo plaz podobnih zahtev pri drugih, prav tako ogroženih profanih spomeniških arhitekturah. — I. S.

ZELŠE, Cerknica. — Stilna rekonstrukcija fasade p. c. sv. Volbenka z obnovo venčnih zidcev in nadzidavo stolpa. — Arhiv KSS.

Zgodovinski spomeniki

Avtorji:

- A. A. — Aleš Arih, ZSV Maribor
 A. Aš. — Anka Aškerc, ZSV Celje
 A. V. — Andreja Volavšek, ZSV Maribor
 E. S. — Emil Smole, ZSV Nova Gorica
 J. S. — Jelka Skalicky, ZSV Maribor
 M. H. P. — Milena Hazler Papič, ZSV Celje

ZG. KUNGOTA, Maribor. — Kljub odločbi je bila **kapelica** zaprtega tipa sredi vasi slabo vzdrževana in baročni kip svetnice v njej v nevarnosti. Zato ZSV deponiral kip z namenom, da kip odda v muzej. — A. V.

ZG. POLSKAVA, Sl. Bistrica. — Obnovljenih več znamenj v kraju. — A. V.

ZG. ŠČAVNICA, Lenart. — Predlog spremembe zazidalnega načrta v takega, ki je bliže obstoječemu (in staremu) stanju: namesto kvadratne parcelacije staro, podolgovato, namesto blokov nižje, tudi vrstne hiše. — A. V.

ZG. DUPLEK, Maribor. — Odklonili rušenje domačije št. 11 iz 19. stoletja in zahtevali primerno namembnost. — A. V.

ŽIČE pri Poljčanah. — V letu 1981 je bila iz kapelice sredi naselja ukradena baročna plastika Marije z Detetom. Storilcev niso odkrili. — I. S.

Na terenskem ogledu leta 1981 v Žičah, smo pri nekem kmetu našli figuralni sklepnik s podobo trpečega Kristusa, za katerega domnevamo, da pripada sistemu gotskega obokanja »zgornje cerkve«
 Žičke kartuzije. Dopasna postava Kristusa z bičem in šibami v prekrižanih rokah s sledovi mučeništva, je v pasu obdana z grčastimi listi, ki so podobni onim na sklepniku s simbolom evangelista Luke z zrušenega cerkvenega oboka. — B. B.

ŽUŽEMBERK, Novo mesto. — Na grajski razvalini je bilo že sanirano obodno zidovje in trakt s štukaturo, zdaj prekrit stolp II in očiščen stolp IV. — Arhiv KSS.

P. M. — Pavel Medvešek, ZSV Nova Gorica

AREH na Pohorju, Maribor. — Predstavljen spomenik partizanu Hrenu. — A. A.

BORL, Ptuj. — Pripravili izhodišča za prenovo gradu, ki je eden od najpomembnejših avtentičnih spomenikov

ljudske revolucije (med vojno zapori). — A. A.

BUČKOVCI, Ljutomer. — Postavljen spomenik NOB. — A. A.

ČRNA, Ravne. — Sodelovali pri postavitvi spomenika koroškemu rudarju na glavnem trgu. — A. A.

DOBROVLJE nad Braslovčami. — V letih 1980—1981 so bile sanirane ruševine **Turnškove domačije** na Dobrovljah nad Braslovčami, ki so jo leta 1943 požgali Nemci, domače pa odpeljali v koncentracijsko taborišče. Celotni kompleks domačije je bil očiščen, ostanki zidov gospodarskega poslopja in stanovanjske hiše pa utrjeni. — A. Aš.

DOLENJI NOVAKI, Idrija. — V varovalnem območju bolnice Franje je ZSV Gorica že 1979 dovolil rušenje stare, po drugi sv. vojni adaptirane hiše Dolenji Novaki št. 4, ter izvedel tehnično dokumentacijo objekta. Na podlagi le-te ter na podlagi ustnega izročila o izgledu objekta v času NOB so bili izdelani projekti za nadomestno stanovanjsko hišo na isti lokaciji s tem, da ima nov objekt enako zunanjščino kot za časa NOB. V letu 1980 se je nadaljevala kontrola gradbenih del na nadomestni stanovanjski hiši, ki potekajo v skladu s projektom. — P. M.

DRAVOGRAD, Gestapovska mučilnica. — Zaščita pred vlago, obnova muzejske postavitve. — A. A.

DRSTENIK, Ptuj. — Predlagali prenovno spominske plošče na Murkovi domačiji. — A. A.

DUH na Ostrem vrhu, Maribor. — Sklenjen dogovor o vzdrževanju spomenikov NOB in ljudske revolucije. — A. A.

GORJANE pri Podsredi. — V letu 1979 je bil obnovljen **Kunejev hram**, kjer je okupator 28. 11. 1941 uničil Brežiško četo. Temeljno konservatorsko izhodišče je bilo obnoviti hram v podobi iz časa dogodka v NOB. Dela so obsegala: obnovo ostrejšja in kritine, zamenjavo dotrajanih lesenih delov in obnovo fasade. — A. Aš.

HOČE, Maribor. — Stara šola obnovljena tako, da so fasade ohranile členitev, barva oker pa je bila ugotovljena v sondah. Na hiši **Glaserjev trg 2** obnovljena fasada in nove odprtine. Na pokopališču prestavljena **grobnica dr. Glaserja**. — A. V., A. A.

JAVORCA, Tolmin. — **Spominska cerkev iz I. sv. vojne**: Dela na objektu so se pričela pozno poleti 1. 1980, ker je bil gradbeni material za objekt pripravljen zelo pozno, neugodne vremenske razmere pa so začetke del prav tako zavlekle. Kljub temu so bili obnovljeni vsi sporni zidovi in škarpe ter zunanje stopnice. Utrjeni so bili obodni zidovi cerkve, izdelano novo ostrejšje, prekritje z bakreno streho je preprečil prezgodnji sneg. Postavili so zvonika in poslikali grbe in sončno uro ter obnovili vitraže. — E. S.

KIDRIČEVO, Ptuj. — Nadzirali zemeljska dela na opuščnem vojaškem pokopališču. — A. A.

KLEK. — ZSV Celje je dobil septembra 1981 prošnjo za navodila o projektu **spomenika** padlim borcem v NOV. Podane so bile osnovne smernice na katerih osnovi naj se izdelava več idejnih projektov za spomenik. Naročnik, KS Klek, naj se odloči za najustreznejšega. — M. H. P.

KRŠKO, kapucinska knjižnica. — Evidentiranje in urejanje fonda, ki obsega nad 2000 knjig iz 16.—18. stoletja. — Arhiv KSS.

LAPORJE, Sl. Bistrica. — Prestavitev spominske plošče NOB. — A. A.

LJUBLJANA, Gramozna jama. — Vzdrževalna konservatorska dela na grobnici. — Arhiv KSS.

LJUTOMER. — Gl. umetnostni in urbanistični spomeniki.

MARIBOR. — Gl. umetnostni in urbanistični spomeniki.

NEDELICA, Lendava. — Obnovljena stara hiša št. 79 in narejen načrt za ureditev okolice rojstne hiše Štefana Kovača št. 118. — J. S.

OSANKARICA, Sl. Bistrica. — Urejanje spominskega območja. — A. A.

OSREDEK PRI PODSREDI. — V letu 1981 je ZSV Celje vodil akcijo za obnovo Preskarjevega mlina, prizorišča zadnjega boja 2. čete Kozjanskega odreda. Poleg delne statične sanacije južne stene ob mlinskem kolesu, je bila vsa zunanjščina na novo ometana z grobim apnenim ometom, streha pa na novo prekrita z opečnim zareznikom. Objekt označuje plošča, pritrjena na vzhodni steni. Pano v notranjščini je uredil Muzej revolucije v Celju. — B. B.

POLICE, G. Radgona. — Obnovljena historična kapelica z imeni padlih v 1. in 2. svetovni vojni. — A. V.

PRAGERSKO, Sl. Bistrica. — Popravek napisa na spomeniku NOB. — A. A.

PTUJ. — Gl. umetnostni in urbanistični spomeniki.

RADLJE, Župankova domačija. — Popravo ostrešja. — Arhiv KSS.

RAVNE NA KOROŠKEM, Kefrov mlin. — Sanacijska gradbena dela. — Arhiv KSS.

RIBNIŠKA KOČA na Pohorju, Radlje. — Sodelovali pri postavitvi spomenika padlemu partizanu-smučarju M. Cizlju, — A. A.

RUŠE. — Gl. umetnostni in urbanistični spomeniki.

SENOŽETE. — Gl. etnološki spomeniki.

SLOVENIJA, partizanska tiskarna, Idrija. — Redna konservatorska vzdrževalna dela. — Arhiv KSS.

SP. DUPLEK, Maribor. — Prestavitev in ureditev okolja pri spomeniku NOB

in odkritje plošče v spomin na padle borce. — A. A.

SRECE, Sl. Bistrica. — Sodelovali pri ureditvi spomenika talcev pri Sagadinovi domačiji. — A. A.

SUHI VRH nad Radljami. — Sodelovali pri prenovi Župankove domačije, ki je avtentičen spomenik ljudske revolucije, posvečen padlim borcem Lackovega odreda. — A. A.

ŠMARJE PRI JELŠAH, Preskerjev mlin. — Gradbena sanacija spomenika iz NOB. — Arhiv KSS.

ŠMIKLAVŽ PRI ŠKOFJI VASI. — ZSV Celje je marca 1980 izdal soglasje in osnovne smernice za dopolnitev spomenika Francu Šteklju. Spomenik naj se ogradi z 50 cm visoko živo mejo in oblikujejo naj se dohodne poti. Predlagano je tudi, da se s klinkerjem tlakovana površina zamenja z ustrežnejšim materialom, peskom ali ploščami iz naravnega kamna. — M. H. P.

TOŠKO ČELO, Ljubljana Šiška. — Rekonstrukcija zemljanke iz NOB začeta. — Arhiv KSS.

TURJAK. — Gl. umetnostni in urbanistični spomeniki.

VIDEM, Ptuj. — Sodelovali pri postavitvi spomenika NOB. — A. A.

VOGRSKO, Nova Gorica. — Obnova bunkerja Pokrajinskega komiteja. — Arhiv KSS.

ZREČE. — ZSV Celje je izdelal navodila za obnovo spomenika borcem NOV, ki je na pokopališču v Zrečah. Predlagano je bilo, naj se obnovi obstoječi spomenik na pokopališču v Zrečah, ne pa da bi se porušil in postavil nov. — M. H. P.

RAZNO

Zavodi za spomeniško varstvo so sodelovali pri pripravi prostorskih in drugih planskih dokumentov v občinah Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Postojna, Šentjur pri Celju in Tolmin ter pri pripravi smernic za urbanistični načrt naselij Vipava, Šempeter v Savinjski dolini

in Žalec kot poročajo Pavel Medvešek in Inga Brezigar z ZSV Nova Gorica ter Branka Primc in Milena Hazler-Papič iz ZSV Celje. V zvezi s programom Ljubljana 2000 je bila ponovno ovrednotena arheološka dediščina v občini Ljubljana Center, za osnove izde-

lave načrta prizidka k stavbi IS SRS pa je bila ponovno pripravljena valorizacija arheoloških ostalin pri šoli Majde Vrhovnik. Ta valorizacija narekuje tudi prezentacijo emonskega zidu ob načrtovani graditvi, poročča dr. Marjan Slabe z LRZSV. Krajinskovarstvena izhodišča za osnove prostorskega plana so bila pripravljena za občine Dravograd, Gornja

Radgona, Lenart, Ravne, Radlje ob Dravi, Slovenj Gradec in obravnavana vrsta posegov, pa tudi problematika Betnavskega in Stražunskega gozda v Mariboru, gramoznic in odlagališč smeti na Pohorju in razvoja turističnega centra pri Treh kraljih in na Rogli na Pohorju. — poročča Polonca Štefanac, ZSV Maribor.

RESTAVRATORSKI ATELJE Z SRS VNKD V LETU 1980

Javorica. — Demontaža oltarja v spominski cerkvi iz I. svet. vojne.

P. B. Franja. — Sanacija barak 1, 3, 4, 5. Odstranili smo dotrajane dele opažev in podov, vstavili nove deske in jih retuširali. Barake zaščitili s fungicidi in insekticidi.

Brezje na Gorenjskem. — Pozlata okraskov v kupoli Marijine cerkve.

Ljubljana. — Po naročilu imetnika Skupščine mesta restavriralii slike: I. Grohar — Devinski grad, dve krajini (o. pl.) in Portret dekleta (o. papir, nalepljena na lesenit). Očistili smo potemneli lak in umazanijo. M. Jama: Gozd v jeseni, Sava (o. pl.). Eno sliko smo tudi dublirali in napeli na nov podokvir. A. Gerlovič: Pokrajina, G. A. Kos: Kmetija.

V kulturnem domu Ivana Cankarja smo zlatili ornament na gl. stopnišču.

Za naročnika Lesnino smo zavarovali leseno soho (D. Čadež-Lapajne). Prej ni bila ustrezno zaščitena, zato so se na njej pojavile vertikalne razpoke. Postavili smo zaščitno streho, zakitali razpoke, jo impregnirali in utrdili. Nanesli smo silikonski transparentni premaz na vse horizontalne ploskve.

Obnovili smo napis na spomeniku Borisu Kidriču.

Po naročilu SO Ljubljana Center smo opravili več del na Spomeniku revolucije. Mehansko smo očistili tri kamnite bloke na ploščadi in podstavku spomenika, kitali smo poškodovani napisni blok, čistili smo pretočne zrcalne baze, mehanično smo tu odstranili apnenec, te bazene smo zatesnili s fungicidnim silikonskim kitom in impregnirali kamnite bloke in podstavke.

Brestanica — grad: Najprej je bilo treba sondirati tiste prostore, ki niso bili pregledani leta 1979. V sobi z renesančnimi freskami smo najprej odstranili ves omet okrog fresk in te obšili, nov omet pa so nanašali zidarji. Beleže smo do konca odstranili, retuše pa izvedli v povratnem mediju in površinsko utrdili barvni intonaco. Votla mesta smo, ker so bile stene suhe, ipjektirali s kazeinsko maso.

Zid v sondah A in C na dvorišču smo ponovno očistili in premazali s fungicidom.

Restavriralii in delno rekonstruirali smo gotško renesančne stropce v severnem traktu. Strop smo impregnirali, nove deske, ki jih je vstavil mizar, smo barvno izenačili.

Šoštanj. — Iz depoja smo v mestno cerkev prepeljali arhitekturne elemente oltarjev. Očistili smo jih, jih zaščitili s fungicidi. Montažo nosilnih delov oltarjev smo morali prekiniti, ker so bile novozgrajene niše napačne višine. Kiparski okras smo prepeljali v restavracijo v naše ateljeje.

Sora. — V prezbiteniju in obokraj gl. oltarja ž. c. smo utrjevali in retuširali stenske slike.

Ljubljana. — Očistili in restavriralii smo štukaturo in reliefe v stavbi IS SRS in v zgradbi Župančičeva 3. Izdelali smo barvne študije in nadzirali pleskarska dela.

Barvno študijo smo izdelali tudi za glavno pošto in restavriralii štukaturo. Po naročilu SO Bežigrad smo obnovili kip talca v Gramozni jami. Sondiralii

smo fasado in določili barvo križevniške cerkve.

Kuren nad Vrhniko. — Restavrirali smo stranski oltar sv. Marka na podlagi originalnih barv. Oltar smo zaščitili proti lesnim škodljivcem in ga konstrukcijsko ojačali.

Bistrica ob Sotli. — Po naročilu ž. u. smo restavrirali na licu mesta srednji del glavnega oltarja iz Marijine cerkve na Svetih gorah — Manijino votlino.

Slovenj Gradec. — Restavriranje poškodovane slike M. Popoviča za Zavod za kulturo Slovenj Gradec.

Koper. — Restavrirali smo štiri slike iz p. c. sv. Nikolaja (motivi: Marija s svetniki, Skušnjave sv. Nikolaja, Rušenje Dianinega templja, Nikolaj rešuje otroka iz morja), tako da smo odstranili potemnele lake, odstranili stare preslikave, retuširali poškodbe in slike ponovno lakirali.

Ljubljana. — Za Narodni muzej izdelali kopijo Hadrianova doprsja iz Ptujja. Delo smo opravili tako: original izolirali z alkoholom, odlili smo negativ in nosilec negativa, odlili smo pozitiv v epoksi smoli in odlitek očistili ter patinirali.

Krtina pri Domžalah. — Restavrirali do konca fresko »Križanje« na vzhodni steni. Odstranili smo sigo, fresko utrdili z injektiranjem kazeinske mase, poškodbe smo zakitali in jih ustrezno retuširali. Rekonstruirali smo borduro ob okenskih robovih, na svodu in ob rebrih, prizore in rastlinsko ornamentiko v trikotnih poljih ter tonirali sklepnike na svodu, rebra in štiri stebre.

Ljubljana. — Obnovili in zaščitili smo naslednje spomenike NOV: Spomenik na Poljanski 26/2, plošča Privoz 6/a, spomenik 24 talcem, spominska plošča ustanovitve KPS — Pod turnom 4, spomenik Tonetu Tomšiču, spomenik Majde Vrhovnik pri šoli, spominski kamen pred IS SRS — Erjavčeva ulica, spomenik Stanetu Rozmanu, spomenik demonstracijam — Cufarjeva ul., plošča KPS — Novi trg 2, spomenik demonstracijam žena — Trg osvoboditve, spominska plošča

IV. drž. konference KPJ — Trdinova 8, spomenik na Vrtači, spominska plošča — Gosposka 8. Vse spomenike smo očistili in zaščitili z impregnacijskim sredstvom.

Ljubljana. — Lastniku S. Rozmanu smo očistili in restavrirali (kitanje poškodb, podlepljenje poškodovanih mest, retuše in zaščita z lakom) sliko na platnu J. Tisnikarja: Vizita na pustni terek.

Za naročnika Komunalno skupnost SO Lj. Šiška smo obnovili kapelico v Kosezah: popravili smo nosilce strehe in kritine, prekrili streho z bobrovcem, odstranili stari omet, obnovili fini in grobi omet, profile robov in štukature, dvakrat belili in barvali stene.

Novo mesto. — Restavrirali smo sliko o. pl. Smrt sv. Jožefa, ki je last Dolenjskega muzeja. Platno je bilo zvito in potlačeno, barvna plast se je luščila. Sliko smo podlepili, očistili, retuširali, montirali na nov podokvir in jo lakirali. Restavrirali smo istemu lastniku tudi slike: Pieta, Madona z detetom, Vojvoda Šleski, Mati dobrega sveta.

Ljubljana. — Naročniku Ljubljanski banki smo restavrirali sliko Kiara Meška: Izpoved, o. pl. Slika je bila močno razpokana, barvna plast je ponekod odpadla. Utrdili smo barvne plasti, sliko demontirali iz okvirja, jo zakitali, retuširali in jo ponovno montirali. Istemu naročniku smo restavrirali sliko Janeza Bernika: Zapis 97. Slika je bila predta. Demontirali smo jo, podlepili novo platno, sliko delno očistili, montirali in zaščitno lakirali.

Visoko pod Kureščkom. — Za naročnika LRZSV in ž. u. Ig smo montirali konservirani leseni strop. Šablone in letve, ki so prekrivale stične ploskve stropa smo na licu mesta prilagajali in tonirali, ker originalne niso bile več uporabne.

Dobrovo v Brdih. — Po naročilu Goriškega muzeja smo sondirali in utrjevali freske v gradu.

Ljubljana. — Po naročilu GIP Gradis smo konservirali spomenik talcev v Tivoliju.

Za imetnika M. Kartin smo restavrirali sliko na lesu. Slika je bila ukrivlje-

na, barva je odpadala. Zravnali smo temeljnik, odstranili potemneli lak, utrdili smo barvne plasti, sliko smo retuširali, zavarovali hrbtno stran in sliko montirali v okvir.

Vrabče — restavriranje »Marijine votline« v gl. oltarju ž. c. Delo obsega: demontažo čiščenje razpadle podsnove do lesa, insekticidna in fungicidna zaščita, ponovni nanos podsnove, mehansko utrjevanje konstrukcijskih elementov, zlatitev in srebritev s poliranjem, odkrivanje originalne barve na obrazih, retuširanje poškodb in ponovna montaža.

Ljubljana. — Restavrirali smo za Ljubljansko banko sliko o. pl. Matija Jama: Ljubljana. Platno je bilo slabo napeto, barvna plast razpokana, na vogalih se je barva luščila, površina je bila precej umazana. Sliko smo sneli s podokvirja in jo očistili. Fiksirali smo barvne plasti, podlepili novo laneno platno in sliko napeli na podokvir. Retuširali smo poškodbe in nanесли zaščitni premaz.

Po naročilu Staninvesta smo sondirali in obnovili rokokojsko štukaturo na Novem trgu 2. Sneli smo stare premaze, domodelirali manjkajoče dele in retuširali poškodbe. Sledilo je utrjevanje preperelega originala, higrofbna impregnacija in trikratno barvanje v originalnem barvnem tonu.

Dolsko pri Ljubljani. — Sondirali smo barve in nadzorovali zidarsko pleskarska dela na ž. c. Ugotovili smo originalne barve in šivane robove na stolpu.

Ljubljana. — Po naročilu Zavarovalne skupnosti Triglav smo restavrirali sliko R. Jakopiča: Gorenjska pokrajina s pastirjem (o. pl.). Zaradi prešibkega okvirja slika ni bila dobro napeta, barva je ob robovih odpadala, površina je bila umazana od prahu in tobačnega dima. Sliko smo demontirali s podokvirja, jo s hrbtno strani konservirali, nalepili novo platno, očistili, montirali na nov podokvir, jo lakirali in retuširali.

Po naročilu LRZSV smo restavrirali sedem stebrov ob rimskem zidu. Pet stoječih stebrov je bilo poškodovanih, zlasti kapitel, šesti je bil dislociran in zlomljen, sedmi še ni bil postavljen, bil je zlomljen in brez kapitela. Domodelirali smo manjkajoče dele in stebre po-

novno postavili, jih utrdili in impregnirali.

Restavrirali smo 13 poškodovanih okrasnih stebrov javne razsvetljave v Tivoliju. Domodelirali smo manjkajoče dele in zakitali poškodbe, injicirali smo razpoke, stebre smo očistili in impregnirali s silikonom, usmerili smo kapitele ter tonsko in strukturno dopolnitve prilagodili originalu.

Dobrunje, Urh pri Ljubljani. — Za naročnika SO Moste-Polje smo obnovili najprej spomenik padlim v I. svet. vojni: mehansko in kemično smo ga očistili, zakitali poškodbe, pozlatili črke in očistili ter pobarvali kovinske ograje.

V cerkvi na Urhu smo restavrirali freske iz l. 1822 in sicer sredi s. in j. stene ter na obeh straneh slavoločne stene. Odkrivali smo poslikave in omet v iluzionističnih okvirjih, v ustreznem tonu smo nanесли nov omet, retuširali in utrdili smo poslikave.

Poljane nad Šk. Loko. — Po naročilu ZB smo obnovili spomenik padlim borcem in žrtvam fašizma, izdelan iz hotaveljskega marmorja. Injektirali smo številne razpoke in zakitali odpadle dele, da je voda odtekala smo naredili tlak okrog spomenika, naredili streho na vrhu obeliska in celotni spomenik smo impregnirali.

Pleterje. — Po naročilu LRZSV smo odlili v kalupih iz silikonske gume fragmente plastičnega okrasa stare samostanske cerkve.

Brežice. — Po naročilu Posavskega muzeja smo restavrirali rimski nagrobnik, ki je bil pred časom neustrezno zlepljen s cementom. Ločili smo kose kamna in cement odstranili. Nagrobnik smo na novo zlepili, zakitali in retuširali, površino pa utrdili in impregnirali.

Novo mesto. — Po naročilu IZ Krka smo restavrirali pohištvo zlatega salona v Starem gradu, to je mizico, 4 stole, 2 naslanjača in kanape. Pohištvo smo očistili, domodelirali manjkajoče dele, utrdili staro podsnovo in nanесли novo na dodelanih delih. Konstrukcijsko smo ojačali posamezne kose in pozlatili. Enako smo restavrirali dve kotni mizici in ogledalo. Spodnji del nog so bili zlasti po-

škodovani, les navrtan od insektov, pozlata se je luščila.

Ljubljana. — Za Narodni muzej smo obnovili 13 meščanskih skrinj. Očistili smo jih, zakitali poškodbe, domodelirali manjkajoče, tonirali novovstavljenе dele. Zavarovali smo jih proti lesnim škodljivcem in nanесли končni premaz.

Koper. — Za Pokrajinski muzej smo očistili, zaščitili in utrdili renesančno meščansko skrinjo iz 15. stol.

Ljubljana. — Po naročlu LRZSV smo izdelali barvno študijo o fasadah Čopove ulice. Pripravili smo prikaz fasad v preteklosti in danes, prikaz opremili s sondami. Sondirali smo tudi štukaturo in napašče, da bi videli morebitno poslikavo.

Ribnica. — Po naročilu SO Ribnica smo sondirali omet in izdelali barvno

študijo, mešali barve in nadzirali plezkanje v Šeškovi ul.

Ljubljana. — Po naročilu Gradbenega centra Slovenije smo za njihovo raziskavo o obnovi starih zgradb pripravili študijo o vzrokih propada fasad, pa tudi nekaj navodil za obnovo.

Kočevje. — V stavbi Ul. Zbora odposlancev 10 smo delali na stropni štukaturi in dekorativni leseni oblogi. S štukature, ki je izgubila vsled barvanja jasno obliko, je bilo treba odstraniti barvo, zakitati poškodbe, obrusiti retuše in nanesti temeljni premaz. Lesno oblogo, ki so jo napadli insekti, smo očistili, impregnirali, pripravili smo letvice in jih nalepili, kjer so manjkale. Izdelali smo tudi manjkajoče okraske, celoto smo nato zaščitili. Opravili smo tudi sondiranje ometov, zamešali barve in nadzirali smo plezarska dela.

POROČILO O RESTAVRATORSKIH AKCIJAH V LETU 1981

Vrhnika. — Spomenik in grobnica NOV na Drči. Mehansko in kemično smo očistili celotno površino podstavka, ki je bil na spodnji strani močno zasigan. Injektirali smo razpoke in porozne dele podstavka in očistili skulpturo, ki je bila precej onesnažena in na izpostavljenih površinah načeta. Zgornje površine figure smo zaščitili, nato pa celoten spomenik impregnirali.

Javorca nad Tolminom. — Restavriralimo dve oljni sliki na platnu. Obe sta bili brez podokvirja. Slika »levi angel« je bila na več mestih raztrgana, platno pa je bilo preperelo in na nekaterih mestih je barva odpadla. Stari lak je potemnel in na nekaterih mestih so bile vidne retuše. Utrdili smo barvne plasti in konservirali sliko s hrbtne strani. Na raztrganih mestih smo vstavili novo platno in celo sliko podlepili. Poškodbe smo zakitali in retuširali. Isti postopek smo uporabili pri sliki »desni angel«.

Ljubljana. — Spomenik NOB na Celovški 150. Celoten spomenik smo očistili sige in umazanije. Zalili smo fuge na kamnitem delu in ga tudi impregnirali. Prenovili smo napis z rdečo barvo.

Ljubljana. — Spomenik talcem, Šentvid, ob Celovški cesti. Poseg je obsegal čiščenje celotne površine obeliska in bronaste plastike, injektiranje razpok v globino, fugiranje razpok in kitanje slikov, nato pa smo celoten obelisk impregnirali.

Ljubljana, Dravlje. — Spomenik NOV. Mehansko in kemično čiščenje celotne površine spomenika, silikonska impregnacija, zaščita vrhnjega dela in fugiranje stikov s silikonskim kitom. Montaža nerjavečih kovinskih nosilcev napisne plošče.

Ljubljana. — Spomenik NOB. — Hinko Smrekar. Očistili smo spomenik in zakitali mehanske poškodbe. Zaščitili smo izpostavljene ploskve in ga impregnirali. Delo na omenjenih štirih spomenikih je naročila SO Ljubljana Šiška.

Ljubljana, Žale. — Kostnica padlim v I. svetovni vojni (naročnik LRZSV). Očistili in utrdili smo močno zamazano kamnito figuro vojaka, zakitali razpoke in obnovili črke. Celoten objekt smo silikonsko impregnirali.

Preska. — Restavriranje sarkofaga padlim v NOV, na pokopališču v Preski, je obsegalo mehansko in kemično čiščenje vseh površin, silikonsko utrjevanje kamna, površinsko hidrozaščito sarkofaga s silikonom in barvno obnovo črk.

Spomenik padlim v I. svetovni vojni, na pokopališču v Preski, smo prav tako očistili, zakitali razpoke, silikonsko utrdili in zaščitili ter barvno obnovili črke.

Ljubljana. — **Grubarjeva palača.** Restavrirali smo stropno poslikavo, narejeno v secco tehniki. Strop je bil prebeljen z več plastmi beležev, omet pa je bil delno razpokan in poškodovan pri napeljavi elektrike. Poseg smo opravili na ca. 75 m² površine in sicer smo morali najprej odstraniti vse beleže, nato pa utrditi barvno plast. Ko smo zakitali poškodbe in razpoke, smo manjkajoče površine rekonstruirali in retuširali.

Šoštanj. — V p. c. sv. Mohorja in Fortunata v Šoštanju smo nadaljevali delo, ki smo ga lansko leto, zaradi nepravilno sezidanih niš, morali prekiniti. Oba delno retuširana oltarja smo setavili; dodati je treba samo še dve menzi, ki morata biti novi, ker starih ni mogoče uporabiti.

Ljubljana. — Za Narodni muzej smo restavrirali devet meščanskih skrinj. Program restavriranja je obsegal: čiščenje površine, mizarsko obdelavo, kitanje, impregnacijo in nanos končnega premaza.

Kuren nad Vrhniko. — Dokončali in vrnili na svoje mesto smo oltarja sv. Magdalene in sv. Florijana. Glavni oltar sv. Nikolaja smo demontirali, ga prepeljali v atelje in začeli na njem restavratorska dela.

Visoko pri Kureščku. — Restavriranje lesenega baročnega oltarja sv. Miklavža iz 17. stoletja. Opravljeno delo: ker so sredstva omejena, smo po dogovoru opravili sledeče faze del: sondiranje, čiščenje propadle podsnove in insekticidno fungicidna zaščita.

Urh. — Čiščenje treh vrat, portalov, in stebrov, ureditev lesenih stopnic na koru in stopnišču, (čiščenje, retuše in površinska zaščita), čiščenje in patiniranje kipa talca, ureditev in zaščita sti-

lizirane knjige iz medenine, izvedba stika apnenega beleža s freskami.

Vrtovin. — V našem laboratoriju smo naredili analizo in primerjavo malt z različnih mest arheološke lokalitete Vrtovin, kar naj bi pomagalo pri določanju gradbenih faz.

Kranj. — Dublirali smo dve sliki iz ž. c. v Kranju.

Sora. — Restavrirali smo Metzingerjevo sliko »Sv. Štefan« za Ž. U. Sora. Slika je bila močno zamazana in v spodnjem delu hudo poškodovana. Očistili smo celo površino, podlepili novo platno, vstavili nove kose platna na manjkajoče dele, pripravili nov podokvir in nanj napeli sliko, zakitali poškodbe, retuširali in nanесли zaščitni premaz.

Sedlo pri Breginju: p. c. sv. Križa. Rezultat letošnje akcije: odstranili smo ostanke beležev in kasnejših ometov, sneli nekatere fragmente sekundarne poslikave, ometali vse prazne, neposlikane površine v prezbitერიju, obdelali nišo v južni steni. Rekonstruirali in tonirali smo odpadla rebra ter injektirali votla in odstopajoča mesta. Vzeli smo tudi vzorce barvne plasti in ometov. Neobdelan je ostal samo del severne stene v ladji, s posvetilnima križema.

Ljubljana — Spomenik maršala Tita. — Nabava bronastih črk, višine 8 cm in montaža napisa: »JOSIP BROZ TITO, 1892—1980«.

Podlipa, Vrhnika. — Sondiranje notranjščine ž. c. v Podlipi in sodelovanje pri določitvi barv.

Polje pri Ljubljani. — Sondiranje z določitvijo barv v ž. c. Polje.

Ljubljana, SDK Tržaška 16. — Restavriranje osmih slik in ene kamnite plastike:

Olje na platno (juta), R. Jakopič: »Sejalec«. Površina je bila zamazana, platno ob robovih preperelo in natrgano. Sliko smo sneli s podokvirja, očistili in konservirali s hrbtni strani, podlepili, očistili barvno površino, montirali na podokvir, retuširali in lakirali.

Olje na platno — Fr. Pavlovec: »Fužine«. Sliko smo impregnirali, očistili in pričvrstili na podokvir.

Olje na platnu in lepenki — M. Jama: »Kamniške planine«. Ločili smo platno od lepenke, konservirali in očistili sliko, dublirali, zakitali, retuširali in napeli na podokvir.

Olje na platnu in lepenki — M. Gaspari: »Sv. Katarina nad Zasipom«. Slika je ovalnega formata in je bila precej zamazana. Očistili smo slikovno površino, jo lakirali in montirali v okvir.

Olje na platnu in kartonu — M. Gaspari: »Mlin na Gorenjskem«. ovalni format. Restavratorski postopek je bil isti kot pri prejšnji.

Olje na platnu — Fr. Zupan: »Pogled na ljubljanski grad«. Slika je imela raztrganino dolžine 6 cm, barvna plast je na nekaterih mestih odstopala, sicer pa je bila prekrita s plastjo umazanije. Slika smo ustrezno obnovili.

Olje na platnu (juta), — Fr. Klemenčič: »Krajina«. Restavratorski postopek: čiščenje slikovne površine, impregnacija hrbtni strani in podlepljenje, čiščenje voska, montaža na nov podokvir in lakiranje.

Olje na platnu — V. Beneš: »Dekle z vrčem«. Restavrirano po istem postopku kot prejšnja.

Kamnita plastika (klesan in poliran marmor) — Sajevec: »Portret žene«. Plastika je precej potemnela zaradi onesnaženja, Program posega: suho čiščenje, natapljanje s tamponiranjem, čiščenje površine in impregnacija.

Kranj. — Restavriranje dveh slik za Ž. U. Kranj.

Olje na platnu, 2. polovica 19. stoletja: »Poklon treh kraljev«, pripisano Alojzu Götzlu. Platno je bilo na več mestih predrto, slika je bila obrezana, zamazana, stani lak pa je močno potemnel. Slika smo po običajnem postopku pazljivo restavrirali.

Olje na platnu, 1. polovica 19. stoletja: »Oznanenje«. Layer. Postopek dela: Suho čiščenje, odstranitev zaplat na hrbtni strani ter odstranjevanje lepil in premazov, konservacija in utrjevanje barvne podlage s hrbtni strani, odstranjevanje preslikav, čiščenje lica slike s topili, vstavljanje vložkov v poškodovan nosilec, podlepljanje novega platna, odstranjevanje voska z lica slike, montaža na podokvir, kitanje poškodb, brušenje, izolacija, zaščitni premazi z laki in retuširanje.

Komenda. — Restavriranje štirih svetih škofov (Ambroža, Avgušтина, Atanzija in Janeza Zlatousta), z glavnega oltarja ž. c. v Komendi. Po natančnem sondiranju smo odstranili grund od lesa in začeli z impregnacijo in utrjevanjem. Z delom bodo nadaljevali v letu 1982 (obnova polihromacije in rekonstrukcija pozlate).

Ljubljana — RSPUP, Župančičeva 3. — Patiniranje doprsnega mavčnega kipa maršala Tita.

Plastika J. Boljke: mehansko in kemično čiščenje celotnega spomenika, antikorozijska zaščita nosilne konstrukcije, čiščenje in fugiranje stikov med ploščami in ploščadi, silikonska impregnacija bronaste plastike in ploščadi.

Fontana Z. Kalina: Čiščenje kamnite plastike, domodeliranje odlomljenega prsta kamnite figure in kitanje razpok, čiščenje bronastih figur na fontani ter kitanje stikov bron-kamen s trajno elastičnim kitom, čiščenje bazena in silikonska impregnacija celotne fontane.

Bolnica Franja. — Nadaljevanje restavratorsko sanacijskih posegov na kulturnem spomeniku P. B. Franja. Sanacija kuhinje (objekt št. 7), in komisarjeve sobe (v objektu št. 9).

Jeperca. — Podružnična cerkev: Odkrivanje in obnova freske ca. 3,75 m², utrjevanje barvne plasti, injektiranje, retuširanje in kitanje poškodb. Predstavitel gotskega okna s primerno obdelano sondo. Konservacija poslikave na zvoniku — sončna ura in šivani robovi. Sondiranje notranjščine.

Ljubljana: Restavriranje stenske slike Mirka Šubica: »Letni časi«, na fasadi vogalne hiše Rozmanova-Ilirska. Freska je bila prekrita s prahom in sajami in je bila močno izprana. Okrog 2 m² slikane površine je odpadlo približno 70 % ostale poslikave pa je bilo podmehurjene. Z obnovo nam je uspelo prikazati, kakšna je bila freska nekoč, ko je bila še dobro ohranjena.

Ljubljana. — Lj. banka: Restavriranje dveh oljnih slik na platnu, Ive Šubic: »Komora« in »Glad«. Uporabili smo sledeči restavratorski postopek: Suho čiščenje, konserviranje s hrbtni, čiščenje

slikovne površine, montaža na podokvir in restavriranje okvirja.

Strunjan. — Restavriranje oljne slike »Poklon treh kraljev«. Platno je bilo na nekaj mestih poredito in na levem robu je bil odtrgan okoli 9 cm širok pas slike, barva pa je mestoma odpadala. Izdelali smo program posega.

Koper. — Dve oljni sliki iz p. c. sv. Nikolaja v Koprju: »Iz življenja sv. Nikolaja«, olje na platnu 230 x 324 cm »Sveta Družina« olje na platnu 222 x 180 cm. Obe sta že bili enkrat restavrirani. Izdelali smo program posega za obe sliki.

Vrhpolje pri Vipavi. — Znamenje »Petrov pil«. Prestavitev in restavriranje kamnitega znamenja, ki je bil porušen ob prometni nezgodi.

Pleterje. — Stara cerkev. Opravljeno delo: odlivanje fragmentov križnega hodnika (konzole, rebra), konserviranje in restavriranje fiale na gotskem oporniku, označevanje elementov in nadzor pri demontaži lektorija, modeliranje manjkajočih delov sklepnika in odlivanje sklepnika v belem cementu.

Konservatorsko restavratorski posegi na kmečkih freskah na **Idrijskem**:

Plužnje 15, »sv. Krištof« — poslikavo smo zaščitili s premazom silikonskega sredstva z dodanim fungicidom.

Police 3, »Križanje«, sneli smo celoten prizor.

Bukovo 34, »Križanje«, freska je slabo ohranjena, zato smo jo samo fotodokumentirali.

Gorenja Kanomlja 4, celotna fasada je poslikana v več fazah, zato smo vse presondirali, odstranili novejšje omete in beleže ter sneli »Križanje« z južne stene in slikarijo z zahodne stene.

Hrbtne strani nekaterih snetih prizorov smo v ateljeju že obdelali.

Kodeljevo — restavriranje Jelovškovihih fresk v Codelljevi kapeli: čiščenje, kitanje poškodb: utrjevanje barvne plasti retuširanje in ponekod rekonstrukcija.

Kodeljevo — spomenik NOV. — Čiščenje spomenika, silikonska zaščita vrhnjega dela, impregnacija, fugiranje s silikonskim kitom in obnova črk.

Ljubljana — Kresija. — Restavriranje celotnega plastičnega okrasja, štukaturnih elementov in ostale dekoracije na fasadi Kresije in paropropustno hidrofobiranje (silikonska impregnacija) celotne fasade.

Ljubljana — Javni spomenik. — Izdelali smo program za obnovo sledečih spomenikov: Marijin steber na Levstikovem trgu, Vodnjak na Levstikovem trgu, Ilirski steber na Trgu francoske revolucije, Vodnjak na Novem trgu, Plečnikov vodnjak v Zvezdi na Trgu osvoboditve, Spomenik Emonec v Zvezdi na Trgu osvoboditve, Spomenik sidro v Zvezdi na Trgu osvoboditve, Trubarjev spomenik ob vhodu v Tivoli, Valvazorjev spomenik na Trgu herojev, Spomenik plesalec v Tivoliju, Hrenovo znamenje v parku na Ambroževem trgu, Deček s piščalko v Tivoliju, Zoisova piramida na Cozjovi cesti, Spomenik kugi na Trgu osvoboditve, Miklošičev spomenik v Marksovem parku, Vodnikov spomenik na Vodnikovem trgu.

Ljubljana — UNZ Prešernova 18. — Restavriranje oljne slike (brez naslova) avtor Miklavc. Potek dela: demontaža s podokvirja, suho čiščenje, čiščenje slikovne površine, konserviranje s hrbta, lepljenje na nov nosilec, čiščenje in montaža na nov podokvir, lakiranje.

Ljubljana. — Vodnjak na Ribjem trgu. Popis del: mehansko čiščenje kamnitega dela vodnjaka, poškodovane in manjkajoče dele smo izdelali in jih vstavili s silikonskim kitom smo zafugirali vse stike po montaži. Sledila je silikonska impregnacija vseh kamnitih površin vodnjaka, mehansko čiščenje in antikorozijska obdelava železne figure in dveh železnih reliefov, izdelava odlitkov treh reliefov v epoksidni smoli in zlatenje figure in treh reliefov.

Ljubljana. — Za Akademijo za likovno umetnost smo opravili analizo pigmentov s stenskih slik z različnih krajev Slovenije.

Ljubljana — oljna slika na platnu F. Pavlovec: »Mlin«. Slika je bila precej zamazana, podokvir ni bil ustrezen. Najprej smo jo sneli s podokvirja, jo konservirali s hrbtne strani, podlepili na novo platno, očistili, kitali, retuširali in montirali na nov podokvir.

Ljubljana — olje na platnu: »Cvetje v vazi«, avtor ni omenjen. Sliko smo restavrirali po običajnem postopku.

Ljubljana. — Robbov vodnjak. Dokončali smo raziskovalno nalogo v zvezi s poskusno domodelacijo detajlov ene figure z Robbovega vodnjaka, na podlagi katere se je komisija odločila za domodeliranje vseh treh mavčnih odlitkov figur, ki bi služili za izdelavo replik v kamnu. Prepeljali smo mavčne odlitke kipov v Polhov Gradec in začeli z domodeliranjem.

Turjak — grajska kapela, stenske slike. Opravili smo najnujnejše meritve in pregledali stanje stenske poslikave in pripravili predlog programa za restavriranje.

Kranj. — Obnovili smo spomenik NOV v Kranju in v Senčurju.

Ljubljana. — Oljna slika na platnu — J. Robusti, Tintoreto: »Svatba v Kani Galilejski«. Izdelali smo program za obnovo in pričeli z delom.

Dol pri Ljubljani: Popravilo fasadne štukature in kapitelov na prvem paviljonu.

Sondiranje južnega paviljona, čiščenje beleža, odstranjevanje starih plomb, odstranjevanje plesni, kitanje, plombiranje, ponovno pleskanje simsa. Po odstranitvi beleža se je pokazalo, da so bili na vseh štirih stenah naslikani po štirje pilastri bele barve, v secco tehniko. Med njimi so svetlozeleno enotno pobarvana polja (fresco buono).

Novo mesto — Krka. — Izdelali smo program za restavriranje desetih oljnih slik za Stari grad in začeli z obnovo, (avtor slik je neznan, motivi iz Tassovih pesnitev).

Ljubljana. — Rimski zid na Mirju: Opravili smo preventivno sanacijo poškodb na celotnem rimskem zidu ter celotno konservacijo in prezentacijo 15 dolžinskih metrov zidu.

Ljubljana. — Obnova oljne slike »Ženski portret«, avtor neznan. Potek dela: snetje s podokvirja, impregnacija s hrbtno strani, čiščenje, dubljanje, kitanje, retuširanje, montaža na podokvir.

Krško. — Sondiranje in izvedba študije barvne obdelave fasade za stanovanjski objekt, Dalmatinova 5.

Ljubljana — fasada »URE«. Izdelava barvne študije in nadzor pri obnovi fasade.

Pleterje, pok. c. sv. Ahaca. — Restavriranje stenskih slik, prvotna površina pred posegom 6,24 m², po posegu ca. 17 m². Potek dela: odstranjevanje neposlikanega ometa na južni steni vhodne lope, grobo odkrivanje beležev na celotni površini freske, obšivanje z rdečo osnovno malto in ometavanje stene, obdelava stene s fino malto, detajlno čiščenje beležev in kitanje poškodb.

Ljubljana. — Stari trg 6, fasada — hidrofobiranje in impregnacijo fasade.

Ljubljana, Narodna galerija. Sondiranje fasade za izdelavo barvne študije.

Ljubljana. — Za Mestno konferenco SZDL smo izdelali odlitke pečatnih grobov mesta Ljubljane.

Ljubljana. — Narodni muzej je naročil pri nas izdelavo odlitkov dveh kamnitih nagrobnikov. Izdelali smo program dela, odlivanje pa je v teku.

Ljubljana. — Mestna knjižnica, enota Pionirska knjižnica. Restavriranje secesijske svetilke. Svetilko smo očistili ter izdelali in vstavili manjkajoče dele.

Ljubljana. Spomenik 24 talcem v Ulici talcev. Avtentičnost spomenika je bila poškodovana s tem, da so z malto ometali zid, na katerem so bili vidni sledovi krogel. Izdelali smo program za rekonstrukcijo stanja, ki je bilo pred nasilnim poseganjem v dokumentarnost spomenika.

Ljubljana, Ciril-Metodov trg, Stolnica. — Freska na zunanjsčini severne stene »Krst v Jordanu« je bila mestoma do nespoznavnosti motiva onesnažena s tekočino mlečnega izvora. Odstranili smo belo kopreno s poslikave in istočasno očistili tudi ostalo površino freske, da smo dobili enotnejši videz.

Ljubljana, Opera. Obnova štuko dekoracije in vlečenih profilov, čiščenje in

obnova vseh plastik na fasadi, čiščenje in zaščita stebrov. Del fasade na levi in desni strani bomo dokončali prihodnje leto.

Ljubljana. — Obnovili smo sliko Hin-ka Smrekarja: »Mrtva mati«.

Koreno. — Izdelali smo program za obnovo stenskih slik v notranjosti in na zunanji strani fasade p. c. sv. Mohorja in Fortunata.

Bizeljsko. — Izdelali smo program za restavriranje kamnitega portala v kapeli na gradu Bizeljsko.

Kranj. — Restavriranje spominke piramide bazoviškim žrtvam, v Prešernovem gaju v Kranju.

Krško. — Izdelali smo predlog za obnovo fasade zvonika in glavne fasade kapucinskega samostana v Krškem.

Ljubljana. — Izdelali smo program za restavriranje oljne slike na platnu: »Objokovanje Kristusa« (avtor neznan). Slika je hudo poškodovana, raztrgana in brez podokvirja.

Hrastovlje. Izdelali smo predlog konservatorsko restavratorskega posega na stenskih slikah p. c. sv. Trojice na osnovi dosegljivih podatkov (literature) in ogleda na kraju samem.

Ljubljana, Tivoli. Deček s piščalko. Letos smo pritrdili piščalko, ki je odpadla, prihodnje leto pa nameravamo detajlno restavrirati celotno skulpturo.

Ljubljana. — Začeli smo s konservacijo antičnega lesa iz vodnega zbiralnika z Vranja. Fazo konservacije predstavlja postopek impregnacije lesa s polietilen-glikolom.

Novo mesto — Stara gimnazija. — Čiščenje portala, kitanje razpok in poškodb, rekonstrukcija manjkajočega dela ornamentiranega profila preklade na desni strani, zaščitni premaz zgornjih ploskev trikotnega zaključka ter impregnacija.

Ljubljana. — Spomenik Francu Rozmanu Stanetu: Čiščenje površin za lepjenje, postavitve prevrnjene plošče in retuširanje.

Smrečje. p. c. Device Marije. — Izdelali smo program za poseg na omenjenem objektu.

Vrhnika. — Program za restavriranje fasadne poslikave, avtor Matej Stern (motiv vinske trte, domnevno v fresco tehniki) na Cankarjevem trgu 3A.

Koper. — Pokrajinski muzej nam je oddal v konservacijo antični relief s podobo PRIAPA. Konservacija je v teku.

Kladje — Breginj. — montaža kamnitega oltarja v pok. c. Device Marije. Delo je bilo zelo otežkočeno, ker ni bilo ustrezne dokumentacije, ki bi jo uporabljali pri montaži. Na voljo smo imeli samo en diapozitiv oltarja pred potreso.

Ljubljana, Žibertova 27. Spomenik padlim, spomenik NOB na Toškem čelu »Kurirček«. Pripravili smo program za obnovo in zaščito.

Mokrice: Program za izdelavo odlitkov 4 alegorijskih figur (štirje letni časi). Originalne figure je pred odlivanjem potrebno rekonstruirati in restavrirati,

Ljubljana, Navje. Izdelali smo program za restavriranje in konserviranje 94 nagrobnikov in spominskih plošč, ki so v izredno slabem stanju.

Ljubljana. — Oljna slika na lesu: »Mrtvi Kristus«, avtor neznan. Izdelali smo program za obnovo slike.

Guncle. Podali smo program za restavriranje stenske slike iz 18. stoletja na stanovanjski hiši Guncle 45. Poslikava je bila pred leti že restavrirana, vendar je zaradi vlage začela zopet močno propadati.

Poročila pripravil Tine Benedik

O DELU SKUPNOSTI ZAVODOV ZA SPOMENIŠKO VARSTVO

Čeprav obstaja Skupnost zavodov že skoraj deset let (ustanovljena je bila 25. maja 1972), v našem osrednjem strokovnem glasilu še nismo zasledili besedice o njeni dejavnosti, kaj šele o rezultatih njenega delovanja. Njeno plodno delo z namenom čimbolj uspešno varovati naravno in kulturno dediščino je s svojimi sadovi opravičilo njen dosedanji in tudi prihodnji obstoj. Prav zato sem se namenil, da bi že pred deseto obletnico delovanja Skupnosti ocenil del njenih prizadevanj in naporov oziroma da bi prikazal eno njenih najbolj dejavnih obdobjev v letih 1979 in 1980, ko je bilo delo posvečeno predvsem pripravi osnutka novega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine.

Če prebiramo zapisnike s sej, teh je bilo v zadnjem mandatnem obdobju 22, vidimo, da so o tej problematiki pripombe praktično v vsakem. Obravnavali smo predvsem nekatere probleme, predvsem strokovne in upravne naloge in ureditev strokovnih organizacij, dasi jih bo treba prej ali slej še obdelati bodisi v podzakonskih aktih ali pa v pojasnilih k novemu zakonu, če hočemo ustrezno in kolikor toliko družbeno upravičeno izvajati naravovarstveno in spomeniško dejavnost v Sloveniji.

Da bi pojasnili problematiko, ki je vsekakor zahtevala veliko prizadevnost vseh delegatov v Svetu Skupnosti, naj poudarimo predvsem tale njegova izhodišča in stališča.

Tako je bilo poudarjeno, da mora novi Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine temeljiti na dosedanjih izkušnjah pri varovanju spomenikov in opredeliti temeljna načela in izhodišča za obravnavanje naravne in kulturne dediščine v zvezi z urejanjem prostora, gradnjami, stanovanjskim gospodarstvom itd. S takim obravnavanjem bi dobil značaj sistemskega zakona.

Glede na to, da je varstvo kulturne dediščine kulturna dejavnost, je treba opredeliti vlogo strokovne skupnosti (npr. njena vloga pri razglašanju spomenikov, pri načrtovanju varstva, ustanavljanju strokovnih organizacij za to področje itd.).

Izredna pozornost je bila posvečena opredelitvi nosilcev obveznosti glede vzdrževanja spomenikov, pa tudi temu, da je za vsak poseg na kulturnem spo-

meniku oz. naravni znamenitosti potrebno ustrezno dovoljenje. Sodelovanje strokovne službe je nujno pri vsakem posegu in ne more biti odvisno od presoje imetnika.

Nemalokrat je bilo poudčrtano, da je treba razjasniti razmerja med upravnimi organi, družbenopolitičnimi skupnostmi in strokovnimi organizacijami, kar bo posebno pomembno pri dovoljenjih za izkopavanja, izvoz, razglašanje spomenikov itd. Ob tem se zlasti zastavlja vprašanje o usposobljenosti upravnih organov za izvedbo nalog. Z omenjenim zakonom se namreč tem organom nalaga vrsta novih upravnih nalog, kar pomeni nujno kadrovske okrepitve in omembe vredno povečanje proračunskih sredstev. Zaradi tega je nenehno sililo v ospredje mnenje, da je trditev, da za izvajanje novega zakona niso potrebna večja proračunska sredstva, zelo dvomljiva, ne glede na to, da v občinah praviloma ni organizirana služba za varstvo narave.

Svet Skupnosti se je posvetil tudi opredeljevanju različnih strokovnih nosilcev za varstvo premičnih spomenikov (ki niso v upravljanju muzejev in galerij) ter nepremičnih spomenikov oziroma znamenitosti. Zakonski osnutek je predvideval (danes zakona to določa), da muzeji ne upravljajo samo muzejskega fonda, temveč prevzemajo tudi strokovne naloge organizacij za varstvo premične dediščine izven muzejev. Ob tem pa se je zastavljalo vprašanje o opredelitvi premične kulturne dediščine kot sestavine nepremične dediščine in racionalnosti take rešitve, ker bi se strokovne službe tako podvajale.

Glede organizacijske sheme strokovne službe je vseskozi prevladovalo mnenje, da je potrebna enotna služba za strokovne in upravne zadeve pri varovanju naravne in kulturne dediščine. O vlogi Zavoda SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine je bilo rečeno, naj bo opredeljena v novem zakonu. Svet Skupnosti je predložil tudi besedilo člena o organizaciji strokovne službe in še vrsto drugih smiselnih korektur k zakonskemu osnutku, od katerih naj omenimo zlasti tiste v zvezi z načinom razglašanja spomenikov, njihove klasifikacije, verifikacije zavodov itd. Poleg tega je Skupnost razpravljala o varstvu narave: o opredelitvi obsega in predmeta varstva, načinu

varstva o nalogah, ki izhajajo iz tega ter o kadrovski zasedbi, potrebni za to.

Opozorila je tudi na nejasnosti v osnutkih zakona o Triglavskem parku in zakona o spominskem parku Trebče v primerjavi z načeli novega zakona, zlasti kar zadeva ustanavljanje posebne varstvene organizacije, naloge, vsebino itd.

V zvezi s problematiko novega zakona in podzakonskih aktov je pglavitna naloga v najkrajšem času izdelati tudi izhodišča, ki se nanašajo na samoupravno organiziranost strokovnih organizacij, odnos občine in interesnih skupnosti do teh organizacij, način vključevanja varstva narave v spomeniško varstvo tako po organizacijski kot po vsebinski plati, konkretizacijo nekaterih zakonskih načel itd.

Dalje je bilo Republiškemu komiteju za kulturo in znanost priporočeno, naj bi čim hitreje pripravili in sprejeli podzakonske akte ter potrdili dokumentacijo za izdelavo registra. Skupnost zavodov naj bi čimprej poskrbela, da bi izdelali tudi delovni in akcijski program za varstvo narave. Posebno je bilo poudarjeno, naj poskuša Skupnost v prihodnje v največji možni meri ustvarjati pogoje za sodelovanje z Republiškim komitejem za kulturo in znanost in Zavodom SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, da bi bilo varstvo zadovoljivo.

Med prioritetskimi nalogami, ki so jim delegati v Svetu Skupnosti zavodov posvetili nemalo pozornost, je bila izdelava obrambnih načrtov v zavodih ter smernic za izvajanje varnostnih in zavarovalnih ukrepov za kulturno spomenike v morebitni vojni ali ob hudi naravni nesreči.

Na področju varovanja spomenikov so bili kot najpomembnejši prikazani tile problemi in naloge: označevanje spomenikov, zaklanjanje spomenikov (opredelitev krifenjev: kateri spomeniki se zaklanjajo, problem embalaže za zaklanjanje itd.); določitev nosilcev obrambnih priprav (nosilci strokovnega dela; zavodi; izvajalci: krajevne skupnosti; investitorji: kulturne skupnosti). Posebno mesto seveda zasluži izdelava dokumentacije, saj pomeni osnovo varovanja.

Svet skupnosti je sprejel tudi sklep, naj se oznamujejo le spomeniki I. kategorije, poleg tega pa še spomeniki, ki jih predvidi vsak zavod po lastni strokovni presoji. Zavodu SR Slovenije za

varstvo naravne in kulturne dediščine je predlagal, naj naredi načrt za znak, s katerim bi oznamovali spomenike, izdelala osnovno tehnologijo za zaščito posameznih zvrsteh spomenikov in napravi načrt embalaže za zaklanjanje. Poudarjeno bilo tudi, naj Republiški komitej za kulturo in znanost izdelata jasne smernice za delovanje varstva naravne in kulturne dediščine v morebitni vojni.

Delegati Sveta so menili, da je mogoče kompleksne zaščitne ukrepe predvideti le za najpomembnejše spomenike. Izvedba zaščitnih ukrepov je namreč naloga krajevnih skupnosti in imetnikov. Ugotovljeno pa je bilo, da imetniki spomenikov premalo sodelujejo v obrambnih pripravah. Delovna skupina z dr. I. Komeljem je obdelala celotni sistem dokumentacije v zvezi s to nalogo in izdelala Pravilnik o inventarizaciji predmetov kulturne dediščine ter Pravila haaške konvencije, oboje z ustrežno dokumentacijo.

Svet Skupnosti je urgiral pri Zavodu SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, da bi izdelali strokovno metodologijo za varovanje kulturne in naravne dediščine, ki se vključuje v družbeno planiranje. Ugotovljeno je bilo namreč, da je Zavod SRS še ni pripravil. Še vedno je potrebna tudi priprava aktov za pravno zavarovanje spomeniškovarstvenih posegov na kulturnih in naravnih spomenikih. Dokončno je treba izdelati minimalne teze za vrednotenje kulturne in naravne dediščine itd.

Ponovno je bilo zastavljeno vprašanje o sistemu dokumentacije kulturne in naravne dediščine, ki je bil kasneje uspešno realiziran.

Glede popularizacije spomeniškovarstvene dejavnosti je bilo sklenjeno, naj se pripravijo razstave, naj pišemo o njej v strokovnih in splošnih glasilih in pošiljamo informacije vsem ustreznim upravnim in drugim dejavnikom. Vendar je treba pripomniti, da pri tem nikakor nismo mogli doseči programirane ravni.

Poleg ostalega je bila skrb posvečena tudi kadrom. Poudarjeno je bilo, da so za posamezne delovne naloge potrebni razni profili strokovnih kadrov, ki nam jih na splošno manjka. Zato je treba iskati možnost za rešitev tega problema tudi v izobraževanju ob delu.

Delegati v svetu niso zanemarjali problematike prostorov, v katerih delujejo zavodi, in ugotovili so zlasti pomanjkanje tehnične opreme v nekaterih organizacijah.

Nekaj problemov je imela Skupnost zavodov z načrtovanjem akcij. Temeljna izhodišča za sestavo programa so opredeljena s srednjeročnim planom in kriteriji za vključitev v skupni program Kulturne skupnosti Slovenije, ki jih je na predlog Skupnosti sprejel Odbor za varstvo kulturne dediščine. Finančna sredstva so bila zelo zmanjšana in so zato programirane vsote sledile stabilizacijskim načelom.

Organizirana je bila strokovna komisija za pregled izvedbenih projektov in izvajanje akcij na terenu.

Skupnost zavodov je bila seznanjena s problematiko ustanavljanja spomeniškovarstvene službe v sklopu druge organizacijske enote v Novem mestu. Delegati so sprejeli sklep, da mora biti spomeniška služba v Novem mestu organizirana v okviru zavoda za spomeniško varstvo, kajti le tako bo zagotovljene dediščine na tem območju.

no strokovno varovanje naravne in kul-

Nemajhno pozornost so delegati posvetili restavratorski problematiki. Ob tem so dali takole mnenje:

Restavratorska dejavnost je sestavina spomeniškega varstva, zato je treba zagotoviti ustrezne kvalitete in kvantitete zmogljivosti, ki bodo ustrezale potrebam v slovenskem prostoru. Restavratorska dejavnost pri Zavodu SR Slovenije za varstvo naravne in kultur-

ne dediščine naj se konstituira kot organizacija združenega dela in organsko vključi v dejavnost spomeniškega varstva. Delavci restavratorskega ateljeja so postopek za osamosvojitve že sprožili. Program ateljeja, ki se usklajuje v Skupnosti zavodov, mora poleg restavratorskih storitev zagotoviti skrb za razvoj restavratorske stroke, tehnološko ter drugo raziskovalno delo in določena strokovna dela (laboratorijska itd.) za potrebe celotnega slovenskega prostora. Tako organizirani restavratorski atelje naj bi se vključeval v svobodno menjavo dela v skladu z Zakonom o svobodni menjavi dela na področju kulturnih dejavnosti. Zasebni restavratorji lahko sodelujejo samo organizirano prek zavodov za spomeniško varstvo. Vsak zavod naj si zagotovi restavratorsko dejavnost za spremljanje stanja kulturnih spomenikov, programiranje in opravljanje restavratorskih storitev. V srednjeročnem obdobju 1981—1985 je treba zagotoviti takšno restavratorsko dejavnost, da bo po kvaliteti in kvantiteti ustrezala potrebam v republiškem prostoru. Poleg materialnih pogojev za delo v restavratorskem ateljeju je treba zagotoviti tudi strokovno izobraževanje kadrov.

Na pobudo Skupnosti zavodov je bil izdelan predlog za raziskovalne naloge na področju varstva naravne in kulturne dediščine. Nosilec nalog naj bi bil Zavod SRS. Omenimo naj še to, da so potekali tudi razgovori v zvezi z organizacijo podiplomskega študija konservatorstva na Filozofski fakulteti,

Marijan Slabe

KNJIGI PETRA FISTRA »OBNOVI IN VARSTVU ARHITEKTURNE DEDIŠČINE« NA ROB

Na prvi pogled se zdi, da z oceno knjige *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine*, ki je izšla leta 1979 pri Partizanski knjigi v Ljubljani, kasnimo, a ker je problematika, ki jo obravnava, lahko rečemo, iz dneva v dan bolj aktualna, bo tudi tole razmišljanje ob njej aktualno.

Knjiga je sad avtorjevega teoretičnega, praktičnega in pedagoškega dela. Vsebinsko je razdelil na tri dele. Prvi govori o predmetu samem — o pojmu varstva in obnove arhitekturne dediščine,

o terminologiji, o varstvu te dediščine v svetu in pri nas v preteklih stoletjih in danes, za konec pa dodaja še tiste tekste iz mednarodnega in našega prava, ki to varstvo utemeljujejo. Drugi in tretji del obravnavata metodologijo in tehnologijo obnove in varstva, torej teoretična izhodišča in nekatere praktične rešitve v Evropi in pri nas. Knjiga bo največ pomenila arhitektom — študentom in že diplomiranim — saj je njim v prvi vrsti tudi namenjena. Upajmo, da jo bodo pogosto jemali v roke in ob

njej razmišljali o svojem delovanju v tem našem občutljivem slovenskem prostoru.

Ob njej pa se moramo globoko zamisliti tudi delavci v spomeniškovarstveni službi. Avtor nam namreč nehote razkriva mesto te službe v današnjem trenutku. Če je za pretekla desetletja — posebno za čas med obema vojnama in takoj po vojni — veljalo, da je bil, kar zadeva spomenike (o dediščini še niso toliko razmišljali), vsemogočen konservator-umetnostni zgodovinar in se arhitekti praviloma niso ubadali z njimi, je danes položaj skoro obrnjen. Tako v svetu kot pri nas se je družba zavedela, da svoje kulturne dediščine in naravnega okolja ne sme več neobrzdano uničevati v imenu »napredka«, marveč ju mora zaradi potrebe po bolj humanem življenju obvarovati in zaščititi. Občinski možje so spoznali, da so tudi stare hiše dragocen stanovanjski in še kakšen drug fond in da se brez polj, travnikov in gozdov ne da živeti. Skratka, prenova starejših hiš in naselbinskih jeder je postala povsod aktualna. V roke so jo vzeli urbanisti in arhitekti. To samo po sebi ne bi bilo prav nič napak, če ne bi avtor Ob-7 nove in varstva ugotavljal, da so za to delo vse premalo usposobljeni, in če ne bi poglobljeno opravila, kar od nje ju, spomeniškovarstvena služba, prav tako slabo pripravljen na ta prenovitveni »boom«. Nima ne dovolj kadrov ne ustrezne dokumentacije, pogosto tudi ne

pravih kriterijev in metodoloških izhodišč. Predvsem pa nima dovolj časa, da bi po globljeno opravila, kar od nje zahtevajo tako rekoč čez noč. Zato pri vseh teh akcijah ne le da nima pobude, ampak tudi ni enakopraven partner urbanistu in projektantu, kar bi vsekakor morala biti. Prave sadove lahko rodi le usklajeno delo med konservatorji različnih strok (umetnostnem zgodovinarju mora zaradi narave našega stavbnega fonda skoraj pravilom stati ob strani tudi etnolog, pogosto pa še arheolog) urbanistom in projektantom.

Dokaz, da je v tem razmerju prišlo do kratkega stika, ki ima lahko hude posledice za našo arhitekturno dediščino, sta dva »spomenika« projektantov v Ljubljani: Ljubljanski grad, ki s svojo ponarejeno streho geometrijsko ostro reže zrak nad seboj, in s tolikšnim zanosom obnovljena hiša na Starem trgu, ki po »obnovi« samo še od daleč spominja na samo sebe. Oba primera sta dokaz, da so ravnala arhitektov res ravna, skratka sta, pravi posmeh prenovi, obnovi, revitalizaciji, ali kakor še temu pravimo, vsekakor pa nista v skladu s tistim čemur smo konservatorji včasih (konservativno) rekli konservacija.

Zato je potrebno, da se konservator in arhitekt, soočena s temi novimi zahtevami časa, srečata in enakovredno sodelujeta od začetka do konca v procesu, ki mu pravimo obnova.

Maja Žvanut

IZ RAZPRAVE NA STROKOVNEM POSVETU O PRENOVI

V strokovno osnovo za program prenovne bi morala strokovna služba za varstvo kulturne dediščine vgraditi svoj delež nekako takole:

Analitični del:

1. Seznam spomenikov, razširjen s prikazom, kako ti spomeniki označujejo svojo okolico
2. Opredelitev kritičnih trenutkov v zgodovini območja, razmejitev gradbenih faz, ocena koliko procentov bistvene substance je iz katere od gradbenih faz
3. Opredelitev in omejitev prostorskih enot v naselbinskem organizmu (npr. srednjeveški zametki, obseg srednjeveškega obzidja, baročne četrti, predmestje iz poznega 19. stol., četrt z urbanistič-

nim konceptom za časa po 1. svet. vojni ipd.)

4. Glavna gibalna razvoja (reka, ceste, naravni vir, npr. slatinski vrelc, rudnik, kamnolom, tudi utrdba, vojašnica, semenj-trg itd.)

5. Javni, mestni prostori in funkcije, stanovanjski predeli, gospodarske, strateške enote itd.

Varstveni del: (obravnavava z aktom zavarovane objekte)

1. Načela in norme (lahko le citiramo objavljeno gradivo)

2. Območja, kjer so spremembe prepovedane, rezervati, območja, ki jih le konserviramo

3. Območja spomenikov, ki jih moramo izboljšati

4. Detajli spomenikov, ki jih je treba konservirati

Programski del smernic za razvoj: (obravnavata tudi območja, ki niso zavarovana z aktom)

1. Ugotovitev, da je stara funkcija ustrezna

2. Ugotovitev, da stara funkcija ni ustrezna

3. Ugotovitev, da izročeni, podedovani koncept ni bil zaključen, unikaten, tipičen, »čist«

4. Kako bi urejali vizualno plat zunanjščine in notranjščine

5. Omejitev črte fasad, ki jo bomo obravnavali skupaj

6. Glavno vodilo za ureditev ekonomskih pritličij

7. »Stil«, ki naj ga dobe plombe

8. Aktiven odnos do podedovane parcelacije

9. Omejitev površin, ki jih bomo individualno obravnavali in tistih, ki jih bodo zapolnili tipski projekti

10. Vodila za ohranjanje gmot

11. Vodila za izbiro materialov

12. Vodila za »lapidarijsko« obravnavo detajlov

13. Konstrukcijska pravila.

EXCERPTS FROM THE DISCUSSION AT THE PROFESSIONAL CONSULTATION ON RESTORATION — HISTORIC TOWNS

The professional service for the protection of cultural patrimony ought to incorporate its share into the professional foundation of the restoration program as follows:

The analytical part:

1. The list of monuments, extended with the presentation of the manner in which these monuments define their surroundings

2. The definition of critical moments in the history of the area, the delimitation of building phases, the estimation of the percent of essential substance which belongs to a certain phase

3. The definition and the delimitation of space units in the settlement organism (e.g. the medieval origins, the circumference of the medieval walls, the baroque quarters the suburb from the late 19th century, the quarter with the urbanistic concept from the period after the first world war etc.)

4. The main impetus of development (rivers, roads, natural sources, e.g. mineral springs, mines, stone-pits, also fortifications, barracks, fairs, markets, etc.).

5. Public, municipal places and functions living quarters, economical, strategic units, etc.

The conservation part: (deals with objects protected by law-ded)

1. Principles and standards (it is only possible to cite the published material)

2. Areas where all changes are prohibited, reservations, areas which are only to be preserved.

3. Areas of monuments which must be improved

4. Details of monuments which must be preserved

The program (matic) part—the development directives (it deals also with areas unprotected by law):

1. The ascertaining that the previous function is adequate

2. The ascertaining that the previous function is not adequate

3. The ascertaining that the received, inherited concept was not concluded, unique, typical, »clear«

4. Ideas for the arranging of the visual side of the exterior and the interior

5. The delimitation of the façade line which will be dealt with simultaneously.

6. The main guidance for the arrangement of economical ground-floors

7. The »style« which is to be given to the fillings

8. The active relation towards the inherited parcelling

9. The delimitation of areas which will be treated individually, and those which will be filled by type projects

10. Guidances for the preservation of bulks

11. Guidances for the choice of materials

12. Guidances for the »lapidary« treatment of details

13. Construction rules